

835.088/2

Szabó Dezső

Az elsodort falu

Regény hét kötetben

Tállos kiadása 1919

II.

Free Magyar Reformed Church
San Francisco & Vicinity
102 Laurel St, Redwood City 94063
(650) 365-1535

Minden jog a szerzőé.

Ebből a könyvből 50 számozott példány készült finom, famentes papiron, a szerző kezevonásával.

SZABÓ DEZSŐ

AZ ELSODORT FALU

REGÉNY KÉT KÖTETBEN

II.

A TÁLTOS KIADÁSA BUDAPEST

1 9 1 9

835.088/2

2016

O voi, che avete gl'intelletti sani,
Mirate la dottrina che s'asconde
Sotto il velame degli versi strani.

DANTE, INFERNO IX. 61–63.

VIII. Az otthon maradt falu.

1.

A reggel szürkés zöldje becsorgott a szobába mint valami piszkos mosólé és eloltotta az éjszakát. Itt-ott a szegletekben megbujt még egy-egy kis fekete láng, de azután reggel lett, kétségbeesetten, vigasztalanul reggel.

Odahuzódva a falhoz, mint egy kergetett állat, kinyulva eldobott kinyulással, magára huzva a paplant mint egy jó felejtést, Farcády tiszteletes lomha, nehéz hörgéssel aludt. De mintha vérre szagló komor szelindekek nyitották volna tüzes szemeiket nyugalmába, egy nagy rettegésbe ébredt. Oh megint lenni, lenni meghalhatatlanul.

A hálószoba savanyu, lehelletes levegőjében összelihegtek az alvók. És mert kemény tél, rossz ruházat és elégtelen fütés állandó náthát és betegséget vitt beléjük, ugy szortyogtak, mintha valami láthatatlan marok szoritná ki torkukon a lelket. A kis Palkó fel-felköhögött s lázas lökéssel forditott egyet kis testén. Minden mozdulata bevonaglott Farcády tiszteletesbe.

Ha azok az apró lehelletek most elaludnának, mint gyenge lángocskák. Ha az álomba dobott puha tagok beledermednének a halál nyugalmába. Ha ő is megszünne, belehullana az örök gondtalanságba a fáradt golyó visszahullásával. Hogy amikor kinyitnák a szobát, csak a holt család nagy csendje beszélne. És ezek a fagyott arcok s a végtelen panaszba örökült vonások elmondanák a nagy tragédiát, hogy átdöbbentsék a világ velőjén a hulló titán csődjét, aki borzasztó küzdelem tántorgásában terült el s vele pusztult minden, amit szeretett. De élni kell, mert halál van, gyötrődni kell, mert Isten van, kétségbe kell esni, mert hinni kell.

Künn február eleji itéletes tél hava világitott. A toronyoráról hét hideg ütés hullott le, mint valami kisérteties kopogtatás. Farcády tiszteletes látta, hogy az

alvók mindjárt felébrednek, hogy a megnyilt ajkak azt fogják mondani: — éhes vagyok. — A feltágult szemek keresni fogják a kenyéradó apát. És a siró asszony egyhangu, lágy siránkozása fog feléje lebegni, mint egy szélbe kapott szemfedő.

Oh milyen volt a háboru e két éve a ténfergő, megszállott emberre! Ahogy hus, liszt, tojás, gyertya, petroleum, az élet első forrásai kiapadtak az életből, életük egy napról-napra való hazárdjáték, kegyelem-falatok, ajándék kölcsönök vak elkapása volt. A kevés irgalom-hitel, ami még megvolt, mindinkább megszünt, minden felcsukló kérésre ott volt a felelet: — háboru van. És mert mindenki félt, az irgalom elkopott. De mert van Krisztus, Isten és jövő élet hite, egyszer kétszer még megnyilt a megkopogtatott ajtó, az elzárt sziv és elzárt marok. De mikor ujból jött a kérés, a kért a már megtett jótett, a visszaélt jóság jogával mondhatta: — Nekem is élnem kell, háboru van, nem tehetek semmit.

És mintha valami végzetes nehézkedés törvénye sulyosodott volna bennük, minél több szájjal tátogott rájuk a nyomoruság, minél több vigyázz-t kiáltott az elsötétülő élet, férfi és asszony annál képtelenebb lett az életre, annál tehetetlenebb hullással hullott a romlás felé. Ha valahonnan egy pár garas, egy jó falat, egy nem várt ajándék akadt, a kiéheztetett testbe, az elhalványult vérbe annál gondtalanabb sodrással táncolt be az öröm: megenni, felélvezni egyszerre mindent, hogy a jóllakás meleg mámorában, a kielégitett élet kacagó felcsapzásában felejtsenek mindent, mindent. Egyszer egy birtokos egy nagyobb malacot küldött nekik, melyből napokig elélhettek volna. De a kiéhezett család ugy nekiesett, annyira élvezte a rágó izmok kéjét, a meggyorsult vér nagy bizakodását, hogy egyetlen egy este mindent felettek. Volt tánc, zongora, ének s másnap holt beteg volt az egész család.

Fizetése még hajdani adósságokért hajdani törvények szerint ezerhatszáz koronáig volt lefoglalva. A stóla megritkult. Házasság, keresztelő nem igen akadt, a férfiak távol mezőkön haltak, legfeljebb gyermekek, öregasszonyok pusztultak, ami keveset hozott a konyhára. Azt a termést, amit a kert s a rosszul müvelt földecske adott, felették a két első őszi hónapban. A folytonos kölcsönkérés, kinyujtott kezü panasz egy nagy hideg üresség et támasztott a papi ház körül. Hetekig nem nyitott be senki hozzájuk

s ha valahol a pap tragikus, csontra száradt alakja feltünt, kitértek elöle az emberek. A templomban még meghallgatták, ha kellett, meg is könnyezték a beszédét, de különben nagyon magára volt. Sokan, hogy a megtagadott kérésért ne érezzenek szurást, az ürügyet kereső lelkiismeret hangos vádjával mondták: — Ők a hibásak. Az asszonynak csak a pucc kellett, a férfinak a tütü. Miért nem gondoskodtak? Most lássák.

Kunczné, aki a háboru első heteit nagy kirakatos jótékonysággal s trombitás hazafisággal élte, eleinte fényes ajándékokat küldött, csirkét, süteményt, szalonnát. Már csak azért is, hogy mindenkinek duruzsolhassa:

— Lám, a Kovács Ilona jó bolond. Rugják egy esztendeig s ha azután egyet mosolyognak neki, az ingét is odaadja. Bezzeg, ha én volnék olyan helyzetben, megdögölhetnék a drágaságtól.

De amikor később látta, hogy a háboru egész komolyan háboru s nem csak egy pár heti alkalom a hazafiság szellőztetésére, hirtelen valami ürügyet keresett és egyszerre ujból véresen összeveszett a papékkal. Sőt első dühében számlát készitett összes ajándékairól, berohant Szentgyörgyre egy ügyvédhez, hogy hajtsa be az összeget. De a fiatal ügyvéd lebeszélte a hiábavaló perlekedésről.

Schönbergerék, kikhez mesés forgatagban tornyosodtak a milliók, még csak segitettek néha-néha a nyomorult családon, de ők is kezdték unni, folyton tömni ezt a lefelé járó embert, akinek barátsága már nem volt disz és mind hidegebb arc kisérte a különböző kölcsönöket. Judit már régen nem küldött sem levelet, sem pénzt, hogy első küldeményeit érintetlenül visszakapta. Szállongó hirekből s az összeg nagyságából a pap megértette Judit pénzforrásait és a szörnyü minden napok közt tántorgó ember talált annyi erőt ős becsülete pátoszában, hogy visszadobja a megfertőzött pénzt. — Fekélyekben ütne ki rajtam minden falat, ami az ő pénzéből jön, — mondta komoran. Azóta Juditot nem volt szabad emliteni előtte. És a jövő napok utján micsoda végzet várt a szerencsétlen családra! A fegyelmi bizottság itélete szavaiban kegyes, lényegében váratlanul szigoru volt. A háboru tartamáig állásában maradhat, de azután nyugdijazását kell kérnie.

Farcády tiszteletes felült ágyában. Ha elmenekülhetne, elfuthatna innen, ha odadobhatná magát valami nagy

irgalomhoz, ha odafektethetné gyermeknek maradt őszülő fejét egy erős mellre és sirhatna, segitséget kérhetne, vigasztalást, védelmet kapna. De üres, üres a világ.

Halkan kikelt az ágyból. Nem mert ott benn felöltözködni, nem mert mosakodni. Hálóingét ledobta magáról, minden ruháját összemarkolta s ugy félmeztelenül lopakodott ki az ebédlőbe. Ott gyorsan felöltözködött, felvette ócska, piszkos, attilaszerü télikabátját, feltette ványolt prémes sapkáját, melyben Milla nyáron tojásoket tartott s nesztelenül kiment. Künn az udvaron lehajolt, egy kevés havat vett fel, megdörzsölte szemeit és halántékát s visszanézett a házra. Azután kilépett az uccaajtón.

Elfulladva a méteres hóban, elveszve a roppant tél ölében, csendes volt a falu mint egy félig elsülyedt temető. A házak zártak és hallgatagok voltak, az élet még nem mozdult fel. Minek sietni? Minek tovább lenni a mives életben? Minek többet aggódni? Minek elébe rohanni a közeledő halálnak? Az uccákon a Nemere nyargalt s hóhegyekből hógödröt, hógödrökből hóhegyet csinált, mintha csufosan történelmet játszana. Olyan végtelen elhagyatottság, olyan kegyetlen részvétlenség volt a hideg uccákon, az alvó házikók felett, hogy Farcády tiszteletes egy percre arra gondolt, hogy visszamenekül, be az alvók élethaldoklásába, a szörnyü felelősségbe: mert ott mégis belőle szakadt életekkel van meleg. Azután szembe állt vele a kérdés: hova menjek?

Mindenkitől kért már, mindenünnen kapott már visszautasitást. És akkor egyszerre, mint félrerántott kárpit mögül, elébe világosodott Szücs Dani alakja. Ez bizonyosan fog segiteni, ez, aki olyan lángoló szószólója a nyomoruságnak. Ezzel még nem volt semmi kölcsönügye s a faluja sincs többre egy óránál. Egyszerre, az önvigasztalás kétségbeesett szükségével, egybehozott minden érvet, minden eddig alig figyelt lelki okot, melyek meleg bizonyossággá tették, hogy Szücs Dani hajlandó lesz kölcsönözni. Egy percre majdnem gyermek öröm lobbant ki beteg kék szemeire. Megindult.

Gyorsan ment át a falun s mintha valaki ment volna utána. Többször visszanézett: üresek voltak az uccák s hallgatag a falu a sulyos tél alatt. Künn a falu végén, az erdőnek menő utnál, a kereszt előtt egy percre megállt s felnézett a megfeszitettre. Az ut a Szücs Dani falujába az

erdő szélén vezetett. Ujból nekiindult, gyorsan, erőltett könnyedséggel. Azután egyszerre megállott.

Roppant hideget s valami egyszerre feldöbbent félénkséget érzett. Nem, Szücs Dani nem fog adni. Hallotta a maga ügyetlen, kérő, félénk hangját. Látta saját szánalmas, ijedt gyermek arcát. Hallotta a Szücs Dani hideg, határozott feleletét: — Nem tehetem, háboru van.

És akkor a szerencsétlen, félrehajitott embert átzugta végtelen nyomorának pátosza, mint egy felzilált orgonát. Mintha az egész roppant fehér sikság az ő Golgothájává magasult volna, kidobta két karját az ürbe, ő volt a magára hagyott, megfeszitett emberfia, felemelte sápadt, meggyötört, holt arcát az ég felé, kitört belőle a nagy elhagyott kétsége: — Atyám, atyám, miért hagyál el engemet?

És hogy végtelen nyomoruságában megint óriássá nyulhatott, a fájdalom, a szorongás elcsitult benne. Lecsüggesztett fejjel, megnyugodva és a passzió hangulat csendes tovább játszásával folytatta utját. Egyszerre csak azt vette észre, hogy előtte van a falu. Kakas kukorékolás s a tüzhelyfüst barátságos, édes szaga szállt át rajta. Oh mégis, mégis fog kölcsön adni. Szücs Dani! Az egyik házból kenyérsütés szaga jött ki. Farcády tiszteletesnek meleg könny buggyant a szemeibe. Lelkébe kis gyermek kezek fakadtak fel s kenyér után csiklandoztak. Olyan család volt most, olyan ajándékozó jóság. Oh, bizonyos, egészen bizonyos, hogy kölcsönözni fog Szücs Dani. És elhatározta, hogy nem száz, hanem kétszáz koronát fog kérni.

Szücs tiszteletes ur olyan csodálkozással fogadta, mely nagy lelohasztás volt:

— Mi az Jenő, mi az ördög hoz hozzám ilyen jókor reggel ilyen nehéz időben?

Jenő érezte, hogy képtelen egyszerre előrukkolni, hogy az a vastag kérés most még nem fér ki a torkán. Előbb meleg szavakkal kell utat csinálni neki, előbb szánalomra kell hangolni ezt az embert, akitől most az egész nap boldogsága függ. Rögtönzött kedélyességgel kezdte s az arca majd felcsikordult a mosolygásban:

— Tudod, öreg ha az embernek nincs mit ennie, legalább étvágya legyen. Azért minden reggel sétálok, hol erre, hol arra. Most erre vetődtem. Gondoltam: csak benézek hozzád. Oh Dani, de boldog vagy te most, hogy ebben a nehéz időben nincs családod.

Szücs Daniból kipattanásozott a próféta:

— Családom! Mert én fogok majd nekik rabszolgát és katonát nemzeni! Az én véremből nem lesz kulimász az ő guláikban. Ha mindenkit megrabolnak is, engem nem rabolnak meg, én védem a magamét. Hogy minden garast, hust, kenyeret kitéptek a népből, hát most vért fejnek belőle s a nyomorult állja! És mi van az általános választójoggal!

Jenő, halálos remegéssel, nehogy egy végtelen mellék utra csapjanak, szólt:

— Ha látnád, mennyi szomoruság van a falunkban. Az embernek elfacsarodik a szive. Meddig tart ez még?

— Hát a mi falunkban! És látnád a városokat. A gyermekek halomra halnak a rossz táplálkozástól, a dolgozó középosztálynak megbomlik az idege, a vasutasok már félőrülten végzik a dolgukat, a lopást már nem is tekintik bünnek. Lopni kell, ők bujtanak fel, ők reformálják át a tiz parancsolatot, ők kongatják ki az üres hasból: lopj!

Farcády nem hallotta ezeket a szavakat. Ezalatt ő szétmatatott a lelkében, összeszedte minden férfiasságát, két kézre fogta a bátorságát és érezte, hogy itt van az a perc és hogyha ez elmúlik, soha, soha többet nem fog merni. De csak ötven koronát kér, rongyos ötven koronát, az is egy fellélegzés, azután legyen, ami lesz. A szive a szájában dobogott, amikor kezdte s szeme olyan volt, mint az éhes kutyáé.

— Dani lelkem, én is odavagyok. Te ismered a helyzetemet. A családom a legutolsó nyomorban van. Tudod, hogy már a számtól vonom meg a falatot, hogy valósággal éhezem. Elsején becsületemre visszaadom, csak ötven koronát adj kölcsön.

Szücs Dani tiszteletes úr egy pillanatra meghőkölt, azután hideg erő jött ki az arcára. Részletes és szigorú volt:

— Tudod, Jenő, hogy én mindig őszinte vagyok. Én mindig az elvek embere voltam s tudod, hogy elveimből nem engedhetek. Ezt éppen te tudhatod legjobban megérteni. Te magad is egy kereke vagy a mostani korrupt társadalomnak. Te a magyar dzsentri véréből való vagy. Amig tehetted, volt hejehuja, ősi magyar dinom-dánom s azután protekció és kölcsönkérés. Pedig neked volt arra tehetséged, hogy az új korért küzdj. Ehelyett elősegitetted a mai romlott viszonyokat. Barátom, én ellene vagyok minden kölcsönnek, minden segítségnek és alamizsnának.

Mindenki a maga sorsának a kovácsa. A munka, a szent, az egészséges munka lehet csak az élet forrása. Aki ez ellen vétett, az élet ellen hibázik és az egyetemes korrupciót segíti elő, aki az ilyent gyámolítja. Nagyon sajnállak, Jenő, tudod, hogy mindig tiszteltem a tehetségedet, de az elv elv. Én az elveim nélkül halott ember volnék.

Olyan könyörtelen hidegség, olyan határozott visszautasítás volt az egész ember, hogy a szerencsétlen pap bódulva, kiürült tudattal fordult az ajtó felé. De érezte, hogy így lehetetlen kilépnie a kétségbeesésbe, hogy kell valami, akár egy kutyának dobott falat, melyben mégis emberi segítség melegedjék feléje. Visszafordult és a végső könyörgés eltorzulásával mondta:

— Legalább egy pohár szíverősítőt adj, Dani. Nagyon hideg van. Ma még nem reggeliztem.

— Zsuzsa, hozza be a szilvóriumot! — kiáltotta ki Szücs tiszteletes ur.

A cseléd behozta a szilvóriumot. Szücs Dani kenyeret is hozatott. Most már kedves lett. Töltött két pohárkával, odakoccintotta a magáét:

— Egészségedre, kedves Jenő. Azért jó barátok maradunk. Az elvén kivül szivesen tesz szivességet az ember barátjainak. Még egy pohárral.

Farcády lehajitott két pohár szilvóriumot, falt egyet a kenyérből, elbucsuzott:

— Sietnem kell. Bucsu nélkül jöttem el. Szegénykék megijednek.

Künn volt megint a falu utcáján. A faluban már felmozdult az élet. Asszonyok jöttek ki lassu, ténfergő mozdulatokkal a házakból. Farcády mindent különös élességgel látott, minden apróságot külön figyelemmel figyelt meg. Egy gyermek egy keshedt, lötyögős bőrü tehenet hajtott. A gyermeknek egyik szeme kék volt, a másik fekete. Az egyik ablakban egy darab fagyott szalonna volt s egy pár alma. A szalonna az Est egy lapjába volt burkolva. Egyik kapu az alsó sarkából kiállott. Egy udvaron egy döglött varju feküdt a kut mellett. Mikor aztán künn volt a faluból, egyszerre minden kiesett a lelkéből, a formás világ minden képe. Megint szembe toppant a kétségbeesésével. Nem lehetett megcsalni, nem lehetett elmenekülni tőle.

— Krumpli még van otthon, öt tojást is láttam, a kenyér sem fogyott el egészen. — De azért érezte, hogy most mégsem tud hazamenni. Egy másik utra tért, mely

beleveszve a mezőkbe, óriási kerüléssel visz a Szentgyörgyről jövő utnak s ugy vezet a faluba.

Ment lassan, bódulva, nem látón. Nem érezte a roppant hideget, csak végtelen elhagyatottsága hidegét. Talán nem is a meg nem kapott pénz fájt neki s már nem is a nyomorult család képe égette. Hanem az embertől visszalökött ember és az a tudat, hogy ő már nem ér annyit, hogy valaki ötven koronányi jótettet fektessen bele. Hová hullott arról az eposzi magasságról, amelyet valaha felgulázott magában! — Oh be nyomorult vagyok! — sóhajtotta hangosan.

A Nemere néha egy-egy nagy hó-legyezővel szembe verte. Szinte jólesett neki ez s a testét feszitő hideg is, az anyagi világ minden bántása. Hátha addig gyötrik testét, amig a lélek, a tántorgó, elbukó óriás elalhatik. Lassu keringéssel egy varju szállott egy ut mellett álló füzfára és ott kikárogott a kegyetlen hideg szürkeségbe. És abban a percben ugy érezte, hogy ő a varju, hogy fáradt kóválygással kering a szürke égben s fázó mellét felborzolja az áthasitott ür. Azután leszáll egy leégett falura s nézi, nézi a füstölgő romokat.

Egyszerre, már nem nagyon távolban, megpillantott egy utszéli korcsmát. Jó ismerőse volt ez a hely. Hajdan, a még hejehujás napokban, vidám kocsin az egyik dinomdánomból a másikba hajtva, barátaival gyakran leszállott itt, hogy utközben még fennebb lobogtassák a lobogó kedvet. Sokszor aztán megtörtént, hogy ott maradtak s a szabad levegő tágasságában két nap, két éjjel is elittak, elkártyáztak, anekdótáztak, énekeltek. A korcsmáros, okos, ügyes székely ember, valaha nagy tisztelője volt s korlátlan hitelt adott a vendéghozó papnak.

Közel ért a korcsmához. Élet nem mozdult a ház körül, de a kémény füstölgött. Benn az udvaron, behuzódva a pajta ajtó mélyedésébe egy vén kutya feküdt s fáradtan felpislogott. Tragikus csend és nagy szomoruság vette körül a házat. Farcádyban egyszerre feldidergett a vágy: bemenni, melegben lenni, egy pohár italt küldeni le, beszélni akármiről, akármit. Hogy emberből jött szavak hulljanak beléje és kiszálló szavakban érezze, hogy nem egyedül van, hogy szóba állanak vele.

Odament az ajtóhoz: zárva volt. Megrázta kétszer-háromszor a kilincset: hidegen és döbbentőn támadt fel utána a csend. Halálos rémület fogta el és mintha az ő

megnőtt szive dobogott volna ki az üres házból. Ha nincs senki itt, ha nem lehet bemenni! Várt. Az egész végtelen sikság csendje ebben a magános házban csapott fel, mint egy összetalálkozó hullámban.

Otthagyta az ajtót, az ablakhoz ment és megrettenve ugrott vissza: Egy szétrángó vonásu, csontra száradt, sirò szemü, kétségbeesett bukott ember közeledett vele szemben a házból az ablakhoz, Olyan ismerős volt neki ez a kisértő alak s valami eldugodt sirást érzett magában számára. Ott állt, mint egy rémült gyermek. Nem mert elmenni, nem mert ujból próbálkozni. Végre lassan, előre dermedt szemekkel közeledett az ablakhoz. A kép fokozatosan merült fel az ablaküvegre s most már látta, hogy szegény önmagával találkozik. Hirtelen, az ijedség durvaságával, megverte az ablakot. Lassu kászolódás hallatszott benn.

Az ajtó megnyilt. Rogyott lépésekkel, kipihenhetelen fáradsággal, megőszülve, rossz arccal, kijött a korcsmáros és megállt a küszöbön. Után bámult a zörgetőre.

— Bajkó gazda, én volnék, nem ismer meg? — szólt Farcády és nagy könyörgés volt a hangjában.

Az ember tovább bámult rá, hangtalanul. Üres nagy szemei, mint két lakatlan odú, tátongtak előre. Farcádyba belefázott ez a nézés.

— Csak be fog engedni, Bajkó uram. Emlékszik még a régi jó napokra?

Az ember megszólalt s mint elfelejtett tárgy hullott ki a hangja: — Tőlem bejöhet a tiszteletes ur. — Azzal megfordult, visszament a házba, de az ajtót nyitva hagyta.

Farcády utána ment. Amint az ajtót betette maga után, a körülömlő meleg valami fájdalmas jóléssel öntötte át. A korcsmáros már ült, behúzódva a kályha mellé, mozdulatlanul s fáradt szemeit hullatta feléje. Farcády is leült. A szó benne is elakadt. Azután mégis a pap kezdte:

— Szomoru napokat élünk, Bajkó uram.

A korcsmáros hallgatott.

— Talán az Isten csak könyörül rajtunk. Talán csak végét veti ennek a sok szenvedésnek.

A korcsmáros lehunyta szemeit, a feje hátrahanyatlott a falhoz. Farcády tovább próbálkozott:

— Engem is meglátogatott az Isten, én is hordom a magam keresztjét. Ki fog segiteni rajtunk?

Most már leijedt az ajakáról a szó és várta a feleletet.

A korcsmáros nehéz lélegzéssel szuszogni kezdett, mint aki alszik.

Farcádyt őrült rémület fogta el. Mintha a külső roppant csendben, a hallgató szobában s ebben a hulla-emberben egyetlen egy szorongás feszülne. Egy végső, halál előtti, melynek kétségbeesett kiálltása belőle akar kitörni és ő nem meri elkiáltani ezt a kiáltást. Felugrott, odament az emberhez, megrázta a vállát ijedt könyörgéssel:

— Bajkó bácsi, Bajkó bácsi, szóljon az Istenért!

Az öreg felriadt. Álom-sulyos szavakkal kérdezte:

— Mit akar tőlem a tiszteletes ur?

— Bajkó bácsi, nagy utat tettem, nagyon megfáztam. Ha egy pohárka itala volna. Most nincs pénz nálam, de ha legközelebb erre járok, megfizetem. Tudja, mi már régen ismerjük egymást, Bajkó bácsi.

Az öreg felkelt. Odacammogott a söntéshez, kihozott egy üveg fenyővizet és két poharat. Elővette nagy piros zsebkendőjét, kitörölte a poharakat. Most már ő is a hosszu keskeny asztal mellé ült. Töltött:

— Igyunk, tiszteletes ur.

Ittak. Bajkó megint töltött. Megint ittak. A tiszteletes hálás jó meleget érzett, a szemei könnyesek lettek s égni kezdtek. Valami hirtelen, gyermekesen ugráló boldogság táncolt életébe:

— Jó kis helyecske ez, Bajkó bácsi. Emlékszik, mikor az Elekes tiszteletes ki akarta inni a lámpát? Hát mikor egész éjjel azt a nótát énekeltük: Ezernyolcszáznegyvennyolcban hogy is volt? Akkor volt az a remek sárdi bora a Teleki pincéből. Micsoda klasszikus bor volt az! És micsoda klasszikus fatányérosokat adott mellé, Bajkó bácsi! Emlékszik az anekdóta versenyre? Én százhetvennégyet mondtam, a Köblös Zsiga csak százharmincat. Milyen klasszikus röhögés volt.

A régi könnyelmű napok, a régi jó evés-ivás, a dudva test régi örömei kiszálltak a multból és reá sütöttek az elbotlott emberre. A korcsmáros megint töltött.

A pap megint beszélt, gyorsan, mindenről össze-vissza. De most nem játszotta egész testével a szavakat, csak a szája beszélt s maga is ugy érezte, mintha egy idegen gép zörögne ki belőle. Lassanként aztán a korcsmáros hallgatása előtt belőle is félreszégyenkezett a szó. Ültek s hallgatagon ittak tovább.

Egyszer azután a pap szédülni kezdett, gyomra émely-

gett. Hosszu bőjtös napok s a mai ut után nem birta az italt. Egyszerüen ejtette a korcsmáros elé:

— Olyan éhes vagyok, Bajkó bácsi.

Az ember a szomszéd kamarába ment. Kolbászt és kenyeret hozott ki, a pap elé tette. De maga nem evett. Csak töltött és ivott.

Dél elmult már, mikor messziről egy szekér közeledése hallatszott. Majd közelebb ért, nyikorgott, jajgatott, mint egy bezárt lélek. Megállott az ajtó előtt. A korcsmáros felvetette a fejét, mintha nehéz álomból hökkent volna fel. Felállott, odament az ajtóhoz, kinyitotta.

— Itt vagyok Bajkó uram, — szólt valaki kivülről.

A korcsmáros kiment s a pap hallotta, hogy valamit cipelnek befelé. Egy koporsó volt. Farcády felugrott. Mámorán és a nagy csenden át mint hirtelen itélet döbbent belé, hogy ezt a koporsót most neki hozzák, hogy eltemetik, végleg, feltámaszthatatlanul.

A két ember oda sem nézett neki. A koporsót a szomszéd szoba felé vitték. A korcsmáros megnyitotta az ajtót. Felravatalozva egy fekete asztalon, katonaruhában, ölén összefont kezekkel egy fiatal halott feküdt. A Bajkó fia.

A koporsót letették. Az ember kérdezte:

— Mikor temetjük?

— Holnap.

Az ember menni készült, Bajkó viszahúzta. Töltött egy pohár pálinkát neki. Az ember megitta. Elment. A korcsmáros visszaült helyére. A halottas szoba ajtaja nyitva maradt.

A pap fogai vacogtak. Ott állt előtte a halál, mint egy nagy számadó. Dideregve mondta:

— Szegény, szegény Bajkó bácsi, mikor halt meg a fia?

— Az éjjel.

— Mi baja volt szegénynek?

— A háboru.

— De mégis, hogy pusztult el szegény?

— A tüdejébe kapott lövést. A szentgyörgyi kórházban feküdt. A doktor megmondta, hogy nincs remény hozzá. Haza akart jönni, itthon akart meghalni. Haza hoztam.

Mintha nem élő szavakkal beszélt volna. Mintha hideg acél betükkel nyomtatta volna ki magából ezeket a mondatokat. Semmi emberi nem volt e szavakban.

Farcády szemeit húzta a halott, mint valami beteg hold. És az elmélyült szürke szobából, mint térré lett időből, szerencsétlen nyomorult családja vánszorgott elő egyenként, egymásután: a felesége, a Sári, a Magda, a Palkó. És egymásután, felváltva nyúltak el a halottban és ők voltak a hulla. És mindenikben mégis ő maga halt meg, az ő vére fagyott jéggé, az ő szivében szorongott az agónia. Egyszerre, mint borzadalmas biró kérdése s mintha vörös talárban hóhér állana a kérdés mögött, valaki felkérdezte benne: Miért hoztad ezt a nyomoruságot a világra? Miért alapitottál családot? Miért sokszoroztad meg a benned lappangó halált? Közelebb húzódott a hallgató emberhez s dideregve, gyermek vacogással kérdezte:

— Bajkó bácsi, Bajkó bácsi, mit gondol, fogunk-e még élni azután? Számadásra fognak-e ott vonni?

A korcsmáros már sokat ivott. Az unszoló kérésre mégegyszer felforgatta üres szemeit, kitta poharát és eldűlt a fapadon. A halottból csend, az elsülyedt lélekből nehéz lélegzés szállott ki. Farcádyból kirohant a mámor, mint megdobott kutya, homlokát kiverte a verejték. Vette kalapját, kiment s megindult faluja felé.

2.

Délután három óra elmúlt már, mikor a falujához ért. És most, uj felébredéssel, elfogta a vágy, hogy valamit vigyen haza, hogy adhasson, hogy mosolyogtasson s egy percre eltaszitsa a függő ólmot a roskadó házról. A falu csendes volt s a dolgok mögött állott már az este. Kutya nem ugatott, rég agyonlőtték őket, vagy éhen pusztultak. Ki tudna most kutyát tartani? Az udvarok is üresen tátogtag, mint egy megunt élet. Baromfit alig lehetett látni: a szemet a gazda eszi meg. Egy-egy surranó macska s leszálló veréb maradt hű az elitélt házakhoz.

A pap befordult egy telekre, a Finta Dávid életére. A templomos ember régen nagy ajándékozója volt a papi családnak és sok kérésre nyitotta meg a fülét. Kedélyesen, könnyedén nyitott be:

— Adjék Isten!

Az ember felugrott a hosszú padról, ahol elnyújtózva feküdt. Az asszony a Pest mellett gugolt lányával. Odaköszöntek:

— Hozta Isten, tiszteletes úr.

A pap egészen vidám könnyedséggel kérdezte:

— Finta gazda, nem tudna nekem úgy öt kiló kenyérlisztet s vagy húsz tojást kölcsönözni? A legközelebbi alkalommal okvetlenül megadom. Tudja, ebben a kutya időben pénzért semmit sem lehet kapni, hogy a fene egye meg a muszkáját meg a többit.

A székely mint a megszégyenitett kutya suvasztotta le a fejét. Az aszony felelt s valami akaratosan készitett indulat volt a hangjában, talán nem is a pap, hanem önmaga rettegett jósága ellen:

— Lisztet, tojást! Öt kiló lisztet, húsz tojást! Az Isten szerelmére, hova gondol a tiszteletes úr? Mindenünket felkutatták, mindenünket elrekvirálták. Két nyomorult tyúkom maradt s annak sem tudok enni adni. A marhákat is el kellett adni, mert éhen döglöttek volna. Nincs tej, nincs hus, nincs liszt. Szegény Misink benn fekszik a brassói kórházban, elfagyott a lába az orosz fronton. Neki sem tudok valami jobb falatot küldeni. A szegény embernek elveszik mindenét, az utolsó falatját, a gyermekét. Ha egy kis pityókánk nem volna még, már rég a pulyáknál lennénk. Az urak magukhak csinálták a háborut, ők meghiznak tőle, mi meg mind belé döglünk. A Schönbergeréknek a tetvük is kalácsot eszik, az ő fiuknak nem fagyott el a lábuk, az övék lesz nemsokára az egész falu. Ugy nyeli el a falut, mint Jónás prófétát a cethal. De ő nem fogja visszaköpni. Csak az Isten már azt a békét adná meg, nem bánnók mi már, ha vesztenénk is. Ne haragudjék a tiszteletes úr, a tiszteletes úr tudja, hogy mi nem vagyunk rossz emberek.

Farcády adomás kedélyességgel egy pár vigasztaló szót mondott, túlhangos, népszinmüves falusiassággal és tovább állott. A harmadik házba akart bemenni, Szántó Zsigához, aki a tollasabb székelyek közé tartozott s akit nem rég küldtek haza hosszabb időre a frontról. Hátha az, aki onnan tér vissza, nyitósabb szivü lesz, mint a többi.

A házból már messzire jajgató, kanyargós paraszt-asszonyi zokogás, ütlegek zaja és vad férfi káromkodás jött ki. Az este már sötét szálassá szőtte az uccákat, mint lassú füst, párolgott ki a dolgokból és a hó is kékes-szürke lett. És az éjbe süppedő faluban, a roppant hideg térben és a megmérhetetlen csendből kiorditott ez a ház,

mint részeg matrózok káromkodása az elsülyedő hajón. Farcády megállott. Kiáltás hallszott:

— Nem hallgatsz, te szajha, te bulándra! Azt akarom, hogy hallgass! Érted, azt akarom!

Egy nehéz ütés döngött fel, egy éles jaj szökött ki utána s azután a sirás halk kuncogássá rémült. Nehéz lépések jöttek s mintha részeg volna, vörösen, izzón, vad véreres szemekkel a gazda jött ki. A kapuban meghőkölt, meglátta a papot.

Farcádyban felébredt a megtaposott próféta, a gyengék, a sirók, a megvertek apostola. Őszinte felháborodás is forrt benne s mint jóleső kárpótlás kinálkozott a sülyedt embernek, hogy most a nép apja legyen, hogy igazságot tegyen, hogy gyengét védjen. Komolyan szólt s hangja régi zengése szinezte szavait:

— Szántó gazda, ilyen ima száll a maga házából az ég felé? Isten kiengedte egyelőre a borzasztó vérzivatarból s maga ilyen hálára emeli fel kezeit? Vigyázzon, Szántó gazda, ha az Isten üt vissza, az elől nem lehet elfutni.

A gazda nekitámasztotta magát a sasfának, két kezét odaszoritotta a halántékához s kétségbeesett segitséget hivó hangon mondta:

— Tiszteletes úr! Tiszteletes úr!

A pap kiérezte e felkiáltásból a halálos szorongást, a magára maradt embert. Szelidebb szavakban hajolt a szive felé:

Lássa, Szántó gazda, maga sohasem volt rossz. Mi lelte most egyszerre. Már többször hallottam a faluban, hogy ujabban rosszul bánik a családjával. Pedig emlékszik, milyen boldog volt, mikor ezelőtt tiz évvel összeadtam magukat? És olyan jó asszony a maga felesége.

Az ember vonásai rángottak, mint aki utolsó férfi szeméremmel valami előtörő, mindent megvalló zokogást tart vissza. Azután visszafojtott, meg-megszakitott beszéddel mondta:

— Tiszteletes úr, én nem vagyok rossz. Isten látja lelkem, nem vagyok rossz. Én szeretem a feleségem, én sohasem bántottam senkit, én jó keresztény vagyok.

— Hát mi történt magával?

— Nem tudom, tiszteletes úr. Én nem azt teszem, amit akarok. Valami van bennem. Valaki megrontott engem. Mióta onnan visszatértem, szörnyüket álmodom. Mindig embereket zuzok agyon az öklömmel és vért iszom.

Mindegyre elönt a vér, valami vad düh, hogy üssek, hogy öljek. Tegnap agyon rugtam egy tyúkot, mert az utamban volt. Ha az asszony egyet mozdul, fáj, éget, mint az eleven tüz és abban a percben úgy jön, hogy gyülölöm, hogy ütnöm kell. Mert csak ez enyhit meg. A szegény kis Pistánkat is többször úgy elvertem, hogy majd meghalt. Néha egész napokat elbujdoklok a földekre, hogy ne bántsak senkit. Néha a ló mozdulata, a tehenek lihegése forralja fel vérem, nekiesek a szegény állatoknak s majd agyon verem őket. Valami megrontott, tiszteletes úr. Hiában imádkozom, hiában kérem Istent. A tiszteletes úr mindent tud, mit tegyek, mert már ott vagyok, hogy elemésztem magam.

A pap most már egészen elfelejtette magát s nagy tisztitó szánalommal nézte ezt a megmérgezett lelket. Érezte, hogy ez a szegény ember az egyetemes őrület egy mozdulása, amely mégis külön fájással sajog. Kezet nyújtott neki:

— Menjen be gazduram, kérjen bocsánatot a szegény asszonytól, vigasztalja meg. Imádkozzék sokat, járjon el a templomba és ne igyék. Mikor érzi, hogy magára jön az indulat, vegye az imádságos könyvet, meneküljön ki vele a szabadba. Jó az Istennel együtt lenni, ő magához öleli azt, akit meglátogat. Hozzá kell futni, Szántó gazda, ő nála van a bocsánat és a meggyógyulás.

Farcádynak csak a hetedik-nyolcadik háznál jutott eszébe, hogy voltaképen ő keres valamit, ő akar kapni valamit. Benyitott Barabásékhoz.

A nagy sötét konyhában ide-oda vetette bontott haját a tüzhely lángja. Nagy, súlyos csend volt. Az öreg fáradt nehézkedéssel ült a tüzhely mellett s belemeredt a tüzbe. Az asszony a háta megett guggolt, beleveszve a homályba s csak néha hozta elő megráncosodott arcát a táncoló láng. Mária apjával szemben ült a teljes fényben és valamivel babrált. — Adjon Isten, — szólt a pap és köszönését csendes, visszaroskadó hangon fogadták. Farcády érezte, hogy a megszokott tárgyak között, a régi sötétségben, a régi fény mögött ott áll a beköszöntött vendég: a halál és soha, soha nem megy el ezekből az öreg lelkekből. Székkel kinálták. Szólt:

— Csak egy percre ülök le. Erre jártam s mondok, megnézem, hogy vannak Barabás bácsiék. Sietnem kell, ma egész nap nem voltam otthon, várnak a kicsikék.

Az asszony szólt és hangja visszatüremlett sirás volt:

— Tiszteletes úr boldog. Tiszteletes urnak mind meg vannak. Ha a mi Marcink itt volna.

Szokásból, régi fájdalomból, mely fia helyett fiává lett, csendesen sirdogálni kezdett. Barabás keményen szólt rá:

— Minek sirsz? Tudod, hogy keseritesz vele. Ezek az asszonyok mindig sirnak.

Farcádyra ránehezedett ez a levegő, ez az átáthasitott sötétség, ezek a nehéz szivek. El, el kell mennie innen, el kell mennie haza, a maga bajához, a maga szorongásába. A világ úgy zsufolva van jajjal, hogy nincs egy kis zug, ahol az ő kérése elférne. Felállott:

— Csak azért jöttem, hogy egy darabot elvigyek a bánatukból. Isten mindig jót akar, nyugodjanak meg az ő szent akaratában. Mária, vigasztald a szüleidet, te jó leány vagy. Az Isten áldja meg kendteket.

Kiment. Vastag, sürü sötétség fogta be a falut. A tanitói lakás előtt valaki feléje suttogott a sötétben:

— Jenő! Jenő!

— Hát te mit csinálsz, Imre?

Kuncz gyorsan, ijedt suttogással felelt:

— Jenő, az istenért, nincs egy cigarettád? Borzasztó, ez a szörnyü asszony már a dohányt is irigyli tőlem. Azt mondja, hogy ilyen nehéz időkben önzés dohányozni. Ő beszél önzésről, ő! Schönbergerékhez akartam átszökni, de szégyellem, aztán több időbe is kerülne és gyanus lenne. Csak egy szál cigarettát adj, mert meghalok nélküle. Te azt nem is képzeled, hogy mi a szenvedés. Ez az asszony minden nap fertelmesebb tud lenni. Most már őrült, tisztára őrült. Ugy-e, van egy cigarettád?

Farcády elővette vézna, ócska dohánytárcáját. Valami ott felejtett dohánypor még volt benne. Kuncz cigaretta papirt vett elő s a nagy sötétben a két ember összeért testtel, roppant ügyelettel és gonddal átrázta a dohányport a papirra. Kuncz cigarettát nyálazott belőle, rágyújtott. Kigyuladt kedvvel mondta:

— Menjünk szét, hogy együtt ne leljen Kszantippé. Hogy ezt nem tudom a frontra küldeni. Köszönöm, édes Jenőke.

Jenő házához ért. Megállott, visszafordult. Mint olvadt hideg ólom, nehéz szorongás ömlött tagjaiba. Most be kell mennie, üres kézzel! Odafordult a falu felé. A

falu felé, mely sötéten-vakul elveszett a végtelen éjszakában. A házakból nem jött ki világosság, az életből nem szálltak fel hangok, lépések nem voltak az uccán. A tél halálos nagy hallgatása dermedt az esti falura. És Farcády szeme átrontott éjen és falakon és látta, hogy minden kis házban gyertya, lámpa nélkül, beszivárgó hidegben félig jóllakott vagy éhező emberek vacogó lélekkel és elbódult testtel néznek szembe a saját kétségbeesésükkel s hogy mindenik házra árnyékot hajol a halál. Hogy álmatlan ágyon, világtalanul, nehéz virrasztásban vigyázzák az éjszakát és jaj, jaj, mikor lesz már reggel! Farcády határozottan, nagy belélegzéssel befelé indult.

A megnyilt ajtón meleg, fény és vidám hangok estek feléje. Milla a gyerekekkel vidáman eddegélt az ebédlő nagy asztala körül, a táncoló gyertya ide-oda csókolta fényét a meghajló gyermekekre. Milla gyermekes örömmel ugrott fel:

— Szép, szép, tiszteletes ur! Megszökik szó nélkül és egész nap hiában várjuk. Nézd, mit küldtek a Böjthéék, disznóölés volt náluk. — És sorra mutogatta a bő ajándék örömeit.

A gyermekek körültáncolták a papot, zsiros szájukat ráfenték hideg arcára. És a borzasztó télben, egyedülvalóságban, tragédiákban átment embert forró, bágyadt, megindult jóság öntötte el. Megfacsart, megszüretelt szivéből jó könny csordult a szemeibe, most nem volt szinész, nem tudott beszélni. Átölelte gyönge husát azoknak, akik folytatni fogják.

Levetette télikabátját, odaült az asztalhoz, uj kedvvel kezdett enni. Milla boldogan terjedt szét:

— Látod, Jenő, mindig mondtam, hogy az öreg Böjthééknek van a legjobb szive a faluban. Én a Jancsit is nagyon szeretem, adja Isten, hogy épen térjen vissza. Tudod, milyen pompás gondolatra jöttem a délután? Ha én a régi sötétkék selyem ruhám átforditom és uj divatra alakitom át, még mindig sokkal különb lesz, mint az Ilona uj barna maszkarája. Borzasztó, hogy annak az Ilonának mennyire nincs izlése! Csak legalább sárga diszt ne hordana a kalapján. Ugy néz ki azzal a rikitó szinnel az aszalt feje, mintha egy ott felejtett disztök volna. Sárika, miből kérsz még, az oldalasból vagy a véresből?

Farcády hallgatott, evett, mosolygott. Az étel lassan hullott életébe, mint egy csendes áldás, egy meleg biztatás.

A meleg bejárta átgémberedett tagjait s becsókolta vérébe a jó anyag szeretetét. A gyertyafénye, mintha szőke gyermekek dobálóznának napos kévékkel, hol ide, hol oda esett. Felesége hangja mint langyos zápor hullott, értelmét nem szivta ki, de élő élet volt. A gyermekek nevetése fel-felcsengett. És ezt a napos szigetet körülölelte a nagy hallgatásu téli éjszaka. Csak a konyhából hallatszott be a cseléd duruzsolása. És ez az ingó lélek ugy érezte, mintha kiáradó meleggel Isten állana a szobában, mintha az ős jóság végtelen folyama vette volna erre árját. Kitárt nagy mező lett a lelke s mint reggeli pára: tiszta jóság és meleg szeretet szállott fel belőle. Egyszerüen, de annak a jó érzésével, hogy jó, mondta:

— Oh feleség, ha te tudnád, mennyi nyomoruság van a világon! Elmentem, hogy egy kis kölcsönt keritsek. Gondoltam, megszán valaki s nekem kellett szánni mindenkit. Olyan jó, hogy együtt vagyunk, mert csak egy borzasztó van: egyedül lenni. Gyermekek, ma zsoltáros estét fogunk rendezni. Ugy-e, mama, ma énekelni fogunk?

Milla odaült a zongorához. Jenő s a gyermekek körülülték. És széles szárnyu nagy csattogással szállt ki belőlük az ősi kérés, a letörhetetlen isten-szomjuság. A szenvedett, eltévedt, megkergetett családból szomjas hangok szálltak az ősi, örök tüzhely felé, mint felszálló madarak zúgó csapata a megtépett erdőből. Az asztalon maradt ételek lehellték az anyag biztatását, a kályha adta a régi napot s a gyertya félrehajtotta fejét mint egy figyelő gyermek lány. És ők nagy fehér ölelkezésben, tisztára öblögetve a vén zsoltárok fiatal zuhatagában, nagy tiszta, szent család voltak. És amikor aludni mentek, a véres gondok és szörnyü napok tátogása előtt, az ádáz világ őrült forgatagában: ugy aludtak el a rátalált Isten ölében, mint elcirógatott, megcsititott jó gyermekek.

3.

Kuncz óvatosan ballagott a kertek alján. Valami bebonyált csomagot vitt kebléhez szoritva s néha-néha visszanézett. Ilyenkor mindig jobban magához szoritotta a csomagot, mintha attól félne, hogy valami hozzá rendelt végzet nyomon követi és kitépi kezéből. Az arcán a gyenge emberek beteg boldogsága reszketett.

A tavaszi olvadás derékig keverte sárral. Az egész

falu egyberohanó patakok sáros zuhogása volt. A falun kivül, a tavasz felé riadt sikságon nagy vadvizek lapja fodrózott a március eleji szélben. A faluban piszkos hókását és sáros jeget tiport, de a hegyeken s a sikságon még érintetlen nagy fehér mezőkben tehénkedett a lusta tél. Kuncz tanitó ur átment a kis keresztes katholikus házak között. Az egyikből kiköszönt egy székely asszony:

— Dicsértessék az Ur Jézus Krisztus, tanitó ur.

— Mindörökké ámen.

— Hová megy a tanitó ur ilyen locspocsos időben?

— Megyek, megjárom magamat. Az ember megpenészedik, ha mindig otthon ül.

— Igaz-e, tanitó ur, hogy az oláhok ránk fognak jönni? Mi már egész éjszakákat nem tudjuk behunyni a szemünket. Azt mondják, hogy már a brassói vonat sem megy tovább.

Kuncz tanitó ur olyan boldog volt, hogy kellett valamit adnia a boldogságából:

— Ne féljen semmit, Kozmáné, amig engem itt lát, addig nincs baj. Az Isten nem hagyja el a jó embereket.

— Jaj, csak már lenne vége ennek a háborunak! Inkább már az a Vilmos is engedne valamit. Addig dacoskodnak mindaketten, amig mi mind elpusztulunk. Akkor aztán az urak megbékélhetnek, ki fog kenyeret csinálni nekik?

Mikor Kuncz tanitó ur a nagy kereszthez ért, visszafordult a falu felé s csomagját felemelte a levegőbe, mint egy hencegő diák és egy kinyujtózkodó édeset kacagott. Azután az ösvényen felment az erdő szélig, ott leült egy fatörzsre s csomagját nagy szeretettel kipakkolta.

Egy üveg fenyőviz volt. Az öreg Schönbergernek végzett valami nagyobb irásbeli munkát s a fizetésnek titkos fele ez az üveg ital volt. Már egy hét óta rejtegette az árnyékszék fedélgerendái közt s fokozódó lázzal leste a percet, hogy az Ilona szemei lecsusszanak róla. Ma délután Ilona látogatóba ment Böjthéékhez és Kuncz tanitó ur ide jött ki, hogy az áradó tavasz nagy szabadságában zavartalanul, urként toldja ki mindennapi szomoru életét egy pár fellobogó perccel.

Kidugta az üveget, megszagolta. Az erős illat ugy szólt be életébe, mint a tavaszi szél az erdő csiráihoz. Rég elfeküdt fiatal napok szálltak fel benne s szárnyuk csattogása belüktetett a Kuncz ur szivébe. Félkezével az

üveget tartva, kéjes, végtelen nyujtózkodással belenyujtózkodott a vad levegőbe. Azután hátra hajtotta a fejét, alákeküdt az üvegnek mint egy szerelmes lány és édes hosszu kortyok mentek le beléje, csengő melegen mint egy fiatal kacagás. Megpihent, bedugta az üveget. Homályos fényü szemmel nézett a világba.

Ha meghalna Ilona. Szépen, fájdalom nélkül jobb létre szenderülne. Ha ő csak egy évig özvegy lehetne. Minden ebédre, vacsorára meginna egy fél liter borocskát. Hetenként kétszer délelőtt sörözgetne. Bizonyisten nem menne tulzásba, mértéket tartana, jó ember volna. És látta önmagát feketében, gyászfátyolos kalappal, komoly arccal, amint a templomba megy s az Ilona lelki üdvéért imádkozik. Oh, milyen őszintén imádkozna, hogy megbocsátna neki mindent. Hallotta a részvétnyilatkozatokat, az ő saját feleletét. Egy asszony mondja:

— Mi lesz most a szegény tanitó úrral? Milyen dolgos, jó asszony volt a szegény tanitóné asszony.

Ő felel:

— Isten akarata ellen nem tehetünk semmit. Hordja mindenki a maga keresztjét.

Egy ember mondja:

— Magára maradt szegény tanitó úr. Milyen szomorú lehet egyedül a nagy házban.

Ő felel:

— Bizony súlyos az én magánosságom. De majd mindnyájan találkozunk odafenn.

Felgyült érzése szavakba áradt s ő hangosan folytatta ezt a párbeszédet. Megint kidugta az üveget, megint ivott. A lenyelés után is nyelt, nyelt kettő, hármat: az édes izt, a meleg jólesést nyelte mégegyszer magába.

Milyen jól megvolna ő igy egyedül. Hogy nem vétne senkinek. A világháború folydogálna, az emberek csendesen öldösnék egymást, a fiai futnák az életet. Ő szépen éldegélne, iddogálna, tanitgatna is egy kicsit. Azután kijárna az Ilona sirjához és kérné mindkettőjükért a jó Istent. Milyen szerény ő, milyen teljesithető kis vágyacskát nyújt a roppant mindenségbe. És ez sem teljesedik, ez sem teljesedik!

Mögötte vad rianással harsant fel az erdő s szilaj kezek tépték a meztelen fákat. Hatalmas felhődarabok hulltak át, mint egy gyermek isten eldobott pelenkái s hópelyhek és esőcseppek rázódtak belőlük. Vonaglott,

nyögött, jajgatott a születő élet. Kuncz tanító úr felrettent, megint ivott egyet, hosszút, bátoritót.

Minek ez a roppant vonaglás a világon? Minek ez a vad küzdelem még a csendes anyagokban is? Mikor olyan szépen, szeliden lehetne élni. Szép nyugodtan jóllakni, hálásan nyujtózkodni utána, a jó kis borocskát nyelegetni, csendes vándor képeket bámulgatni. Milyen szépen, egyszerüen tudná ő megfogalmazni az Ilona gyász-jelentését. Milyen régen ott van ez a szöveg az élete mélyén. Úgy izzadta ki minden betüjét a nehéz rabság alatt. Ez az ő drágagyöngye, melynek ő a kagylója. Vajjon a végzet, ez a vak halász, felszinre fogja valaha hozni ezt a gyöngyöt? Oh, ha úgy fog meghalni, hogy örökre benne vesz ez a gyöngy, milyen halott életet élt akkor!

Újból ivott, lassut, egy nyelésü lélegzettelen édes kortyot. És most az egész világ, a felrázott sikság, a tépett erdő, a folyton vetkeződő ég s a guggoló falu egyetlen egy gömbölyü forró boldogsággá lett, melynek ő volt a lüktető magva. Oh mégis szép a világ, jó az Isten s ha Ilonát kigummizná a jóságos halál, olyan lesz a teremtés, mint egy hibátlan jeles dolgozat. És látta a saját irását örvendő piros tintával: jeles. Alákanyaritva vidáman a neve: Kuncz.

Azután meghatva, hálás melegben látta a halált. Öreg, öreg asszonynak látta, csont arccal, behullt szemgödrökkel, de olyan jó meghajlással, olyan barátságos tipegéssel. Nagy barna kendő volt a fején, mely eltakarta a tar koponyát, fekete szoknyában volt s a kaszája fakóvá szelidült, nem villogott. Odament Ilonához, Ilona az ágyban ült. Letette a kaszáját, mintha mondaná: erre nincs szükség. Azután szeliden, mint kényeztető bába, hátra fektette a rettenetes asszonyt, két csont ujjával lezárta ajkait, szemeit és szeliden rámosolygott. És ez a mosolygás visszahangzott a halott arcán, a szörnyü szigoruság lehalványult, az arc nagy szelid békében simult el. — Milyen jó igy az én kis feleségem, milyen szép! — mondotta Kuncz tanító úr. Akkor a halál leült az ágy mellé, megtörölte tar homlokát. És Kuncz tanító úr nagy kibuggyanó hálával odanyujtotta az üveget: — Igyék maga is néni, jó vigasztaló, megszabaditó néni. — És Kuncz tanító úr újból ivott.

— Jó estét, tanító úr!

Kuncz tanító úr hátradöbbent. Firtos Mózes állt

mögötte az erdő szélén. Nagy, felszökő alakja belenyult a szálfák homályába, mint társ a társak közé. Nagyon megőszült és vonásain még odafagyott szenvedés dermedt. De nagy szemei lobogása most még mélyebbről csapott ki, mint egy megtáplált vésztüz. Kuncz tanitó úr boldogan mosolygott:

— Isten hozta, Isten hozta Firtos Mózsi uram, — és a kabátja alá dugta az üveget, — hol jár ilyenkor?

— Künn az irtáson voltam. Olyan jó levágni ezeket a nagy fákat. Úgy törnek, úgy recsegnek, úgy döngnek, ha eldülnek. Tizszer nagyobbak mint én, én levágom őket s hasra esnek előttem. Ha én egyszer ráfogom a baltám erre a világra. — És belesuhintott baltájával a levegőbe.

Kuncz tanitó úr a gyermek sunyi kiengesztelő hizelgésével sompolyogta elő üvegjét, odanyujtotta az embernek:

— Ne haragudjék, Firtos Mózsi uram. A világ olyan szép. Csak Ilona ne volna. Csak ő ne volna, szegényke. Lássa, én nem haragszom. Igyék egy kortyot, aki ebből iszik, az nem haragszik. A jó Isten nem szereti a haragot, hát én inkább iszom belőle.

Firtos elutasitotta az üveget:

— Én nem iszom többé szeszes italt, tanitó úr. Én csak egyszer fogok inni, de akkor piros szép úri vért iszom. Ezzel ni, ezzel a baltával fogom csapolni, tanitó úr. Közeledik a nagy irtás ideje, tanitó úr.

Kuncz ivott. Az ital már az üveg fenekére locsogott vissza. Kuncz meleg elbágyadásban, széles, csókos szavakban mondta:

— Csak béke, Firtos uram, csak béke. Lássa, én sohasem lázadtam. Pedig az Ilona, az valami szörnyü volt. Már dohányozni sem enged. Még sem lázadtam. Minek? Annál rosszabb, annál több lárma, több harag. Pedig jól tud főzni és sokat dolgozik. A jó Isten csak magához veszi. Ugy-e, Firtos Mózsi ur, a jó Isten csak magához fogja venni?

— Nekem nincs közöm a tanitó ur Istenéhez, az az urak istene. Támassza fel a fiamat az az Isten, vessen végett a háborunak, akkor megint szóba állok vele. Látja ezt a falut a tanitó ur?

— Szép kis falu, nagyon szép kis falu. Szeretek esténként kószálni benne, ha Ilona Szentgyörgyön van. Tudja, hova állitanám az Ilona sirkövét? Közvetlen a templom

tövébe, magasra, hogy mindenki láthassa. Ez nagyon szép falu, én mondom, hogy szép falu. Tudja, hogy az egész Háromszéken nincs olyan fenyőviz, mint a Schönbergeréké?

— Ezt látja a tanitó úr a faluban? Ez szép falu? Ez, ahol az emberek bele folyik ki a nyomoruságtól! Hol vannak a férfiak? Egy pár nyomorék van a faluban, egy pár kuka-eszü, egy pár vén ember. Hol van a többi? Megették, megrágták az urak, pénzt, dicsőséget rágtak belőlük maguknak s kiköpték a csontokat a meszes gödrökbe. Mit kapott a nagy mulatságból a falu? A gyermekek döglenek a betegségektől, a nyomoruságtól, mint a pulykafiókák. Az asszonyok jajgatnak és dolgoznak mint a marha. Nincs tej, nincs tojás, nincs liszt. Nekünk, akik ápoljuk a földet, akik neveljük a kenyeret, mint a gyermekünket, nekünk kell a városban bódorognunk mint koldusoknak s csirkéért, tojásért, vászonért könyörögni egy-egy marok lisztet az uraktól. Elveszik tőlünk a drága gabonát, hogy még egyszer megcsalhassanak. Minek él a falu, tanitó úr? A föld nem az övék, a vérök nem az övék és itt az erdő szélén belepusztulnak a hidegbe, mert nincs munkás kéz, aki fát hozzon nekik. Falu ez még? Falu, fészkes fenét! Holnap elrekvirálják utolsó marhánkat, elviszik az utolsó buzaszemet s azután felgyujthatják a falut, mert minket már ugy is megevett a fene. De látja, tanitó úr, ezt a baltát, ez még fákat fog irtani. Van még sok ilyen balta, csak az első csapás lesz nehéz. Oh hogy fognak hullani, hullani a nagy fák!

A tanitó végleg kiszopta üvegjét s hülye boldogsággal mosolygott bele a szürkülő siságba:

— Nem is fejfát csináltatok neki, Firtos uram, nem fejfát. Szép sirkövet, kőből, kemény kőből. Reája nagy öreg betükkel: Itt nyugszik Kuntz Imréné, siratja bánatos özvegye. Olyan bánatos özvegy leszek. Minden ebédre, vacsorára megiszom egy fél liter bort. Csak egy fél litert, bizonyisten nem többet. Olyan jó fiu leszek.

A másik csak most nézett ki sötét mámorából s látta, hogy ez az ember részeg. Szeliden szólt hozzá:

— Tanitó ur, jöjjön haza. Esteledik, nagyon hideg lessz az éjjel.

Kuntzban fel-felsejtődött a valóság, lihegte:

— Haza? De nem lessz otthon Ilona? — Azután felállott: — Firtos uram, látszik-e, hogy ittam? Mert én félek, Firtos uram. Én félek Ilonától.

Firtos megfogta az ingó ember karját s szelid erőszakkal vitte a falu felé. Kuntz gépiesen szoritotta magához az üres üveget. Beszélt:

— Azért ne higyje, hogy én gyáva vagyok. Háltam én már temetőben is. Ha Ilona meghal, három éjszakát fogok aludni a sirja tövében. De Ilonától félek, érti, mert félni akarok.

Felduzzadt ajakkal, gőgös arccal s akkora léptekkel, mintha minden percben árkot lépne át, ment a másik mellett. Firtos hallgatott. Beértek a faluba.

A sötét faluban, felgyúlt vörös fáklyákkal kisérve, hatalmas katonai társzekerek görögtek a Schönberger kuria felé. Sápadt, fáradt katonák ténferegtek a kocsik után, ványolt kezükben reszketett a fáklya. Firtos szólt és nem bánta, hogy a másik nem érti. Szólt, hogy a dühét megszellőztesse:

— Ennek beütött a háboru. Már övé a falu kéthármada. Egész ucca házból csinált raktárt magának. Ahonnan kiharapja a gazdát a halál vagy a nyomoruság, az a telek Schönberger birtok lesz. Minket neki tört ki a nyavalya. —

A tanitói lakás elé értek. Az ablakokból gyertya-fény jött ki. Kuntz elengedte Firtos karját, egyenesen próbálkozott állani: — Ugy-e, igy bemehetek, ugy-e nem látszik semmi?

— Csak menjen be a tanitó ur, jó éjszakát.

Kuntz betámolygott. Ilona jött eléje komoly, méltóságos, kikészitett tragikus arccal. Lassan, jól elpróbált fájdalommal szólt:

— Imre, a haza tőlünk is megvette a maga áldozatát. Szegény Dezső elesett.

Kuntz, hogy a felcsapzó düh, a vércse vijjogás, a nehéz szavak elmaradtak, üresen, buta nem értéssel bámult az asszonyra.

Ilona azt hitte, hogy férje a fájdalomban kövült meg. Még tragikusabb hangon, melyben már felgomolygott a zokogás, mondta:

— Férjem, Dezső meghalt, a hazáért halt meg, elesett. —

A meghalt szóra Kuntz leejtette az üveget s az csörömpölve tört szét. Elhomályosult tudatában nem tudta, kire helyezze ezt a szót. Az előbbi vágy még ébren volt benne, de Ilona előtte állt élve, élve kérlelhetetlenül. Hogy mondjon valamit, pálinka-csurgós bűzös szavakkal mondta:

— Sirkövet emeltetek neki, közvetlenül a templom tövébe, hogy mindenki lássa. Özvegy leszek, özvegy leszek. —

Ilona szemei csak most láttak rá erre a széthulló emberre, csak most csapta meg az ital bűze. Hát még az ő nagy fenséges tragédiájában is át kell feküdnie ennek a disznónak! Egy elháritó, irtózó durva mozdulattal mellen lökte a részeg embert s azután, mintha csak egyedül volna, feltrónozva nagy fekete gyászára, leült az asztalhoz. Kuntz érthetetlen szavakat csemcsegve felmászott a diványra, elnyúlt ott és álomba hempergett.

Ilona egy csomó levélpapirt és borítékot vett elő. Komor, átszellemült arccal irt leveleket. Az elsőt a tanfelügyelőhöz:

— Nagyságos Uram! Egy lesujtott, bánatba borult anya szive dobog Nagyságod felé. A Haza tőlünk is megvette a maga véres áldozatját. Nagyobbik fiam, az én magas homloku, okos, drága Dezsőkém az olasz fronton hősi halált halt.

Nagyságos Uram! Reszket a kezemben a toll, mikor ezeket a sorokat leirom. Nincs többé, nincs többé az, akit ugy szerettem. Meghalt anélkül, hogy mégegyszer láthattam volna, meghalt ugy, hogy nem én fogtam le haló szemeit. Végtelen a fájdalom, melyet érzek, Nagyságos Uram. De fájdalmam mélyéről egy hang tör fel s a szenvedő anya meghallja a magyar nő kiáltását: ne sirasd! a hazáért halt meg ő!

Nagyságos uram! Az én bánatba merült anyai lelkem távol van minden földi hiuságtól. De érzem, hogy az elhunyt drága lelkének tartozom azzal, hogy emlékét megszenteljem. Ő fiatal életét nem habozva, hősiesen vitte a Haza oltárára, kell, hogy a Haza megtisztelje emlékét. Nagyságod jó viszonyban van elhunyt drága hős fiam parancsnokával, ha egy kegyes szót méltóztatnék nála elhelyezni, hogy a hős gyermek érdemeit hivatalos kitüntetéssel is elismerjék. Nagyságod érti az anya szivét, aki nem tudna nyugodni, ha holt fia mártir szellemét ki nem engesztelné a méltó elismeréssel.

Alázatos könyörgésemhez csatolom lesujtott szegény férjem hő kérését is. Nagyságod jó szive nem fog ellenállani a Nemzet két szenvedő napszámosa kérésének. Nagyságodnak mély tisztelettel alázatos szolgája Kunczné, Kovács Ilona.

Hasonló levelet irt a képviselőhöz, Zágonihoz,

Sarkadihoz és más nevezetességekhez. És amint irt, óriási arányban nőtt alája gyászának méltósága. Mintha egy roppant ravatalon széles, nemes mozdulattal nyujtaná oda a hazának a véres szőke gyermeket. Mintha milliók bámulnának és milliók tapsolnának. Kuncz kiröfögött a mámorából:

— Hetenként kétszer sört fogok inni. Bizonyisten nem megyek túlzásba. Jó leszek.

Ilona összerázkódott, mintha hideg békát dobtak volna rá. Nem, nem lehet ma együtt ezzel az állattal, nem engedheti zavarni gyásza nagy méltóságát. Bekiáltotta a cselédet:

— Vidd ki ezt a disznót a konyhába.

Rövid hetek alatt megjött a sürgetett kitüntetés. A jegyző vasárnapra tüzte ki az önnepséget, az istentisztelet utánra. Az ünnepélyre Bélát is hazahozták a szentgyörgyi kollégiumból. Istentisztelet után nagy közönség ment a falu házára. A Böjthe pár, Schönbergerék, Farcády is. Milla otthon maradt.

Feketében, lehetőleg magasan, kis sárga fejét felfelé lobogtatva állott a spártai anya. Mellette Kuncz állott régi fekete kajzerben, melyet már fényesre fentek a hozzádörzsölődő évek. Félénk, szerény és lehetőleg nem látszó volt. Farcády sápadt arcát elöntötte a jelenet pátosza. Mert ő most csak a hazáért áldozó nőt látta Ilonában. Asszonyok, gyermekek, öregek s a háboru egy pár elfaragottja jöttek bámulni a cécóra. Az asszonyok már előre dörzsölték a szemüket. Mindenik a maga veszteségét siratta a megkoszorúzott hősben.

A jegyző fényes beszéddel nyujtotta át a kitüntetést a gyászoló párnak. Mikor arról beszélt, hogy milyen felemelő mindent odaadni a hazának, még édes gyermekünket is, Ilona, magasztossága kellős közepén, befelé gyürte ezt a mondatot;

— De azért te felmenttetted a te szeplős fiadat.

A jegyző beszéde után Ilona, átvéve a monétát, előlépett. Arca tragikus, beszéde spártai volt:

— Köszönöm az imádott felséges királynak, köszönöm nem magamért, köszönöm elhunyt hős fiam szelleméért. A szülő szive most hallgat, a nagy viharban csak a magyar nő beszél: a haza kérte, odaadtam. Áldott legyen emléke, éljen a haza:

Hazaérve Ilona első mondata ez volt:

— Te Kuncz, láttad milyen pecsétes volt a Jenő attilája. Az a dög Milla kitakarithatta volna a szegény embernek. Ugy látszik, már a végét járják.

Béla tréfásan szólt az anyjához:

— Na, mamuka egy év mulva már az én monétámat ünnepelheti.

Ilona idegesen mordult rá:

— Sz — rt! Azt hiszed, hogy téged kiengedlek a kezemből? Ha a szemüket kell kikaparnom, akkor sem visznek el.

4.

Sok fáradságtól fáradtan, álmatlanul, összegyürve érkezett Miklós a sepsiszentgyörgyi állomásra. Megint torkig volt Budapesttel, véresre horzsolták események és emberek s felkarmolt életét újból elhozta a falu hüvösségébe. Azután valami sorozási ügyét is el kellett intéznie.

Kedvetlenül, unottan szállt ki a vonatból. Az üres állomáson egy-két katona lézengett. A régi élet, régi zsufoltság sehol. Kocsit keresett: szembe nevették. Egyik vasuti alkalmazott mondta:

— Felkutathatja a nagyságos úr az egész várost, aranyért sem fog kocsit kapni. Aki nincs háboruban, mezőn van. Most az urak is gyalog járnak. — És látszott, hogy az éhesszemű, vézna ember örvend ennek a kis igazságszolgáltatásnak.

Miklósnak már dühös szavak rontottak az ajakára, de visszanyelte azokat. Mit csináljon? A faluba mindössze jó másfélórai séta az út s a májusi reggel olyan tiszta boldogsággal ülte meg a mezőket. A nagy séta mint egy új reménység frissült fel izmaiba. Megindult gyalog.

Nagyon rég nem tett ekkora gyalog utat, nagyon rég nem járt a szabad mezők között. Minden lépésre egész életén átrezdült a friss horizont, mintha sorba állitott végtelen sok ezüst csengő lökte volna meg benne egymást. Lassan lépegetett, meg, megállott.

Hányszor futottak el ezek a mezők gyors kocsija mellett. Futottak, vidáman s odakacagták neki az emberré sietö dolgok barátságát. Most májusi nap esőzött rájuk, zöldek voltak a reggel frissességében. És mégis egy nagy szomoruság volt felettük.

Első kaszálás, krumplikapálás, nehéz mezei munka

ideje volt s a földek mégis magukra hagyva állottak. Nagy ritkán látott egy-egy görnyedő asszonyt, amint lassu mozdulatokkal vánszorogta a magános munkát. Egy helyen két asszony kaszált ügyetlen, furcsa ténfergéssel. És mintha az elhagyott rögök ajakáról csendes panasz énekelte volna át szivét: hol vannak a férfiak, hol vannak az erősek, hol vannak a fiatalok?

A nap ugyanaz, a föld ugyanaz, mit zokognak hát a vonagló mezők? Milyen nagy keresés tántorog a megüresedett természetben? Miért nem vidám lobogó a kisérkedő élet, mért hegedül sirást kifeszült életén a tavaszi sugár? Mintha megbomlana a rögök példás rendje, mintha habba tolulna a merev föld s fiatal szép hullák dagálya csapna ki a gyökerek alul. Ők ezekért a gyökerekért mentek messzire halni, ez a nagy szerelem, ez az egyetlen igéret s a husba született parancs. És mintha az új széna friss szaga egy elbiggyedt ajak lágy sirása lett volna.

A távoli nagy hegyek, ahol lobogó hajú erdők daloltak, a növekvő kalászok fejei, az elterült zöld vetemények, a méz-szagú fák: az embert épitő anyagok behajoltak életébe s elsirták vágyukat az erős, a munkás szép férfi után. Olyan voltak a nagy üres mezők, mint egy egyetemes tetemrehivás, mint egy kiürült ház, ahol meggyilkoltak valakit. Nehéz vád és meggyült panasz csordult fel a dolgok ajakára.

Miklós úgy érezte, hogy csak megkellene facsarni az elárvult rögöket s egy bennük vonagló kiáltás törne ki onnan. Egy végtelen, mindent átrontó kiáltás, a világegyetem akarata és erre mindenki visszafutna az elhagyott mezőkhöz. És jaj volna annak, aki azt mondaná: ne menj.

És lassan, lassan áttestesülő szeretettel úgy érezte, hogy ő a föld, hogy fürtös kalászokkal frissül feje a szélben, hogy millió csirában tör ki belőle az élet és millió éhes szájnak tart megduzzadt emlőt, hogy roppant ölében folyók nagy frissesége zuhog s kitárt levegő vidámságaként lobog tikkadt tüdőkbe. Kitárta karjait mint egy nagy hivást, kilüktetett szivében a föld kétségbeesett szava: ne hagyjatok el, ne hagyjatok el!

Felbukkant a falu, mint nyomtató ólom a nagy csend-lepedőn. Tornya úgy állott, mint egy üres kalász, a háború kicsépelte belőle a harangot. A harangot, mely a falu minden szivéből volt s minden lelkiismeretnek

megvolt benne az emlékeztetője. És ha a munkás emberben felriadt az ős bestia, ha a szántó kéz ököllé vadult, odatáncoltak a kis hangok mint rövidszoknyás édes szőke lánykák és visszacirógatták emberré a meglódult állatot. Szelid, békés, imádkozó falusi emberré. Hova lettek ezek a hangok a kivert ércből?

Egy gyermek matatott kifelé a faluból. Piszkos kezében egy darab sárfélét tartott s meg-megszopogatta. Ez most a kenyér, az Úr átváltozott teste, az új monéta a haldokló nép mellén. A gyermek szőke volt, vonásait széthuzta az éhség, az orra csüngött, beteg szemei mögött már roskadt vénség settenkedett. Lehetett vagy tiz éves. Miklós odakiáltott neki:

— Hova mész, kicsi fiu?

— Megyek a rétre, anyámhoz.

— Hogy hivnak?

— Engem? Darkó Pistának.

— A Darkó Zsiga bá fia vagy?

— A.

Miklóson nagyot ütött ez a gyermekarc. Ismerte ezelőtt három évvel a gyermeket, hatalmas duzzadását az erős fajnak. És most már a ványolt vonások mögött, az éhes szemeken átsuhint a kaszás. Magához hivta a gyermeket, kivett egy papir-koronást, megmutatta neki:

— Na, Pista, lássam, hogy tudsz káromkodni. Ha egy jó cifrát káromkodsz, de olyan igazit, neked adom ezt a koronát.

A gyermek eleinte félénken huzódozott, de a Miklós szavaiban annyi gyermek volt, hogy pajtást érzett benne s felbátorodott. Egy hosszu, égbe-földbe kapaszkodó káromkodást csattintott elő szájából, mint egy kacskaringós ostort. Miklós odaadta a koronát, a gyermek vidáman futott el vele. Miklós, mintha megvillanyozták volna, lerázta a ránehezedő sötétséget s vidáman ment be a faluba.

A falu üres volt. Mindenki munkába ment. Csak itt-ott lehetett egy folt piszkos vézna gyermeket látni. Néhol kisirt a bezárt házból egy otthagyott gyermek, mintha a falu hazajáró lelke panaszolna. A nagy kutnál meglepetve nyitotta látóbbra szemét.

A Schönberger kuria körül vidáman táborzott fel az élet mint egy kezdődő diadal. A ház körül, végig az uccán, roppant rögtönzött raktárak. Egy csomó falusiház is átalakitva raktárakká, irodává, vagy az alkalmazottak

lakásává. És ezekben a mesés szezámokban garmadákban a gabona, a hüvelyes vetemény, a bőr, a gyertya, a zsir, minden, amit a lumpoló halál elharap az élettől. Ugy látszott, hogy a székely mező, mint megindult tenger itt csapzik össze. A föld ideveti a kalászt, a marha ide adózza husát-bőrét. Mindenfelé zsidó fiatelemberek szorgoskodtak, akiket a hatalmas üzlet kimentett a halál körmei közül. A korcsma, a falu vigadozó lelke, elárvulva, felesleges lett s most Pestről hozott számemberek körmölgettek benne nagy könyvek felé hajolva. Ez itt már nem volt falu. Valami rohanás volt a levegőben, az emberi akarat, a merész vállalkozás gyors irama, mely teleppé nyargalja a falut és várossá a telepet. Nem messze négy lerombolt telek helyén épitettek, bár lassan és kevés munkással. Innen egy káposzta és konzerv gyárat fog kicsiholni a Schönberger akarata. Az öreg Schönberger az épitések felől jött. Miklós csinált kedélyességgel s kilüktető leereszkedéssel elébe kiáltott:

— Jó reggelt, Schönberger bácsi, hát hogy megy az üzlet?

Schönberger széles mosolygással, sok nyájassággal felelt:

— Hozta Isten, Miklós urfi. Csak lassacskám, de most már nem pálinkát adunk benne.

Az öreg Schönberger nem volt többé az öreg Schönberger. Tagjai uj frissességgel mozogtak, mintha még hajszálai is visszafeketedtek volna, megfiatalodva csillogott az üzlet, a fellobogó vagyon tüzében. Vonásain még mindig ott volt a ravasz, makacs alázatosság, szavai még most is kiteritett szönyegek voltak, de szemein kicsillogott a győzelem. Nagyon jókedvüen kérdezte:

— Hogy van, kedves Miklós urfi? Találkozott-é Pesten a fiammal?

Az utolsó kérdés alázatos arc és szerény muzsika volt, de lefojtott trombiták és győzelmi dobok harsantak ki belőle. Az ő fia, akinek a nevével most tele van az egész sajtó, akivel miniszterek tanácskoznak, aki egyike a legfőbbeknek azok közt, akik az éhes Magyarország élelmezését tanácsolják, akinek már a legvérmesebb reményre is joga van. Akit a háboru a kis cingár esztétából és dramaturgból átlenditett politikussá, nemzetgazdásszá, akinek segélyével ő milliókat nyer s akiben a Schönberger faj fellobog mint egy diadalmi örömtűz. Oh milyen jólesett

az öreg Schönberger bácsinak odadörzsölni ezt a kérdést a züllött dzsentri faj utolsó fia elé, aki egy senki-zseni maradt, aki hanyatlott, aki minden szavában, még kedélyességében is mindig könyörtelenül ur volt.

Miklós rövid elháritással felelt:

— Bizony régen és ritkán. Ő most egészen más uton jár, mint én. Jól teszi, haszna van belőle. Hanem ugy-e, Schönberger bácsi, tudnak megint kosztot adni egy pár hónapig? Megint beteg vagyok, gyógyulni akarok itten, hosszasan. Talán egészen a háboru végéig.

Az öreg Schönbergernek egy percre valami rossz futott át a szemein. Azután nagyon alázatos és kedves lett:

— Nahát persze, persze. Az öreg Schönberger nem hagyja éhen veszni a Miklós urfit. Az öreg Schönberger nem az az ember. Ő jó zsidó, ő szereti az embereket. Pedig mennyi nehézségem van. Hatvan személy számára főzünk ebben a nehéz időben. De a Schönberger bácsi jó zsidó, a Géza barátja nem kéri hiában.

A kedves szavak és nyájas vonások között egy szemrehányás s a megbántott ember-állat visszatartott harapása volt. Miklós érezte ezt s haza ballagva azon gondolkozott, mi üthetett az öreghez s miért emlegette annyit a zsidó voltát. Egyszerre aztán a homlokára csapott. Felkacagott:

— Hát a Schönberger bácsihoz is eljutott az irodalom!

Miklósnak utolsó regénye, amit azon az éjszakán Jánosnak felolvasott, nagyon sok keserüséget hozott. A regény kétségbeesett kiáltás volt a pusztuló magyar fajért. A magyar fajért, melynek vérét csapra ütötték, a földet kihuzták alóla, gyermekei pusztulnak az éhségtől. Magára hagyva, idegenül, mint egy vak Sámson tántorog idegen középosztály, idegen sajtó, idegen irodalom és idegen élvezők előtt. Bemutatta azt a tragikus utat, amelyet a magyar faj tett a zsidó faj fejlődése mellett. A magyar fajt a demokrácia ugy érte, mint az uszni nemtudót a hirtelen áradás. Sem multjában, sem képességeiben, sem moráljában nem volt elkészülve a szabad versenyre. A nyugati nemzeteknek a kifejlett polgárság, erős ipari és kereskedelmi élet kitünő előiskola volt, hogy teljesült ügyességgel és ránevelt izmokkal kezdjék meg a demokrácia lihegő futását. Nálunk egész életmódunk, egész morálunk, az élet felé nyuló minden szervünk ugy alakult, hogy halálosan képtelenek legyünk a versenyzésre, a vérnek, husnak ösztönös, elundorodó képtelenségével. És most

jött a demokrácia, beszabaditotta a versenybe a zsidóságot, ezt a nagyszerü fajt, mely annyi erejével érdemli meg, hogy részt vegyen a történelem szabad épitésében. És ez a faj, mely minden sajátságával a szabad versenyre született, az uj éhesek tátott mohóságával vetette magát az életnek s káprázlató iramban foglalta el a gazdasági, politikai, irodalmi, ipari, kereskedelmi, müvészi élet: az egész magyar lélegzés minden stratégiai pontját. A magyar orronütve, erőit eldugva, félre kullog a vad demokratikus rohanásból s belezüllik valami halálig tartó önpusztitásba. És most az a faj, mely minden szabadsággal tette magát az élet urává, még mindig a régi elnyomás, vad, elkeseredett összetartozásával érzi különálló védő ès dacoló egységnek magát. Az a faj, mely az egyetemes ember, a nagy emberi összeölelkezés nevében lépett be az európai futók közé, most a megkülönböztető tollat viselő ős törzsek gőgjével, félelmével és gyülölködő szeretetével husosodik egybe mindenki és minden ellen. A faj, mely a századok szabadgondolkodóinak kaszájával tört utat, a legprimitivebb ősi törzs-babona acél abroncsaival köti el magát a többi emberektől s az a nép, melynek az emberi elfogultságok elleni küzdelem adott történelmi jogot, a legádázabb elfogultság bástyájaként sötétlik. A demokrácia, melynek szabad versenye beteg botorkálás, mindennapi vereség és folyonos megraboltatás a szerencsétlen magyarnak, az életet meghóditó, engedelmes, rettentő gépezet, lett e bámulatos faj kezében, mely összetudta egyeztetni a két külön világot épitő ellentétet s élethóditó karmaivá tudta tenni a legforradalmibb gondolatokat s a legősibb elfogultságokat. És Miklós odakiáltotta az eltiprott faj kétségbeesett kiáltását: itt baj van, itt egy nagy igazságtalanság, egy nagy kitagadás történik, mely mindkét faj rettentő végzetévé lesz. Itt nem a gyülölet, nem az ököl, nem a fogak vad csattogása segit. Nem uj ádáz harapásokkal kell beleharapni az ugyis megharapott kis országba. A szabad verseny átkos, gyilkos, dögletes demokráciája ellen kell megkezdeni a nagy keresztes háborut. És a zsidó látóknak, a hajnalló faj kakasainak kell felrikoltani a nagy veszedelmet. Hogy a zsidóság most önmagán ugyanazt a kritikát, ugyanazt a nagy emberi érvágást, ugyanazt az igazságtételt végezze el, amit a magyar faj önmagán végzett, mikor a zsidóságot asztalához ültette s visszaadta neki az elrabolt testvérjogot. Ők maguk irtsák ki a fajból a szabadverseny sakál moráljat, ők maguk

hasonitsák bele fajukat Európa nagy egységébe a becsület, a tiszta élet, az egyetemes ember-szeretet ujjáfürdetésében.

A regény, mely a legjogosabb fájdalom s a legszélesebb emberi ölelkezés volt, mindenfelé csak felemelt öklökre talált. A konzervativok, a magyarkodó magyarok, az érdek-keresztények, akik régen gyülölték Miklóst merész müvészi ujitásaiért — mert sunyi, ostoba hecc-antiszemitaságuk nem értette meg a könyvet — mint forradalmárt, zsidó barátot, mint átkos nyugati kulturát ütötték. Régi tábora: kilencven percentben zsidó irók, ujságirók, müvészek és olvasók, a visszanyelt csalódás hidegével fázódtak el tőle. Innen, eleinte, még nyilt támadás nem érte. Kritikák jöttek, melyekben elismerték minden eddigi nagyságát, de — fájdalommal — megállapitották, hogy uj könyve már dekadens mü, visszahullása egy merész ivbe törő tehetségnek. Hogy eltért a tiszta müvészettől, tendenciákba vakult s veszélyes nehézkedéssel dül elfogult irányok vezércikkei felé. Miklós csak most látta, hogy lángeszének üzleti általánositása mennyire zsidó barátjainak kezében volt. Könyvét alig vették s erről a hatalmas feltámasztó kürtről alig tudtak. A régi meleg bámulat helyébe valami hideg udvariasság került. Azok az irányok, melyeknek eddig harci lobogója volt, mint elveszett emberről kezdtek róla beszélni s tüntetően fájdalmas, hideg udvariassággal bántak vele. Ha valahol szerepelt vagy megjelent, a sajtó elhallgatta vagy egy pár sablonos sorban tudatta. Miklós lassanként Pesten, az ő Pestjében, idegennek, egyedülvalónak érezte magát. Hiusága, gőgje felorditotta csendjét s mint megtalált vadkan elcsörtetett falujába, hogy jó meleg falusi békével párnázza ki a kapott sebeket.

— Hát már a Schönberger bácsihoz is eljutott az áram, a megérintett csiga már benne is megvonaglik. Az öreg, aki képtelen a Nap egy példányát elolvasni, felhorkan egy regényre, mely Magyarország ezer legmüveltebb fejének iródott. Micsoda faj, micsoda faj! Ha mi tudnánk ilyenek lenni! — mondta Miklós.

Egész nap különös nyugtalanság bántotta, mintha valamit elfelejtett, valamit elhibázott volna. Lakása nem a régi szeretettel fogadta. A dolgok hideg hallgatásba burkolóztak. A ház előtti kertecskét elöntötte a gyom. Az öreg Ozorayné vénsége egyszerre előszottyant, hallása eltompult, lötyögő bőréből kizörgött a kész csontváz. Minden bántotta, minden ingerelte. Hát ez a falu nagy elpihentetése!

Lefeküdt heverni, nem tudott elaludni. Egy szemtelen légy tele döngte a szobát. Hiában csapott feléje, nem tudta elijeszteni. Annyiba sem vette, mint egy hullát. Pedig ő nem hulla még, még él, viharos nagy élettel. Még titkos uj fiatalságok és nagy meglepetések vannak benne.

Délután elnézett Bőjthéékhez. Az öreget nem találta otthon, künn volt a földeken. Az öreg asszony kevés szavu és szomoru volt, látszott, hogy a közeli dolgokon tul, a halál tipró lábai felé szoronganak a szemei, hogy kikerülik-e azt a szép, életre szült hatalmas gyermeket. Azután Farcádyékhoz látogatott el. De amint ezt a széthulló embert látta s ezt a letünő családot, ugy egybehusosodott velük, hogy saját magát érezte betegnek az ő romlásukban és alig várta, hogy elmenekülhessen. Eltétovázott a jegyzőhöz is. Itt egész vásárra talált. A ravasz, messzeszámitó ember egy egész csomó falusival — helybeli s vidéki emberekkel — alkudozott. Egy-két pakk dohányért, egy-két marok lisztért vásznat, tojást baromfit vett tőlük össze, közben szidta őket, mint a barmot. Egy öreg maksai székelyen pompás uj csizma volt. A jegyzőnek a szemébe villant:

— Hát magának mi kell? — rivallt rá.

— Egy pár tojást hoztam volna. Öreg ember vagyok, nem birom dohány nélkül. Ha a hus elmaradt, elmaradt, ha kenyér nincs, hát nincs. De a pipám, azt nem hagyhatom el. Egész éjjel nem tudok elaludni, valósággal beteg vagyok. Már ugy sem sok pipa dohány kell nekem.

A jegyző bekiáltotta fiát:

— Nézd csak, mit szólsz ehhez a csizmához?

A fiu az apja fülébe sugta:

— Megér hatszáz koronát. Pompás lenne nekem vadászatra.

A jegyző parancsolón szólt rá az öregre:

— Nekem nem kellenek ezek a tojások, nem vagyok én tojásos zsidó. Hanem mondok, öreg, egy jó vásárt. Nekem van egy pár ócska csizmám, én magának odaadom az ócskát és még egy csomó dohányt, hogy esztendeig pipázhatik belőle. Na, széna vagy szalma?

Az öreg arca fájdalmasan töprengő lett:

— Mit szólna hozzá az asszony, tekintetes ur? Ezek jó csizmák, a fiunknak tartottuk, amikorra megjön. De elesett Tirolban, annak már nem kell csizma. Azután mondta az asszony, hogy csak hordjam én, ne álljon ugy hiában.

A jegyző felnyitott egy ládát, odamutatott egy nagy

halom pacska dohányt az öregnek. Egy pacskát az öreg orra elé tartott, hogy szagolja is:

— Nézze, micsoda szaga van. Kitünő magyar dohány, ilyent szivok én is, pedig én nem vagyok paraszt. Minek egy öreg embernek olyan puccos csizma? Kiszolgálja magát már az ócska is. Na, kell vagy nem kell? Nekem egyéb dolgom is van.

Az öreg székely orra elnyult a jó dohány szagban, szemeire kikönnyezett a vágy, vonásai fájdalmas gyengeségben lágyultak szét. De a gond még ott tipegett a szive mögött, mint egy félénk leány:

— Ha a tojásokat venné meg a tekintetes ur. Mit szólana az asszony? A fiunk csizmája volt.

— Mars! Az én időm nem arra való, hogy parasztokkal fecsegjek. Gyorsan, mert ugy kidoblak, hogy rántotta lesz a tojásodból.

Az öreg nagyon megjuhászodott.

— Hiszen azért nem kell haragudni. Nem akartam megbántani a tekintetes urat. Ha a tekintetes ur mondja hát cserélek. A tekintetes ur, tudom nem csalja meg a szegény embert.

Mikor aztán minden alkut elvégzett, a jegyző egész barátságával Miklós felé fordult. Bevitte családjához, fényes uzsonnával traktálta meg. Itt még volt minden, itt még okosan letudták habozni a megszürt falut és a Schönbergerék ajándékai is gyakoriak és bővek voltak. Irma nagy viruló vörössége még férj keresőbben tárult meg mint valaha. Ő szolgált fel Miklósnak, elmondta, hogy hogyan és mit tud főzni, hogy mit dolgozik, zongorázott és szentimentáliskodott. Mikor az asszony kérdezte Miklóstól, hogy már mikor házasodik meg, Miklós becsörtetett tulzó szavai közé:

— A házasság a legnagyobb perverzitás. Hogy én egész életemen át azzal a szemérmetlen hivalkodással hurcoljak egy nőt a nyilvánosság előtt, hogy: ni, ezzel én parázználkodom. Hogy bebujva három szobába egymásra meredt arccal szuszogjunk le harminc évet s majd képen hányjuk egymást az undorodástól. Nem! A tönkremenésnek van gyorsabb és vidámabb módja.

Irma hallgatag lett, az öreg asszony elkomolyodott. Miklós leült kaláberezni a jegyzővel és fiával. Folytonosan vesztett. Kedvetlenül, idegesen ment haza.

Másnap reggel elég korán behajtatott a Bőjthéék kocsiján Szentgyörgyre, a negyedik pótsorozásra. A halál

ugy tett, mint az adoma szilva evő parasztja, aki az elhajigált szilvákat ujra meg ujra kiválogatta: ez sem piszkos, ez sem piszkos. Először csak a szépek, az életrevalók, a fiatalok, a kacagó izmuak kellettek. Azután jöttek az idősebbek, a szük-mellüek, a görbe-lábuak, a rossz-szemüek, a tántorgók és igy tovább. Mig a nem életre valók is halálra valók lettek.

A sorozás a városház egyik nagy termében volt. Miklósnak és több uri embernek, hogy ne kelljen künn a közönséges nép között ácsorogniok, megengedték, hogy benn a teremben, a sorozó bizottság háta mögött várják, amig rájuk kerül a sor. Az ajtó megnyilt, meztelen, félelemtől vacogó alakok hosszu sora reszketett be, mindenik maga előtt szorongatva alsó nadrágját mint egy kegyelmi kérvényt. És amint Miklós látta ezt a didergő menetet, a ferde tagokat, zárjel lábakat, kivirult sérvéseket, lelógó, hordónagyságu szörnyű heréket, spirális gerinceket, görcsös fagyökér lábakat, az emberhúsnak megfacsart, elátkozott kusza erdejét, megértette a nő nagy mártiromságát s megbocsátott magában minden nő csalást. Ilyen alakok mellett virrasztani át a hosszu éjszakákat, csókolni, ölelni, ezeknek folytatására tárulni meg! Pedig akiket ezek közül kiszitál a halál az élet számára, azok a jövő, a tavasz, a szerelem, az uj vetés. A rendőrkapitány olvasta:

— Berger Aladár.

Hosszu, cingár zsidó fiu ténfergett elő. Ugy támolygott, hogy minden lépése egy kezdődő összeesés volt. Az egyik helybeli bankban dolgozott s ugy készült erre a sorozásra mint egy nehéz vizsgára. Hetek óta, napról-napra kevesebbet evett, mig belesoványodott az egy kiterjedésbe. Éjszakázott, annyi feketét ivott, hogy meglazult szive kongott, mint a lelógó harang. Ágyéka táján különböző maszturbációval gyulladásos daganatot tenyésztett, mint egy drága virágot, hogy sérvést sirhasson. Szemébe valami nedvet fecskendezett, hogy dagadt merev legyen, mint a Bazedov kórosoké. Éjszakákon át tanult üres, halálos kongó köhögéssel köhögni. Minden éjjel két helyen erősen megkötötte a lábszárait, hogy a főér dagadt feketére táguljon s viszér-tágulással is rimánkodhassék. Mint szorgos primadonna, beidegezte testébe a halál minden nótáját, hogy kegyelmet kapjon, hogy életbe maradhasson.

— Mi baja van? — kérdezte az orvos.

— Tüdő-tágulásom van.

Az orvos tapogatta, hallgatta mint egy titkos kagylót, megforditotta a remegő nyavalyást, végre kijelentette:

— A tüdejének nincs semmi baja.

A meztelen férfi felsirt, mint egy mentegetőző gyermek:

— Sérvésem is van.

Rövid vizsgálat után az orvos még zordonabban jelentette ki:

— Ez semmi.

A nyomorult akkor egyszerre hat helyre kapkodott testén s kinálgatta élete hitványságait mint drága árucikkeket. Végre az orvos megvető elháritással mondta:

— Alkalmatlan.

A nyomorultnak kicsorgott szemein a megmentett élet öröme. Boldog-részegen tántorgott ki s künn alsónadrágjával egy őrült kalamajkát táncolt. Miklós odasúgta egy mellette álló törvényszéki birónak az iskolás könyvek szokott frázisát:

— A nemzet mint egy ember állt talpra.

A rendőrkapitány megint olvasta:

— Bunkala László.

Köpcös, jóltáplált, fényes bőrű férfi lépett elő, vidáman, biztosan. Kérdést nem várva mondta:

— Szivbajom van.

Az orvos hallgatózott, vizsgálta. A levegőben nagy csend függött. Az orvos szava belehullt a csendbe:

— Alkalmas.

A köpcös kis ember elámult. Kitátotta a száját:

— Hogy tetszett mondani?

— Alkalmas, — ismételte az az orvos.

A kis ember még mindig nem lendült ki biztonságából. Nyomatékosan mondta:

— Én Bunkala László ügyvéd vagyok, szivbajom van. Hogy tetszett mondani?

— Mars! alkalmas! — förmedt rá az orvos.

A kis köpcöst elöntötte a düh. Egyszerre harapós hörcsöggé borzolódott, erősen ránézett az elnöklő ezredesre. Kiabálni kezdett:

— Én Bunkala László ügyvéd vagyok! Nekem szivbajom van, a méltóságos ezredes ur is tudja. Én nem lehetek alkalmas. — Az egész ember meztelen fenyegetés volt.

A bizottságból egy civil orvos odalépett az ezredeshez s valamit sugott neki. A teremben halálos csend és

döbbent figyelem volt. Az ezredes magához intette a sorozó orvost, valamit halkan magyarázott neki. Az fejét csóválta, aztán vont egyet a vállán. Megint odament a meztelen alakhoz:

— Hajoljon meg!

Végigtapogatta hátgerincét, odatette fülét a hátához, azután oly hangon, melyben elfolytott bosszuság zakatolt, mondta:

— Rendetlen billentyű működés, alkalmatlan.

A kis köpcös mosolyogva, kihivóan, mint egy pőre Napoleon léptetett el a remegő meztelenségek között. Az emberek nagyot nyeltek, a meztelenek arca dühre rángott.

Azután uj és uj meztelen jött, uj és uj karikaturája az elcsufitott férfi testnek. Mindenik ujjongva, reménykedőn, lázasan kapkodta elő teste minden szomoruságát s a borzasztó zsonglőrök könyörgő szavakkal táncolták ki a haláltól életüket:

— Nyavajatörős vagyok!

— Sérvésem van!

— Tüdőbeteg vagyok!

És mindenik kiálltásban benne vonaglott a diadalmas öröm: élhetek! élhetek!

A rendőrkapitány olvasta:

— Deák Barnabás!

Pompás tizenhét éves barátosi székely legény szökött elő. Fiatal teste felszökő, fehér és hajlékony volt, mint a tavaszi nyárfa. Ugy ugrott a bizottság elé mint egy primadonna a szinpadra.

— Maga önként jelentkezett, — mondta az elnök. — Hát nem várhat még egy évig?

A legény ráütött domboru mellkasára, hogy ez felcsengett belé. Kedélyesen mondta:

— Nem én instálom! Én katona akarok lenni.

— De hát várhat egy évig, — intette apásan az öreg ezredes.

A legény türelmetlenül mondta:

— Mett aztán nem! Addig még békét kötnek. Én nem akarom, hogy engem csufoljanak, én katona akarok lenni.

Az orvos rövid vizsgálat után kimondta az alkalmast. A legény boldog ugrálással ment ki. Egy percre meleg lett a szobában. Az élet, az egészség, az erő betört sugara volt ez a fiu. Miklós dühösen dohogta:

A marha! a marha!

De azért mikor reá került a sor, torkig undorodva a nyomorultak rimánkodásaitól, az elölicitált betegségektől, röviden mondta, le sem vetkőzve:

— Nincs semmi bajom.

Az orvos, aki ismerte és nagy tisztelője volt és aki tudta, hogy egészsége teljesen alá van aknázva, szigoruan rászólt:

— Vetkőzzék le kérem. Itt nincs kivétel.

Miklós dühösen vetkezett le. Az orvos alkalmatlannak találta.

Mikor a kocsi hazafelé vitte, Miklós nem látta a tájat, a futó mezők szines szalagjait. Végtelen undorodást s valami eddig nem ismert megaláztatást érzett. Mindegyre, kihelyezve a napos mező egy pontjára, eltakarva a feltörő termést, egy-egy remegő meztelent látott, amint odafitogtatta szörnyű idétlenségeit. Egyenesen hazament. Szemeibe, mint megundorodott, elcsuklott szájba, nem mentek be a dolgok. Napokig ki sem mozdult hazulról. Mintha nem lett volna.

Egy este felé a mezőkön bandukolt a meghajolt napban. Itt-ott megállott egy-egy dolgozó asszonnyal beszélgetni. Mindenik beszéde a háboruról, az elszakadt, elpusztult férfiakról szólt. Mindenikből egyetlen egy vágy, az élet egyetlen lélegzése lihegett ki: — Csak már békét adna az Isten! Csak már béke volna!

A Barabásék tagja mellett ment el. A nagy gabona föld ugarba volt hagyva. Véletlenül nőtt kalász, burján, pipacs, buzavirág vegyesen verte fel a gyámolatlan földet. Panasz volt ebben a földben s ember-kéz utáni vágyódás, mint egy árva gyermek arcában. Mellette a krumpliföldjük nyult el. Az is elhanyagolt, kapálatlan, nyomorult csenevész volt, mintha tudná a föld, hogy ezentul nyomorékok számára terem. Hasra terpeszkedve, állát ökleire támasztva, az öreg Barabás ott hevert a virágos burjánban s belebámult az esteledő sikságba. Miklós megállott:

— Jó estét, Barabás bácsi.

— Jó estét, Miklós urfi.

— Mit csinál?

— Én? Semmit.

— Hát mit csinált a földjével, hogy ilyen elátkozva néz ki? Most, amikor minden marok gabona olyan fontos

— Én, semmit.

— Hát miért nem szántotta fel? Miér nem vetette be? —

— Vesse be az Isten.

A krumpliföld mélyéről előjött a Barabásné, lányával. Messziről kiáltott:

— Csak szidja meg jól, Miklós urfi. Az idén nem akar semmit csinálni. Én is sajnálom a Marci fiunkat, az Isten nyugtassa meg szegényt, de a szegény földért is megszakad a lelkem. Nem szabad az Isten áldását ugy megcsufolni.

— Mi a baja, Barabás bá, mi bántja? — kérdezte jó szelidséggel Miklós.

— Nekem semmi.

— Dehát miért nem akar dolgozni? Látja, milyen szükség van most a kenyérre.

— Dolgozzék az Isten.

Miklós nem tudott többet kihozni az öregből. Az asszony is hiába siránkozott. Az öreg tovább hevert, buta belebámulással a horizontba. A horizontba, hol miden rög, mint apjuk névnapjára sereglő gyermekek, az élet ajándékát nyujtotta a nap boldog örömében. És az elsötétült ember, a leöklözött nép elfordult az élet kinyujtott tenyerétől: nem akarni, nem tenni, nem segíteni az életnek. Lássa az Isten, csinálja tovább a komédiát.

Vasárnap templomba ment Miklós. Oh mennyivel hűvösebb, mennyivel üresebb volt most ez a templom. A nők táblájában fekete kendő fekete kendőt ért. A lányok hervadtak, vörös szemüek voltak, munkától és hiában várt öleléstől csüggedtek. A férfiak táblája: tátongó padok. Az első padban ül egy-két virágos siheder, munka-ütött, koravén arccal. Az oldalsó padokban egy-két álmos öreg, akikből már kimosolyog a halál. Mögöttük két béna rokkant katona és egy másik, ki rángatózva jött haza s minden percben szörnyü grimászokat vág, mire a gyermekek összevicognak. Fenn a karzaton az orgonánál a kántor helyett, aki Tirolban öldös, az öreg egyházfi, aki most egyik kezével a harangot helyettesítő csengő kötelét rázza, a másikkal orgonál, lábaival a pedált nyomja, szájával pedig az öreg zsoltárt reszketi cakkenes, végtelen hangszalagokba. Olyan hiányzás áll a templomban, olyan felriadt kérdés, mely kidobog a szivekben. Mintha a lehajló Isten kérdezné bele a nagy szorongásba: — Hol van az én népem? És a felriadt Kain felelné rá: — ölnek, ölnek, ölnek.

Bejön a papi család. Hervadt, kopott ruhácskák, fel-

csuklott végzet és beszélő nyomor. Bejönnek Bőjthéék: megtört öreg emberek. Bejön a pap: összefacsart, lehullott ember, az arca temetői viasz. A zsoltár sír mint megkorbácsolt emlékezés. Hosszu, elnyult hangok tapogatnak előre, mint kereső karok tátongó vak ürességben.

Beszél a pap. Fáradt szavát csak ritkán löki meg a pátosz s ilyenkor vér és hullák tódulnak a beszédébe. A fekete kendők meg-megrázkódnak, sírást hullatnak, mint sötét fenyők éjjeli esőt. Az öreg emberek már elszunnyadásban próbálkoznak a halál felé. A rángó ember ijesztő arcokat vág a pap szeme közé. A gyermekek öklükkel ütik vissza kacagásukat. Megint szól a zsoltár. Kijönnek az emberek, fáradtan, kedvetlenül, rádermedve a nagy szorongás örökös rémeire.

Délután az asszonyok kiültek a házak elé, magánosan vagy csoportokban. A lányok egybe verődve próbáltak elevenek lenni, de a kilökött kacagások visszahullottak. Miért mozogjanak férfi-hivón, miért beszéljen jövőt a szépségük, minek a vágy? Egy-két tizenhárom-tizennégy éves siheder fiu csiklandozta egynémelyikét. Most jók ezek is. Vágyó asszonyok és forró leányok, elbujva künn a mezőn vagy a ház hűvös hunyásában, ezeket dörzsölik magukhoz. Mert kell a férfi, mert ölelés az élet parancsa, mert nem lehet csók nélkül élni e szörnyü, döbbenetes világban.

Künn pedig a bevetett mezők roppant csendjére hull, hull a nap zsiliptelen nagy áradással. És a rögök, céltalanul-bután, hő felfakadással, teremnek, teremnek, teremnek.

5.

Miklós felült egyenesre ágyában. Hallgatózott. Nagy ravatalos csend volt, de mintha minden percben várni lehetne, hogy történik valami. Mintha csak meg kellene lökni ezt a nagy hallgatásos éjszakát s egy óriási kiáltás törne ki a lefojtott dolgokból. Megnézte az óráját. Még csak tiz mult. Alig egy órája feküdt le.

Künn junius fáklyája lobogott a szétoldott éjben és a sikság mint halvány tenger aludt a hold mozdulatlan vizében. A nagy fekete füzek hallgató visszahullása mintha zátonyra tört hajók felmeredt romjai lettek volna. A falu házai sápadtak voltak a rájuk néző holdban, mint apró

sírkövek, mint fenvirrasztó arcok. Mi remegett a lekötött dolgokban?

A vén ház felsóhajtott. És erre mint egy roppant beteg mell zihálni kezdett a döbbent éjszaka. Valami elsuhant az ablak előtt, valami felvisitott a messzeségben. És a megrémült dolgok, a vonagló levegő egy szóval lüktetett be Miklós szivébe: menj! menj!

Menni, rohanni, menekülni valahová! Érezni a futó izmok bátorítását, a szembe horzsoló levegő frissességét, megtört, végtelen utak nagy szabadulását. Mert itt a lelkén fekszik ez az egész sötét ház, az egész mult és egész élete. Kirohanni a házból, multjából, fajából, önmagából, beleveszni a végtelen éjszakába, feloldódni, szétnyúlni az álmodó sikság tenger szélességébe! Belefájni a szavatlan dolgokba, vonagló erdők rohanó élete lenni s kiharsogni millió ajakon a megbolygatott anyagból: segítség! segítség!

Mert itt a házban, beleégetve az elbörtönölt éj fekete szövetébe, látta egész multját s a belőle szabadult jövőt. Mint gyászoló szolgák, fekete napok szivére lépő lépéssel hoztak feléje egy hullát, melynek ő éli a halálát. Miért kölcsönzi minden halott tőle az arcát?

Gyorsan felöltözött, töltött revolvert tett magához, lábujjhegyen az ajtóhoz ment, feltárta. Megállott a küszöbön. Künn az átvilágitott éjszaka, mint felkisértő roppant arányu halvány álom, benn a sötét dolgok és az öreg ház mélyén a felérzett apa, nagyapa, dédapa: végtelen sötét vak folyama a tragikus fajnak. Menj! menj!

Kilépett, bezárta az ajtót. Lépteire megkongott az éjszaka s mintha a szivén járt volna. A templom dombja előtt megállott. Fehéren fénylett a templom s az ágaskodó fejfák lenéztek rá. Miért bámul ma ugy rá a temető?

Megrémült. Hátha valahonnan ráugrik valaki? Az árnyéka oldalt nyult, hosszu és furcsa volt. Futó léptekkel ment ki a faluból.

A falu szélén megint megállott. Végtelenül, fehéren, fényesen futott előtte az ut. Mintha ebből az utból serkedt volna a fény s folyt volna át a felhigitott éjszakába. Egy nagy teher rázó lélegzetet vett. Megszoritotta a revolverét. Különös rokonságban volt benne a beláthatatlan ut és ez a fegyver.

Megindult gyorsan, lázasan. A falu házai mint nagy fehér tehenek feküdtek el az éj fehér vizében. Egyszerre

felsötétlett a korcsma, mint egy holt sziget. Megrettenve állott meg s felrázódott a szive. Talán ott, az előtt a ház előtt fog történni valami. Ott nem rég halt meg a korcsmáros fia. Talán a fiatal halott ki fog ugrani a házból, csontmarkával magával ragadja, magával hurcolja: haljon meg ő is. Mert nem igazság igy az élet.

Hármat számitott s futni kezdett. Egy jó darabot futott, a vére már zakatolt, kiizzadott. Lassabbra fogta lépteit. Az éjszaka megcirógatta mint egy hüvös borongatás.

Ujból falun ment át, Maksán, uj beteg-fehér házak. Némelyikéből, mint áttört pókháló, hosszu sóhajtás nyult utána. Egyszerre megtorpant. Egy nyomorult házikóra ugy omlott a hold, mintha a falak fényt izzadtak volna. A küszöbön egy ember ült s a holdra bámult. Az ember katona ruhában volt. Miklós rákiáltott:

— Mit akarsz?

Az ember meg sem mozdult. Miklós feléje rohant, mint aki nagy rémületben dühös. Az ember nem mozdult. Két üres szemgödörrel tátogott a holdra. Megsüketült, megvakult nyomorék volt, aki talán azt hitte, hogy lobogó dél van. Miklós tovább rohant.

Megint hüvös mezők, fényes ut, falatlan horizont. Megint egy kis falu, Bita, virrasztó házak és visszasirt fény. Megint kiért a házakból, feltért a nagy széles országutra. Lassan, messziről a föld feldobogott utána közeledő dobogással. Megint futni kezdett, azután egyszerre megállott. Kitárt csodáival, mint Csipkerózsa áttört erdeje, előtte csillogott a rétyi nyires.

Mint összebujt, bontott haju szőke lányok, mezteleneknek, félénkek és mégis nevetők, halk zizzenésü nyirfák csillogtak a hulló fényben. Néhol egymásután sorban haladva, fehéren mint bérmára menők, meggyónni az első titkot. Máshol pajkosan dombokra szökdösve vagy összehajolva titkos hallgatásban. És mindenünnen ezüst tószemek csillogtak fel s megtárt kelyhü csodálatos tavirózsák ringtak a fényes vizen. Hol kezdődött a holdvilág, hol kezdődött a viz? Az élet és az álom, egybe keverve, fényes habokban uszott el. Mintha minden idő lett volna s a formás tér feloldódott volna a fényes percek elsuhanásában.

Miklós felfutott egy dombocskára, levetette magát, ijedt, szorongó furódással lapult a földbe. Azután felült. Nézte az éj, az ég és a föld hallgató csodáit. És most már

kijött a dugott kérdés a meggyult éjszakából. Eléje állott mint halvány biró:

— Mit tettél az életeddel?

Mit tettél az életeddel? Mire használtad a neked adott erőket? Kiknek védelem az izmod, kiknek kenyér a jóságod, kiknek látó szem az eszed? Mit épült belőled ez a szerencsétlen nép, mit szoptak melledből ezek az alvó kis faluk?

Semmit, semmit! Üres cicoma voltam, fényes szipor-kázás, renyhe lelkek bódító ópiuma. Megöltem magam, elvesztettem magam, meghaltam, mert nem tudtam mások életében élet lenni. Elpusztulnak a faluk, elpusztul népük s én semmit, semmit nem tehettem értük. Nem voltam a szemük látása, a karjuk ereje, a hitük biztossága. Meg-érdemlem, hogy meghaljak.

Amit tettem, pusztában kiáltó szó, visszhangtalan jaj volt. És megölt a hiuságom és a hittől való félelem. A tett lehetetlen, az akarat képtelenség számomra. Meddő föld vagyok s ez a nép már nem arathat belőlem. Már csak a magamhoz való félelem és hiuságom szörnyü agoniája vagyok. Megérdemlem, hogy meghaljak.

Megérdemlem a halált, mert nem hittem annyira az életben, hogy hitet tudjak adni fajomnak. Mert életem megcsufolta az élet, az egészség, a tisztaság szent ritmusát. Mert nem tudtam éltető példa lenni. Megérdemlem a halált.

Az elitélt embert, mint sötét viz öntötte el a halál És a vonagló életen, mint bucsuzó part éneke, csodálatos szépséggel reszketett át az éjszaka. A hold belefürösztötte szemeibe a csüngő lombokat. A nagy kelyhü fehér virágok mintha megnyilt ajkak lettek volna az ingó vizen. A dolgok világa mint szerelmes arc hajolt rá az elkészülő életre.

És egyszerre a világtalan parasztot látta, a mint süketen-vakon bámul a lobogó holdra. És mintha ez a nyomorult ember, akiből ki van zárva a dolgok világának minden pompája és zenéje, mintha ez a szerencsétlen megrabolt az egész kipusztitott falu, egész tragikus faja volna. Forradalmas, végtelen düh szorult ökleibe. Merev egyenesre állott, mint egy fellobogó fáklya és elnézett a sikságon, mely mint egy bevilágitott ravatal kitárt karokkal egy nagy halottra várt. És látta az apró népet, falunak maradt vértestvéreit, amint sok ezer éves felhemzsegésben rontanak a régi rögöknek s kalászba, fübe rontják életüket. És a fer-

telmes halál, mint egy mérhetetlen viziló, feltünt a fényes mező szélén, feltátotta fene száját, megette a kalászt, felhabzsolta a füvet és a népet. És uj, friss éhesek vig csapata tört be: meghizni a halál sürü avarján.

Minek legyen bolygó kisértete az üressé halt falvaknak? Minek legyen utolsó dobbanása a haldokló fajnak? Minek legyen élő tudata egy nagy tragédiának? Meg kell halni, meg kell halni.

Elővette revolverét. Végtelen bágyadtság vett erőt rajta.

Most még annyi ereje sincs, hogy ide intse a fürge halált. Csak még egyet, egy utolsó pihentetőt aludni a végtelen alvás előtt. Az éjszaka fényes hullámokban öntötte el. Szétolvadt a látszó csodák ölelkezésében. Mint fáradt lomb, tudatlanul, akaratlanul hullott a földre. Elaludt.

Hajnalban felébredt a didergő reggelbe. A fák sirtak, a levegőn reggeli madarak huztak át. Szürke, ólmos volt az elsápadt világ. De már az ég szélére felszurt a nap, mint roppant védő lándzsa. Felállott, maga körül nézett, megpillantotta revolverét. Felvette, megvizsgálta. Minden töltés ki volt lőve belőle.

IX. Judit éjszakája.

1.

Sarkadi és Lipták Margit élénk beszélgetésben mentek a Vigadó felé. A feminista nők gyülése csak tiz órakor kezdődött, még volt egy félórájuk s bőven beszélgethettek az elrohanó emberek között. Margit kedvenc panaszát ismételte:

– Ez a második hely az, ami tragikus és végzetes. Lehet eszünk, lehet akaratunk több mint a férfinak, mi mindig a második helyen vagyunk. A férfi a mult századok nagyszerü lökő erejével szökik a trambulinról, minket lehuznak a századok a meghuzott vonal előtt. A férfi repül az ős keselyü részeg mámorával, ránk a legfelszállóbb percünkben is ránk jön a kotlós tyuk. Nekünk még benn a testünkben, idegeink erdejében, izmaink rostjai között kell döntő csatákat vivnunk, hogy teljesen versenyképesek legyünk. S hogy ezt a természeti jogtalanságot még az emberi jogrend is segitse! Ez gyalázatos dolog. Ugy kell tenni a nőkkel, mint az ájult bogarakkal: a levegőbe kell dobni őket. Vagy lehullnak és végkép elpusztulnak, vagy szárnyra ébreszti őket a levegő. Levegőt, korlátlan szabad levegőt a nőnek!

Sarkadi mosolyogva és inkább játszva felelt, mint akinek eszköz az elvek és sohasem fejfájás:

– Tudja, Margit, miért tartok én magukkal? Mert remélem, hogy ugy sem lesz a dologból semmi. Csak nem vagyok bolond, hogy egy ilyen tréfáért kockáztassam a karrierem. Orditani kell, hát orditok magukkal. És nem is vitatkozom magával, teljesen igaza van magának. Különben is az a legnagyobb bibi, hogy azt hiszik, hogy a dolgot vitatkozással lehet elintézni s hogy a logikumok terén kell a döntésnek történnie. Pedig ami az érveket illeti, mindkét részről teljesen kimeritették a dolgot. És nagyon felesleges

ezeket az érveket ismételgetni, mert nyilvánvaló, hogy mind a két félnek halálos igaza van, mint az élet minden egymást tartó ellentétének. De maguk mindig csak a nő tragédiájáról, a nő átalakulásáról beszélnek. Nem veszik észre hogy mi legalább is ugyanolyan probléma előtt állunk. Nekünk épen olyan változásokon kell átgyötrődnünk idegeinkben, izmainkban, hogy a nő uj sexuális átmoszférájába belekapcsolódjunk. Nem az érvektől, nem a belátástól függ a dolog, hanem attól, ami bennünk tudatlan, az apró ingerek, ösztönök bonyolult világától. Lássa, én egy félóra mulva ugy kifogom fejteni a nők jogait, hogy éljent fog visitani az egész gyülekezet. De a testem, a karom izmai, a mellem husa, az ágyékom, mindaz, ami spontán és állati bennem, egész ős férfi lényegem visszaijed, vagy amint Farkas Miklós mondaná, visszahorkan a feminista nőtől s fogadni mernék, hogy ha a mai gyülésező nőkkel kivetődnék egy puszta szigetre, tőlem egynek a hajadonsága sem forogna veszélyben. Mert lássa, elkerülhetetlen, hogy a szabad versenybe bocsájtott nők ne ugyanazon eszközökkel, lelki és testi elváltozásokkal marakodjanak a maguk falatjáért, mint a férfiak s ez okvetlenül hozzáközeliti a nőt a férfihoz és igy a mi nemi étvágyunknak is bizonyos értelemben homosexuálisan kell átalakulnia. Ehhez pedig a mi test-lelkünk, a mai férfi egész formáltsága még nem eléggé modern. Nem is célzok arra a másik forradalomra, ami megint a férfiakban fog megtörténni: hogy a feminista nőktől született férfi más lesz, mint mi s ez a más esetleg tragikus jelző is lehet.

Margit, mint mindig, ha határozott gondolatok szövedéke elé jutott, más dologra tért:

— Mi van Farkas Miklóssal?

Sarkadi olyan arcot vágott, amiben aggódás is volt és az is, hogy: én nem vagyok felelős érte s bizonyos felül került megvetés is:

— Nem tudom. Annyit tudok, hogy a nyáron otthon volr falun s hogy a legképtelenebb dolgokat követte el. Apámtól hallottam, hogy egyszer összeveszett a kutyájával s felakasztotta dühében. Azután meg őrülten megsajnálta, pompásan eltemette, egy hétig sápadtan kószált a faluban s mindenkinek azt panaszolta, hogy éjjelenként a kutyája kisértetét látja. Tisztára bolond. Az utolsó regényével nagyon elrontotta a dolgát, pedig eleget beszéltem neki. A zsidóknak köszönhetett mindent s azokat is megkellett

marnia. Most aztán majdnem az egész kiadás raktáron van még. Nagyon hüvösen emlegetik a nevét s ő majdnem minden uj dolgában ismétli magát. A Kultura is szeretne megszabadulni tőle. Mi most már nem is levelezünk. Nagyon sajnálom Miklóst, kár érte, de ha nem lehet az asztal fölé huzni.

Az utóbbi időben a két férfi utja telesen eltérő irányt vett. Sarkadi megszünt az elsápadt nap bolygója lenni s uj ambicióival uj égitestekhez csatlakozott. A katonai nevelés és nemzeti védelem ügye után, pennát tört Közép-európáért, a választójogért, a nők egyenjogositásáért. Végre a közélelmezés gondjainak vetette oda magát és irt nagyon okos cikkeket. Az apja felgomolygó vagyona, melyben az ő tájékozásainak is roppant érdeme volt, mind nyomatékosabb vonalat huzott sorai alá. Kitünően tudott olyan világitásba állani, hogy minden uj vágy, uj jelszó reményét lássa benne s hogy a hatalmon levők hasznos eszköznek sejtsék. Sziklaival erős érdekszövetségbe lépett s ez az egyik legnagyobb napilapban s a Kulturában is megjelent ravasz, ügyes cikkeiben támogatta, idézgette, igazat adott neki, csodálta. És mindketten, jól összefogva, esze voltak egy politikát sportoló öreg magyar grófnak, azzal a szándékkal, hogy vagy vele jutnak a hatalomra, vagy kellő pillanatban elfordulásukkal teszik magukat értékessé. Sarkadi — és ez egyik legnagyobb ereje volt — apja roppant szállitásai és vagyona révén tagja lett egyik leghatalmasabb bankérdekeltségnek. Azok közé a nevek közé tartozott, melyeknél a holnapnak emel kalapot az ember.

Megérkeztek a Vigadó elé, ahol már nagy összefutás volt. Rohanó nők, elvektől terhesen, mint minden percben elszottyantható gyermeket, vitték a forradalmi elkeseredésüket. Kacagó ujságirók, unt arcu politikusok sétáltak a megnyiló cirkusz felé. Az emberek az utcán megálltak s a jó adoma humorával nézték a nagy egyberohanást.

Benn a hatalmas teremben már forrt, nyüzsgött, csuklott az egyberázott élet. A már sürü teremben felgerjedt nők gestikuláltak, vitatkoztak, mely néha visitássá csapott fel. Sovány, rajongó nők világitóan fényes szürke szemmel, hegyes könyökkel, szegletes vonásokkal elnyult ovális arccal. Tul szélesre nyilt őszi rózsák, nagy, férfi hivó szemekkel, vastag csemcsegő ajakkal. A szerelem szétnyilt napraforgói, akik odafeküsznek az uj ideák alá, hogy még ott is odaadhassák magukat. Keresztény nő kevesebb volt közöttük,

de ezek arcán a legtöbb gyülölet s mozdulataikban a legtöbb forradalom volt. Általában idősebbek voltak, igen csufak s feltünően sok volt közöttük a férfias arc. Mintha egy szörnyü ákvárium lett volna az egész terem, melyben a tenger gigászi karikaturája hemzseg, rettentő arcok rémültek fel a fortyogó ember-kásából, melyektől eunukká döbbent a férfi. Melletlen, szük medencés, száradt nyaku meddő testek, melyeket önmaga tagadására dobott elő az élet. Szomoru, sovány rögök, melyek nem tudnak megfogamzani az isteni napnak s csak hitvány elv-kukacok mozognak bennük. És túltengő, roppant lelógó mellü, földgömbfaru nők, nagy szerelmi vágy kaszárnyák, akikbe millió ölelkezést zsufolt a lumpoló élet s most, hogy annyi nász után még mindig több ölelésük van, mint amennyi férfi: nagy gyülöletet és hitet jöttek ölelkezni. Egy sovány, fényes szemü nő, rettentően himlőhelyes, a kormány eljárását birálgatta s körötte nyeritő haragban vihánccoltak össze. Margitban, mint a dolgokból kicsorduló felszálló este, nagy szomoruság terjengett fel. De nem tudta megokolni, miért.

Egyik csoportban, ujságirók és nők között, Sziklai, Kun Ernő és gróf Csetneky állottak. Kun Ernő, mint mindig, egy rémesen komoly vezércikket bontott ki magából s fejtegette, hogyan lehetne a mozaik Magyarországból egységet alkotni. A gróf, hatvan éven túli ember, finom kételkedő eszű, nagy müveltségü férfi, aki csak hiuságból és dacból politizált, fáradtan nézett a levegőbe. Sziklai sunyi mosollyal fogadta az érkezőket s mert Sarkadi láttára nagy éljenzés visitott ki a nőkből, megjegyezte:

— Kedves Gézám, ma te leszel itt a nap hőse. Legfőbb ideje már, hogy felszabadits minket a nők uralma alól azzal, hogy felszabadisd őket. Ha tudnák ezek, hogy esetleges győzelmük a legnagyobb forradalmi változása lesz a művészetnek és az irodalomnak.

A gróf egykedvüen legyintett s szavai lassu unottsággal hullottak egymás után:

— Nem olyan veszélyes a dolog. A tyuk leszáll a tojásról, őrülten szalad és kotkodácsol, mintha szük volna neki a világ. Azután visszatér kotlani s az új csirkék újból eljátszák a régi világot. — Azután Margit felé fordult: — És maga is itt van? Minden következményét átgondolta?

Margit becsületesen, részletesen kezdte fejtegetni a

magára szuggerált érveket. A gróf szemei szórakozottan szénáztak szerte-szét. A férfiak udvariasan figyeltek, de az ajkuk szélén egy mosoly lappangott, az erejét tudó him mosolya. Közel hozzájuk egy fiatal művész karikaturákat rajzolt. A gyülés megkezdődött.

A elnöklő nő megnyitotta a gyülést s rövid, éles, tulhevitett szavakkal ecsetelte célját. Azután felkérte Sarkadit, hogy tartsa meg az előadását. Amint Sarkadi, akinek nevét feminista cikkeiből ismerték, a szószékre ment, elegáns hosszu alakjára, mint forró lánc-hüvely, ezer szemcsók tapadt. Nyugodt, kellő helyen nekilendülő hangon adta elő a nő multját, a sötét századok rabszolgaságát, a kirekesztett lelket, a meggyalázott intelligenciát. Azután a jogaikat sorolta elő, a feladatokat s az új felszabadult nőt beállitotta az új társadalom gépezetébe.

Amint beszélt, a feléje szálló áthevült szemek égő boltozatot boritottak fölébe. Szavai szállottak a felgerjedt nőkbe s mindenik önmagát, elvvé finomitott énjét szerette lökött erővel minden szótól. Mert minden komoly általánosságon és szellemi akaraton át szerelemről, kétségbeesett égő erotikáról volt szó. Az az elv, melyet mindenik magában hordott, ökleivel és csattogó fogaival a férfi volt számukra, a drága megszálló him, önmaguknak férfivá oszlott fele. És ezek a szavak most végigmelegitették ezt a bennük üzekedő férfit s a felgerjedt elv átforrósitotta a meddő vért, felcsiklandozta az idegeket, belevonaglott az ágyékba. És ez a sok szikkadt rög, ez a több ezer meddő hüvely, most mégis a fogamzás kéjében reszketett, mégis egyetlen egy égő, lázas, szerelmes megtárulás volt, mely a Sarkadi beszédét, mint jövőt vető titkos tüzű falloszt fogadta be. Az arcok a csók kéjében vonaglottak, a test az ölelés görcsére rándult, a megnyilt száj a kéjre gerjedt vér forró lihegését öntötte a terembe és az őrült kéjes visitás, mely a végén felcsapott, az ölelkező élet végső, kicsattanó, szerelmes akarata volt. A haj a fejekről szétbomolva hullott le, igen sok keblen fel-felcsattant a gomb, nyakak és mellek villantak elő. És azután egyszerre halálos csend lett. Az óriási zsufolt terembe, a megnyilt főajtón át, Judit vonult be egy férfi karján. A nő fejedelmi öltözetében nem szobor szépség volt. Szépség, mely álló, ott szép, ahol van s ajtó, kárpit, szempilla eltakarhatja. Mozgás volt ez a szépség, a felzudult élet viharos rohanása, mely mint a jég bontó szél végigsüvitett az idegeken s életre

kiáltott minden csirát. Mindenki odanézett, mintha felszökő forrásra tikkadt szájak figyelnének. Mindenki feléje nyult, be az ő levegőjébe, mint felfakadó napba. A férfiak, lerázva politikát, feminizmust, számító ravaszságot, csak férfiak voltak s mint kilőtt lövegek vad sodródással feszültek feléje. A nők szemeibe pedig, az első megütődés után, kis harapó fogak jöttek ki, szájuk gyülöletre torzult. Mert ez előtt a szépség előtt minden más női jog olyan szegénységgé meztelenedett, minden más jövő és győzelem olyan vereség volt. A lobogó, nyeritő elvkancák irigy kis nőcskékbe hullottak. Judit fejedelmi észre nem vevéssel ment előre, hol felriadt férfiak csináltak helyet neki és kisérőjének.

Csetneky élővé villanyozva kérdezte:

— Ki ez a csodálatos nő?

Sziklai mindent tudott:

— Egy erdélyi református pap lánya. Farkas Miklós hozta legelőször körünkbe. Akkor a lány még nem sejtette a saját értékeit és Miklósba volt belebolondulva. Miklós pedig a nőkkel sem bánik hálásabban mint az irodalommal. Azóta a nő merész pályát futott. Sok minden után maitressze volt a Korotnoky grófnak. Azután ehhez a marhához, ezt tetszik ismerni, csatlakozott. Most ennek a palotájában ő uralkodik korlátlanul. Ez feji a háborut, a lány pedig őt. Néha megfordulok náluk. Ez a nő hatalmasabb áttörése a férfi frontnak, mint ez az egész gyülekezet.

A gyülés uj hullámokkal forrott tovább. Egyszer csak Sarkadi észrevette, hogy Judit magához inti. Odaszólt Margitnak.

— Jöjjön velem, Margit, Judit hiv. Nem fogja megbánni, pompás téma.

Valahogy odaevickéltek Judithoz. Judit nagyon kedvesen fogadta őket, Sarkadi pedig csupa hódolat volt. Judit sokat tompitott régi gunyos megvetésén, Sarkadi pedig szivesen tüzte nyilvánosan mellére ezt az ismeretséget. Ennek a nőnek a szépsége elnémitott morált és bevett szokásokat s mint elfogadott királynő trónolt milliomos udvarlója vagyonán. Margit, mint szegény tanitónő a tanfelügyelő előtt, bódult és félszeg volt ez előtt a kápráztató élet előtt. Judit tréfásan mutatta be neki magukat:

— Gutman Félix, akinek milliói vannak és én, akinek Gutman Félixe van.

A bemutatott férfi a gyorsan nőtt pénz ragadós, tulédes udvariasságával fogadta az ismerős neveket. A kis termetű, alig köpcös ember tarlott homlokán már szürkék voltak a megmaradt szálak. A nyaka duzzadt és elhizott volt, a vonások közt a ravasz és félénk keleti mosolygás bujkált, de a szemeiben valami beteg kéj, az ajkak elszélesedésében valami halálos étvágy volt. A háboru előtt egy nagy gyár utazója volt, most ezer uton jutott el a milliókhoz, sok millióhoz. Egyike volt a háboru legkápráztatóbb szerencséinek, egy új vulkánikus vagyon-csimborászó, akit mindenki gyülölt, megvetett s akinek senkisem állott ellent. Napról-napra való hazárdjáték volt a börtön és az országos nagyhatalom közt. Minden reggel, ahogy felpillantott a valóvá szokott világba, készen lehetett, hogy sugárzó miniszterelnök hoz báróságot neki, vagy sötét csendőrök kézi béklyót.

Csak halkan, odasugott szavakkal beszélgettek. Judit már úgyis unta ezt a látványosságot, melyből ő semmit sem tudott megérteni s undorodott ettől a sok szavakra gerjedt csúf nőtől. Grimászt vágott és mondta:

— Borzasztó levegő van itt. Gutman meg van hiva egy érdekes házasságra. Egy helyre tatarozott rokkantot házasitanak ki a Hauser báróék. Jöjjenek velünk, az sokkal mulatságosabb lesz mint ez.

Sarkadi, akinek már a könyökén jött ki a nők választójoga, szivesen beleegyezett. Margit az irók témát kereső pózával csatlakozott. Nagynehezen kiküzködtek a teremből.

Lenn a szabad levegőn szokatlan látvány frissessége jött idegeikre. A vigadó előtt, a dunaparti korzón nagy barna egykedvü tehenek mentek a Boráros-tér felé. Hátul egy paraszt, egy igazi faluból nőtt, nem népszinmüi paraszt és egy katona terelték őket. A tehenek meghajlottak, szemeikben szomorú volt a csodálkozás, drága tőgyük duzzadva ringott a hasuk alatt. Az egyik félreforditotta fejét, rábámult Petőfire s hosszan, panaszosan belebődült a zugó Pestbe. A paraszt egy érdes nagyot káromkodott.

Margit ránézett Juditra s valami ráhajló árnyékot látott az arcán. A Judit szemei elszürkültek. Ő is valami előgomolygó szorongást érzett. Mintha az a rossz érzés, ami ott benn felgyült benne, jött volna ki ebben az elnyult szomorú hangban. A két nő egymásra nézett és

ebben a percben nagyon barátnőnek, nagyon nőnek, nagyon testvérnek érezték egymást.

Az autó egyik kerület anyakönyvvezetői hivatalához vitte őket. Amint egyik szegényebb uccán robogtak át, az ucca egyik oldalán, egy bolt előtt, messze behuzódva a szomszéd uccába, várakozó emberek hosszú sora állott. Didergő asszonyok, vállukon a szomorú kendővel, kezükben sápadt üveggel. Virrasztó arcu lányok, teritői bús halványsággal arcukon, kis kék, fehér, vagy piros csuporral kezükben. Meztelen térdü gyermekek, orrukon odafagyott jégcsappal, öreg emberek, kiknek tágra csodálkozó szemeiben már visszatükrözött az elébük került halál. Vártak, álltak, szomoruan, szótlanul, mozdulatlanul, odafagyott szobrai az egyetemes nyomoruságnak. Reggeli hét órától kezdve voltak ott, hogy egy pár csepp tejet kapjanak egy lázas ajak, egy ziháló tüdő, a halál egy meghivottja számára. Judit vörös lett s gyermekesen felbuzgó hévvel mondta:

— Lássa, Félix, ezeket mind meg kellene hivnia. Ezeket maga mind eltarthatná az egész háboru alatt.

— Kedves Judit, ezen a jogon asztalomhoz ültethetném az egész Magyarországot. Két-háromszázezer kivételével ilyen az egész ország. Szép kis osztozkodás volna, — mondta Gutman a győztes erő barbár boldogságával.

Az anyakönyvvezetőnél már együtt volt az ünneplő társaság s csak egy nagyhirü politikus érkezését várták, aki megigérte, hogy megjelenésével teszi messzesugárzóvá ezt a fontos ünnepet. Ott volt Hauser bárónak, a hires szesz-milliomosnak egész családja. Ott volt a vér és pénz arisztokrácia több tagja, urak és hölgyek, az élvező társadalom ápolt virágai. Képviselők, ujságirók, a Hauser család egész szolgaszemélyzete s az ünnepelt két rokkant társa. És meghatva, szégyenlősen, egymást sem látva állott a szegletben az elővezetett pár.

A vőlegény, Nagy István, alföldi magyar fiu, gyermekkorától béreslegény volt a báró egyik birtokán. A már huszonnyolc éves legény négy éven át volt jegyben a falu egyik módos leányával, de a szülők nem adták oda a lányt a nyomoruságosan fizetett legénynek, a lány pedig minden ajánlkozó szerencse dacára, kitartott mellette. Azután a legényt elvitték, hogy pofozgassa a tizparancsolatot és hónapokig tántorgott a tántorgó hadsereggel, Uzsoknál ugy szedték fel a harctérről, mint egy véres cafatot. Egyik karja

a harctéren maradt, két lábát pedig le kellett vágni. És ezt a nyomorult összevágott ember-üszköt ujraélesztette a tudomány. Kar helyett kart, lábak helyett lábakat építettek neki s egy évi gondos foltozgatás után a szerencsétlen most ott állott elért vágya mellett, üneplő ruhában, mely betakarta a géptagok csúf élettelenségét. Balfelől haja gondosan oldalra volt fésülve, hogy ne látszódjék a hiányzó fül helye, de felnyitott szájából kilátszott a kitaposott fogak ürege. És mellette állott a lány, ős televény szépsége az erős falunak, gazdag gyermekosztó medencével, erős, szoptató mellel, vérbe ringó gazdag tagokkal, nagy fekete szemeiben a meggyült nap melegével. A nyomorék félszegen farolt a termékenység e csodálatos hivásához s gépkarja oda-odaért a nő karjának kipatakzó husához. Hauser bárónak, ki milliókig herélte meg a háborut, jött az a példaadó gondolata, hogy az összefoltozott embert férjül juttassa ehhez a lányhoz, hogy a megtépett, megcsufolt házőrző kutya ország s világ láttára kapjon jutalom falatot a kegyes urtól. A báró képviselő is volt. Elmondta tervét a pártkörben és a nagy magyar politikusnak annyira megtetszett e mutató példa, hogy megigérte személyes jelenlétét.

Az érkezőket szivesen üdvözölték. Tiz perc mulva megérkezett a nagy ember, a régi Magyarország egyetlen oszlopa, kiben annyi érdek tömörült s annyi gyülölet találkozott. Rendkivül magas, elegáns termetét fekete kájzer fedte. Nem nagy, de erősen boltozott fejét az egyetlen akarat fanatikus révedezésével vetette fel. Szemei nagy fekete szemüvegén keresztül szurók és szomoruak voltak. Az egész arc olyan fanyar, az egész alak olyan komor volt, mint egy előre rendeltetett halálos akarat, utolsó oszlopa egy világrendnek, mely után már az örök vak Sámson kinyujtotta kezét. Margit meleg, beívó szemekkel nézte ezt az embert, aki végzetes elhatároltsága s osztály fanatizmusa dacára is minden megnyilatkozásában fatálisan magyar és egészen férfi volt. Ez az ember, aki vakult daccal vetette magát a rohanó idő elé, aki állj-meget mert toppantani a maga egyetlen személyével a történelemnek és egy elavult szabadelvüség, eunuk-protestántizmus s torkig lakott feudalizmus habarcsával akarta megmenteni a történelmi osztályok Magyarországát. Aki a saját udvarán igazságot, életet osztó régi kálvinista magyar ur sajgó gondosságával akarta elkerítésezni Magyarországot az új felordító igények s kaput döngető emberek elől. És mint egy új, magyar

Józsué kitárt karral, a maga egyetlen személyével védte faját a megállított nap alatt.

Az üdvözlések után az anyakönyvvezető feltette széles nemzeti szalagját s elfoglalta helyét. A nyomorék belekapaszkodott a viruló leányba s idétlen mozgásokkal vezette az anyakönyvvezető elé. Gép lába alatt kopogott a padló, mint a megdöngetett koporsó. Az anyakönyvvezető lelkes beszédet mondott a haza védelméről, a hazai föld szeretéről, a kötelességről s a jutalmazó haza nagy jóságáról. Az utolsó mondatnál Hauser báróból tokát vert ki a megcirógatott öntudat. Azután a nagy politikus mondott egy pár szót, felhíva minden magyar embert, hogy így tegye meg kötelességét s akkor a jutalom nem fog elmaradni. A beszéd után Hauser báró ezer koronát adott át a vőlegénynek, mint nászajándékot. A legény, elérzékenyülve, nem a pénztől: a jó szavaktól, odahullott felső testével az ajándékozó kézre s hulló könnyek között csuklott köszönetet. A lány csak nézett, nagy csodálkozó nézéssel. A jelenlevők rágyujtottak a himnuszra. Mikor a nagy politikus eltávozott, még egyszer megrázta a vőlegény kezét és megint felismételte:

— Derék legény vagy, bár minden magyar így tenné meg a kötelességét.

Minden magyar így tenné meg a kötelességét! És Margitban, aki már épen egy elbeszélést fejt ki az előparádézott párból, felmozdultak a Miklós kitörései. Élesen hallotta a sötét szemü férfi szavait és látott ötmillió lábatlan, kartalan, összemarcangolt magyart, akiknek véres csonkká torzult testéhez ötmillió sugárzó szüzet kötnek, mint temetőben legelő teheneket a sírkeresztekhez. A vőlegény boldogan dugta zsebébe az ezer koronát.

Mikor megint gépkocsira ültek, Judit hallgatag volt, kissé megsápadt és a szemei messze néztek. Egyszerre összerázkódott. — Mi bántja? — kérdezte Gutman.

— Jaj, milyen borzasztó éjszakája lesz annak a lánynak! — szólt Judit.

2.

Judit nem találta helyét. Mintha a hatalmas fényes szobáknak szive lett volna s izenetet dobogtak volna az ő szivének. Mintha az egymásba nyilt termeket átfolyó csend egy halkan előbomló film lett volna s szemeibe vetitné élete összegezett történetét.

Még csak délután négy óra volt s a mára igért lakoma csak este félkilenckor kezdődött. Ezek az üres órák ugy zsufolva voltak visszalökött témekkel. A szobák nehéz pompája huzta lelkét, mint egy sulyos bizonyiték.

Majdnem egy éve már, hogy odahagyta Korotnoky grófot. A gróf nagyon szerette, büszke volt erre a megvilágitó szépségre, de sohasem vesztette el egyensulyát. Judit mindig érezte, hogy egy bizonyos határon túl nem tudja magával ragadni ezt a nagyon férfi férfit s mindig várhatta a felébresztő szót: Eddig együtt jártunk. Köszönjük meg egymásnak az élvezett jétékot s menjen mindenki a maga utjára. Ezt mindenképen meg akarta előzni s titkos vadászatban nézett uj bolond után, de úgy, hogy az uj megszállott kápráztatóbb pazarlást és korlátlanabb életet jelentsen. Valami nagy jótékonysági estén találkozott Gutmannal, akinek már étvágya bátorodott feltorlott milliói mellé, de még nem tudta, hogy és hol kezdje a zabálást. Mindjárt az első perctől hullott Judith felé, a pénz-napoleonok akarattalan mohó hullásával. Judit máról holnapra, tréfás pajtásossággal hagyta ott a grófot. Elöntötte ezt az uj embert, mint egy felduzzadt folyó, magával ragadta, sodorta oda, ahová szeszélyes életének tetszett. A kegyetlen, rideg, ravasz ember az ő levegőjében elvesztette nyilt szemü eszét, fogas akaratát, vértezett hidegségét s egy nyomorult összelágyult, kéj után kuncogó kutya lett. Ha kellett, Judit érintésére még jóság is csurgott belőle, mint nyál a beteg birkából. Egy őrült versenyfutás keletkezett. Gutman mind gyorsulóbb lélegzettel kiáltotta a háborunak: szezám tárulj, szezám tárulj! És a megnyilt kaosz mesés arányban öntötte a kincseket. Judit szeszélyei pedig, mint őrült bajadérok, kitárt tenyérrel dobálták a hulló pénzt: nesze neked is, nesze neked is. Az egész éhes, vacogó Budapest lábujhegyen, sárgára tikkadva nézte ezt a bomlott versenyt és tapsolt a nőnek, mint eligazitó végzetnek.

Gutman a budai Dunapart egyik palotájának első emeletét rendezte be Juditnak. A kis emberke, akinek még tudatlan homályában ott orgonált a régi ghetto, mintegy visszaemlékezett sírás, őrült gőgöt érzett, hogy Budapest legszebb nőjét az ő karjai emelik, magasra fel, vagyona piedesztáljan, hogy mindenki tapsolhasson neki. Ha néha Judith, szeszélye egy-egy feszengésében, utálattal lökte el magától, mint nehéz bunkó esett fejének a gondolat, hogy elveszitheti egyszer ezt a nőt, el örökre, és akkor árván

és koldusan fog dideregni milliói ormain. Mert neki ez a nő volt vagyonának tudata, a meghódított élet önérzete, az elérkezett élvezet.

Judit az ablakhoz ment s kibámult a téli Budapestre. Fehér és mozdulatlan volt a Duna és fehérek voltak a tetők. Már szürkés-kék fátylacskák lebegtek a levegőben, rongyai a készülő estének. Egy villamos kuszott el a tulparton. Judit ugy érezte, mintha hallaná is a csengőjét. A tovamászó villanyos képe ugy hullott belé, mint egy nagy unalom. Oh milyen hideg, milyen üres a világ!

Lenn az aszfalton emberek rohantak, nyargalva a rohanó mát, futva a sötét kaszás elé. Egy magas, sovány ember kiötlött közülök. Kopott volt a kabátja, sápadt merev az arca. Hol látta, távol, nagyon távol, ezt az arcot?

Hideg futott végig rajta, nem akart keresni az emlékezetében, visszalökte a feltoluló arcokat. Oh, hogy az arcok tovább élnek bennünk s tovább vonaglik rajtuk az az élet, amit mi szenvedtettünk beléjük! Odafutott a zongorához, mint egyetlen élő lényhez a halott csendben. Kezei önszántukból futottak a billentyűkön s csak karjai akarták a mozdulatokat. A zongorából alázatos-lágyan bomlott ki:

Mint a szép hives patakra
A szarvas kivánkozik,
Lelkem ugy óhajt Uramra
És Hozzád fohászkodik.

Felszökött a zongorától. Miért jött ki kezéből ez a zsoltár, az ő öleséses kezeiből ez a tiszta zsoltár? Az ő karjaiból, melyek a Gutman csúf giliszta-testét szorongatják. És most megint előtte állott az az arc, az a tragikus sápadt merev arc, mint vád és itélet, mint kikerülhetetlen végzet. Ugy bukott ki merev-egyenesen lelkéből a Farcády tiszteletes ur, mint örvényből a holttest.

Egy karszékhez támolygott, közel a kandallóhoz s a roppant szék mélyén összehúzta magát, mint egy bántott macska. Szemei félve csillogtak a tűz felé. A tűz lehellete átjárta, a fagyott hideg alak szétolvadt, elveszett. Nagy elérzékenyülés ülte meg lelke alját s juniusi széles éjszaka melegedett köréje. Érezte a violák felszálló illatát a kis tanitói kertben, látta a lobogó csillagokat a megmélyült tér végén s mint omló fűz, saját bontott haja reszketett a

holdban. És látta Miklóst, szemei jó melegséggel néznek előre, ajkairól élőn hull Trisztán és Izold meséje s végtelen tavaszi dallá lesz benne. Oh, ez a férfi, ez volt a szerelem, ez lett volna a megbocsájtó önfeláldozás, a megtisztitó odaadás. Ez lett volna a jó penitencia az elrendeltetett bűnért. Omlós, nehéz sirás esett ki belőle. Hol fog elébe szaladni az elrohant időnek?

Oh, ha kitéphetné testéből a borzasztó öleléseket! Maga előtt látta a Gutman szörnyü meztelenségét s mint nehéz ételtől, hányás-inger rázta kebelét. Ha levethetné magát, mint egy bepiszkolt utált inget s ha a ledobott életből kibujhatna friss felébredéssel a régi Judit, az érintetlen vágyak, a légi álmok Juditja.

Künn a város szemei bevillantak a megsűrűsödött estébe. A szobában hallgatagon hideg, vastag sötét állott elébe. És a sötétség hozzá lépett, érezte érintését egész teste bőrén, megfogta szivét és csavarni kezdte. Végtelen, nehéz szorongás verte ki lelkét. — Mi lesz velem? Mi lesz velem?

Mintha elnyúlt hulla lett volna, hosszan meredve, felséges szépen. És mintha a rettentő ölelések kiszállanának testéből: borzasztó száju, forgó szemű, meztelen rengő mellű, borzas éjjeli szajhák s röhögve körülbámulnák. És az ő fényes fehér teste tükör: visszaveri e szörnyü alakokat, az egész teste őket tükrözi vissza, az egész teste ők! Érezte, hogy hullanak szét idétlen kéjjé vonásai, hogy lágyul szét keble, hogy tágulnak üressé szemei. — Elcsúfulok, csúf leszek s ez a halálnak halála! — Rémülten gyujtott villanyt és futott a tükör elé, mint egykor azon a falusi éjszakán s mint remegő anya tapogatta végig szépségeit. Nézte szeme mélyét, haja fényességét, arca titkos kis szépségeit. Szép volt, most is szép, halálosan, végzetesen szép.

Lépteket hallott. Alázatos, sietö léptekkel Gutman jött be. A kis emberke ajkán ott volt az a mosolygás, fajának évezredes vonaglása, mely egyik pillanatban eldugott félelem, a másikban felvillanó diadal. Judithoz ment, félszegen, ragadósan kezet csókolt neki. A bőr Judit kezén olyan hideg volt mint egy visszautasitás.

Judit hallgatott. Gutman melléje ült, uj győzelmét cirógatta hajára:

— Ma húsz vagon bab szállitást kaptam. Hát igazán nagyon vágyódik arra a visegrádi villára?

Judit bágyadtan felelte:

— Én nem vágyódom semmire.

— Hát megvegyem?

— Tegyen azt, amit akar.

A pénzember kedvessége olyan volt, mint egy alázatos könyörgés:

— Ne duzzogjon, kis csacsi. Gutmannak elég egyszer mondani valamit, Gutman van elég gavallér ahhoz, hogy egyszeri mondásból értsen. Az első tavaszi nap majd kirándulhatunk a villába. Nyolcszázezer koronába került. —

Át akarta ölelni Juditot, hogy a kapott ajándék izgalmában forrónak érezze csókjait. Judit megvonaglott s eltartotta testét a feléje hajló férfitól. Fáradtan mondta:

— Jobb lesz, ha készül és átöltözik. Félkilenckor a Ritzben kell lennünk.

A férfi könyörgő kutya szemmel nézett Juditra:

— Juditkám, édes kicsikém, ma ne menjünk sehová. Ma olyan fáradt vagyok. Reggel nyolc órától kellett lótnomfutnom. Maga nem képzeli, milyen munkát jelent egy ilyen rengeteg üzlet. Magáért teszek mindent. Ma legyen egészen az enyém, csak az enyém. Legalább ma az egyszer. Egész napokat robotolok s minden este mulatság reggelig, ezt nem birom ki. Becsületemre, kidőlök. Ezt maga nem akarhatja.

Judit türelmetlenül csattant fel:

— Hát el akar zárni? Azt hiszi, az én szépségem olyan, mint a maga piszkos bankói, hogy el kell zárni a szem elől? Én nem kívánom senki halálát. Ha olyan sulyos strapa vagyok magának, csak szólania kell.

Gutman a nő-részeg ember beteg hizelgésével engesztelte Juditot s ráerőszakolt egy csókot, amibe az belesápadt. Azután szétmentek, mindenik a maga öltözködésére. Egy óra mulva ujból együtt voltak. Judit sápadt, hideg és unott volt, a férfi alázatos, fáradt, mosolygó és szomorú. Ugy mentek egymás mellett, mint egy szép hulla s a tőle elvált gonosz lélek.

A gépkocsi lassú siklással ment át a havas esti uccákon. Az uccák homályosak voltak, csak nagy távolságokban rázta haját a sötétbe egy-egy lámpa. Az uccák két felén sötét, elcsigázott éhes emberek mentek haza világtalan szobákban dideregni. Mikor a gépkocsi elsuhant mellettük, a diadalmas pénz és pazarló szépség láttára felmorogtak, mint megrúgott komondorok.

Az egyik hid szélén egy vézna asszony, gyermekével a karján, esti lapokat árult. Judit megállitotta a gépkocsit, odaintette az asszonyt, vett egy ujságot s egy huszkoronást adott neki. Azután a lapot odadobta a Duna szelének. Egy másik uccán egy rikkancs valami győzelmet orditva lobogtatta legujabb kiadását. A nehéz lépésü emberek, eltévedve a szörnyü élet gond-erdejében, oda sem néztek neki. Talán nem is hallották.

3.

De amikor beléptek a külön fentartott fényes terembe, Juditra megint kicsillogott a hajszolt élet, a végzetes örömök ragyogása. Az éjszaka kinyilt, halálos virága volt. mely bódítani és ölni született. Jöttére éljenzés és taps zúgott fel a teremben s belőle hosszu ezüst kacagás bomlott ki, mely, mint ellobogó női fürt, megcsiklandotta a férfi kebleket, Körülvették, mint az élet kisugárzó tüzhelyét, melegedtek nála, hódoltak neki. A nők ruhája részleteit visitozták, a férfiak bókokat szórtak rá, hogy legalább forró szavakkal dobjanak valamit magukból e ragyogó élet felé.

A társaság az irodalom, művészet, politika és nagy pénz embereiből állott. Többnyire a demokrácia merész, vas agyaru kalandorai voltak, kik a börtön és a miniszteri szék közt járták napi táncukat. A nők — törvényes feleségek, elfogadott nagy kokottok s művésznők — utána röpködtek e nagy aranyásóknak, mint éhes madarak a harcosok után. Ragadozói a ragadozóknak: tépték a fejöket, megették a husevőket s voltak a legfőbb romlás, a legutolsó igazságtétel, a rettenetes nivellálás.

Puskás Pál a régi ismerős kitörő lirájával üdvözölte Juditot. A kis ember göndör fürtein most a nyert diadalok fénye csillogott. Hogy nagy kirakatosan, cintányéros zengő hévvel beállott katonának, egy percre magára hívta a közönség szemét. Ő ezt a percet, ezt a régóta lázasan lesett vadat nyakon tudta csipni. Nagy ügyesen ott kódorgott a front mögött, teljes biztonságban a tántorgó haláltól, de odahaza azt a hitet keltve, hogy ő is egy lesujtó ökle a felkelt országnak. Ezalatt hirtelen összekaszált egy háborus könyvet, melynek hangzatos cime volt: A rohanó Mars sodrában. A könyvben voltak háborus benyomások, utszéli anekdóták, filozófiának tálalt Viktor Hugói kongó szavak. Ezek a szavakba borzolt közhelyek nagy hatást

keltettek az akkor Mars felé nyeritő lelkekben s Puskás Pál neve széthangzott az országban. Akkor, titkos összeköttetések révén, az élelmes Tirteüsz felmenttette magát, feljött Pestre, fülig nyitott szájjal harapni az ízes népszerüségbe. Azt a pár hetet, amit ott fetrengett tartalékok tábori ágyán, étel-szagu trén-konyhákon, olyan tőkévé tette, hogy akár egy rokkant menházat eltarthatott volna belőle. Egymásután öntötte a könyveket, sietve, mig nevének üzleti értéke van a forgalomban. És amilyen féktelen szétvetéssel feküdt a háboru alá s amennyire könyvei német abrakon hiztak, most — a változó idővel — épen olyan vérmesen háboruellenes volt s lefojtott hangon szörnyü jellemzéseket adott le a németekről.

Havas, a drámairó, szokott jó, kövér egykedvüségével Ádler Frigyest vezette be a társaságba. A huszonnégy éves fiatalember egy vidéki péknek volt a fia. A háboru előtt a nagyszámu család egy hitvány pincelakásban lakott, hol bokáig ért a talajviz és nyakig a nyomoruság. A háboru alatt az apa kenyeret szállitott a második hadseregnek s mig a véres és éhes katonák meggebedtek a kenyérnek nevezett folyó sártól, milliókat nyert és városi hatalommá terebélyesedett. A felvirult család kitátott szájjal harapott az életbe. A lányokat Drezdába küldték uriságot tanulni, a fiu pedig feljött Pestre, hogy urrá pazarolja magát. A kis fejü, négy elemit átbukott, korlátolt fiatalember fejős tehene volt minden neki botló szomjasnak. Különösen az irók és művészek költséges barátságát hajszolta. Hogy semmi se hiányozzék az elegánciájából, sikerült belebolondulnia egy fővárosi színésznőbe, akire hallatlan összegeket tékozolt. A nő ugy bánt vele, mint egy rossz kutyával. Hol mulatott rajta, hol kinozta s ez a változás csak gerjesztette a megvadult kakaskát. Havas volt a védő szelleme, ő vitte olyan társaságokba, hol együtt lehetett az imádott nővel, ő békitette ki őket s négyszemközt ő mondta a művésznőnek, ha az, ráunva, végleg el akarta rugni az ostoba férget: — Te csacsi, ez a barom már rád költött egy félmilliót. Az apjának még van otthon négy és fél milliója. Csak nem állsz meg a nyolcad uton? Ma a színésznő jó kedvében volt, rábizta a boáját s a bódult kis kakas hülye vigyorgással császkált a szép nő oldalán.

Judit különös melegséggel üdvözölte Adriennet, Szász Mórnak, a hires zongoraművésznek a leányát. Az

erősen keleti arcu lány majdnem szerelemféle barátsággal sodródott Judit szépsége felé. És valóban, ebben a buja gazdagságu leányban minden szerelem, az ölelkezés megfogamzó akarata volt. Nagy barna keleti szemei mint megtárt ágyékok feküdtek a látott dolgok elé s folytonosan a fogamzás bágyadt melege feküdt el bennük. Dús melle szakadatlan hullámzásban ostromolta a ruhát és hivta a vágyat. Párnás haja, mint egy örökös ölelés hevében, megtárva hullott alá, medencéje folytonos befogadásban ringott, vastag ajkairól csókok szállottak fel, mint méhek a zsufolt méhes szájáról. A folytatódó élet áradó melegsége volt ez a lány, az abszolut ölelés, a fogamzó csók. Szép, képzett ének-hangja volt s mint zongoraművész is megközelitette apját. Az apja féltékeny tipegéssel mögötte járt, mint egy roppant kakadu. Fejét egy tizennegyedik Lajos korabeli márki hasonlójára igyekezett mintázni. De a példás rendben, parókásan felborzolt, csillogó fehérre festett haj, a nagy görbe szemita orr, a szénfeketére pingált kis bajuszka, a vérvörösre elevenitett vastag ajkak, mégis csak egy hatalmas papagályt adtak, mely villogó szemmel, örök szerelmes éberséggel vigyázta leányát. Mert az apa, kit a vér és művészet kettős mámora hajtott e nőhöz, az öreg emberek halálosan tragikus, veszettül hulló szerelmével szerette ezt a lányt. Mint hervadt tüzhelyet, lázas rettegéssel fel, felkotorta életét, hogy uj meg uj előcsikart parázsban még mindig mint férfi, mint élő élet csillogjon e csodálatos tehén-szemekbe. A lánynak már jegyese is akadt, egy milliomos festőművész. De a féltékeny apa ugy körültoporzékolta őket, ugy odareszketett minden csók közé s titkos névtelen levelekben annyi rágalmat küldött lányáról a vőlegénynek, hogy a házasság abbamaradt. De a szétszakitott pár azután mégis találkozott valahol s megegyeztek egy céltalan, csak szerelemért való szerelemben. Kondor Tibor, a milliomos művész, ki háborus képeivel is százezreket szerzett, most is az Adrienne kedvéért jött ide, folyton mellette volt s a szegény apán kivonaglott a végső veszteség halálos verejtéke.

És mindenki, aki itt volt, tragédia volt másokra és tragédiát hurcolt magában. A végzet nagy kiegyenlitése vonaglott ezekben az emberekben, kiknek nagy részét a halál tette az élet uraivá s kiket egy rohanó, kacagó élet hajszolt a halál felé. De azért most mindenki örült, harapta a feltálalt pompás életet s hosszu kacagásban igyekezett

végtelenné nyulni. Az óriási asztalhoz ültek, melynek közepén dús fürtü krizantémumok, nagy fehér rózsák és égő szekfük folytak végig, mint egy átzuhogó tavasz. Oh, ezen az asztalon nem látszott meg a háboru s a népek vad elzárkozottsága. Európa minden földje adott valamit a remek ételekhez és italokhoz. A mindenen keresztül győzedelmes anyag szemérmetlen csillogással tárta elő diadalmas békéjét.

Az ételek fogytak, az italok belecsengtek a felgerjedt életbe s a jókedv forró zuhogással töltötte meg a termet. Puskás Pál egyik háborus kalandját, valami középkori fabliaura elképzelt adomát mondott el nagy érdeklődés között. Gutman szerelmes-bután pislogott Juditra, csak őt látta, őt itta, lélegzelte. Ő rohant minden érzéke mélyén mint izzó patak. A kis Adler, belefurva művésznője oldalába, aki Havas felé fordulva valamit magyarázott, egy szenzációs öngyilkosságon gondolkozott. Szász Mór halálos rángásokban látta, hogy lánya, asztal alatt és asztal fölött, mint két egybeszakadt folyó összefolyik Kondorral, ajkuk láthatlan folytatásban egybeizzik az izzó levegőben, szemük mint fogantató csók egymásba mélyed, atmoszférájuk millió csirával egybekapaszkodik. És ő millió tüvel érezte, hogy ez a két élet itt, itt a többiek szeme, az ő szeme előtt, egymásra talált tüzes csók.

Judit éktelen jókedvben volt s a Gutmann kétségbeesésére tótágasra bolonditott egy mellette ülő előkelő politikust. A sima férfi vágy-részegen magyarázta neki a vámunió előnyeit s a komoly előadás, mely tele volt feléje hemzsegő öleléssel, végtelenül mulattatta Juditot. A poharak mind gyorsabbak lettek, a társaság kis részekre tört, melyekben mindenki előzörgette a maga kis élet-gépecskéjét és mindenek fölött a cigány itéletes jókedve zugott. Egyszer aztán Szász nem birta tovább a beléje égő látványt s amint a két fiatal keze egymásba hullt, őrült vágya támadt, hogy mint roppant kakas felugorjék az asztal közepére, felkukorékoljon s kiduzzadt mellel mutassa, hogy még ő is kakas, szép élet, riadalmas erő és hogy az Adrienne szemeinek melegsége rája hulljon, végigömölve gyötrődő izmain. Felugrott, csittet intett a cigánynak s felkiáltott: — Hölgyeim és uraim, most fog Szász Mór zongorázni! Lázasan mint felriasztott papagály odabillegett a szegletben lévő zongorához, feltépte a fedelét, mint egy menyasszonyi inget és játszani kezdett.

Mindenki ránézett s a sok telforrósodott élet egyetlen nyulásban hajlott e különös ember felé. Mindenki érezte, hogy valami küzdelem van a levegő mélyén s nagy tragikus erők feszülnek elő e megmozdult emberből. És Szász Mór ugy érezte, hogy mindezzel a lihegő élettel gazdagabb lesz, hogy minden feszülő izom az ő erejévé ömlik s fiatallá zudult mint a márciusi erdő. Valami rapszódiát játszott s a zongora többé nem zongora, a dallam többé nem dallam volt. A sötét merev anyag elnyult és rózsásan pihegett fel rajta az élet. A fehér billentyük megtárt kebel forró fényessége volt. A nő volt ott, az egyetlen szenvedély, az ő leánya, akibe a halhatatlanság dühével verte belé vágyát. Őt hóditotta meg, őt vette be izomról izomra, idegről idegre, mig felverte minden vágyát s visszazugott minden fájdalmas ölelésre. Cirógatta mint selymes hajat, korbácsolta mint nyargaló kancát, ráhajolt, lihegett, szemei belé világlottak s a zongora jajgatott, kért, megadta magát, fuldoklott és a végső viharos akkordok a feltámadt férfi utolsó győzedelmes kicsattanása volt. Óriási éljen zugott fel a teremben, a vendégek felugráltak, Adrienne otthagyta Kondort s nagy tüzes szemeit apjára tapasztotta, nyakába hullott: — Apuska, ilyen felséges sohasem voltál! — És megcsókolta és izzó testét odacirógatta a testéhez. És az öreg ur, boldogan, sápadtan és izzadva — bajusza feketéje, ajkai vöröse, haja fehérje, egybecsurgott, — elfulva, diadalmasan rogyott le székébe. A felkergetett vágy veszett kedvvel táncolt ki az emberekből. Puskás Pál felkérte Juditot, a cigány nekidült a nótának s forró kavargásban táncolni kezdtek. Mindenki gyorsitott vággyal rohant a mámor elébe.

Éjfél már elmult. Künn a záróra tette feketévé Budapestet, itt a tilalom még lobogóbb fáklyával gyujtotta a vágyat. A felmelegült emberekből előcsillogott a szellem, pezsgő és finom likőr hajtották a vért s lihegő tánc kergette a vágyat. Óriási ezüst tálban forró puncsott hoztak be, Juditot megválasztották puncskirálynőnek, ezüst csészékbe ő mérte ki a forró italt. A férfiak féltérden, kézcsókkal vették át tőle részüket. Havas végignézett az asztalon s szokott nyerseségével mondta:

— Tudjátok, hogy abból, ami itt prédába marad, döglésig legelhetne egy csomó éhes fickó.

Juditnak erre nagyszerü ötlete támadt. A már teljesült kivánság részletes látásával ujjongta:

— Menjen valaki és keressen össze egy csomó szegény embert. Hadd lakjanak jól szegények. Olyan pompás mulatság lesz látni, hogy falnak.

A társaságnak, különösen a nőknek tetszett a dolog s élénk zsivajjal helyeselték. Egy pár okosabb féltette nevét az esetleges botránytól s elháritó megjegyzéseket tett. Judit letorkolta őket:

— Aki szeret engem, velem szavaz. Hogy fognak enni szegények, hogy fog dülledni a szemük! Ki vállalkozik a toborzásra?

Ez minden ellenvetést elhallgattatott. Puskás és egy fiatal ujságiró vállalkoztak egybeterelni az éhes nyájat. Puskás dicsekedve mondta:

— Ne féljetek, ahogy én ismerem Budapest éhenkórászait, olyanokat fogok ide cipelni, hogy titeket is felfalnak.

A mulatság tovább folyt. De vontatottságában benne volt a várakozás az uj látványosságra. Egy óra mulva hajtott léptek zaja hallszott. A tánc megállt, az asztalnál ülők felugrottak, mindenki az ajtóra figyelt. Puskás Pál diadalmasan vezette be hadseregét. Nagy riadalommal fogadták.

Mintegy huszan lehettek. Az ágyrajáró oduk felvert vadjai, az utcák sötét didergői, köztük négy nő. Volt köztük több rokkant katona, kettőnek a féllába hiányzott. Az egyik katona, magas szál legény, félkaru, még nyomorában is megtartott valami hetykeséget. Bajusza hegyesre volt pödörve s fényes fekete szemein férfi nézett ki. Gomblyukában elhervadt virág volt, félrecsapott sapkáját a teremben sem vette le. Egy cingár, sápadt fiatal ember, akinek ó kajzerjén a nyomoruság otthagyta minden ujját, kicsapott diák, facér kórista, elkergetett pincér és most uj falatja az éhes börtönnek, kómikus grimászokkal, kacagtató mozdulatokkal igyekezett mutatni, hogy nem jön zavarba, hogy otthon érzi magát. Egy öreg, aki valahol a Józsefvárosban árult ujságot, panaszos, reszkető nyakkal nyujtotta be orrát a levegőbe, melyben az isteni alkoholt érezte s tapadt szemmel nézte az üvegeket. A négy nő, négy borzadalmas elgurultja az olcsó szerelemnek, borzosan, letörlődött festékkel, álom-enyves szemekkel, arcukon buta elkáprázással meredtek a megtárult tündérmesére. Mindenki otthagyta az asztalt s őket ültették a helyükre. Judit példájára az uri nők szolgálták ki őket, elibük halmozva, rendetlen rendben, minden jót, sülteket, tortákat, sajtokat, gyümölcsöt.

A férfiak a poharakat töltötték. Az egyik nő éhes mohón, vad felgerjedéssel rögtön nekirohant az előtte álló ételnek. De Puskás Pál rákiáltott:

— Ne nyulj még hozzá! Előbb mi felszolgálunk, mikor minden rendben lesz, én vezényelni fogok: egy, kettő, három s a romra mindenkinek hozzá kell kezdeni. Cigány, te huzni fogod.

A társaságnak roppant tetszett az ötlet, tapsoltak, az uri nők rákacagták könnyeiket az ételre. Puskás felállott egy székre, parancsnoki pózba vágta magát és elkiáltotta:

— Egy, kettő, há-rom!

A cigány őrült rohamban hajszolta ki a hegedüből a Rákóci indulót, a nyomorultak vad nekieséssel kezdtek enni, némelyik majd a fülébe dugta az ételt. Amint látták ezeket a dülledt szemeket, roppantra tátott szájakat, kéjtől remegő kezeket s az egész test dobott nyulását az étel felé, az egész uri társaság éktelen kacagásba nyujtózkodott ki, a nők a férfiakhoz támaszkodtak nevettükben, egymásnak mutogatták:

— Nézd azt ott! Nézd ott azt a vörhenyest!

Judit észrevette, hogy a kipödört bajuszu legény vaságyenesen ül és nem érinti az ételt. Odaszólt:

— Miért nem eszel?

A fiatal rokkant szemei komoran csillogtak, teste feszülésében kiáltó tilalom volt. Felkelt, csendesen visszafelelt Juditnak:

— Én a fiatalasszonynak nem vagyok te.

Azután igazitott egyet a sapkáján s merev egyenes derékkal kiment a teremből.

— A bolond! — kiáltotta az egyik éjjeli nő.

Az uri társaság tagjai vidám hecceléssel buzditották az evőket:

— Gyorsabban, még gyorsabban!

— Most igyatok!

— Ki eszi meg hamarabb!

— Mindjárt elveszem, ha nem sietsz.

A szerencsétlenek, hogy kacagtatással hálálják meg a ritka percet, kómikus sietséggel ettek és ittak. Egy vad, halálos karikatura volt ez az asztal, egy ülve járt haláltánc, ahol tépett, pusztult, zilált ember-állatok rohantak a királyi anyagnak, hogy nyomorusággá, bünné, készülő halállá hasonitsák át. A színész, felgyulva, kakas vörös arccal, — szemein felvillogtak a véres erek, — szerelmi bókokat mon-

dott az egyes falatoknak és telt poharaknak. A rongyosok és a cifrák kacagtak rajta s vastag röhögés és ezüst kacagás egy csillogó jókedv zuhatagba omlott. A cigány mindegyre éktelen tust toporzékolt. Egy képviselő odaszólt a színész-pincérnek:

— Most mondj egy pohár-köszöntőt, lássuk, mit tudsz.

Általános halljuk zugott fel, a nyomorultak is kiabáltak, az egyik katona falábával verte a földet. A színész-pincér felállott, felemelte poharát, száját éktelen szerelmi vigyorgásra tátotta s magába nyelte az erős asszut. Azután mellét szerelmesen végigsimogatta, ujból töltött, ujból kiitta és mondta: — Most stimmolok. — Majd megint töltött s elkezdte:

— Hölgyeim és . . .

És akkor hátra vágódott. Fejét odaverte a szék karjához. A drága ital elfakult arcába löccsent, lehullt kezeiből kiesett a pohár. Egy pillanatra csend fagyott a teremre. Valaki kiáltotta:

— Csak komédiázik a pasas. Megakar bennünket ijeszteni.

Erre egy pár kacagás próbálkozott, de a csend beharapta. Mindenki az elbukott köré tolongott, a cigányok is, kezükben felejtett hegedüvel. Judit egész testén valami végtelen, mélyről jövő, már rég sejtett rettegés vonaglott át.

A társaságban két orvos is volt. Felemelték a nyomorultat, egy diványra tették, vizsgálgatták. Lélegzet nem volt a teremben. Csak az egyik éjjeli nő lopott le egy tortát az asztalról s titkos morzsolással rágicsálta. Az egyik orvos szólt:

— Meghalt.

Meghalt, megölte a jóllakás. A társaságon kinos hideg feszengett. Az egyik uccai nőből vad, rázós zokogás jött ki. Neki támaszkodott a falnak, ugy sírt ottan magának, talán a magában levő hullát siratta. A fényes vacsora töredékeit rátüszkölte a függöny vörös bársonyára.

Meghalt. Ez a szó belekondult Juditba. Nagy gyászmenet mozdult át életén. Valakit ott is temettek. Magas ravatalon vittek egy fehér halottat s az ő volt. Oh, halál, halál van benne, ragadós halál és halottá lesz, akit érint. Még a jósága is öl. És elébe bukkant az ungvári fáradt katona hullája. Az is igy halt meg, azt is az ő jósága ölte meg. Valaki erősen kopogtatott az ajtón. Mindenki-

nek a szivén visszhangzott a kopogás, csak a halott volt nyugodt. Két magas, sötét ember lépett be és egy katonatiszt. Künn még mintha sokan állottak volna.

A katonatiszt a társaság felé kérdezte:

— Melyik az urak közt Guttman Félix?

Mindenki Guttmanra nézett, kiadó, eltaszitó nézéssel. Az meg halálos rémületre torzult arccal nézett Juditra, átrontó, kapaszkodó nézéssel, mintha ennek a királyi szépségnek a védelmét akarná magához szorítani. Azután a halott felé nézett, szerette volna melléje dobni magát, dermedtre nyulni és elbujni a halál háta mögé, mint egy védő anya mögé és ordítani:

— Nem vagyok itt, halott vagyok, halott vagyok!

Egy pár lépést tett Judit felé. A tiszt rákiáltott:

— Ne mozduljon!

A két ember előlépett, Gutmant elvezették. Judit elbukott a padlón. A társaság szedelőzködött. A halottat már elfelejtették. Az egyik politikus odaszólt egy ujságiróhoz:

— Kérem aztán vigyázni, hogy uri nevek ne kerüljenek be a sajtóba.

X. Erdély!

1.

Miklós visszatartott a falunak a tarlókon keresztül. Napok óta nem lelte helyét. Lerázhatatlan szorongás feszült idegein, valami felállott tragédiát érzett a közeledő napok mögött. Néha éjjel felriadt, felkelt s reggelig kószált a faluban. hogy halálra fáradva, elcsigázva a reggel hidegétől, mégis meleg áldás és jó elpihenés legyen az ágy. Nappal nem tudott egyedül lenni, végigkóválygyogta a házakat, fogott magának bárkit, akár egy gyermeket, beszélt vele bármiről. Csakhogy ne legyen egyedül, csakhogy ne hallja a közeledő léptek sulyos döngését. Mi közeledik?

Augusztus vége volt s a halál már, dagályba indulva, kicsordult a dolgokból s előömlött a tarlott síkság roppant arcáról. A korán megsápadt erdő sárgája már egy nagy hervadás folyóba patakzott össze s a halálnak e roppant zuhatagán Miklós rángott, mint egy elsodort fekete bárka. A keleti égen kifeszitett fekete teritők zuhantak alá, mintha egy mérhetetlen ravatalra dobálnának szemfedelet. A füzfák őrült táncban tépték egymást, a dolgok csikorogtak, ráng-tak. A kis folyó beteg-sárga vize vastag tajtékkal vitte a megtorlott csalitot. A meglapult házak, mint sápadt, riadt gyermekek rémültek bele a szavatlan dolgok frenézisébe.

A falu szélén Miklós megállott. Hova menjen? Böjthéeknek már volt a nyakán, különben is az öregek ilyenkor ebéd után pihennek egy keveset. Kuncznétól ma irtózott s a jegyzőék kedvessége is sulyos lett volna neki. Farcádyhoz fog menni. Hadd kinozza meg szánalommal ez a messze kezdődött tragédia, hadd marjon bele az élé-tébe ez a rokon romlás. Ma szánakoznia kell, ma éreznie kell a bünhődést, ma le kell borulnia a megtépett ember előtt, hogy legyen penitencia és legyen kiengesztelés.

A künn álló cseléd Miklós láttára befutott a házba. Farcády lábujjhegyen jött elébe, halkan az ebédlőbe ve-

zette. Szenvedés volt az arcán és hosszu virrasztás. A hálószoba betett ajtajára mutatott:

— Isten hozott, Miklós, üljünk le itt. Szegény Palkó nagyon beteg, szegény drága feleségem napok óta nem szakad el az ágyától.

Miklós nem akarta lefoglalni a szorongatott apát, menni készült. Jenő fájdalmas, igazi kéréssel kérte:

— Ne menj el, Miklós, most olyan szükségem van rád, olyan jó, hogy jöttél. Te sokszor türelmetlen voltál hozzám, de azért örvendek, hogy te vagy mostan itt. Most, mikor a szenvedésem megteljesedett. Milla ugyis elszunditott most és Palkó is alszik. Beszélgessünk egy kicsit, ne hagyj magamra. Van egy liter borocskám is, a Böjthéék küldték. Az Isten áldja meg őket. Mióta a Palkó beteg, ők tartják bennünk a lelket. Ma is meleg levest, sültet, tésztát küldtek. Te nem tudod, Miklós, mit jelent az, hogy jó emberek vannak a világon. Látod, a jó emberek tartják az Istent, így ni, két kéznél fogva, egy nagy mélység felett. És ha egyszer a jó emberek meg fognak halni, Isten is lezuhan örökre.

Miklós látta, hogy a pap kérése kétségbeesett kapaszkodás és maradt. Farcády előhozta a bort, poharakat tett az asztalra, egészen közel ült, hogy térdük összeért. Töltött, ittak. Mikor az ital lement a torkán, a pap arca bágyadt távoli mosolygásba nyilt. Azután lefojtott hangon mondta:

— Az éjjel szegény apámat láttam álmomban. Ugy borzasztóan, ahogy vörös virágosra marta orrát, arcát az ital. Orditva futott a szobában, kitépte a szegény Palkót az ágyból és futni kezdett vele. Én sirva futottam utána, könyörögtem neki, hogy álljon meg. Egyszerre csak én voltam a futó, beváltozva apám helyébe, én tartottam karjaimban a gyermeket, de már halott volt. Olyan hideg volt szegényke, hogy a szivemig futott. Már aludni sem lehet az embernek. Oh, Miklós, Miklós, miért bünhődöm?

Miklós rémülten nézett a papra. Honnan nézte ki ez az összetört ember ezt a kérdést belőle? Hiszen ez a kérdés vonaglott a nehéz napok, az álmatlan éjszakák mélyén, szűkölő lelkében s meggyötört testében. Leszakadt róla a póz, a gőg, a tükörbe néző ember minden nyomorult cicomája. Fergeteges vallomás és megfojtott sírás volt a beszéde:

— Miért bűnhődsz, bátyám? Miért bűnhődöm én? Oh, ha tudnád, milyen szűz, milyen tiszta, milyen jó voltam. Milyen forró ölelése voltam fajomnak és hogy szerettem az embert. Ki vette el az akaratomat? Mert látod, itt a baj, az egyetlen baj. Régi álmaim még belém hajolnak, még fölsírnak, mint élve elföldelt fiatal lányok, de nincs mellettük az akarat, ellopták tőlük. Ki vette el az izmom feszülését, a célt, a kitartó futást? Beteg ténfergő vagyok, aki kétségbeesetten látja magát. Végzetes fa elgurult gyümölcse vagyok, megrohadtam s már torkig vagyok halállal. Csak meg kell bolygatni s a halál fog kidülni belőlem. Akaratot, akaratot! Ezt kellene ordítani, bátyám, egész fajunknak. A magyar csak lázban, csak nekiugró tulzásban tesz és eleven. Egyébként elrothadunk s a kis akarók trágyázzák velünk életüket. A régi keleti nap forró nagy szuggesztiója még ott bágyaszt a lelkünk mélyén s eldöglünk a tettes, hűvös Európában. Ha tudnád, bátyám, hogy fájok magamnak, hogy fájsz te nekem, hogy fáj bennem az egész falu, az egész ország. Ugy érzem, mintha én volnék az egyetemes agónia. Ugy félek és nincs akinek kijajgassam.

A pap nézte, beteg, feszült, fényes szemmel nézte a kiömlő embert, de látszott, hogy a sötét szavakon túl saját belső rémeire tágul. Vacogva kérdezte:

— Mit gondolsz, Miklós, nagyon rosszul éltem én?

Miklós nem hallotta a saját kétségbeesésétől a kérdést, lázasan folytatta:

— És mindenki elhagyott. Akik az én hátamon ették emberré magukat, akiknek én voltam a hivataluk, most boldogok, tesznek, célt érnek, az élet tetejére kerülnek. Nekem pedig már a zsenim is tagadják. Azt mondják, hogy már meghaltam, hogy már csak önmagam kisértete vagyok, hogy ismétlem magam. Hát lehet ezt a tragédiát elégszer kikiáltani? Az első igazi becsületes lépés, az első kétségbeesett védése fajomnak halálos bünöm lett. Ha nem vagyok szajha, nem kellek nekik. És azok, akikért felfakadt seb vagyok, süketen és vakon kacagnak vonaglásomon. Miért bűnhődöm, miért bűnhődünk mindnyájan?

Elhallgatott és erre Jenő gépiesen belefolytatta a beálló csendbe titkos beszélgetését önmagával:

— Én mindig jót akartam. Imádtam hazámat, családomat. De a végzet erősebb volt nálam. Hibás lépést tehettem, de ki nem vétkezik? Csak jóról, csak nemesről

álmodtam, csak az igazért akartam küzdeni. Soha magam el nem adtam. Miért, miért büntet az Isten?

Elhallgattak. Mindenik külön, széles uszással merült el a maga tengerében. Néha a pap töltött s összeütötték a poharukat. A hálószobából Sári és Magda halkan kijöttek, lábujjhegyen a divánhoz mentek, leültek s a két csenevész, sápadt kis ember-virág hallgatag-okosan nézte a két hallgató embert. A szobában hallani lehetett a pergő idő hideg cseppjeit.

Jó idő telt igy. A bor elfogyott. Tovább ültek. Benn rekedt csuklás hangzott fel s az anya csitítása:

— Ne félj, lelkem, aludj, szivecském. — Azután kiszólt a Milla hangja:

— Jenő, az Istenért, gyere be!

Miklós kezet rázott a pappal, elment. Farcády benyitott a hálóba.

— Nézd, nézd, Jenő, — zokogta sirás-részegen Milla s feléje tartotta a kis fiu hideg kezét.

Hátra süppedve a párnába, hidegen fehéren feküdt a kis fiu feje. Két kék szeme, mint tulvilági vizek nefelejcse, merev nézéssel nyilt ki a fagyott arcból. Anyához hajló kis teste meggörbült s kezei mint kaszált liliomok hullottak alá. A beteg faj utolsó férfi virága ugy feküdt ott mint egy nagy kiengesztelődés.

Jenő megfogta a hideg kis kezeket. Állott merev egyenesen. Milla a szomszéd ágyba fojtotta be zokogó fejét. A két kis leány bejött, anyjuk mellé vetették magukat és utána sirdogáltak.

Egész este falusiak jöttek a házhoz. A halál nagy kürtje mégegyszer belezendült a szivekbe s felijesztette az eltompult jóságot. Mindenki elhozta a maga ajándékát, legdrágább félretett javát a nehéz időknek. Ki egy üveg zsirt, ki egy csirkét, egy pár tojást, egy kiló lisztet. És mindenik ajkán ott volt a kihajló testvér szava: — Szegény tiszteletes ur! Szegény tiszteletes asszony!

Farcády egész éjjel nem hagyta ott a holt gyermeket. Az irodában volt a rögtönzött ravatal. Milla és a gyermekek álomba bódultak a hálóban. Ő a hideg szobában ült a hideg holttal s nem vette le szemeit róla. Itt a holt gyermek mellett visszajárt belé apja, alig felsejtődő nagyapja és szegény anyja is. Mit akart az Isten ezzel a fajjal, hogy ebben a kis hullában összegezte? Mire való volt annyi szenvedés? Egyszer ugy hallotta, mintha a nehéz

éjben a halott megrángó ajkairól szó tört volna fel. Megdöbbenve kelt fel, odament a gyermekhez. Nézte. Csendes volt az és nyugodt, mint elsimult tó. — Hogy hasonlit hozzám, — mondta Farcády és átborzongott. Mintha ez a kis halott sohasem élt volna, mintha most merült volna ki belőle ez a kész hulla és az ő lényege, az ő egész élete volna.

Másnap reggel Böjthéné korán eljött, átvette a ház uralmát, saját cselédeivel és falusi asszonyokkal végezte a tennivalókat. Ő maga főzött.

— Te csak pihenj, lelkem, neked nagy szükséged van a pihenésre, — mondta Millának.

Milla sirt, sirt. Részleteket mondogatott a Palkó életéből s különösen a betegségét irta le bő szóval. Három-négy asszony állandóan vele siránkozott és ez nagyon jólesett neki.

Jenő már a vendégeket is fogadni tudta. A sok részvéttől, ajándéktól, megbecsüléstől s az átviharzott fájdalomtól nagy megtisztulást érzett s visszatalált drámai méltóságához. A megtört apa s a gondviselésben megnyugodott pap nagyszerü ellentéte tette felemelővé fájdalmát. Nehéz, nyugodt mondatokat mondott:

— Az Ur adta, az Ur el is vette.

Aldassék az Urnak szent neve érette. — Vagy:

— Minden reménységem odalett. De zugolódás nélkül iszom ki a keserü poharat.

De amikor a kis koporsót leszegezték, megint elevenen, szavak és póz nélkül, vonaglott fel benne az apa. Sovány, égő könnyek serkedtek ki a szemeire.

Az egész falu ott volt a temetésen, papok, tanitók voltak a szomszéd falvakból is. Csak a Schönbergerék hiányoztak, ők már régen nem voltak a faluban. Nyár derekán egy romániai zsidó jelent meg Schönbergeréknél s ugyanakkor Sarkadi is megjött Pestről. És ekkor csodák történtek. Schönberger minden termését egyszerre, aratás előtt, levágatta, rengeteg felhalmozott portékáit szétszállittatta, nagy raktárait feloszlatta, hivatalnokait, munkásait szétküldte, mindent bezárt s feleségével és egy-két cselédjével Pestre utazott. A kérdezőknek azt mondta:

— Öregek vagyunk már, minek bajlódjunk tovább? Megyünk, hogy a halálunkig éljünk egy keveset Pesten.

A hatalmas üzlet kivonása visszalökte a falut holt,

eldugott fészekké, ahova csak rekvirálni és embert vadászni jöttek.

A halotti menet megindult, fekete ruhás asszonyok, bámuló gyermekek sora. Lassan, felfelé a templomudvarba, a hallgató faluhoz. A halotti beszédet Szücs Dani mondta. Farcádynak nem volt a kapott ütés iránt emlékezete s a próféta pap lobogó mondataihoz mégis leginkább huzódott. Az pedig örömmel fogadta el a szép alkalmat.

Szücs Dani készült a beszédre s ez a beszéd hatalmas fekete lobogó volt a kis sir felett. Ecsetelte a küzdő apa életét, ki törhetetlen elveivel roppant viadalban tántorog a romlott világrenddel, mely a függetlenséget, a meztelen szót nem türi s nyomorusággal, kárhoztató szóval fizeti az emberiség nagy ébresztőit. Beszélt a kis gyermekről, ki két kor küszöbén egy uj világ katonájának született, az igazi egyenlőség, igazi jog, igazi demokrácia bajnokának s akinek kis kezei halálba fagytak, mielőtt megragadhatta volna az igazság szent fegyverét. De épül az uj Magyarország. Az elhullt hősökből, a lecsonkitott tagokból, a halálba gyötört milliók egyberothadó testéből épül az uj Magyarország földje, mely az igazság dús vetését fogja hajtani az utánuk jövőknek.

Jenő mohó odafeszüléssel hallgatta a beszédet. Lassanként ugy érezte, hogy ő dörög a Szücs Dani hangjában, hogy saját felizzó lelkét tépi bele az égő szavakba. A lesujtott apából fellobogott a próféta. Mikor Szücs elvégezte beszédét, könnyezve és igaz megindultsággal szoritotta meg kezét:

— Köszönöm, Dani, ezt nem fogom elfelejteni.

A kis koporsót lebocsátották. A kis fiu elmerült a holt tengerbe hallgató társai közé. Egy rögöcskével ujra megtoldták a megrabolt falut. Mikor a menet visszajött, halk hangon közös beszélgetés indult meg. Egy öreg székely odaszólt Szücs Danihoz:

— Hallotta, tiszteletes ur, hogy a határt megint elzárták? Megint egy csomó háromszéki szekér rekedt Romániában. Azt beszélik, hogy már meg is izenték a háborut.

— Ezt már sokszor mondták, ki tudja, mi lesz, — felelte Szücs Dani. De a kérdés hidege ott volt minden szivben. Ez a félelem dobogtatta két év óta a falu szivét, erre a rémre riadtak fel, ha felkiáltott az éjszaka. És a dolgokban, a levegőben valami nagy árnyék közeledett.

A társaság szétoszlott, az idegen falubeliek hazamentek. Semmi evés-ivással nem akarták sulyositani a szegény pap helyzetét. Farcádyék korán feküdtek le. Az ég feltisztult s a kora őszi éj ős pompája hullott a falura. Nagy pazarlás volt az ég s hulló világok olvadtak a sötét ürbe. Farcády nem tudott aludni, fel-felkelt és kibámult az ablakon. A mérhetetlen éjszakában néha kiáltás szakadt fel, mintha éhes sakál üvöltene. Azután döbbenetes, halálos csendből hallotta ki a saját szivét. A templom fehér falairól csurgott a holdvilág, özönös patakban le a temetőre s reszkető csillogásban hozta szemeibe a fehér köveket és fekete fejfákat. És Farcády ugy látta, mintha a felbomlott templomdomb végtelen dagályban adná elő halottait és a halott falu zsiliptelen árral hömpölyögne az alvó élők közé s meztelen csontok, behullott szemü koponyák csörgő zuhataga boritana el mindent, mindent.

2.

Reggel négy órakor még alig mozdult a falu s még szürke pitymallat sirt a tarlókon, de távol a horizont mélyében valami történt, tompa dörrenések s különös zaj szakadtak erre. Egyszerre csak egy vágtató szekér rohant át a falun, egy előre hajolt sötét férfi kergette a lovakat. A szekérben pedig, fennállva, zilálton és égő arccal, egy asszony orditotta, őrült lelkét visitva a hangokba:

— Betörtek az oláhok! Meneküljetek! Meneküljetek!

A vérből jövő hang átzugott a falun s a megriadt vér meghallotta a rokon kiáltást. Az emberek kiszaladtak házaikból, szemeikben még az álom ki nem törölt butaságával néztek a rohanó szekér után. Mindenki kérdezett, mindenki jajgatott. Csakhamar uj és uj szekerek jöttek, rajtuk egy-két férfi, asszonyok, gyermekek, összekapdosott holmik, arcukon az elérkezett végzet szörnyü irása. Némelyikük megállott egy percre s lihegő szavakban dobott le részleteket:

— Jönnek az oláhok! A hegyek közt már legyilkoltak mindenkit. Kézdivásárhelyt megszállták. Meneküljetek, meneküljetek!

Azután már gyalogfutók is érkeztek. Némelyek lihegő marhákat, riadt lovakat kergettek maguk előtt. A meglódított falu esztelenül látott a meneküléshez. Négy-öt paraszt-asszony, úgy ahogy az ágyból kiugrott, borzosan, furiává

rémülve, alsóruhában, az egyik egy fél csizmával a kezében, nekivetette magát a horizontnak, a nagy út vak vezetésében sikoltva, egymást lökdösve szaladtak ki a faluból s egész meglökött életük az egyetlen visitott mondatba szökött:

— Jönnek az oláhok! jönnek az oláhok!

Egy csomó gyermek követte őket bődületes vijjogással. Az okosak előtolták a szekeret, befogták a lovakat, összekapdosták legdrágább holmijuk, az ágynemüt, falnivalót, bölcsőt, gyermeket, tyukot s úgy indultak a kietlen holnapok elé. Egy pár férfi a marhákat terelte össze s hajszolta Szentgyörgy felé. Közben, közben, mint nekigurult földindulás, új és új menekülők érkeztek, új és új tragédia orditotta be jaját a falu őrült zavarába. Az öreg egyházfi, egy ingben-gatyában, megbomolva az egyetemes bomlástól, kifutott az uccára és üvöltözte:

— Gyertek a templomba, az Isten megvéd, az Isten megvéd!

Egy pár asszonyt, öreg embert, gyermeket magával sodort a vonitó lélek, bevetették magukat a templomba s ott, mint egy életét vásárló ember, zsoltárokat és imákat kapkodtak elő magukból, hogy megvigasztalják, hogy maguk részére nyerjék az irtózatos haragvót.

Farcády nem rég szunyadt el s mikor feldöbbent a végitéletes zajra, azt hitte, hogy saját sötét magából, rémekkel zsufolt vad képzeletéből jön ki a lárma s az ablakhoz ment, hogy a csendes faluval, a mindennap langyos, szelid képével gyömöszölje vissza magába a felrázott poklot. De ott aztán szemeibe zudult az egész rángó falu s ő negyvennyolc véres meséin, apja, anyja borzadásain, Jókai temető sorain keresztül egyszerre egyben látta az egész összeomlást. Hát megkondult mégis a vészharang a fájdalom országa felett! Éhes, üvöltő farkasok rohanják meg Erdélyt és vége, vége minden multnak, minden védő imának, minden akaratnak. Olyan egyetemes, olyan egész fajára kibontott volt e fájdalom, hogy az első percben neki akarta rontani homlokát a falnak, hogy bezuzott fejét, véres agyát itt hagyja a romokon, hogy pusztuljon el ő is, ne maradjon meg egy örök fájdalom hüvelyének. Azután eszébe jutottak övéi, látta kis meztelen testüket vér-részeg vad katonák kezében s besüvitett, ahogy a haláltól korbácsolt vér tud süvölteni:

— Keljetek fel, itt vannak az oláhok!

A második percben már a hálószobában volt, kikapta az ágyból az egyik alig felócsudott gyermeket, lázasan öltöztetni kezdte. Milla is felriadt, egy szempillantásra megértett mindent s veszett jajgatással kezdett öltözet után kapkodni. Akkor a szerencsétlen embernek egyszerre az eszébe ütött, hogy nincs szekere, nincs lova, hogy az egyetemes rohanásban nem számithat irgalomra. Magához ölelte a két gyermeket, sötét zokogás tördelt ki belőle:

— Erdély oda van, megölik Erdélyt. Mit csináljak veletek, mit csináljak veletek!

Milla tébolyodott ámolygással bontotta fel a szekrényeket, tett-vett, dobott cél nélkül, tudatlanul. Az ablakon erős férfi kéz zörgetése hallatszott: Millából éles sikoltás hasadt ki s kiejtett kezéből egy nagy lábas tejet, mellyel tehetetlenül tipegett. A két gyermek majd belerontott az apja testébe. Jenő lázasan vetette fel fejét. Kivülről a Firtos mély, zugó hangja hallszott:

— Tiszteletes úr, tiszteletes úr, itt vagyok a szekérrel. Nyissa ki, tiszteletes úr!

A szegény halálra szükült emberbe egyszerre úgy ömlött bele az Isten, mint szakadó nyári nap. Letette a két gyermeket, megcirógatta őket, szelid és nyugtató volt:

— Ne féljetek, gyöngyeim. Jó az Isten, nem hagy el bennünket. Firtos bácsi meg fog menteni.

Ajtót nyitott, Firtos komor alakja lépett be. Szemeiben még mélyebb volt a vad lobogás:

— Készüljenek hamar, tiszteletes úr! Ide jöttem a szekérrel, a tiszteletes úrék úgyis nagy szükségben vannak. Nekem már nincs mit mentenem. Az asszonyt kitörte a nyavalya s szörnyet halt. Ott fekszik az üres házban, majd ő fogadja az oláhokat. Először nem akartam menekülni, gondoltam, hogy itt maradok, hogy neki megyek a baltámal s vágom őket, mig agyon nem ütnek. De meggondoltam a dolgot. Mit bántsam szegényeket. Ők is az én husomból valók, ők is a néphez tartoznak, őket is elbódították. Nekem egyéb dolgom van. Az én baltámra más munka vár. Siessen, tiszteletes úr.

Az idegen ember jelenléte megnyugtatta a többit is. De Milla olyan bágyadt lett, hogy felvette fekete csipkés köpenyét, leült a divánra és csendesen sirdogálni kezdett. A két gyermeknek Jenő kenyeret nyomott a markába, azok azt majszolták. Firtos segitett Jenőnek összeszedni

egyet-mást és a szekérre rakni. Farcády feltette a szekérbe a gyermekeket és odaszólt feleségének:

— Végy erőt, édes szentem, gyere, ülj fel a szekérre.

Milla feltápászkodott. A küszöbről visszanézett a felzilált szobákra, hova annyi multjuk, annyi szenvedésük, annyi lelkük ivódott be, mint test melege az emlékező ágyba. Siránkozó, panaszos hangon mondta:

— Legalább a zongorát vihetnők magunkkal. Mi mellett fognak énekelni szegény gyermekek.

Felültek, Firtos a lovak közé csapott. Farcády hirtelen visszarántotta a gyeplőt:

— Az Istenért, mi van a Farkas Miklóssal? Amilyen bolond, még itt marad, még valami baja lesz. Pedig neki nem szabad elpusztulnia.

— Tartsa a gyeplőt, tiszteletes úr, majd én utána megyek, — mondta Firtos.

— Nem, nem, magára nem fog hallgatni. Várjanak itt engem, majd én elhozom. — És Farcády már le is ugrott a kocsiról.

— Jenő, Jenő, ne menj! — kiáltotta Milla.

— Apuka, apuka, ne menjen, — zokogták a gyermekek. De Jenő már tova szaladt a jajgató faluban.

Néha egy-egy beléje botló asszony, mellette elrohanó gyermek odalöccsintette szorongását a futó papnak: — Jaj, mi lesz, tiszteletes úr! Odavagyunk, tiszteletes úr!

Egy udvaron rohant át, hogy röviditse az utat. Az udvaron, levágódva a földre, földbe furt félökle körül csavarodva, rettentő vijjogással egy epileptikus lány vergődött, mint egy lelőtt keselyü. Eltorzult száját szörnyü hab verte ki. Vijjogásai közé borzasztó kacagásokat vegyitett s gépies ismétléssel sikoltotta:

— A gyürüm! Jaj, a gyürüm!

A Barabás ház küszöbén az öreg Barabás ült. Megroskadt teste most felébredt erőben feszült. Elöregedett arcán mozdulatlanok voltak a kemény vonások. Egykedvüen szalonnát evett. A pap rákiáltott:

— Az Istenért, Barabás gazda, mit csinál! Mindjárt itt lesznek az oláhok!

— Reggelizem. A házam küszöbén eszem. A saját portámon eszem a magamét.

— Megbolondult, öreg? Hol a szekere, hol vannak a lovai?

— A szekeren elküldtem a leányom és a feleségem.

Ők menjenek, nekik rossz volna ez a világ. Én nem hagyom el az én házam, az én földem. Ma szántani akarok. De aki be akar lépni a házamba, az előbb velem fog beszélni.

Farcády látta, hogy ezzel az emberrel hiában beszél, tovább rohant. Egy szekér vágtatott el mellette. Valaki le kiáltott róla:

— Nem látta Kuncot? Tiszteletes úr, nem látta Kuncot?

Ilona volt jól felpakolt szekeren. Farcády visszakérdezte:

— Hol van Imre? Mi van Imrével?

— Eltünt a részeg disznó. Hogy ott dögöljön meg az oláhok között! — rikácsolta Ilona s a szekér tovább rohant Szentgyörgy felé.

Farcády a Miklós házához ért. A ház előtt, a kis kertben, rezeda és őszi rózsák között Miklós ült. A vállán volt őszi köpenye s nézte a feljövő napot. Farcády ráorditott:

— Gyere rögtön! A szekér vár a családommal. A szegény Firtos könyörült meg rajtunk.

Miklós nagyon szelid, jó és nyugodt volt:

— Menj csak, Jenő, ne töltsd az időt velem. Én maradok.

Jenő most egyszerre férfi és erős akarat lett. Elébe toppantott:

— Ne töltsd most az időt komédiázással! Ne kockáztasd a gyermekeim életét. Gyere rögtön. Nekem aztán beszélhetsz, amit akarsz.

Miklósnak halálos nagy elhatározás volt a hangjában:

— Nem megyek. Térj vissza gyorsan, édes Jenő. Gyere ölelj meg, csókolj meg. Nagyon hasonló sorsunk volt. Hagyj magamra.

— Miklós, Miklós, az Istenért, megbolondultál? Te nem dobhatod igy oda magadat. Neked még élned kell. Látod, én sohasem láttalak egészen, én nem értettelek, de most tudom, tudom, hogy neked élned kell.

— Hagyj itt Jenő. Mi legyek én ezután? Hagyj meghalni. Igy legalább egy szimbólum leszek. Egy megölt ország, egy megrabolt faj szimboluma.

Farcády végső elkeseredéssel ragadta meg Miklós karját:

— Gyere, Miklós, az Istenre kérlek, gyere. Családom vár, halálos félelemben vannak.

Miklós kibontakozott a pap karjaiból, szomoruan rázta a fejét:

— Nem megyek. Ide tartozom, itt a végzetem, itt maradok.

A pap, eszeveszetten a kétségbeeséstől, ledobta magát Miklós mellé a földre:

— Hátha te nem jössz, én sem megyek. Pusztuljon el a családom, pusztuljak el én is. A te lelkeden száradunk.

Miklós ránézett a papra s látta arcán az őrült elhatározást. Felugrott: — Menjünk, de ne felejtsd el, hogy te rántottál vissza az életbe. — És ugy kalap nélkül elkezdett futni a pappal a szekér felé.

A szekér már nem volt ott. Farcády őrülten kezdte kiáltozni: — A családom! a családom! — Szekerek, gyalogosak, riadt szarvasmarhák tiportak el mellette. Ő közéjük keveredve részeg-bódultan orditozta: — Hol a családom? Ki látta a családomat? — Egy asszony odaszólt neki:

— Előre mentek. A nagy korcsmánál várják a tiszteletes urat. — A két férfi ujból futni kezdett a megindult falvak rettentő tolongásában.

Az öreg Böjthe a tornácról nézte a futó falut. Az öreg asszony benn imádkozott. A lábas jószágot elhajtották, egy pár szekér gabonát utnak inditottak, de ők elhatározták, hogy maradnak. Minek mentsék el roskadt napjaikat az összeomló falu alól? Minek válasszák a hosszu, fájdalmas halált, ha egyszerre szépen el lehet aludni az ősi házban az ősi rögök felett? Két öreg béres maradt velük s az öreg mindenesné. Az öreg Böjthe rájuk szólt:

— Jőjjenek kendtek, süssük meg az oláhok ételét. —

Azzal a négy öreg neki állott, padlásról, csűrből minden gabonát, szénát kihordott nagy halomba a lucernásba. Oda hordták a kamara egész készletét, drága zsirt, füstölthúst, szalonnát, lisztet, zöldséget. És mikor minden együtt volt nagy lakodalmas garmadában, a háznál lévő minden szalmát fölébe halmozták. Akkor az öreg Böjthe vett egy csutka szalmát, meggyujtotta, rádobta a máglyára.

A láng felcsapott s dühös marással kezdett táncolni az egybezsúfolt életen. Nemsokára óriási tűzoszlopban égett minden. Égett a drága gabona, az élet-épitő jó anyagok. Egy roppant égő ravatal volt a kert.

Akkor lementek a pincébe. Az öreg visszatért fiatal-

sággal rugta be a hordók oldalát s az Ur kiontott vére ellepte a földet. Régi, dugott palackokat a falhoz csapdosott. Azután mondta:

— Most jöhetnek.

Ujra a tornácba ment, leült s rányitotta szemeit a kiürült falura. Már csak elkésve rohanó szekerek s egy-egy orditó gyalogos dobták magukat a többi után. A templomból ide-ide csapott az ének, mint egy meglobogtatott lágy kendő. A tűz uj meg uj megujulással járta táncát a kertben s ette az ember ételét. Valahonnan egy csecsemősirás hallatszott. A feltárt házak, kitépett ajtajú pajták, a lelket vesztett falu mint egy üreges koponya nézett rá. Egyik pajtában egy ottfelejtett borju keservesen bőgött.

Az ősz letompitott hegedüje sirta át a napos levegőt s a szétomló derültség nagy elnyugvássá tette a világot. Az égből mint napos halk eső, hullott a megnyugvás, a jóakarat és a béke. Bibliai csend volt. A ringó füzfák alatt mintha Ruth közeledne az alvó Boozhoz fogantató szent álmodással. És száz és százezer ember, rémülettől eltorzulva, halálos szorongásban tiporta egymás sarkát, hogy kitépett életét elvigye északra, nyugatra. Az elfeküdt apákból összeromlott rögök felett felcsattogtak az idegen paták. Nincs jog, nincs igazság, nincs a multnak ereje! Az emberré vergődött állat minden felrohanó álma hazugság. A lezuhant Isten s a leöklözött Krisztus fölött részeg katonák bőgik a hatalom evangéliumát: ölj, rabolj, paráználkodj, kivánd a másét!

3.

Az oláh előőrsök elérték a falu szélét. Rendben jöttek a katonák, de arcukon már gyúlt kedv égett. Már szagoltak vért, már ittak a meglepettek borából, már érezte tenyerük vonagló nő-test melegét. A felgyujtott test gőzén, mint roppant hajnali párán át, látták a húsukba ringatott álmot, a farkas faj éhes ideálját, kiemelkedve az egyetemes rablás forgatagából: Nagy Romániát.

Ahogy fokozatosan bennebb haladtak a faluba, az üres házak, szétházott telkek, kitárt, lelketlen pajták mind nagyobb dühöt csiholtak belőlük. Be-beorditottak az elhagyott házakba, ajtókat puskatussal bezúztak és a sötét ablakokon be-belőttek. Az egyik házban egy öreg süket asszonyt találtak.

— Hová mentek a többi kutyák? Hol lehet enni, inni kapni? — kiáltottak rá többen.

Az öreg asszony halál felé pislogó szemeivel fáradtan nézett ezekre az idegen arcokra. Talán nem is tudta, kik ezek, talán nem is tudott senmmiről semmit. Abban a félhomályban, melyben az élet és a halál közt tántorgott, megszokhatta az ilyen felrémlő arcokat. Odvas száját elelzárta reszkető ajkaival, de nem felelt.

— Felelsz, kurva! — orditotta az egyik katona és ráemelte a megforditott puskát.

— Ne bántsd a feleségedet! — kiáltotta egy másik s a többi elröhögte magát, nehéz, részeg, véres röhögéssel.

Egy másik, a színpad lázától hajtva, komikus hajlongásokkal lépett előre, hogy kacagást arasson. Rossz magyarsággal mondta:

— Szép kisasszony, légy feleség.

Az öreg süket asszony beleébredt az életbe erre a gúnyolódó arcra. Valami értelem szikra fellobbant ennek a hamvadt életnek a mélyén s bevilágitotta a valót. A katonát mellbe lökte, dühösen rántott egyet magán s be akart fordulni a házba. A katona lecsapott a fejére s a vén asszony elbukott. A vén, elcsigázott barom kidült a szörnyű pajtából. Egyik katona szólt:

— Mit értél vele?

— Miért nem adott enni! — kiáltott a másik és egyet káromkodott. Azután a véres puskatust beletörölte a halott szoknyájába.

A falu házához mentek: ott sem volt senki. Összejárták a szobákat, feldúlták, széttépték a jegyző butorait. A zongorát röhögve állták körül.

— Szép kisasszony muzsikált rajta, — mondta az egyik.

— Meg.... nám, csak volna itt, — kakaskodott a másik.

A kómikus felnyitotta a zongorát, beleugrott, széles szájjal rikácsolta:

— Gyerekek, rakjunk bele az urak zongorájába! —

Azzal letolta ruháját s óriási derültség között odapiszkolt. Erre mint őrült kecskék, egymásután ugráltak fel a meggyalázott butorra s mindenki elvégezte a magáét. Aki egyebet nem tudott, legalább mulatságos, erőlködő fintoritásokkal mutatta jó szándékát. A pusztitás véres borától voltak részegek.

Ezalatt künn a ház előtt egy hadnagy kidoboltatta, hogy ez a föld mától kezdve Nagy-Románia, hogy minden fegyvert be kell szolgáltatni, hogy ennyi és ennyi marhát és gabonát kell adni a megszálló csapatoknak, hogy szürkület után nem szabad künn járni, hogy senkinek nem szabad távozni a faluból s mindenik parancs vagy tilalom után ott volt nyomatékul a főbelövetés vagy az akasztófa. Azután a házra kitüzték a román lobogót.

Kisebb csapatok mentek rekvirálni és részletesen birtokba vették a falut. A sok üres ház és kevés préda dühösebbekké tette őket. Különösen italt kerestek, de nem találtak. Az átkutatott házakat összelődözték, az ablakokat bezuzták, az ajtókat kirugták sarkaikból. Egy-egy edényt jól a falhoz vágtak és nagyokat kacagtak rá, de a kacagásukban már húsra vágyó fogak voltak.

A Barabás ház elé ért egy csapat. Az öreg Barabás a küszöbön állott, kezében volt a baltája. A szakaszvezető hozzá lépett, románul szólt:

— Adj enni és inni! — Azután gondolta, hogy ezt a három szót lehetetlen meg nem érteni, nehéz tagozással dörzsölte oda, szintén románul: — Húst, kenyeret, pálinkát! —

Barabás egy szót sem értett románul. Egyik kezében a baltát szorította, a másikkal a házára mutatott:

— Ez az én házam, — mondta.

A szakaszvezető közelebb lépett, az arcába orditotta:

— Tedd le azt a baltát! Húst, kenyeret, pálinkát! —

— Ez az én házam, — ismételte Barabás.

A szakaszvezető kinyujtotta a kezét a balta után. A balta megsuhogott a levegőben s a szakaszvezető kettéhasitott fejjel bukott le a fákat döngető székely előtt.

— Ez az én házam! Ez az én házam! — orditotta Barabás és széthadonászott a baltájával.

A meglepett katonák hátrahőköltek és dühös szitkok szöktek ki belőlük. Egymásután lőttek a szerencsétlen emberbe. Barabás nekitántorgott a falnak, ugy hogy elbukva is állva maradt. Holt kezeibe belefagyott az igazságot tevő balta. Mint egy öreg paraszt Szent Sebestyény, fedte vérző teste az ősi ajtót. A latrok szörnyü orditással estek neki, az uccára dobták a holttestet, megrugdosták, puskatussal verték ki a fogait, szuronyaikat beledöfték és ujból meg ujból belelőttek. Azután berohantak a házba, kikutattak mindent, ami kellett, elvették. És akkor egy katona odaacsarkodta a szétroncsolt holttestnek:

— Megállj kutya, majd befűtjük a te házadat!

A pajtából szalmát keritettek elő s nemsokára lobogott az egész ház. A tűz tiszta, vidám lobogással szökött fel az őszi levegő nehéz kékjébe. És nem jöttek el a mult évek, hogy mint sirató asszonyok körüljajgassák az elpusztuló házat, és nem pattant fel a temető, hogy idekiildje a csontokká száradt apákat s a vázak rettentő tettemrehivásban mondják el az ősi munka, a halhatatlan szerelem, az örökölt szenvedés jogát.

Böjthéné szelid kéréssel hivta be urát a tornácról:

— Te nem fogsz tudni velük beszélni. Majd az öreg Pétert küldjük eléjük, ő jól tud oláhul. Nem kellett volna ezt a sok drága életet elégetni, meglátod, hogy nem lesz jó dolog belőle. Majd még dühösebbek lesznek.

A faluból innen-onnan puskalövések és vad zaj tépődött erre. Az öreg asszony a falu felé fordult. Felszörnyűködött:

— Istenem, nézd, a Barabásék háza már ég. Mindenfelé lövődöznek. Oh, mégis jobb lett volna elmennünk. Legalább mégegyszer látnám szegény Jánoskámat.

Az öreg ember szeliden szólt és zord arcán olyan volt a nyugalom mint egy utolsó imádság:

— Menj be fiam, menj be imádkozni. Én itt várom őket. Illik, hogy a gazda fogadja a vendégeket. Hozd ki, fiam, a Jancsi arcképét.

Az öregasszony betipegett a nappaliba. Felállott egy székre, leemelte nagy nehezen diszhelyéről a majdnem életnagyságu mellképet. Azután leszállt, a képet az asztalra fektette. A széket gondosan letörölte, helyére tette. Öreg, apró, óvatos léptekkel vitte ki a képet.

A kép öt évvel azelőtti arcát hozta vissza az elsodort gyermeknek. A nagy homlok komoly beszéde összevegyült a szemek biztos, nyugodt mosolyával. Akarat volt az ajkakon s kitartó erő a megfeszitett vállban. Előre lépő erő és messzi jövő áradt ki ebből a hatalmas életből, mely melegen élővé tette a holt papirost. Az öreg Böjthe térdeire fektette a képet.

— Hogy hasonlit a nagyapjához, — szólt csendesen.

Az öregasszony nem birta tovább a lelkére zsúfolt napokat s csendes, omlós asszonysirással toldta ki fájó önmagát. Az öreg Böjthe nézte a képet.

Mintha hosszu, egyenesen elnyuló csarnokba nézett volna, melynek végén betör a lenyugvó nap. Öreg képek

hosszu sorát látta, rajtuk munkabiró erős férfiakat, hü szeretőit a rögnek, melyből előbomlottak. És az öreg ur most utolsó szerelmes ölelésben érezte, mennyire nem külön dolog ő és az a világ, melyet belélegzett. A vén ház, az őszbe hajló bágyadt kert, a messzibe nyuló tarlók mint elnyujtott karok, megtaposott mell és megütött tagok fájtak belé. Egyetlenegy nagy halál lesz, amivel ezek meghalnak: az ő halála.

És azután a kép megint elsimult mint a felmozdult tó s megint csak a fia sugárzott feléje. Sugárzott letörhetetlen uj élet erejében. Szinte hallotta a közeledő napok táncos ritmusát. Oh lehetetlen, hogy ez a fiatal élet, megtorlott ereje az ős zuhatagnak, belevesszen az idétlen időbe mint rohanó zápor. Oh lesznek még uj munkás reggelek, kihajt a falu mint a megtépett erdő, az életnedv uj előkeringésével, eltiporhatatlanul. És meggyorsult vérrel — az ajkára is mosolygás szélesedett, — fiatal, munkára lendült friss erőnek érezte magát a fiában. Élni fog, élni fog uj vetés kalászaiban, uj nap gazdag ragyogásában.

Nagy béke lett benne s mintha valami régi, régi kürt, átrohant erdők mélyéről felharsanva, szállt volna át az életén. És fiatal, vadász reggelek frissességét érezte, érezte a kergető izmok győző mámorát, a meggyorsult mell mély belégzését. Odaadta a képet az öregasszonynak s nagy biztatás volt a hangja:

— Vidd be, anyjukom, a helyére. Isten nem fog elhagyni bennünket.

Az öregasszonynak jólesett ez a mondat, mint egy megtalált talizmán. Bevitte a képet, nagy nehezen feljutott a székre, helyére tette. Azután óvatosan leszállt, a széket ujból letörölte s helyére tolta. Nem tudott benn maradni, nem tudott egyedül lenni. Megint kiment az öreghez, nyugodt lenni az ő férfias nyugodtságában.

Az öreg Böjthe leszegett fejjel ült a székben, karjai aláhulltak. Félig nyilt szemei az ősi telket nézték örökbe dermedt gondos vigyázással. A melléből vékony vércsik szivárgott. Valami máshova küldött vak golyó idejött s bekopogtatott az öreg sziven. Úgy halt meg, hogy fia maradt meg szemeiben, melyekbe nem fog bemenni többé a világ.

Az öregasszony egész élete, minden elpihent éve, minden szerelme, vigyázása egyetlen egy fájdalom cikázásában villant össze. De rögtön utána olyan természetesnek

találta a dolgot. Igy van jól. Nekik el kell menniök a világból, ahol a becsület, a munka, az ima kikergetve, kolduskent futja a földet. Az Ur felkelt haragjában nincs hely számukra.

Odahuzta a halott székét a nagy fonott padhoz, melyen az öreg szokott heverni, a tornác nyugati végén, honnan legmesszebbre lehetett látni. Átsegitette az öreg sulyos testét a lócára, szépen kiegyenesitette a hatalmas testet s párnát tett a feje alá. A falu lenn zugott, futó láng, kilőtt fegyver és a düh káromkodása lobbant erre. Az öregasszony előtt egy homályos kavargássá szükült az egész bomlott világ, mely szédületes forgatagban forogta körül s melynek közepén egyetlen egy nyugvó pont volt: az elpihent halott. Ugy érezte, hogy az ő élete ebben az emberben élt s ebben a hullában nyugodott el. Lehajtotta fejét a vérző mellre.

Mikor az oláh örs-csapat jött, vezetőjük, egy fiatal hadnagy, udvariasan tisztelgett a pihenő párnak. Azok nem figyeltek oda. A hadnagy közelebb lépett. Két halottat talált örök ölelésbe fagyva. A ház gazdái messze mentek a nem hivott látogatók elől.

A falu egy része égett. Belelobogott az ősz roppant derültségébe, mint egy óriási piros lakodalom. Felgerjedt, részeg katonák a gyülölet vad táncát rángták az üres házakban. Fenn a vén templomban még reszketett a zsoltár, mint omlós partba kapaszkodó öreg kar. És künn a falu felső végénél, az Ur megfeszitett teste előtt a vén Márta, aki még a gyülöletnek, a halálnak sem kellett, a tépett ember egyhangu, örökös imáját jajgatta be a meg nem indult természet ős nyugodtságába.

4.

Sepsiszentgyörgynél a futó falu beleszakadt a futó városba. Valahonnan valaki azt a hirt hozta, hogy Brassó felé már nem lehet menekülni, a város már román kézen van s hogy csak Udvarhely megyén át van menekülés és az engedelmes rémület arra vette utját. Az országut szük volt, hogy lefolyjon rajta a kergetett népség. A nyomoruság kiáradt a mezőkre s uttá tette az éles csutkáju tarlókat. Kétségbeesett zokogás, átok, szekér nyikorgás, barmok bőgése, káromkodás, megpillantott ismerősök neve, gyer-

mekvisitás, mint egy naptól részeg óriási rovar raj, zugott a menekülő sokaság felett. Egy keresztutnál, egy félre szégyenkező szomoru Krisztus előtt, ugy összetorlott ez a mindenünnen egybeszakadó riadt élet, hogy órákba telt, amig — egy pár erélyes ember s egy néhány derék csendőr segitségével — utba lehetett osztani az egymásnak futott embereket. Ott vonult el három megye mártiromsága az egyszerü kereszt előtt. Mintha ez a keserves fakrisztus, félre fáradt fejével, öt kicsorduló sebével, megrovátkolt testével, kiütő bordáival az egyetemes emberi szenvedés királya volna s most ott feszülete magaslatáról királyi pompás szemlét tartana az elléptető földi szenvedés fölött.

Firtos, látva, hogy egyelőre ki nem szabadulhat ebből a bomlott népvándorlásból, felhajtotta szekerét az ut egyik felén levő lankás dombra, pihentetni a meghajszolt állatokat. A példát számosan követték s nemsokára hatalmas tábor lepte el a dombot. Az emberek leszáltak a szekerekről, a gyermekeknek enni adtak, többen a nagyok közül is falni próbáltak. De legtöbben, különösen az asszonyok, a fájdalom testvért keresésével ismerték fel egymást, belejajgatták egymásba kétségbeesésüket, hogy uj, meg uj kiszökő szóban nyargaltassák meg fájdalmukat.

Milla leszállott a szekérről, a kis lányokat is lesegitette. Leültek a szekér mellé, a fakó gyepre. Kenyeret vettek elő, megtörték, majszolni kezdték. Milla a menekülőket figyelte s mindegyre kitört belőle egy megjegyzés:

— Ni, a Bartalisék is itt vannak.

— Látjátok ott a Domokosnét. Még a csipkekendőjét is magával hozta. Ennek volt ideje.

— Nézd, Jenő, Molnárék is felhajtanak a dombra.

Farcády is leszállott, odatámaszkodott a szekérhez s nézte a kivert családokat. Nagyon sápadt volt az arca s tág szemeiből valami apokaliptikus látomás pátosza lobogott elő. — Hát mégis megtörténhetett, mégis elveszett Erdély! — ismételte fel benne egy nehéz zokogás. Miklós végignyult a szekérben, az egymásra hányt holmik tetején és behunyta a szemeit.

— Szervusz, Jenő, igy kell találkoznunk!

Jenő felriadt. Bartalis igazgató szólitotta meg. Szekerük a Farcády szekere mellé farolt. A szekér tetején, példásan elrendezett dolgok felett az asszony ült, egyenesen, előkelően, könyökig szürke keztyüben. Irén lányuk mellette volt, előre dülve a könyökére s hisztérikus nagy

szemekkel nyilt meg az arramenő férfiak előtt. Bartalis beszélt!

— Emlékszel-é arra a szép éjszakára, amit utoljára Kunczéknál töltöttünk? Milyen pompás vacsorát adott akkor Ilona. Honnan lehetne most egy olyan vacsorát előállitani? Ki tudja, lesz-e majd betevő falatunk? Azon az éjszakán kutya szerencsével játszottam. Erre gyertek, erre, Jenőék is itt vannak!

Az utolsó mondatot nagy kézlobogtatással öt-hat közeledő szekér felé kiáltotta. Egybeverődött papok, tanitók szekerei voltak. Veress tiszteletes messziről kiáltotta:

— Nem láttátok a Kuncz Imrét?

— Ilona nála nélkül indult meg, seholsem találta az utolsó percben, — felelte Farcády.

A szekerek közelebb értek, az emberek kezdtek letáborozni. Veress tiszteletes leugrott könnyü kocsijáról. Minden holmija egy elegáns börönd volt, melyben toalettje legértékesebb kincseit tartotta. Elegánsan hajolt meg a nők előtt s kezet nyujtott a férfiaknak:

— Éppen Ilona bizott meg, hogy keressem a férjét. Szentgyörgyön találtam, a Béláért ment s roppantul kétségbe van esve. Nekem az a gyanum. hogy Imrét nem is találjuk meg a menekültek közt. Ahogy én ismerem Imrét, Ilona és az oláhok közt az oláhokat fogja választani.

Egy kis székely cseléd állott Farcády elé, félénken suttogta:

— Tiszteletes ur, a tiszteletes ur szeretné látni a Farcády tiszteletes urat.

— Melyik tiszteletes ur?

— A Sipos Elek tiszteletes ur, nagyon beteg szegény.

Farcády a kis cseléd után ment a Siposék szekeréhez. Megtámasztva egy ládához, ülő helyzetben, két keze ölébe fagyva, mint egy szörnyü gólem, mint egy barbár vallás ijesztő istene, volt Sipos a szekér tetején. A halál már kétszer rugott feléje, kétszer érte a szél a szerencsétlent s egész felső testét, karjait, arcizmait, szemeit nem tudta mozditani. A kidagadt kékes arc, a borvirágos orr, az előre nehezedő homlok kifejezéstelen fás dermedtséggel meredt előre. De legborzasztóbbak a szemek voltak, a kidülledt, mozdulatlan, gömbölyü szemek, melyek azt a hatást tették, hogy rettentő kaledoszkopok, ahol a rémes világ minden rémületét meg lehet látni. A nyomorultat a folytonos ital odahajszolta a halál elé s a halál elundorodott ettől az

eltorzult embertől. Háromnegyed éve élő halott volt, mindent látott, mindent értett, de nem tudott már mozdulattal élő lenni a mozduló világban s nehezen forgó nyelve csak nagy gyötrelemmel tudott egy-két szót elődadogni. Az asszony, aki addig is agyoncsalta, gyülölte és megvetette ezt a dögöt s hogy nem volt más boszuja, napról-napra a szemei előtt csalta meg saját öccsével. Az ágyban feltámasztott beteg szemei ráfagytak a szeretkező párra, eleinte ki-kivergődött egy szitkot vagy egy szörnyü átkot, később némán, dermedten nézte, az élő szobor zsufolt gyülöletével. Néha mégis, a férfi utolsó lázadásában, azzal próbált bosszut állani, hogy egy-két napig nem fogadta el a nyujtott ételt. De az asszony ilyenkor meg is ütötte az élő hullát és éles szavakat szurt belé:

— Hát duzzogsz! Hát mért nem gebedsz meg? Miért nem vagy férfi? Azzal csallak meg, akivel akarom. Mindig is megcsaltalak. Még a lakodalmunk előtt is szarvad volt.

A szerelmes öcs most is ott volt az asszony mellett, egyik közeli szekér menekültjeivel beszélgettek. Siposra senki sem vetett ügyet, Farcády nagy szánalommal üdvözölte:

— Szervusz, Elek, téged is meglátogatott az Isten, — és megfogta az élő halott holt kezét.

A beteg melle felzihált, tokája hullámzott, mintha valami nehéz dolgot nyelne. Az élet megmaradt erői vad vonaglásban küzködtek benne, hogy mindent megmondjon, hogy egy-két szóba belezsufolja egész nyomorult életét. Nyelve többször kifordult fehér alsó lapjával, egész holt teste remegett, amint előtörte a szavakat:

— Most hiszem Istent.

Farcády bámulva nézett rá. A beteg hosszu küzdéssel ujból előzilált egy mondatot:

— Kell Isten, hogy megverje ezeket.

Farcády nem tudta, hogy mit szóljon ennek a nyomorult bukott papnak, aki minden élete romjain egy élő Istennel toldja ki hulláját, hogy visszaverhesse a kapott fájdalmakat. A saját magában lappangó hulla nagy szánakozással nézte holt társát. Siposné a szekér felé fordult, meglátta Farcádyt, odakiáltotta neki:

— Jöjjön ide Jenő, ne bajlódjék azzal. Annak már mindegy minden.

A beteg szája, amint a gyülölt hang megütötte füleit,

kinyálazott a dühtől. Szörnyü vergődéssel, mintha valami ős ellenség véres husát marcangolná, ugatott ki belőle a husevő ragadozó:

— Van Isten! Van Isten!

Egyszerre többen hivták Farcádyt, de ő egy percre mozdulatlanul állt a beteg előtt. A régi, fiatal, enyedi napok jöttek eléje, mikor ez a roncsolt hulla erős volt és jövőt álmodott, mikor ugy álltak az élet küszöbe előtt, mint két szent Grálért induló hős. Elszoruló torokkal mondta:

— Az Isten áldjon meg, Elek. Az én sorsom sem könnyebb a tiednél.

Siposné egymásra talált papok, tanitók, jegyzők társaságában beszélgetett. Ott volt Szücs Dani is és karmos szavakkal marcangolta a kormányt, hogy védtelenül hagyta meglepni Erdélyt. Pákey tiszteletesék nem szállottak le a szekerükről. A két roppant test egymásba dagadva nehézkedett a roskadó szekérre, ugy, hogy husuk, mint dagadt tészta a szakajtóból, kiduzzadt a szekér két felén. Reggelijüket csemcsegték a vegetáló hus zavartalan nyugalmával. Csak néha makogták a falatok közé saját külön tragédiájuk félelmét:

— Feleszik az egész kamaránkat.

— Legalább a disznókat hozhattuk volna el magunkkal.

— Mondtam, hogy ne csinálj annyi befőttet az idén. Most ehetnek az oláhok befőttet.

Molnár tanitó szekerét elboritotta a sok gyerek. Ő csak ezeket menthette meg. Nagyobb fiai már a fronton verekedtek, de neki még igy is több maradt mint másnak. De a humorát magával hozta ide is, mert abban érezte magát valakinek s az volt neki ez, mint másnak egy jól kikefélt bajusz. Tréfásan szólt Farcádyhoz:

— Szervusz Jenő! Amig tovább nem mehetünk, kaláberezzünk gyermekbe. El akarom nyerni a két lányodat, hogy mint tizenkét gyermekes apa mutogassam magam a városokban. Ugy csak meg fognak szánni.

— Farcády, Farcády! — sikoltotta ebben a percben az Ilona hangja.

Egy távolabbi szekérről tört elő. Mögötte Béla volt. Most, hogy egyetlen rajkóját maga mellett érezte, ráért tragédiát rendezni a férjéért. Dult arccal rontott a társaságba:

— Az Istenért, Farcády, nem látta Imrét? Megőrülök

a kétségbeeséstől. Még segitett egyet-mást felpakolni, aztán egyszerre eltünt. Nekem kell mindenben a legtöbbet szenvednem, én vesztek mindig a legtöbbet. Mint az őrült futkostam a szekerek közt, de senki sem látta.

Molnár huncutul sugta oda szomszédjának:

— Az Imrének beütött a világháboru. Végre más uralom alá jutott. Ez a háboru legkéjesebb annekszióia. Fogadni mernék, hogy már köszönő táviratot menesztett Poincaré tatának.

— Ti hova mentek? — kérdezte Szücs Dani Farcádyt.

Farcádynak keserüre rángott az arca, vállat vont:

— Hova? Talán Kolozsvárra. Ha megengedik. Ha el kell pusztulnom, legalább ott pusztuljak el. Ha ugyan nem fogom ott is az oláhokat találni.

Erre a kérdésre minden arc elborult, minden szem a jövő napokra nyilt. A kitépett embereken átsűvitett a sors, a földönfutók fekete sorsa. Az elhagyott otthon: a mindennapi gondok, kis szenvedések, apró örömek fészke mint nehéz harang kondult vissza szivükbe. Az asszonyokból kisirt a remegés:

— Mi lesz belőlünk, Istenem, Istenem!

Ilona, amint maga körül látta szebb napjai győzelmi tanuit, elérzékenyülve önmaga iránt, mondta:

— Emlékeznek az utolsó Ilona napra, amikor nálam voltak? Milyen szép éjszakánk volt. Ki gondolta volna?

És a megkergetett emberekbe visszajött minden: a pompás ételek, a jó ital, a csillagos udvar, a himnusz horzsolása a jóllakott torkon, az adomák, a kacagás melege, a nyári éjszaka roppant ölelése. És mindenik ugy cirógatta magát a zsiros napok emlékével, mint egy evésre váró kutyát. Mintha mondaná saját remegő husának, örömre éhes állat lelkének: mindjárt enni kapsz, kutyuskám, ne félj, mindjárt enni kapsz.

A kis Magda rémült arccal tört közéjük:

— Apa, apa, jöjjön gyorsan. A Miklós bácsinak valami baja van.

Farcády riadtan sietett szekeréhez, Szücs Dani és többen követték. A szekeret már egész tömeg állta körül. A szekér tetején, katonás egyenesen állt Miklós, arcát borzasztó grimászokra torzitotta. Néha ugy tett szájával, mintha valakibe bele akarna harapni. A karjait be-behajtotta, megduzzadt békáján megfeszitette az izmot, azután megvere-

gette a kitagadt hust s ijesztő arc-rángásokkal acsarkodta, mint egy nehéz fenyegetést:

— Magyar vagyok, magyar vagyok!

Farcádyt halálos rémület fagyasztotta meg. Mintha ez a szörnyü alak, bomlott vonásaival, őrült kérkedésével belőle merült volna ki, rejtett félelme gyökereiről. Vacogva könyörögte neki:

— Miklós, édes Miklós, mi bánt?

Miklós megcsattogtatta fogait s oda rágott, mintha bele akarna harapni a papba. Azután megint, a dijbirkozók mozdulatait utánozva, felhullámozta karját, megveregette és sorra nézve a körülállókat, mintha mindenikbe halálos rémületet akarna döbbenteni, ismételte:

— Magyar vagyok, magyar vagyok!

Farcády feléje ment, hogy lágy szavaival s keze érintésével hivja vissza a kirohant beteget a világ szokott őrületébe. Miklós leugrott a szekérről, nekiesett az egyik lónak agyba-főbe verte s közben az őrültek átrontó kiáltásával orditozta:

— Magyar vagyok, magyar vagyok!

Óriási tolongás támadt, tizen mentek neki, hogy lefogják. Ütött, rugott, harapott s közben vadul üvöltözte egyetlen őrült hitvallását. Végre lihegve nyult el s mint egy darab fa, hideg és dermedt lett a lefogók kezei között. Farcády nagy gonddal tétette fel a szekérre. Firtos mondta:

— Majd a tiszteletes ur fog hajtani, én meg vigyázok rá.

A hatalmas tömeg lassanként lefolyt az országut medrében. A szekerek egymásután készülődtek, a kieresztett lovakat visszafogták, a megbontott holmikat felpakolták, az emberek felültek a szekerekre s isten-hozzádot kiáltottak egymásnak. Lassanként az egész egybetorlott tábor egy végtelen hosszu futó sorrá lett, egy ószövetségi sötét vizióvá, ahol a megbüntetett nép vad tiprásban futotta a halált s fölötte a végzet fekete ostorai pattogtak, sirás, rivás és fogaknak csattogása.

Az egyik mezőn pedig, nem messze az országuttól, a legázolt tarlón egy széles homloku kis székely gyermek hullája feküdt. Egy tizenkét-tizenhárom éves legényke. Okos fejecskéjével előre hajlott, kis lábait maga alá huzta, ugy fagyott be az örök mozdulatlanságba. A kis meggörbült holttest olyan volt az augusztusi ég derült sátora alatt, a sugárzó mező lapján, mint egy kérdő jel, amely elől durva lábak eltaposták az irást.

XI. Készülő hullák.

1.

— Ne sirjon, kisasszony, majd meglátja, hogy jól fogja itt érezni magát.

Judit, elsülyedve egy vörös ripsszel bevont öreg fotelbe, rátámasztotta fejét az óvális szalon asztalra és keservesen zokogott. Most, itt, ebben a két sápadt szobában látta egész vereségét, az egész lefelé hullott útat. És mintha a szerény szobák mögött még egy másikat látna, egy borzasztóbbat, az utolsó állomást. És mintha künn a jövő napok ólálkodnának.

A két szerény szoba egymásba nyilt és Judit egy szemtágulásba ölelhette egész új otthonát. A külső tágasabb szoba, ahol ültek, szalon, ebédlő és nappali szoba volt. Az udvarra nyiló ajtóval szemben levő fal közepes közepén a vörös ripszes divány, egyik karján egy fejzsiros diványpárna, hátán egy pókhálószerü csipkedisz. Előtte óvális asztal, rajta fényképalbum és kis álló keretü fényképek a háziasszony lánya, sógora, ángya, nagynénje, apja, anyja, bácsik, nénik, fiatal emberek és lányok, vasárnapra öltözve, fényképezőgépes meghatottsággal. Körül hat vörös ripszes fotel, négy kisebb csak háttal és két nagyobb, tágasabb, pihentető nagy karokkal. Minden második fotellábról hiányzik a karika. Az ablakok felett porral fátyolozott sötét vörös drapéria, melyről két felé fehér csipkefüggöny folyik le porral és nyári legyek emlékeivel. A divány felett egy nagy aranyos rámáju tükör, a ráma aranya millió fekete pettytől himlős. A falakon fényképek, reklámkalendárium, elaggott himzésü kefetartó. A falak mellett két szekrény, egy a fehérnemünek, egy a ruhának. Az egyik szekrény tetején két váza, bennük tiz évvel ezelőtt szedett rezgő fü és páfrány, hatalmas porréteg alatt. Az ezüst fényesre kendőzött henger vaskályha hosszú csavaros pipával füstöl bele a falba, körötte füstös a fal.

A belső szobában ágy, mellette a falon szőnyeg, melynek kopott rajzából egy heverő nő mosolyog ki. Az ágy felett egy liliomos Mária, nagy csodálkozó kék szemmel. Az ágy fejénél éjjeli szekrény, rajta egy félre öregedett gyertyatartó. Az ágy lábánál egy pléh mosdó, rajta mosdótál, beléállitva egy lepattogzott zománcu kanna. A mosdótál fölött, a kendőtartóról kendő lóg le, rá piros betükkel himezve: — Jó reggelt! — A földön, keskeny, kopott, cafatos szőnyegek. A hálószoba ablaka is az uccára néz.

A házmesterné hiába várva ennek a felhőszakadásos sirásnak a végét, tovább csititgatta:

— Ne sirjon, szép kis kisasszonyka. A szobák tiszták, este felé a nap is besüt. A Boros néni jó asszony. Nekem is van egy tiz éves kis lányom, ide jár a Csalogány-uccai iskolába. Ha valami szüksége lesz: egy szoknyát megvasalni, egy-két tojást megfőzni, csak szóljon nekem. A Boros néni olyan lesz, mintha anyja volna.

Judit felvetette fejét az anya szóra, ránézett a kövér éltes asszonyra, mohón, találni akaró kereséssel. Oh, hátha ebben a csúf potrohos asszonyban tényleg egy jó anya rejtőzik, aki szive szerint valakije lesz, aki lépésről-lépésre kézen vezeti, nyitott szemü anyás vigyázással. Aki elfogja sirni az ő sirását, akinek jó széles arcán kacagás lesz az ő öröme. Hogy ne legyen egyedül, kétségbeesetten egyedül végzetes szépségével.

— Sokan laknak a házban? — kérdezte és még rázta a belső sirás.

— Ugyan, hol laknának sokan ebben a kis házban? Csak a Pongráczék laknak hátul. A Pongrácz becsületes pincér a Bohunovszky kávéházban, nagyon okos ember, a háborut is megjósolta. Két kis fiuk van. Az asszony is jó asszony, csak egy kicsit kiváncsi és mindig az udvarra önti a mosogató vizet. Aztán csak én vagyok az én kis Rózsikámmal. Olyan jó csend van itt mindig mint egy elhagyott kertben. Nagyon jól meglesz itt a kisasszony.

Judit méegyszer körüljártatta szemeit a kis szobában, lassan, végigtapogatva minden dolgot. És még egyszer belefolyt szivébe a dolgok szegénysége, még egyszer feldöngött benne sorsa zuhanása. Megsápadt, meghuzódott arcán szomoruság s a kibeszélhetetlen elfogadása volt. Nagy kék szemeiben valami imbolygó lázas nyugtalanság csillogott, mintha a remegő lélek gyújtana új meg új fényt a sötét órák félelmében. Két szeme alatt két beteg

fekete sáv volt. A megsoványodott arcból az orr jobban kihajolt. Az elfárasztott, meghalványult vonások idegesen huzódtak szét. Egész tartásában valami nyugtalan, valami felrettenő volt. Mintha szépsége mögött, a szemek lobogó kékje, az arc isteni ritmusa, a termet felfutó büszkesége mögött s a napként ömlő fonatok közt már ott érezné a halál ujjait.

Az utolsó esztendő, mint megáradt végzet, elsodorta, megtépte ezt a csodálatos szép virágot. A Gutmann bukása végigzuhant az ő bukásán is. A hatóság mindenre rátette a kezeit, kikellett menni a palotából, elvették a visegrádi villát, csak ruháit s ékszereit menthette ki az összeomlás alul. Az egész Budapest tudta a messze visszhangzó esetet s Judit ujból meg ujból olvashatta azt a nők kárörvendő mosolygásában, a férfiak különös nézésében. A Gellérthegy keleti oldalán vett ki egy kis villát, odamenekült megtépázott büszkeségével. De a törvény onnan is kiráncigálta, ujra meg ujra vallania, tanuskodnia kellett s neve az ujságokba is bekerült. Milyen borzasztó rettegés fagyasztotta vérét, mikor először került a törvény elé. Mintha ez a rettegés mindig ott lett volna élete mélyén, ez dobogott volna fel szivébe a riadt éjszakákon. Mintha születésétől kezdve egy szörnyü itélet készült volna benne és azt ez a hideg, komoly biró fogja most belőle kiolvasni. Tikkadtan, remegve, összeszoruló ajakkal állt a vizsgáló szemek előtt s alig tudta a nevét megmondani. Pedig neki semmi köze nem volt a dologhoz, ő a megfizetett ölelés, a nyitott kezü pazarlás volt a Gutmann életében s üzleteiről még tudni sem akart sohasem. Az eset után hetekig nem mozdult ki. Egy akarat, gondolat és kép nélküli széthullásban hagyta folyni magát mint egy sikra terjengő fáradt folyót. De azután, hogy a lázas test kipihente a zugó éjszakákat, hogy a vérbe visszapótlódott a kitombolt élet, felkerült benne a dac, a félrelökött királynő büszkesége: megmutatni, hogy még mindig hóditó fejedelmi élet. A pénzemberektől most már undorodott. A ledült napok romjaiból még mindig elég gazdag volt, most szerelem, messze ragyogó, irigységet keltő szerelem kellett neki. Egy hires fiatal szinész után vetette magát s addig hajszolta szépsége minden felkürtölt kopójával, hogy sikerült veszettül bele bolondulnia. A szinész hagyta magát szeretni, hagyta visszacsillogni dicsőségét ebben a kilátszó szépségben, mint egy páratlan kirakatban.

Judit most már a hulló élet veszett sodrával szeretett, ott volt a fiatal müvész minden lépte nyomában. Ott remegett egy proszcéniumban az előadások alatt, a végső jelenetnél már kitárt karral várta az öltözőjében, elárasztotta nappalát és éjjelét. Parancsoló szükségét érezte, hogy most ő áldozzon, ő pazaroljon szerelmére, féltékeny volt, jeleneteket csinált, sirt, könyörgött. Egyszer aztán a szinész jóllakott a dicsőséggel, kegyetlenül, durván és örökre szakitott. Judit ugy vágódott neki a kétségbeesésnek, mint egy esti bogár a fekete falnak. De azért ez a rászakadó nagy gyötrelem mégis jó volt neki. Mert amint a fájdalom mázsás bunkával törte fekete mozsarában, megöklözött életét valami egyetlen, világot átvonagló tragédiának érezte s e nagy szenvedés méltósága mint megtisztitó penitencia folyta át szivét. Ujból feltámadt benne kislánykori szenvedéseinek a vágya, hogy visszatér a katholikus egyházba s megfacsart, megpiszkolt szivét odaviszi a Szüz Mária elé, hogy egy mindent elboritó zuhogó hit öblögesse ki az örök tisztaságra. Nagy, tiszta fogadások, mint kinyilt fehér virágok ringtak bünös lelkén s szigoru életprogrammot csinált.

De most már nem élhetett szerelem nélkül. Most már kellett neki az ölelés, a csók, a magához szoritott meleg, más élet, hogy ne legyen egyedül önmagával szemben, hogy ne lássa készülő halál-arcát a jövő napok szövedékében. Egyetemi diák, szinész növendék, festő iskolai fiuk: futó vágyak egymásután vágtattak át életén. Mind nagyon fiatalok, akikben még érezhette az anyai tej csordulását, az élet mohó hitét. Mintha ez az elitélt fajból nyilt halálos szépség millió fiatal szivet akart volna magába nyelni, hogy ezekben élje magába a győzedelmes, egészséges életet. Mikor aztán folytonos eladások, elzálogositások s fokozatosan gondatlanabb pazarlás után az utolsó romoknál állott és az anyagi gond is felmereszte tette szemeit életébe, egy uj szerencse-kalandort keritett karmaiba, egy bőrzén, lóversenyen, titkos üzleteken ismeretes csinos fiatal férfit. Ez az ember, aki még Gutmann után is sülyedés volt, csak vigyázva hagyta magát megpumpolni. Magával hurcolta Juditot még üzleteibe is s ugy használta fel, mint a zsivány a kárbolos kendőt, melyet ráborit a megrohant áldozat arcára. Judit elveszithetetlen ős becsülete megundorodott, otthagyta, mielőtt ettől is a börtön választotta volna el. Erkölcsi hidegrázásában telt marokkal

dobott ki mindent, amit tőle kapott, hogy semmin se érezze a vele töltött napokat. Egyszerre aztán, egy napról a másikra, beütött a csőd. Megszünt minden hitel, ékszere már csak egy-két kedves emlék volt, a ruhák is megfogyatkoztak. A villa tulajdonosa az elmaradt bérek kifizetését vagy rögtöni elköltözést követelt. Judit egy gyötrelmes, sors fordító éjszaka után elhatározta, hogy beleveti magát a szegénységbe, mint egy ujraszülő tiszta folyóba, hogy dolgozni fog, hogy ezutáni élete másokért való munka, alázatosan kiteritett nagy önfeláldozás lesz. Másnap ide jött a Margit körut mellé, a nyomorult kis Horváth uccába és itt, földszinti régi házacskák szegény világában vette ki magának ezt a két csendes szobát. De ahogy uj fogadásának álomszerüsége eltünt, ahogy tapintható valóságban álltak előtte a szegény szobák, mégis átvonaglott rajta a végső vereség. Oh, a dolgok szája kegyetlen és nem bársonyozza be a szavakat! És soha koporsó nem volt őszintébb mint ez a két szoba.

Megérkeztek a hordárok, elhozták holmiját: két hatalmas ládát s egy pár kisebb skatulyát. Juditból ujból kiszisszent a sirás. Most érezte csak igazán, hogy parthoz csapta a tenger, hogy utána jöttek az utolsó roncsok. A hordárok borravalós kesergéssel panaszkodtak, hogy milyen nehéz volt minden. Judit bő tetézéssel fizette ki őket. Elmentek. A házmesterné, aki szeretett volna bekukkantani a zárt ládák titkaiba, széles szavakkal ajánlkozott, hogy segit az elrendezésben, de Judit már nagyon fáradt volt a ránéző szemektől. Azt mondta, hogy bágyadt, hogy előbb aludni akar. Az asszony kiment.

Judit felnyitotta a ládákat. Odaült mellejük egy odahuzott székre. Nézett fáradtan előre hullatott szemekkel a kitárt ládákba, mintha szomoru partról elhagyott sziget felé nézne. És tényleg, valami végtelen fáradtságot, valami korlátlan elnyugvás vágyát érezte. A szegény szobák olyan csendesek voltak, a butorok félénken hallgattak. Ha el lehetne pihenni ebben a halk, szerény világban, mint egy egyszerü koporsóban. Ha beleoszolhatna a sápadt falakba, a néma butorokba s jó pihenése volna e szavatlan dolgoknak. Minek pakoljon ki e ládákból egy uj életet, uj szenvedést és uj csalódásokat? Nem jobb volna most elmulni, a végső zuhanás előtt, amig még szép, fiatal arccal dermedni bele az örökkévalóságba.

Lassan, majszoló mozdulatokkal kezdte meg a kipa-

kolást. Fényes ruhák, csillogó ajándékok kerültek elő s átcsapott rajta a rohanó napok mámora. Gonddal helyezett el mindent, mindennek megtalálta a legjobb helyét. Mikor minden helyén volt, ugy szoritotta a szoba, mint egy görcsös marok. Levegőre, nagy belélegzésre volt szüksége. Átöltözködött, nagyon egyszerüen és sétálni ment. Menet beszólott a házmesternéhez: — Boros néni, tegye el valahová azokat a csunya ládákat. — A házmesterné kis lánya leckéjét tanulta. Judit lehajolt hozzá, magához ölelte a csillogó fürtöket s az anyaság mint frissitő szél fujt át életén.

Kitámolygott a Margit-körutra, elálldogált az Orpheusz mozi reklám képei előtt. Az egyik képen egy férfi egy női hullát dobott ki az ablakon, lenn zöld folyó hullámzott. És Judit hallotta az ablakok becsapódását; a hulla nehéz zuhanását a megütött vizen. Uszni, uszni korlátlan vizen, nem kormányozott árral, vetődni ide oda, végtelenül, a végső feloszlásig!

A Széna-téren át kiért a Vérmezőre. Hó feküdte a roppant teret, üres volt s a ritka villamosok vontatott uszással mentek át rajta. Mintha sohasem látta volna ezt a képet, részletesen bámult meg mindent. Mikor az Ilona kávéház előtt elment, látta, hogy egészen üres, csak egy madárfejü öreg pincér bóbiskol egy szegletben. Bement, teát kért. Az öreg pincér meg sem mozdult. Egy szép barna, nagy meleg szemü bakfis szolgált fel. — Hogy hivják? — kérdezte Judit, hogy valami köze legyen hozzá. — Gizella, — mondta a lány s a név ugy rezgett ki szájából mint egy megrázott kis kolomp.

Megint künn volt az utcákon s mint messzi felhők, csak bőrrel érzett árnyakban vonult át rajta a való világ. — Talán ma meg fogok halni, — mondta magában.

Még hét óra sem volt, hogy betért vacsorázni egy kis vendéglőbe. A szomszéd asztalnál két asszony sirta a háborut és a megdrágult életet. Borzasztó: egy kiló hus tizenhat korona, zsirt drága pénzért sem kapni, a tojás darabja egy korona. Juditba behullottak a szavak s ő nagyszemü csodálkozással nézte őket, mint valami különös dudvákat. — Milyen furcsa a mindennapi élet.

Hazament. Villany nem volt a házban, meggyujtotta a petróleum lámpát. A ládákat s a hurcolkodás minden emlékét eltakaritották, az ágy meg volt vetve, a mosdótálban friss viz volt. A lámpa fénye mint egy régi hivás

szólt a szivébe. A félénk sugarakból, a meghunyó butorokból kibomlott a család. Lassanként ott ültek mind az asztal körül. Az apja arca szomoru volt és ránézett, az anyjáé könnyes, bágyadt és megbocsátó. A két kis huga félénk csókvággyal leselkedett rá. És ott volt a holt gyermek is, a kis Palkó s rányitotta mozdulatlan két szemét.

Az elsodort lányból keserves, rohanó sirás zuhogott elő. Panasz volt ez a sirás, ölelés és kétségbeesett kapaszkodás. Oh, hogyha vissza lehetne öklözni az elrohant napokat! Ha kilehetne tépni testéből az átélt életet s visszafuthatna a tragikus parókia homályos álmai közé. Segitség, segitség, segitség! Ő jó akar lenni, megakar tisztulni, fél, remeg, undorodik a rossztól. Hát nincs irgalom, mely megtartó anyja legyen!

Oh, ha visszavennék a család tiszta nyomoruságába. Hadd verné, hadd szidná meg az apja. Durva, erős szavai hadd hullanának rá, mint jégeső a kalászra s vernék ki belőle a fertelmes napokat. Hogy szeretné hugait, egész megtisztult életével. Nekik szentelné magát, bennük élne, erős, jó segitő anyjuk volna az álmatag, lágy anya mellett. Még egyszer, még egyszer segitségért kell kiáltania az elhagyott család felé. Hátha a földönfutók szenvedése rá-hallgatóbb lesz, hátha megfogják a kapaszkodó karokat.

Azt sem tudta pontosan, hol vannak szülei, csak annyit tudott, hogy Kolozsvárra mentek. És mégis nekiült levelet irni a szerencsétlen apának, hogy egymáshoz sodródó fekete szavakban hivjon segitséget magához. Irta:

— Édes apám, egyetlen édes jó apám! Nagyon rossz voltam, nagyon boldogtalan vagyok. Édes apám elfordult tőlem, amikor gazdag voltam, mikor adni tudtam. Nem akart lánya bünéből osztozkodni. De most szegény, elhagyott vagyok és szenvedek, édes apám, aki annyit szenved, megfogja osztani az én szenvedésemet is. Térden állva kérem, édes apám, vegyenek vissza, jó akarok lenni, le akarom mosni a multat, nem akarok többet a bünből. Olyan hálás, engedelmes lánya leszek. Ne hagyjon el, édes jó apám, nekem nincs erőm, gyenge vagyok. Mi lesz velem! Hivjon vissza, édes apám, hivjon magához, mentse meg az életem és szegény vergődő lelkemet. Segitség, segitség, édes jó apám! Tiszta, becsületes, jó életet akarok élni. Apám magamért, két kis hugomért kérem, hivjon vissza, apám.

Levetette fejét a levélre, mintha saját sajgó szive volna az és odasirta könnyeit a fekete betük közé. És amikor

felvette fejét, kizáporzott szivébe megint bele szólt a szoba, de most mint egy csendes vigasztalás. Mint halk ének, szállt ki a butorokból régi jó emberek békéje és átfolyta felszántott lelkét. Oh, van még számára élet, erős munka és tiszta család. Jó fog lenni, dolgozni fog. Eladja cifra ruháit, csillogó töredékeit, egyszerü, munkás és jó lesz az egyszerü házban. Holnap fel fogja keresni Sarkadit, elébe fogja tárni uj életét s az ő hatalmas pártfogásával valami becsületes munkát talál. Igy fogja majd kiérdemelni szülei bocsánatát. Azután majd hazamegy a megenyhült szülőkhöz, a család megtárt ölelésébe és milyen ünnep, milyen ujjászületés lesz az! Ott fog élni, jó kedve, munkás keze kibontott fényü lámpája lesz a szomoru családnak. Majd aztán egyszer fog akadni egy becsületes ember, aki elég jó lesz, hogy elfelejtse a multat és elég erős, hogy higyjen a jövőben. El fogja venni s szent, tiszta családot fognak alapitani. Ilyen egyszerü, csendes szobákban fognak lakni. Lassan, nagy szeretettel tárta karjait a lámpa felé, mintha szöszke gyermekfejet ölelne.

Mikor a hálóban levetkezett, szivébe ütött a Mária kép. Oh, ez is asszony mint ő, ez is szenvedett mint ő, ez jobban meg fogja érteni, ez könyörögni fog érte. Letérdelt és tiszta, kétségbeesett imában nyult fel a liliomos asszony felé.

Másnap dus haját erősen hátra kefélte, mint egy német nevelőnő. Egyszerü kontyba tömöritette a fejedelmi palástot s egyszerü sötétkék ruhát vett fel. A tükörbe nézett, jónak, tisztának, egyszerünek látta magát s ez gyermek örömet lobogtatott a szivébe. Nagyon egyenesre huzta magát, komoly arcot vágott s határozott nagyokat lépett. Mint gyermek a játékát, minden percben komoly erővel játszotta szerepét, hogy minden percben erősen érezze uj életét, nehogy visszaessék a régibe.

Sarkadinak a Ritzben volt egy kis lakosztálya s Juditot megremegtette a régi éjszaka emléke. Mint felébredt tigrisek, üvöltöttek fel benne a régi napok s a nagy rémület nagy bátorságot adott, hogy okvetlenül beszéljen Sarkadival. A kis előszobában inas fogadta. Judit előadta, hogy sürgős beszélni valója van Sarkadi urral. Az inas erre, hangsulyozva a cimet, tudtára adta, hogy a méltóságos urnál most egy nagy politikus van, egy gróf s csak ennek a távozása után lehet a méltóságos urhoz jutni. Széket kinált, Judit leült. Magában ismételgette:

— Istenem, engedd, hogy minden jól sikerüljön, Istenem engedd, hogy minden jól sikerüljön.

Jó félórát kellett várnia. Néha kihallszott a Sarkadi sima, hizelgő hangja s egy másik mélyebb, érdesebb hang. Végre az ajtó megnyilt, Sarkadi kikisérte vendégét, egy hatalmas termetü erdélyi arisztokratát. Judit önkénytelenül felszökött és ő, a fejedelmi Judit, a szépség végzetes királynője, némán meghajlott Sarkadi előtt, akit olyan semminek vett, akit úgy megvetett. Sarkadi egy szempillantásban látta, hogy nincs mit félnie ettől a megtört büszkeségtől. Udvariasan a belső szoba felé mutatott:

— Tessék besétálni, kisasszony, rögtön jövök.

Judit bement. Sarkadi, mintegy véletlenül, betette utána az ajtót. Az erdélyi úr, már idősebb ember, felfényesedő szemmel kérdezte:

— Ki ez a pompás tyúk?

— Egy erdélyi református pap leánya, hirhedt szépség, de már többszörösen hajótörött, — felelte könnyedén Sarkadi.

Az öreg főur tréfásan megfenyegette Sarkadit:

— Te nagy kujon, nem elég, hogy nyakunkra épited a karriered, hanem még legszebb lányainkat is elveszed tőlünk. Ugy-e, jólesik két siker közt egy pásztoróra?

Sarkadi únt arcot fintoritott s legyintett a kezével:

— Arra most nem érek rá. Különben is, vele már rég nem pásztorórázom. Olyan szeretői voltak, akik után én nem következhetem. Bizonyára azért jött, hogy megpumpoljon. Az ilyen nőtől nehezebb megszabadulni, mint meghóditani őket.

Judit mindent hallott. Úgy beledagadt szive a mellébe, hogy kiszoritotta belőle a lélegzetet. Valami képtelen, égberontó ima rohant fel belőle, hogy nyiljék meg a föld, hogy sülyedjen el s szünjék meg örökre, örökre.

Sarkadi hideg nyájassággal és hangsulyozott udvariassággal nyitott be. Erős, biztos és határozott volt, mint azok, akik győztek:

— Mivel szolgálhatok, Judit kisasszony? Örömömre lesz, ha valamit tehetek érte.

Juditot valami hirtelen feltámadt düh-orkán rázta meg. Hogy ez, ez a Sarkadi, aki mint egy részeg koldus ténfergett szépsége körül, akivel úgy bánt, mint a kutyával, ez úgy merjen beszélni róla és különösen: úgy merjen udvariaskodni vele! Meg kell mutatni neki, hogy mégis

ő a királynő, ő a győzedelmes szép. Szoknyáját felvillantotta térdéig, hátravetette magát a székben s éles, hasító, hisztérikus kacagással szemébe kérdezte a férfinak:

— És hátha azt mondanám, hogy a régi vágyak támadtak fel? Hátha azt mondanám, hogy szeretni jöttem?

Sarkadi nem is hunyoritott, erős és hideg maradt:

— A kisasszony tudja, hogy amióta akadtak olyanok, akik karjaiból egyenesen a börtönbe mentek, én nem igényelhetem ezt a szerencsét. De ha valamit tehetnék az érdekében, nagyon lekötelezne. Éppen most volt itt gróf Pálffy barátom, Erdély jövőjéről tanácskozott velem. Valószinüleg engem biznak meg a visszaállitás munkálataival. Én nagyon sokat tehetek egy szegény erdélyi lányért, aki szükebb értelemben is földim.

Juditba belesajgott a vágy, hogy nekiugorjék ennek a nyugodt, hideg embernek, belekarmoljon mind a tiz körmével az arcába s valami sértőt, vérbe szúrót visitson neki, hogy örökre ott égjen a fülében. De azt akarta, hogy a szépsége győzzön, hogy az előtt lihegjen kis kutyává szelidülve ez a biztos nagy ember. Teljesen hátradőlt, felgombolta mellét, hogy kikacagjon a fehérhús. Bágyadt hivással mondta:

— Géza, Géza, jöjjön. Hát nem emlékszik a régi napokra?

Sarkadi kissé felemelte kangját:

— Ha nincs kérni valója, kisasszony, nekem nincs időm. Ha akarja, az inas ki fogja kisérni. Akarja, hogy hivjam?

Az utolsó mondat hideg fenyegetés volt mint egy felemelt tőr. Judit felugrott, egész meggyalázott szépsége kilángolt az arcán. Megrázta fejét s részeg dühvel odaköpött Sarkadi elé:

— Büdös zsidó, rongy zsidó, mindig megvetettelek. Te vagy méltóságos úr, te, az öreg pálinkás Schönberger fia! Amikor te ezreket fizettél értem, más ingyen élvezett, más, akit szerettem, akinek te inasa sem lehetnél. Fuj, Schönberger, Schönberger!

Kirohant a szobából, ahol Sarkadi mozdulatlanul maradt. Mikor leért s zugó fejébe beleégett az első gondolat, megigazitotta a ruháját. Halálos fáradtság és kétségbeesett megbánás töltötte meg. Úgy sajgott benne a fájdalom, hogy felégtek benne a könnyek. Szárazak és lázasok voltak a szemei. Oh, nem ezért jött, nem ezt kellett

volna tennie. Alázatosnak kellett volna lennie s a megszégyenitést, a könyörgést mint megérdemelt büntetést szenvednie. Hiszen csak a büntetés tisztit és ő tisztulni akar. Megint kicsuszott saját kezéből, megint felsüvöltő szenvedélyek ragadták el. Hát sohasem fogja azt tenni, amit akar? Micsoda hatalom löki, micsoda ős ellenség élet vele egy borzadalmas idegen életet?

Végtelen nyomorultnak, elbukottnak érezte magát. Szerette volna, hogy a szemberohanó emberáradat végig tiporjon rajta. Hogy érezze a beléje taposó csizmákat, megsemmisitő, halálos testi fájdalmat, hogy csak teste rángó cafataiban éljen s ne érezze a lelket, mint egy szörnyü ciliciumot. Néha megállt egy-egy kirakat előtt, bódultan, nem látva a dolgokat, csak saját fekete kétségbeesését. Egy nagy teherautó görgött az út közepén, a kerekek mintegy bele akartak rontani a dübörgő földbe. Érezte fehér mellén a sulyos kerekek hideg vas pántját. Az Erzsébet-hidon megállott s hosszan nézte a vizet.

Valamelyik budai vendéglőben ebédelt. Vadul, mohón és sokat evett, hogy csak rágó izmaiban érezze magát. Megivott egy fél liter vörös bort s feketét is kért utána. Az étel, az ital megkergette a vért s mint roppant golyva, nagy gőg domborodott lelkébe. Azért ő szép, szép mindenek fölött, csak akarnia kellene és mindenki leborulna előtte. De nem akarja, legfennebb csak megmutatja, hogy csak akarnia kellene. Hazamenet oda-odavillantotta szépségét a szembejövő férfiaknak s az élet megtartás rettegésével leste a hatást. Hatott, győzött; utána fordultak, felkiáltottak, elkápráztak. Haza érve lefeküdt s bódult bután aludt késő estig. Az apjának irt levélről teljesen megfeledkezett.

A követő napok akarattalan ténfergésébe egy nagy hir ütött be. Egy átutazó ismerősétől megtudta, hogy Miklós sulyos idegbajban fekszik egy budai szanatóriumban. Minden régi szerelme feljött s ő kétségbeesetten kapaszkodott bele a régi napokba a jövő napok zugása elől. El fog menni Miklóshoz, a lábaihoz dobja magát, szolgálója lesz egész életén át, ő lesz a Mária Magdolnája. Türni fogja minden szeszélyét, ha megveri, ha megszidja, még azt is, ha megcsalja. Ráteriti életét az élet minden bajára mint egy puha szőnyeget, hogy az ő lábait semmi meg ne üsse. Mégis van tisztitó szeretet, megváltó önfeláldozás számára.

A szanatóriumban megtudta, hogy Miklós már lábadozik. A szobájába utasitották. Olyan nehezen vitte fel a szivét a lépcsőkön, olyan egy könyörgés volt az egész élete. Halkan nyitott be és megállott az ajtóban. Miklós féloldalt ült az ablaknál s kinézett a Városmajor puszta fáira. Meghervadt arcán fáradt volt a szomoruság s nagy fekete szemeiben valami halálból maradt merevség. Széles ajkán mintha elment sirás emlékezne. Nem vette észre a benyitót.

— Miklós, — szólt Judit és végtelen sirás volt a hangja.

Miklós odaforditotta a fejét. Nagy szemeinek sötét tágulása mozdulatlanul, kifejezéstelenül nyilt a lányra.

Judit közelebb lépett. Kérése zokogás volt a bezárt kapu előtt, mely mögött még élet és megváltás van:

— Miklós, bocsáss meg, eljöttem hozzád, végy magad mellé. Nagyon boldogtalan vagyok. Szolgálód leszek, hűséges szolgálód az egész életen át.

A Miklós arca megrándult. A merev szemek felmozdultak és sötét gyülölet izzott beléjük. Az arc ijesztővé torzult, felső teste merev egyenes lett.

— Menj, menj! — hörögte rekedten.

— Miklós, édes Miklós, ne kergess el magadtól. Verj meg, szidj meg, de hadd, hogy szeresselek. Olyan egyedül vagyok.

Miklós felszökött. Kezei öklökké szorultak s jobb karját ütésre emelte. Arca szörnyü indulatban vonaglott, álla előre nyult s szája mintha harapott volna:

— Menj, szajha, takarodj! — orditotta s hangjából kiüvöltött a felébredt őrület.

Judit kitántorgott s mint részeg dülöngözött le a lépcsőkön. Künn a kapu előtt megállott s dermedt rémülten nyitotta tágra a szemeit. Ezeknek a szemeknek a tágasságában most benne volt az egész világ, az egész borzadalmas világ, mely kegyetlenül, visszhangtalanul tart visszaparancsoló kart eléje. Ki van hajitva a szeretetből, az irgalomból, a rend, az egészség, a munka harmóniájából s mint lelökött gonosz csillag hull, hull a sötétbe, a feneketlen sötétbe. Megsulyosodott tagjaiban külön-külön érezte a föld megnövekedett vonzását.

Mikor hazaért, kihallotta az öreg házmesterné hangját, amint tanácsot adott kis lányának:

— Tedd szépen rendbe a könyveidet, szivem. Mindig

rendesnek kell lenni. A jó Isten csak a rendes jó kis lányokat szereti.

Mintha a régi iskola csengő, mintha az első példás mese zengett volna a fülébe. Be kell, be kell mennie, hogy odatartsa szivét e jó szavak elé, hogy anya hulljon a felmarcangolt lélekbe, mint elmosó üditő zápor, hogy gondviselő szemek lányának érezze magát. Benyitott:

— Jónapot, Boros néni, unom magam egyedül. Megtürnek egy keveset?

Boros néni nagy nyájassággal törölt széket neki:

— Üljön le nálunk, kedves kis kisasszony. Ugyis annyi sokat szomorkodik. Nálunk majd megjön a vidámsága.

— Boros néni, nézzen meg jól, elég csinos lánynak tart engem?

— Az Istenért! hogy kérdezhet ilyent a drága kis kisasszony! Az egész ucca csodájára jár hozzám. Mindenki kiváncsi, hogy kicsoda ez szépséges kisasszony. Ilyent még nem láttak a Horváth-uccában, pedig a pékné szobájában már szinésznők is laktak. Azt hiszik, hogy valami francia vagy orosz hercegkisasszony, aki nálunk bujdosik. Alig győzök felelni nekik.

— Hiszi, Boros néni, hogy nekem már palotám és autóm is volt és hogy méltóságos urak ugy szolgáltak, mint a lakájok?

— Csak meg kell nézni a kisasszony ruháit. Tegnap nyitva felejtette a szekrény ajtaját, akaratom nélkül is bele néztem. Ilyen ruhákat csak a moziban lehet látni a grófnékon. És a sok csecsebecse. A szegény Rózsikámat majd elemésztette a vágy. Ha majd valamelyik ruha nagyon ócska lesz, juttat majd belőle neki is a kisasszony.

Judit nagyon boldog volt, hogy adhat, hogy reménység célja, hála forrása lehet. Buzgó melegséggel felelt:

— A krémszinü ruhám ugy sem viselem, azt a Rózsikának adom. Majd a szabónő az én költségemre fogja megcsinálni neki.

Boros néni sugárzó lett s mint egy vén napraforgó fényes szószirmokban nyilt szét:

— Jaj, az Isten áldja meg, aranyos kisasszonykám. Eredj, Rózsika, csókold meg a drága kis kisasszony kezét. Boros néni meg fogja hálálni, Boros néni még sohasem felejtette el a neki tett jótéteményt. Ilyen jó szive csak az ilyen finom kisasszonynak lehet.

Juditot a jó szavak átmelegitették s megöklözött szive pihegett, mint a cirógatott madár. Térdei közé vette a kis lány fejét, babrált a fürtei közt, odaigért neki szallagot, gyürüt s más fényes haszontalanságot. Azután elfuthatatlan szükségét érezte, hogy megnyiljék, hogy kiteritse az egész életét az öregasszony és a hallgató szemü gyermek elé, hogy ez a fájdalmas, rángatott élet az övék is legyen. Mesélni kezdett, utána játszva az elmult napokat, sirt, ujjongott, kérkedett és panaszkodott a változó sors szerint. Hosszu jajgatásokban sirta meghervasztott fiatalságát s bő, terjengős szavakban tapogatta végig sikereit, mint drága selymeket. Rájuk esteledett, Boros néni lámpát gyujtott, Judit még mindig mesélt. Ez a mese volt neki a viszhangzó taps, a visszasugárzó farsang, a társaság, ahol uralkodik s félt, hogy ha abba hagyja, visszaesik a borzasztó, hideg, fekete mába. Vacsorát hozatott Boros nénivel egy közeli Margit-köruti vendéglőből, ugy hogy nekik is jusson bőven, még két üveg sörrel is megtetézte. A kis lány már rég le is feküdt, még mindig beszélgettek. A gyermek, felkönyökölve a paplan alatt, nagy beivó szemmel hallgatta a szépséges lány csodálatos történetét.

Ettől a naptól kezdve Judit család-tag lett a Boros néninél. Hosszu álmodó csavargások az uccákon, — de csak Budán, Pestre irtózott átmenni — s hosszu megvalló beszélgetések a Boros néninél, melyek benyúltak az éjszakába: ez volt az élete. Mint egy szétfoszló felhő: egymásra hulló álmodó napokban élt, egység, akarat, cél nélkül. Csak a multról beszélt, kiszinezve, mesébe cifrázva, drámává kerekitve az egyes jeleneteket. Nagyszerü szerepeket adott magának s meséin mind jobban meg lehetett érezni gyermekkori Jókai olvasmányainak a hatását. Mintha az uj irodalom modern szineit levetette volna a nagyvárosi kokottal s a szegény városnegyedbe sülyedve visszaegyszerüsödött volna nagyanyja és apja lelkébe. Miklósról sokat beszélt s képzelete itt épitett a legtöbbet. Meséjében Miklós még most is egyre leveleket küldözgetett neki, hogy legyen a felesége. Egy regényt is irt róla. Boros néni ugy vele sirt, vele kacagott, hitt minden hitének, hogy Judit benne látta minden rangját, elhihető méltóságát. Lassanként az ügyes asszony korlátlan hatalmu intézője lett. Ő adta el a ruháit, ő vitte zálogba a régi pompa utolsó töredékeit. Mert Judit sohasem volt pazarabb, mint most, mikor nehéz napok leselkedtek a küszöbön. Való-

ságos beteges szükség, életet megvető dac volt nála az adás, a pazarlás, a holnapra nem gondolás. Ugy dobta a pénzét, mintha valakit szembe köpött volna vele. Moziba, szinházakba járt, vitte magával a Boros néni Rózsikáját, szánakozott, ajándékokat vett s uj meg uj dologtól fosztotta meg magát. Boros néninek minden köunyelmüségéből megvolt a maga jó hatvan percentje. Mikor aztán a ravasz vén asszony látta, hogy már mindennek vége és Judit kezd adósságokat csinálni: akkor és csak akkor kezdte a komoly fejcsóválásokat és riadt tanácsokat. Hogy igy nem lehet élni, hogy mégis csak kell gondolni a holnapra, egy olyan szép fiatal lánynak könnyü akár egy vagyont is szereznie. Ő nem magáért mondja, neki nincs haszna a dologból, ő akár a lelkét is odaadná a kisasszonyért. De ő szegény asszony, ő semmit sem tehet, a házbért is alig tudja fizetni s ha az után a két szoba után nem kapná azt a nyomorult pár forintot, a gyermekével együtt az uccára kerülne.

Judit hallgatta a tanácsokat, helyeselte, fogadkozott s még mindig akadt egy-egy csecsebecse, amivel elhallgattatta az asszonyt. De néha azért, a felrázott éjszakákon, komolyan és ijesztően állott elébe a holnap. De mindig másnapra halasztotta az akarat kezdését.

Egyik napon egy nagyobb szénszállitmányt kapott. A szenes ember ott hagyta a számlát és azt mondta Boros néninek, hogy későn este fog eljönni a pénzért. Juditnak csak délután csengett be az emlékébe a dolog. Egyetlen egy fillére sem volt. Élesen látta a jelenetet, amikor nehéz léptekkel jön az ember s kérni fogja a pénzt. Ő ürügyet fog mondani, máskorra rendeli ide. Az megáll és durva szavakat fog mondani. Olyan borzasztó félelem és szégyen fogta el, annyira érezte ebben a jelenetben minden bukását, hogy elhatározta, hogy minden áron pénzt szerez. Egyszer ugy is meg kell kezdeni, az ő szépségével ez könnyü lesz, neki már ugy is mindegy. De okosan fogja csinálni. Ritkán szerez, de akkor jól megfizetteti magát s jól beosztva, okosan, szépen fog élni. Ő jó akart lenni, egész élete feláldozásával akarta megvásárolni multját. Mindenki visszalökte. Nem ő felelős azért ami következni fog.

Szürkületkor kicsinositotta magát s kiment a Margitkörutra. Lassan, szemlélődve lépegetett, vizsgálgatta a férfiakat, de egyet sem itélt elég tehetősnek arra, hogy érdemes

legyen kikezdeni vele. Végre jött egy elegáns cilinderes ur. Már meg akarta suhintani a kacérságát, mikor látta, hogy a férfi alsó ajaka szélén egy nagy pörsenés van. Nem, ezt nem, meghalna az undorodástól. Később egy százados felé közeledett. De annak ráncos volt az arca és a sapka alul ősz haj csillogott ki. Oh, hátha ragad a vénség s a vén karok közt jobban rohan az idő. Milyen borzasztó volna egyetlen éjszaka megvénülni. Egy másik uri embernek már oda is villantotta a kaphatóságát. Az már meg is szólitotta, de olyan rekedt hangja volt, mintha sebekkel lett volna eltorlaszolva a torka. Hirtelen a faképnél hagyta. Végtelen undorodás fogta el s egy hulló vágy, hogy pihenjen, tiszta, jó, friss mosás-szagu ágyon, egyedül, végtelen pihenéssel. Felette nagy lóbálással zugott a Margitköruti katholikus templom harangja, emberek mentek a litániára. Bement a templomba. Az oltáron lobogó gyertyák között a tiszta asszony tartotta megváltó fiát. A templomban kevesen voltak s lágy homályosság fedte a dolgokat. Az orgona az ő szivét könyörögte az ég felé. Az egyik sötét oszlopnál egy óriási feszület állt, rajta a vérző Krisztus. Odaroskadt eléje s beszélni kezdett vele:

— Krisztus, Krisztus, nézd, az élet belökött ide, tarts itt. Ott künn szemét és bűn vár rám és én undorodom a bűntől, undorodom a szeméttől. Oh, ne hagyj magamra, tiszta akarok lenni, szeretlek, édes Jézusom!

A közös ima felhangzott s ő széthullott benne mint egy felgyült sirás. Mikor hazament, utolsó fényüzését, utolsó kedvenc ruháját adta oda Boros néninek eladásra. És még azon este egy olvasót s egy Mária képes imakönyvet vett magának.

2.

A hang először lassu mormolás volt s fel sem nyitotta Miklós álmos szemeit. Az álom szélén tántorgó lelkébe nem ment be a valóságos világ s ez a sötét zugás mintha annak a mély álomtalan álomnak fekete vize lett volna, melyen eluszott a vigasztalan éjszakán. De a hang nőtt, kanyargott, erősödött, a sötét mély alapot rikitó magas hangok szurták át. Azután megint összeolvadt egyetlen bánatos zümögéssé. Majd ujból fellobbant, a harmónia széthullott üvöltő, hörgő, fuldokló, trombitáló hangokra, hang hangba harapott mint feldühödt lángok. Aztán ujból

egybe csapott, elhalkult, kérő, sürgető, vérbetépő könyörgéssé lett, az éhes kutya kuncogásává a bezárt küszöb előtt. Akkor valaki dühöt öntött beléje, a hangok szétestek s mint külön hajszolt ebek csaholtak szét, a felheccelt haragos hangok egymást marták, néha egy-egy felüvöltött s a kibontott vér volt az üvöltésében. Miklós kiugrott az ágyból. Megzaklatott képzelete eltorzulva látta a felszürkült szobát, a butorok gyötrött emberi testekké csavarodtak. A levegőben arcok, szörnyü panaszos arcok kavarogtak s mert beteg képzelete ikertestvérnek érzett minden szenvedést, mind ugy hasonlitottak hozzá. Odafutott az ablakhoz, ahol a reggel már bejött mint egy fájdalmas, reménytelen próbálkozás. Kimeresztette szemeit a mindennapi világba, hogy vaskos valódi dolgokkal tömje el lelkét a feltámadt kisértetek elől.

De a vizió ott élesen, a téres világ minden valóságával állt előtte. A vele szemben levő házban, vele egyszintben, az első emeleten, kivilágitott szobák sora nyilt egymásba és benne hemzsegő, nyüzsgő fántomok bomlott kermessze vonaglott. Egymásba keveredve, néha majd egymásba rontva, néha elijedve egymástól, mint fekete lángok, szakállas, vörös furcsa emberek csapzottak ide-oda. Néha arcok nyüzsgő falává egyesült az egész, melyből kiorditott a megtaposott lélek. Volt ott minden arc, minden ember betüje a hátra lökött századoknak. Agyarkodó arc vörös szakállal, husba rontó ezeréves dühvel, kicsattogó fogakkal, könyörgő éhes arc, arc melyre felmerült a megalázott, megostorozott, türő Krisztus, arc rettentő vigyorgással, melyre egy halhatatlan kacagás fagyott, arc mely mély és sötét volt, mint egy eleven ember befalazására szánt fülke s melynek sötétjéből tört szoritó öklök nyultak elő, arc elszélesedve, eluszva egy földöntuli derültségben, mint teli hold a szőke tavon, arc, melyből kifintorodott a husra vágyó éhes majom, arc a fájdalmas ember minden fejedelmi méltóságával. Az alakok hajlongtak, előre, hátra tipegtek, majd külön futásba sodródtak. Az arcok folytonos hemzsegésben keveredtek, néha egyetlen egy roppant arccá egyesültek, egy hatalmas démon kiolvashatatlan arcává, mely emberfölötti s mégis olyan emberi, fájdalmas és mégis győzedelmes volt s melyen mégis a sikerült visszaütés homéroszi kacagása dermedt. Miklós eleinte azt hitte, hogy kiébredve az élet-álom hazug szokottságából, a példás rendbe fagyott dolgok vizionált rendjéből, most feljöttek

belsejéből igazi szemei, melyekkel a való világba ront, az őrült világ állandó frenézisébe, a józannak látszó dolgok bomlott valóságába. De ott szemben egy arc közeledett az ablakhoz, egy rég ismert, rég elmosódott arc és most hirtelen az igazi valóságba zökkent.

Csak tegnap hagyta el a szanatóriumot, csak tegnap költözött ide s nem tudta, hogy a vele szemben levő házban egy üres lakást a zsidók imaháznak használnak. Most aztán, hogy ez a valaha ismert arc kihozta viziójából, odafeszült szemekkel nézte a különös jelenetet, mely vonzó volt és mélyre mutató, mint mindig, mikor az ember arc könyve sok ezer év előtti lapra fordul vissza. És amint látta, micsoda tomboló akarattal tornázza, toporzékolja, tépi ki a maga kérését a Jehova beszoritott ökléből ez a halhatatlan faj, látta, hogy ez az ima a legyőzhetetlen erő, a széttéphetetlen egység s hogy az előtt a faj előtt, mely igy tud imádkozni, semmi sem lehetetlen. És látta a kiválasztott fajt, mint végtelen Niagarát feléje zuhogni a századok kövein s megtépve minden sziklán diadalmas harsogással zudulni a jövőbe,

Oh szegény magyar, szegény tétova, akarattalan valótlanság. Célja hullott erő, csillogó anakronizmus, ezeregyéjszakából ide tévedt királyfi. Mit akarsz te a valóságos népek erős versenyében? A te kezeid gyémánt kardfogantyu szoritására, a te szemeid messzi délibáb bámulására vannak. A te gondolatod nyugvó oroszlán, mely lassu hunyással bámulja a lenyugvó napot. A te heted nagy áldomások vasárnapja és hosszu elpihenés. Mit csinálsz te a szürke erős napok azonosságában? A te hited passziv elfogadása a történő világnak. Széthulló felhő vagy, alaktalan délibáb, régi álom szétzüllő mozaikja. Megtalálod-e te a te erős imádat, mely kalapács legyen és legyőzhetetlen egység?

A kereszténység elfogadott okosság, belátott politika volt számodra, az uj állam egyetlen lehetséges rendje. Még véreddé nem izott s jött a protestántizmus, a lezsibbasztó józanság, a meddő ellenzék. Nincs semmi hited, mely faji fanatizmusod legyen, életbe kapó kezed, védő öklöd. Oh hol van a szó, melytől egy mámorba részegedő uj honfoglalással vágtatnál be a rohanó napokba. Vagy nem tudsz már egy magadért való győzelmes egyetlen akaratot termelni s az a szereped, hogy idegen hóditó álmok hü kardja, bőven ontott vére, puha kenyere és láncos kutyája légy?

Oh ha látásra lehetne felüvölteni a lusta szemeket! Ha egyetlen halál előtti orditástól egységbe riadna a sirba futó faj! Ha egyetlen akarat forgatagában mint ős jogu uj követelés toppanna a világtörténelembe. Vagy nem lesz soha fizetés napja ennek a fajnak?

Több mint egy óráig állott ott Miklós, várta mig az erős ima emberei szétoszolnak. Nagy csapatokban jöttek le, a kapuban megállottak, egymással szembe fordultak. Nem igen beszéltek, csak mosolyogtak, csak szemükkel intettek egymásnak, de mély arcuk mélyen visszhangzott és ötezer év mult századjaival hosszu beszédül értették ezt az intést, ezt a mosolygást. Az ismerős arcu férfi annak a háznak tartott, ahol Miklós lakott.

Szép barna, mintegy harmincöt éves férfi lehetett. Arca komoly volt s szemei mintha mindig valami mély olvasmányt olvastak volna. A homlok akarata bátor volt, de az ajkak körül ott volt a félénk mosoly, a volt századok bekopogtatása. Lassan lépett, mint aki gondolataiban jár. Miklós hallotta feljönni a lépcsőn, hallotta, hogy forditja meg a kulcsot a szomszéd lakosztály zárjában. — Egész bizonyos, hogy ismerem, — szólt magában Miklós.

Felöltözött s nekiment vaktában az utcáknak. A sápadt téli nap átmuzsikálta életét s felsirt benne a régi gyermek egészség, erő, jó munka után. De amint ment a rohanó utcákon, a reggeli vizió ujból meg ujból felcsapott szemeibe. Látta a sötét hangok összekuszált hinárját s az utca futó alakjai rángó, könyörgő, sápadt alakokká változtak. Mintha a roppant városon egyetlenegy ős ima vonaglana át ezer és ezer rángó emberben.

Egy percre az a gondolata támadt, hogy felmegy a Kultura szerkesztőségébe, odaviszi fejedelemségét a régi imádók szeme elé, hogy döbbenjenek tudatára, hogy ő még van s amig ő van, addig csak második helyen feszenghet valaki más. De azután valami mégis visszatartotta. Egész hosszu betegsége alatt senki, de senki nem nyitott be hozzá, csak az óvatos Sziklai s a kis Sebessi Tibor küldtek egy-egy tudakozódó névjegyet. Azért is duzzogni fog, azért is váratni fog magára. Hadd jöjjenek ők először. Annyit tett csak, hogy a kávéházban reggelije után egy rövid levelet irt Sziklainak, ki a Kultura főszerkesztője volt, hogy a legközelebbi regényére küldjön háromszáz korona előleget. Egy messenger boyjal küldte el a levelet s a választ a kávéházban várta meg.

Szétbarangolva a rég nem olvasott lapokban, már el is felejtette levelét, mikor a boy megint előtte állott. Egy kis névjegyes levél volt a kezében s Miklós rögtön látta, hogy nem teljesitették a kérését. A névjegy Sziklaitól volt:

— Kedves Miklósom! Te magad tudhatod a legjobban, hogy mennyire fáj nekem, hogy kérésed meg kell tagadnom. De igen kérem Tőled annak a meggondolását, hogy ujabb időben lapunk nehéz anyagi váltságokon ment keresztül. Mióta fatális regényed megjelent, lapunk igen sokan visszaküldték, mert ugy tekintették, mint a te neved emporiumát. Helyreállt egészségednek nagyon örül mindig kész hived Sziklai.

Hát nem küldtek semmit, hát merték nem teljesiteni a kérését! Ők, akik általa vannak s az a lap, mely az ő neve lobogájával lett láthatóvá, ő volt a földrengés és a zugó szél és most megtagadják. Most nem jó nekik háromszáz koronáért! Mikor máskor rang és dicsekedés volt nekik, ha kért tőlük. Hát már csakugyan halottnak hiszik? Mikor ő még él és megfogja mutatni, hogy kicsoda. Fejedelmi borravalót dobott a boynak s dohogva hagyta ott a kávéházat.

Gyorsan ment, hogy elbóduljon a menésben, azután egyszerre megállt. Hát mégis már senki lenne. Hát már háromszáz koronát is meg mernek tagadni tőle. Tőle, akinek a nevén felhiztak, aki jól kizsákmányolt aranybányájuk volt. A pénz-aggodalom — pedig nehéz viszonyok elé nézett, — elhalt a másik aggodalomban: hogy már nincs, meghalt és nem tud feltámadni többé. Szeretett volna megverni, elgyötörni valakit, hogy ütlegelő izmaiban és zsarnok igazságtalanságában érezze, hogy még erő, még uralkodik.

— Azért is elmegyek közéjük ma délután. Majd meglátom, hogy némulnak el, hogy szelidülnek csendes kis kutyácskává, ha köztük vagyok. Oh, hogy meg fogom alázni őket, hogy az arcukba dörzsölöm senkiségüket. — Előre elképzelte az egész jelenetet, a jelenlévők arcát, az elmondott szavakat s érezte a diadalmas félénk csendet, mikor régi helyét trónná teszi megint megjelenése.

Ebédutáni álmát sem tudta megaludni, annyira izgatottan várta a délutáni öt órát. Valóságos kacérsággal öltözött, dus fekete haját féloldalra lobogtatta. Oh hányan igyekeztek viselni az ő arcát! Pompás prémes bundáját vette fel, mindenen átuszott maradékát a régi könnyelmü fényüzésnek. Nem látott, nem hallott, minden érzéke be-

dugult, amig a villanyos vitte. De aztán a kávéháznál fellobogott élete egyetlenegy halálos vágyban: diadalmaskodni, megszégyeníteni őket, beléjük villantani, hogy ő a valaki és mindenki más árnyék mellette.

Egy beteg, kedvetlen fejedelem pózát vette fel. Egyenesen szokott helyére ment a már körülült asztalhoz s mert a helyén Felletár tanár ült és éppen nehéz nézeteit adta le, megállt mellette és ránézett. A tanár minden második nap megállapitotta, hogy Miklós már meghalt iró, már csak önmaga feljáró kisértete, már jobb volna, ha nem irna. De amint a nagy sötét szemek feléje követelőztek, felugrott: — Isten hozott, őriztem a helyedet, — és átengedte a széket. Miklós a szenvedés mutatott hókuszpókuszával ült le s rászólt a mellette ülő Puskás Pálra: — Palikám, kelj fel s menj, hozz egy másik széket magadnak. — Puskás elvörösödött, de ő is felkelt. Miklós végigfektette jobb lábát a felszabadult széken s mintha csak most látná meg a társaságot, odabiccentett nekik s rekedt hangon mondta:

— Szervusztok, gyerekek, hogy vagytok?

A — hogy vagytok — az elhanyagolt király alig hunyoritó ironiájával volt mondva. Sziklai sajnálkozó arccal mondta:

— Nagyon sajnálom, Miklóskám, hogy nem állhattam rendelkezésedre.

Miklós nem engedte folytatni. Gőgös kegyességgel legyintett:

— Ugyan ne szabadkozz. Csak nem teszem fel rólatok, hogy nélkülem akartok valami lenni. Nem az öngyilkosok fajtájából valók vagytok.

Csend lett s kinos feszültség, de ebben a csendben már nem a régi tisztelet hunyászkodott. A lázadás feszült benne az uralkodó hulla ellen. Sziklai panaszkodott:

— Borzasztó most megélni. Évi hatvanezer korona jövedelmem van és csak éppen hogy megihatom a mindennapi feketémet.

A kis ember sunyi tőre volt ebben a mondatban. A politikai változások értékessé tették ügyes cikkeit, grófjának mind nagyobbak lettek a hatalmi kilátásai s a szordinós kis ember a maga bársonyos hangján kiáltotta el a diadalát: — Látod, nekem hatvanezer korona érik évente és te, koszos zseni, te háromszáz koronákért koldulgatsz.

Miklós arcán árnyék futott át, de hallgatott. Fekete

Izor, aki szenzációs háborus tudósitásokkal fejte meg a háborut s most egyike volt a felszinen uszó embereknek s aki valaha a legutána táncolóbb szolgája volt, hódoló tisztelettel fordult Záhodnik felé s olyan hangon, melyből mindenki megérthette a szurás irányát, mondta:

— Olvastam, Károly, az utolsó versedet a Kulturában. A legszebb mű, ami a háboru alatt Európában megjelent. Ma te jelented a magyar irodalmat, te vagy a kilátszó fárosz, a király. Mi csak a te heroldjaid vagyunk.

Miklós halálsápadt lett s megrángott mint a megszigonyozott bálna. Szemeiből mint megnyilt koporsóból felöklözött kisértetek néztek ki. Az első percben véres szavak futottak a torkára, haragos követelői a megszerzett jognak. De visszanyelte őket s csak ajkai remegtek a belső zivatartól. Ha ebben a percben orkánná lehetett volna s elfujhatta volna az ellenálló világot! Azután gőgösen felkönyökölt két öklére támasztotta a fejét és sötét megvetően nézett maga elé, mint egy életunt oroszlán, mintha mondaná: — Itt vagyok, nyomorultak, ne reszkessetek tovább, halni akarok. Egyétek ki a magatok részét belőlem, én még úgy is óriási halott leszek.

A Fekete Izor mondása mintha jelszó lett volna ezeknek az embereknek, akik gyülölték és megvetették egymást, de akiket most szent szolidáritássá tett a megfeszitendő zseni. Egyszerre mindnyájan a legkihivóbb könnyedséggel, tulzott hangosan kezdtek beszélni. Miklósra senki ügyet sem vetett, senki sem intézett szót hozzá. És mikor olyan szót mondtak, melyről tudták, hogy beléje fájhat, kilüktették mint egy zsákbadugott tört s szemeikbe kis apró manók ültek ki — mind azonos egyformák — és egybe nevettek. Felletár tanár roppant katédrai biztonsággal az utolsó huszonöt év európai irodalmát foglalta össze. Miklóst meg sem emlitette, de Madarászt az égig emelte. Puskás Pál, egy német metafizikai elmélet zagyva szószában kikelt azok ellen, akik még magyar faji izt visznek az irodalomba és a magyar szót különös hangsulyozással és fintorral mondta ki. Mindenki előkaparta a maga kis szigonyát és odadobta a vonagló nagyság felé, csak Záhodnik ült szótlanul, fáradtan s talán egy kissé szomoruan.

Miklós maga elé feszitette hallgatását mint egy fekete pajzsot. Fejét meg sem mozditotta két lefeszitett könyökén, csak szemeibe lobbant fel néha egy-egy futó láng. Lassanként szinte valami gőgös örömet érzett, amint ezek a go-

nosz rovarok körüldongták s feléje szurtak apró fullánkjaikkal, mert ujjongásaikban, mohó kis gonoszságuk zabálásában érezte különálló nagyságát. De zaklatott idegrendszere nem birta a végletekig ezt a roppant feszültséget. Hogy másfél óráig céltáblát állott a kis gonoszoknak, érezte, hogy egy nagy szédülés gomolyog feléje s hogy oda fog vágódni a kis sakálok közé. Nem, nem, szabad ennek megtörténnie, erősnek és érzéketlennek kell lennie mindvégig. Kétségbeesetten kapaszkodott tudatába és legalább annyi erőt akart gyüjteni, hogy hidegen és semmit észre nem vevő királyi keggyel hagyhassa ott őket. Egy pohár likört kért, kiitta, felállt, vette kabátját, kalapját s fáradt rekedten, bágyadt kegyességgel köszönt oda:

— Szervusztok, gyerekek.

De valósággal támolygott, ahogy kiment. Egy percre csend lett az asztalnál. Mindenik tudta, hogy mit tettek, mindenik ugy tett, mintha sejtelme sem volna róla, hogy mi történt. Sziklai szólt s szája fájdalmasan elszélesedett:

— Szegény Miklósunk a vége felé jár, milyen kár, milyen kár.

Felletár tanár komoly bánkódással konstatálta:

— Másfél év óta egyetlen egy sort sem irt, ami el nem maradhatott volna. Nem hittem volna annak idején, hogy ilyen hamar kiadja az erejét.

Sebessi Tibor, a kis kultur jogász, sietett érdemet szerezni azzal, hogy ő is beledöfje a maga kis bicsakját. S mert ő volt a legkisebb, ő volt a legaljasabb:

— Láttátok, hogy reszkettek az ajkai és a keze? Hogy rángott az arca, mikor Felletár Zahodnikról beszélt. Ez a végső stádium, a delirium tremens. A sok tütü és a lipótvárosi lányok megártottak. Nagyon szánalmas volt az öreg.

Mindenik szájában tartotta a maga darabját a nagy hullából, belefürösztette fogait, csemcsegte, itta izét. Havas összegezte a sirfeliratot:

— Engem nem lep meg semmi, én előre láttam mindent. Miklós sohasem volt igazi iró, ő az irodalomban is dzsentri maradt. Igen magyar volt ahhoz, hogy igazi modern művész lehessen.

Künn hideg levegő, villanyfény és rohanó emberek ujra tudatra dörzsölték Miklóst. Végtelen halálos, sötét zivatar tombolt benne. Ugy érezte, mintha roppant sötét város volna, mely alatt felmozdult a leigázott föld, s

melyben ezer toronyról ezer vészharang kondul egybe. A fájdalom és igazságtalanság ostorai alatt mint égig érő sötét oszlop szökött fel életéből a gőg és ugy érezte, hogy ha most ő itt eldülne a roppant éjszakában, minden vele zuhanna, a felgyult város, a megtépett ország s egy végtelen jajkiáltás vonaglana át a megrázott teremtésen. Nem akart most vendéglőbe menni vacsorálni, ahol kis emberek járnak, akiknek ő semmi, akik nem hajolnak meg előtte, akikbe nem döbben bele az ő látása, mintha a Montblancot pillantanák meg. Kellett, hogy egyedül legyen, hogy belőle kiszállt gigászokban tovább folytassa belseje felhemzsegő mitológiáját. Egy Fő-uccai kereskedésben bő vacsorát és két üveg nehéz bort vásárolt s egy hordárral maga után hozatta a lakására. A hordárnak egy tiz koronást dobott, azután bezárkózott szobájába s fejedelemváró nagy asztalt teritett magának. Leült az asztalfőre, felhajtott két pohár bort és győzedelmes isten melegedett szét testében. Evett és rágó izmaiban oroszlánnak érezte magát. Kinyujtotta karjait és elnyugvó Herkulesként domborodott be a levegőbe. Ujból és ujból ivott és lakmározó, fiatal gőgös istennek érezte magát. Fel-felkelt az asztaltól odament a tükörhöz, birkozó állásba állott s szinte sunyi kacagással örvendte szembe magát: — Azért mégis én vagyok Farkas Miklós, én a fejedelem, az erő, a lebirhatatlan fiatalság. Majd még beleráng ebbe a világba az, hogy én vagyok. — Majd visszaült és ujból ivott. Az arca bronzszinü lett s egy darabig mozdulatlanul vigyorszembe a poharával. Majd valami fekete számum támadt fel benne, valami nagyon megfacsarta a szivét. Fel-fellihegte: — Milyen egyedül vagyok, milyen egyedül vagyok!

Megint lehajtott egy-két poharat. Felugrott s mint egy menedékhez, odament a könyvespolchoz. Ott álltak sorban, egyszerü feketébe kötve, müvei, kilenc kötet. Felölelte mind a kilenc kötetet, odavitte az asztalhoz, maga elé tette, ugy hogy a feléje forditott könyvsarkok mint folytatódó villámlást visszhangozták tovább nevét. És a könyvekből kiszállt a beléjük zsufolt szenvedés, a fájdalmas magyar alakok, a faj sok arcu egyetlen tragédiája. A gomolygó világban lassanként egy sötét óriást látott tántorogni, mely ő volt, de egész faja is volt. Igen, el kell vesznie, el fog pusztulni, mint ahogy elpusztul faja, de zuhanása mint világrengés rázkodjék bele az emberi

szivekbe. És mint megvert Attila, roppant máglyán érezte lobogni elitélt testét s a láng végtelenül világitott be az elnyult sikságba. Odament a kredenchez — szelid, jó-étvágyas családi kredenc, — leemelte hatalmas márvány lapját és a padlóra tette. Azután nekiesett könyveinek, letépte a kemény fedeleket, feltépte, felborzolta a lapokat, egybe halmozta a márványlapon. Mikor mind együtt voltak, a villanyt eloltotta, meggyujtotta a papir máglyát és visszaült székébe. A láng éhes élni vágyással lobogott fel és vörös palástot vetett rá. Ő ujból és ujból töltött, az ágaskodó láng felé köszöntötte poharát s egyetlen mohó nyeléssel kiitta. A kis máglya egy égő világ mérhetetlen fáklyájává lobogott gőgös képzeletében s mintha tompa dobok és siratő kürtök zugtak volna át. Ő most halni megy, hogy kisirta faját, most eldől és benne meghal mindenki, akit szeretett. A faj, a nyelv, a százados fájdalmak, minden.

Meg, megigazitotta a tüzet, vigyázva, hogy minden lapocska elégjen. A két üveg bor elfogyott, nehéz mámor feküdt át életén. A tüz elaludt, tántorgó kezei felgyujtották a villanyt. Megint odament a tükörhöz, kidomboritotta mellét, felduzzasztotta karját, békáit veregetve s rettentő arcokat vágva önmagának acsarogva ismételte visszatükrözött arcába: — Magyar vagyok, magyar vagyok!

Másnap reggel sulyosan visszahulló fejjel s halálos fáradsággal ébredt fel a rossz levegőjü szobában. A földön ott volt az elhamvadt könyvek fekete csomója. — Megint bolond voltam, — mondta bosszus szomoruan. És most elébe állottak az anyagi gondok is. Betegsége rengeteg pénzt vitt el s a tegnapi lakoma után alig maradt valamije. A kulturára, fő pénzforrására többé nem gondolhatott, a régi udvarlók elmaradtak. Most látta csak egész egyedülvalóságát. Mindig voltak pénzzavarai, de eddig bizonyos kacérsággal nem látta azokat, mert tudta, hogy az is ajándék részéről, ha elfogad és hogy csak akarnia kell. Most először nézett szembe a pénznélküliség nagy kietlenségével.

Már rég nem dolgozott semmit s csak egy-két kiadatlan elbeszélése hevert valahol, melyeket nem tartott elég sikerülteknek ahhoz, hogy kiadja őket. Most egyet előkeresett s a kávéházba ment reggelizni. Az elbeszélést elküldte egy boyjal egyik napilap szerkesztőségébe, mely valaha sokat lóbálta nevét, mint reklám lobogót. Egy

pár sorban kérte a szerkesztőt, hogy rögtön küldjék a honoráriumot.

A boy megjött s harminc koronát hozott egy pár hideg sor kiséretében. Hogy ilyen tárgyu novellát nem szokott közölni a lap, de rávaló tekintettel ebben az esetben elfogadják, nem tekintve a kockáztatást, hogy nevével esetleges támadásoknak teszik ki magukat, pedig a mostani nehéz időkben nem jó semmiféle érzékenységet megsérteni. A levél összes értelme ez volt: hagyj békét nekünk.

Miklósnak majd kicsordult a könny a szeméből. Harminc koronát, neki harminc koronát mernek küldeni egy novellájáért. Ha puszta aláirását adná, akkor is szemtelenség volna ez az összeg, mikor a leghitványabb firkonc is hatvan-nyolcvan koronát kap egy cikkéért. És azok bánnak igy vele, akik pénzt, dicsőséget, közfigyelmet kaptak az ő nevével, az ő erejével.

Kihez forduljon? Ki előtt hajtsa meg holt fejedelemségét? Más volt a kérés a siker napjaiban, mikor olyan királyi keggyel kérte a kölcsönt, mintha monetát tüzött volna a kölcsönző mellére. Mert akkor az ezt jelentette: legyen közöd hozzám, ragadj a dicsőségemhez. De most a kinyuló karban az alamizsna szégyene reszketett, a feltoluló hangot befojtotta a visszautasitás rettegése. — Nincs senkim, nem vagyok senkije senkinek. Elpusztulhatok és senki sem vesz észre. — Sötét, nehéz zokogás voltak e szavak benne.

Félénken, szégyenlősen ment a fényes uccákon. Ugy érezte, hogy a járókelők belátnak megtárult tragédiájába. Fáradt is volt és sulyosan szomoru. Haza vánszorgott és a hallgató szobában szembe ült az egyedülvalóságával. — Oh, ha valaki megcirógatná a homlokom, ha valaki sirna értem! — mondta magában.

Azután elhatározta, hogy elzárkózva, gőgösen, segitség nélkül fog meghalni. Megszámitotta a pénzét, felosztotta hat napra. Még hat napig fog élni. Nem fog kimozdulni szobájából, ide fogja hozatni élelmét. Azután itt fog meghalni hangtalanul, panasz nélkül. Hadd találják holtan, vigyék vissza a földbe mint egy névtelen katonát. Dőljön ki kiáltás, segitség nélkül az elfordult világból, mint ahogy a fáradt part beleomlik az elpihentető tengerbe.

Négy napig szigoruan betartotta programját. Ki sem tette lábát szobájából, a házmesterné kis fia hordta neki

az ételt. Egész napokat a diványon hevert, nem látott, nem gondolkozott, nem érzett. Csak néha melegedett fel egy régi ölelés testébe, néha frissült nyilt horizont eléje, néha tolult egy fájdalmas, önsirató könny szemeibe.

Az ötödik nap délelőttjén valaki becsengetett. Az a komoly zsidó fiatal ember lépett be, akinek arca olyan ismerősül merült feléje az imaházból. Megállott az ajtóban, szerényen, majdnem félénken kérdezte:

— Nem ismersz meg, Miklós?

Miklósnak most már a név is tudatába lobbant. Kedves, udvarias, egyszerü pózába lendült át:

— Te vagy az, Oszkár? — kérdezte és melegen megrázta a kezét.

Gyöngyi Oszkár egy gazdag budapesti kereskedő fia volt, kinek nagy üzlete volt a Király uccában. A fiatalember átvehette volna apja kenyerét s milliókat szerezhetett volna a nekiindult üzletben. De az apai fától messze gurult fiunak valami ösztönös, testbe rángó irtozása volt minden üzlettől s álomjáró, ijedt tántorgása minden gyakorlati dologban. Az aszkéták egyetlen nagy szerelmével szerette az irodalmat s hogy első verseivel lenyelte azt az illuziót, hogy költő legyen, a nagy francia modern költők forditásának szentelte magát. Szerelmes buzgó türelemmel csalogatta át a francia szavakat magyar harmoniává. Kedvtelésből, hogy müveltségét elmélyitse, tanári pályát végzett, azután több évig volt Párizsban. Itt ismerkedett meg Miklóssal s hosszu esti sétákon ismerte és szerette meg ezt a zsufolt rengeteg lelket. Akkor még Miklós is ismeretlenül küzdött a benne felforrongó erőkkel. Azután sohasem találkoztak, a szerény, elvonuló férfinak sohasem jutott eszébe, hogy kilépjen a néma tisztelők sorából. Most félénkség és vonakodás volt az arcán, mint aki valami kiadott parancsnak engedelmeskedik.

Leültek. Miklós köteles kedvességből felidézte a párizsi estéket s tényleg átcsapott rajta a fiatal remények szele. Gyöngyi figyelmes komolyan nézte Miklós arcát, azután, mint aki egy kész elhatározást tart magában, egyenesen tárgyára tért:

— Nem azért jöttem, Miklós, hogy visszatolakodjam a régi napokba. Ma este elutazom Pestről igen hosszu időre. Itt laktam veled egy emeleten, de nem akartalak háborgatni. Rég megváltam apámtól, nem tudtam az üzletet nézni, kivettem az anyai örökségem. Figyeltem az élet-

módodat, mióta itt vagy s betegségedről is hallottam. Ne haragudj, hogy igy az életedbe rontok, mindig szerettelek s nagy diadalmas jövőjü egyetlen magyar tehetségnek tartalak. Most láttam, hogy nehéz viszonyok közt vagy. Te nem fogsz félreérteni és nem fogod lekötelezésnek tartani, ha felajánlok neked ötezer koronát. Nekem szerzesz igaz jó érzést vele, hogy áldozhatok az irodalomnak. Amikor tetszik, visszaadod, tudni nem fogja senki, én meg ugy sem alkalmatlankodom nálad. Nagyon szerény hála ez azért a sok gyönyörüségért, amit müveid szereztek nekem.

Kivette tárcáját s odatette a pénzt az asztalra, félénken, reménykedőn nézett Miklósra. Miklósban felnyilt az elrejtett könnyes tiszta gyermek, széles áramban ömlött át rajta az emberi jóság s a feléje hajló segitő emberben látta a Krisztus szomoru jó arcát. Meghatva, egyszerüen, felfakadó melegséggel mondta:

— Nagyon, nagyon köszönöm, Oszkár. Ha tudnád, hogy mi mindent adsz nekem ezzel az ötezer koronával. Ha tudnád, mennyire a legjobb percben jöttél.

Kezet ráztak s az összefogott kéz nagy jólesés és győzedelmes dac volt a testvért kereső embernek. A Gyöngyi arca fájdalmassá vonaglott s eltikkadt kérő hangon, mélyen elpirulva mondta:

— Csak egyet kérnék, Miklós, csak egyet, a szivem mélyéből, ha megengeded.

— Szólj őszintén, — mondta Miklós, de belül megrázkódott.

— Miklós, az Istenre kérlek, ne bántsd többé a zsidó fajt, ne irj többet a zsidókról.

A Miklós felső teste megrándult, arcára gyanakvás tódult, szemeiben rossz lángok csaptak fel:

— Hát te is azt hiszed, hogy antiszemita vagyok? Te is, te is antiszemitára értetted a regényemet? Te is, aki olyan intelligens vagy, akinek olyan széles emberi kulturája van? — kérdezte keserüen.

— Nem, nem, Miklós, — mondta könyörögve a fiatalember. — Te nem is lehetsz antiszemita, te, aki minden emberinek hangja vagy. Te csak az igazságot irtad meg. De vannak gyilkos igazságok, melyek ölnek hatod és heted iziglen. Vannak igazságok, melyek oly erővel izznak át az elfogult lelkekbe, hogy már igazságtalansággá lesznek. Az én fajom annyit szenvedett. Én félek, Miklós, ez a

félelem velem született, bennem még összeborzonganak a megkergetett ősök. Nem magamért, én már akár elpusztulhatnék, de szegény fajomért.

Miklósból fekete lobogással törtek elő a szavak:

— És az én fajom! Én nem félhetek a fajomért! Az én fajom nem szenvedett eleget? A háboru folyamán elvetődtem Magyarország minden pontjára. Voltam a fronton, a front mögött, falun és városban. Láttam mindenféle embert, mindenféle viszonyokat. Voltam nyáron a fürdőkben, a Tátrában, a Balatonon, mindenütt, ahol egészséget isznak és örömet élnek. Kik voltak ott? Zsidók, zsidók, zsidók. Menj a szinházakba, a mulató helyekre, mindenüvé, ahol élvezetet zabálnak. Kik élveznek? Zsidók, zsidók, zsidók. Menj a városokba, kiket emelt fel a sárból a háboru, kiknek csordult teljes dézsával a háboru emlője? Kik lettek az élet urai? Zsidók, zsidók, zsidók. Nézd meg, hova omlik a föld, kik veszik meg a fejős birtokokat, kik lesznek gazdái az elbitangult udvarházaknak, kiké lesz a szőlő bora, a kalász magva, kik állják körül a föld csecseit? Zsidók, zsidók, zsidók. Menj a bankokba, ahol uralkodik a pénz, a szerkesztőségekbe, ahol uralkodik a a betü, az üzletekbe, ahol összetorlik a másoktól végzett munka, a központokba, kirendeltségekbe, a trénhez, a gazdasági vállalatokhoz, mindenüvé, ahol biztos az élet és könnyü a haszon. Kiknek folyik pénzt az egész megbomlott élet? Zsidóknak, zsidóknak, zsidóknak. És hol van az én fajom, az én megrabolt, kihasznált fajom? Menj Tirolba, Palesztinába, Flandriába, mindenüvé, ahol hősen, gyermek kedvvel kell meghalni. Kik halnak ott az első sorban? Magyarok, magyarok, magyarok. Menj a kis hivatalokba, ahol becsülettel kell éhen halni, postához, vasutra, iskolákba, törvényszékre és ezer más helyre, ahol buta becsületesen, vacogó foggal kell megállani a végsőig a sarat. Kik nyomorognak hatszoros munkával, kik fáznak, kik döglenek napról-napra éhen? Magyarok, magyarok, magyarok. Magyarország most egy mesebeli óriás koca, millió éhes szájjal, millió csorduló emlővel. A szájak magyar csontot, magyar húst, magyar velőt, magyar szivet rágnak, magyar könnyet, magyar vért, magyar verejtéket isznak, az emlőket ti markoljátok, ti szivjátok és bitang grófi rablók. Hát az én fajom nem szenvedett a multban? Igen, a tiétek is szenvedett, de most részeg kedvvel fizet a jelen. Mi a fizetése az én fajomnak? És ezt nem szabad

kiüvölteni? Oláh, szerb, tót, zsidó beleordithatja faja jogait a történelembe, ha mi megmukkanunk, az barbár soviniz-mus, elfogultság, antiszemitizmus. És te, te sem akarod ezt látni és érteni?

A fiatal ember nagyra nyilt szemekkel nézte ezt a tomboló ember-zivatart. Minden vér elment az arcából, világító sápadtan s mély rémület rángásával nézett erre a felzudult emberre, mintha valami szörnyü jövőbe látna. Engesztelően, nehéz kéréssel mondta:

— Ne érts félre, Miklós. Ha te tudnád, mennyire látok mindent s mi mindentől remegek. De ez csak a fél-igazság s a féligazság gyilkosabb mint az egész igazság-talanság. A zsidóságnak sulyosan megvásárolt jogai vannak ahoz, hogy éljen a magyar életben. Mi voltunk a lendülő erő az uj Magyarország felépülésében, hisz a ti fajotokban rejlő mély kincseknek is mi vagyunk a bányászai s kikiál-tói a világ piacán. Igaz, miénk a megnyert élet, de miénk volt a kockáztatás merészsége, a kezdés szent nyugtalan-sága. Minden fajnak kell a kritika, de éppen most mutatni rá ezekre, mikor szörnyü éhes tömegek lesnek uj meg uj gyülöletre. Néha éjszakánként hulló holttesteket látok és hallom a progrom vad orditását. Ezt te sem akarhatod. Ezért kérlek.

Miklós megáradt indulattal vágott közbe:

— Progrom, progrom! Ezzel a szóval köttök ti le minden kritikát. A progrom a vér őrülete, a vadállat ré-szeg felriadása, a progrom nem intéz el, nem ad igazságot, csak jogot és erőt ujabb imperiumhoz. Ha progrom volna, én dobnám legelőször magamat elébe s az én széttépett testemtől volna először véres a kezük. De van egy másik progrom, egy szörnyebb, mert tartós, egyetemes és nem jajgatja fel a megtorló szánalmat. És ez alatt vonaglik, pusztul, vágódik el a magyar faj. Az a csendes kiválasztás s fajotok rettentő szolidáritása, mely minden szenvedéshez, vérhez, gyötrelemhez, nyomorhoz magyart juttat, minden lélegzethez, élvezethez, pénzhez, hatalomhoz titeket rohantat. Itt van az én pályám. Hiában volt zsenim, faj-megváltó becsületes nagy akaratom, széles emberi ölelésem, csak ti általatok lehettem, mert ti vagytok az üzlet, a megnyert verseny, a demokrácia. Ahogy megszüntem lobogótok lenni, az első kritikánál elhulltam, kiestem, meghaltam s most önmagam virrasztó hulla vagyok. Az a szörnyü progrom, mikor ti oly sajátságokkal, olyan morállal, olyan

eszközökkel, olyan szolidaritással rohantok a versenybe, amiktől elhúz, melyeket halálos lehetetlenné tesz ezeréves európai emberiességünk, ős keresztény vérünk. És mig hibáinkban zsákmányaitok vagyunk, elhullunk a versenyben az által, ami bennünk jó és tiszta emberi. Én látom fajom roppant vonaglását, a bitorolt életet, a lencsén elcsalt örökséget, minden fajú kihasználók rettentő karmait, a vad parazita dzsungelt, mely ráhemzseg a balek magyarra és ne szólhassak, ne jajgathasson ki belőlem az emberi felindulás egy elpusztult, kirabolt, megcsalt nagyszerü fajért, mert Gyöngyi Oszkár ötezer koronát ad nekem s ezzel megvette testem, lelkem, minden napom és életem elrendeltetését. Te vagy az egyetlen, Oszkár, aki a nehéz napokban adó kézzel fordultál felém, de vidd a pénzed. Ez talán fájdalmasabb volt, mint a többiek elfordulása.

A fiatalember beárnyékolt arcán nehéz szenvedés volt, sötét szemeibe felcsillogtak a könnyek. Mindent megvalló testvéri megtárulás és felfakadó sirás volt a beszéde:

— Oh ne érts félre, Miklós! Ezt én mind láttam, még többet, még borzasztóbbat. Ha tudnád, hogy hogyan kerülöm fajom, mióta részeg siker és piszkos pénz polluálta. Ha tudnád, hogy gyülölöm a szerencséjük szemérmetlenségét, pénz-moráljuk, forma-hitük, széthemzsegő győzelmes kapitálizmusuk. Ha tudnád, hogy rettegek minden sikerüktől, mert én hiszem az ó-szövetséget és rettegem a Jehovát. De látod, szeretem a zsidót, a nagyszerü kiválasztott népet, mely ezer tévedés közt tántorog nagy emberi hivatása felé. Mikor bejöttem, még nem tudtam, mire foglak kérni, mert már nem is tudom, melyik a helyes ut. Arra, hogy ne szólj többet róluk, vagy hogy ostorozd őket, mint a régi próféták, nagy emberi szent igazságokkal, mert hálátlanok, mert visszaéltek a megtágult idővel s minden bűnt, mely elnyomó végzetük volt, elnyomó erejükkè tettek. Nékünk uj és uj Babilon kell, minket folytonos szenvedésben kell szeretnie Istennek, hogy jót és szépet teremjünk, különben jaj nekünk. Véletlenül az első kérés esett ki belőlem, mert gyenge voltam, mert féltem drága bűnös fajom. De a te beszéded, mint zuhogó ős igazság megerősitett, csak az igazság lehet jó, csak az adhat életet. Te teljes ember vagy, minden emberit magába ölelő, látó szem és szent igazság az, ha te ostorozol. Nagy tisztitó vihar kell fajunknak, hogy emberré szélesedjék, hogy elriadjon bódult bálványától, a pénztől, hogy beletisztuljon az általános emberi

morálba. A két faj most az összeilleszkedés lázas változásain megy keresztül s neked, aki olyan kegyetlen kritikával ostoroztad saját fajod bűneit, van jogod, hogy ránk kiállts a félrevezető utaknál. Legyen hát korlátlan kritika, mondódjék meg az egész igazság, hogy világosság legyen a jövő nemzedékek lábai előtt. Egy nagy emberi megértés s a közös munka szent ölelkezése fog ebből támadni. Kérlek, könyörgöm, Miklós, fogadd ezt a pénzt, add meg ezzel emberi méltóságomat és tégy ugy, ahogy hivatásod mondja.

Miklós felugrott, magához ölelte a könnyező férfit. Minden bün, kicsinyes póz kihullott belőle, a fellobogó csipkebokor volt, nagy, tiszta emberi ölelkezés. Elmélyült hangon mondta:

— Látod, ez is zsidó, mélyen, nagyszerüen, krisztusi melegséggel zsidó. Én csak az egyik képet adtam meg fajotokról, a sötétet, amivé az ellenséges századok rontották. Te megadtad a másikat, az árnytalanul emberit, az igazság örök szomjuhozóját, ahogy fajotok ős tisztaságában a történelem egyik megváltó gondolatának fogantatott. Ha tudnád, hogy minden nehéz haragom onnan van, mert tudom, hogy egymásra vagyunk utalva, mert szeretlek benneteket.

Több szó nem esett közöttük. Hosszasan kezet fogtak, Gyöngyi elment. Miklós egész nap e jelenet hatása alatt volt s az elment anyagi gondok is magukkal vittek egy darab sötétséget. — Oh mégis nagy, tiszta hivatásom van, mégis termékeny szép emberi élet vagyok. Csak ne volnék olyan egyedül.

Jó hangulata másnap is tartott s mintha vidám családi tüz pattogott volna lelkében. De ehhez a tüzhöz ugy kellett volna egy másik emberarc, egy jó szavakban feléje hajló másik emberi élet. Nagyon éhes volt valami társra, multja elébe fordult s visszahozta azokat a napokat, mikor fiatal álmaira fiatal szivek visszhangoztak körötte. Eszébe jutott, hogy régi egyetemi társai — már mind helyre érkezett emberek: tanárok, egyetemi tanárok, könyvtárosok, muzeumi tisztviselők — délutánonként egy Muzeum-körüti kávéházban találkoznak. Sokan azok közül, akikkel először élvezte a mohón ivott kultura szent részegségét, az irodalom első nagy örömeit. Az élet rég szétválasztotta tőlük s a szelid betüemberek elriadtak forradalmi nevétől. De most a visszaüzöttet kitárt karral fogják fogadni s a kitagadott

emberben csak saját fiatal napjaikat fogják látni. Milyen jó beszélni a régi olvasmányokról, régi sétákról, régi délibábokról, citálni Horáciust, Berzsenyit, Shaksepearet. Nagyon megörvendett tervének s alig várta a délutánt.

A szelid kávéházban a nyugalmazott hivatalnokok tisztes csendje volt. Itt-ott ült egy öreg miniszteri hivatalnok, tanár vagy tőkés agglegény és olvasta a Budapesti Hirlapot. Az egyik szegletben volt a nagy asztal, a kávéház büszkesége, a város hires filológusainak találkozó helye, az akadémia és más irodalmi társaságok tagjai vagy városmányosai. Csendes kis szürke emberkék, akik a világbomlásban tovább furkálták a maguk kis meddő tudománykáját s közben-közben csodálták Vilmost és szidták az angolokat. A társaság élénk beszélgetésben volt, mikor Miklós belépett. Épen azt vitatták, hogy távozáskor vagy belépéskor helyesebb ugy köszönni, hogy ajánlom magamat. Mindkét vélemény tábora sulyos érveket tudott felhozni s egyikük, egy muzeumi tisztviselő, lebunkoló történetí példákat hozott fel nézete mellett. De amikor Miklós az asztaluk felé tartott, a szó csendbe hült az ajkakon s az egymásra tágult szemek kérdezték: mit keres ez itt nálunk?

Miklós hulla szaga már messziről terjedt. Mindenki tudta regénye bukását, betegségét, az elfordult dicsőséget. És most ezeken az embereken két féle gyanu villant át. Miért jön ez most egyszerre közénk? Valamelyik közeli regényéhez kellünk tipikus figuráknak? Vagy az elkergetett ember jön hozzánk, most már mi is jók vagyunk, hogy virrasszuk a nagyságos holtat. Ki tudja, kit mire fog kérni. És már előre felővezték a kis emberek félénk kegyetlenségét, nehogy belesodródjanak valami kompromittáló jóságba.

Négy volt olyan az asztalnál, kik az egyetemi évek mohó barátságában közel állottak Miklóshoz. Fischer Sándor, aki nem rég szerezte meg az egyetemi magántanárságot az ó lapp hangtanból. A harmincnégy-harmincöt éves férfi majdnem egy dimenzióvá soványodott alakja messze kinyult a többi közül. Sovány fején, amelyet egy agár könnyen a magáévá tévedhetett volna, már csak egy-két hajszál igyekezett lehető széles térfoglalással elmókázni a kopaszság szomoruságát. Homlokán és szemeiben éber intelligencia látszott, melynek hatását elrontotta az arc és magatartás folytonos katédrai fontossága. Oh mennyi szép

nap és közös szerelem kötötte valaha ezt az embert Miklóshoz. Egyetemi hallgató korukban, a mohó beszivás mámoros napjaiban együtt falták a könyveket, együtt kóborolták be a budai hegyeket s szavalták tele magyar, francia, angol, olasz versekkel a visszazugolódó völgyeket. Az értelmes és fogékony lélek akkor még Miklós szabad lobogását verte vissza, a szépet a szépért szerette s egy szabad, nemesen látó intelligencia utjára indult. Azután körülmények és emberek, befolyásos tanácsadók s a verseny beteg láza belelökték egy sovány ambicióba: tudós lenni, termelni bármit, de termelni, egyetemi katédrát nyerni. Neki koppant a finnugor filológia egy még kidolgozatlan kérdésének, a szorgalomért való szorgalom meddő holdkórosa lett. Zagyva vad szövegeket cédulázott, néha sajtóhibákból, hibás feljegyzésekből épitett ugynevezett uj teóriákat, fiatalságát, szabadon szétölelkező érdeklődését lekoptatta a szintelen, céltalan munkában, egészségét megrongálta. A nagy életlopásban savanyu-kesernyés ember lett, akinek az egész világ egy szük folyósóvá szegényedett, melynek végén az egyetemi katédra állott. Sokszor ágyba verte a szorgalom, tüdejébe bekopogtatott a halál, arcára kisápadt az elkészült tetem és teste minden omlásával, élete minden szinének elfakulásával nőtt a részeg, vak, ellódult vágy: egyetemi tanár lenni. Ha valamelyik kortársa már beérkezett az égőn óhajtott helyre, hetekig nehéz nyavalya törte s minden nem sikerült pályázata után hosszu éjszakákat sirt. A megaszott gerincet, lapos mellet, csontra száradó bőrt és elaludt vért már csak ez az egyetlen vágy tartotta össze életté s talán — ha váratlanul kinevezték volna — holtan vágódik el a megtalált katedrán. Tragédiáját növelte, hogy egyszer már hozzádörzsölődött a lázasan kergetett álom. Egy neki való katédra megüresedett és akkor az egyetem egy hatalmas professzora elébe tartotta két kezét. Az egyikben az egyetemi katédra volt, a másikban a lánya keze. De a szerencsétlen kergetőt a gyilkos szorgalom rég eunukká herélte s már csak grammatikai alapon volt férfi. As egyik kezet nem fogadhatta el s a másikat haragosan elrántották előle.

Szemüvege alul gyanusan vizsgálódva ki, mint egy tapasztalt zálogházi becsüs, Szeszák Gyula rendes gunyos mosolyát lóbálta az ajakán, mint egy megszokott zsuzsut. Ő is Miklós belső emberei közé tartozott hajdan. A történelemnek dobta magát, de Miklós átsodorta érdeklő-

dését az irodalom és művészet tereire is. A kitünő emlékezetü, tiszta fejü fiatal ember valaha gyülölt minden képmutatást és nagyképüséget. De sok lefojtott lira s féltve dugott jóság volt benne és ezért Miklósnak egyik legjobb pajtása volt. Vad télen, roppant hózivatarokban együtt mentek át a Jánoshegyen s a budakeszi korcsmában meleg bor mellett éjszakákon át fürdöttek a visszacitált szép dolgokban s előzuhogó álmokban. Soha egy bókot nem mondott Miklósnak, egyedül merte hibáit, bolondságait durván az orra alá dörzsölni, de minden bajában leskedő gonddal termett segitségére s szerette a könyves emberek irodalmi nagy szerelmével. Tisztán látó szeme, mohó érdeklődése kora nagy áramai iránt gyanussá tették. Pályája legelején fájdalmas mellőzéseket s nagy megpróbáltatásokat kellett elszenvednie. Ereje fogytán belátta, hogy megbizhatóvá kell szelidülnie, nekiadta magát a tizenhatodik század balházásának s kis obscurus humanisták életét cibálta felszinre, akik jól kiérdemelték az örök semmibe döglést. Most már meglátták a befolyásosok is, ez a jó történelem, a belovagolt paripa s pompás állást kapott az egyik miniszteriumban. Kegyeltje lett a hivatalos tudomány minden nagyságának, mert megbizonyosodott, hogy ő sem akar élőbb és okosabb lenni náluk és már ott állott az egyetemi katedra tövében.

Habár János volt az egyetlen magyar vérből szakadt a társaságban. A kis zömök, nagy, okos fejü emberke volt hajdan Miklós fiatal társaságának humora és egészséges kacagása. A magyar irodalomba dolgozta bele magát, de sohasem annyira, hogy az étvágyát a legkevésbé is megzavarja. A munka neki két pihenés közti rövid életmozgás volt. Nem volt nagy horizontu ember s müveltsége sem ölelte fel a nyugati irodalmakat, de gondosan elhatárolt kérdésben józanul látott és sok levetkezhetetlen becsület volt benne. Régen, mikor összehajolva bontották ki álmukat egy-egy korcsma asztalnál, vagy a biatorbágyi hegyeket mászták, azzal tudta halálra kacagtatni társait, hogy faluja egyes tipusait adta elő földszagu, igazi paraszt valósággal. Miklóst szerette s azok közé a kevesek közé tartozott, akik nem hizelegtek hibáinak is. Eleinte a jelen irodalmi életről irogatott s kortársait próbálta értékelni, de sulyosan tudtára adták, hogy igy nem boldogulhat. Nyelt egyet s vaskos humora nem vette tragikusan a dolgot. — Ha nem irhatok okos dolgot, irok ostobát. — Le-leadott nagy

ritkán egy egy cikket a Zrinyiász latin elemeiről, Arany forrásairól s más ilyen szelid eunukságokról és ezzel nagyszerü állást biztositott magának Budapesten. Jó magyar heverése távol tartotta minden összeütközéstől s elbujtatott humorral élvezte azt a társaságot, melyhez érdekei kötötték. Szerette a jó kortyokat, a jó falatot s pirosan, élőn és szinesen maradt meg a meddő tudás hervadtjai közt.

Elnyult orral, mint egy szélben álló vizsla, hat felé figyelő szemmel, mint egy féltékeny asszony, tizenkét felé tisztelettel igenlő nyakkal, mint egy miniszteri titkár, lehetőleg látszóan, orditó szerényen, de boglyasodó önérzettel, csücsült Gruber Ede egy karszékben. Ő már nem is filológus volt, ő volt a filológia mint Ding an sich, mint önmagáért levő numen s minden más ember csak annyiban lehetett filológus, amennyiben egy Gruber mozgott benne. Ő volt az irodalmi megfelelések rettegett vadásza s a magyar irodalmat kölcsönkért megfelelések lekszikonává lette. Ha Vörösmarty azt irta: a tó befagyott, német hatás volt, mert Goethénél is összeszilárdul nul fokon alul a viz. Ha Arany azt irta: Isten segits, az megint német hatás volt, mert 1117-ben egy reichenaui szerzetes, aki eddigi hibás állitás szerint 1086 julius másodikán Altenburgban született, pedig az ő helyes felderitése szerint 1086 julius negyedikén lélegzett be először a világba, szintén igy kezdte imáját. Filológiájával, mint felriadt háziasszony lámpájával a poloskás ágyat, végig kutatta a nagy irókat s minden szavukat visszadugta egy holt német szájába. Hihetetlen mennyiségben termelte az ilyen felfedezéseket s reggeltől estig felfedezett, eddigi állitásokat cáfolt, ujat mutatott ki. Valóságos filológiai detektiv volt, azonkivül mindenhez értett, mindenhez hozzászolt s tudását mint egy kolompot folyton odarázta a többiek elé. Amellett pompásan tudott nélkülözhetetlen lenni, ő volt a befolyásos tudósok mindenütt jelenlevő Figarója, aki rosszat mondott vagy himnuszt zengett szükség szerint. Meg is tették egy külföldi tudományos intézetnél a magyar tudomány képviselőjévé s a kis ember minden héten ódát küldött magáról a magyar sajtónak. Most egy pár heti szabadságon volt s megnövekedett tekintélyét lehozta a régi körbe. Ő volt hajdan a legszájasabb heroldja Miklósnak, legszolgaibban utána játszott minden szeszélyének s a leggyorsabb meneküléssel hagyta ott a forradalmivá bomlott lángészt.

Miklós mindenkit ismert az asztalnál és őt is ismerte mindenki. Udvariasan, megnyugtató szerénységgel hajolt meg:

— Megengedik az Urak? Azután régi pajtásainak intett oda: Szervusztok, rég nem láttalak benneteket.

Széket mutattak neki. Kinos csend lett. Mindenki különösnek érezte a nyelvéhez jövő szót s inkább nem mondta ki. Minek jött ide ez az idegen, akinek semmi köze nincs hozzájuk? Az egyszerü, lábujhegyen gyülölő, foghegyről szerető emberek lelke most valóságos gyülöletbe borzolódott, hogy ez az ember igy rájuk sulyosodott, igy visszaijeszti életüket még akkor is, mikor már hulla. Gruber szabaditotta meg magát először a csend ellen.

— Olvastam, Miklós, nem rég az Irgalom cimü novelládat. Igen sikerült volt. Ugy-e a főmotivumot Maeterlincktől vetted, akinél szintén nem eredeti ez a téma. Ő is a középkorból vette.

Miklós a kedélyes óriás jó pajtásságával mondta:

— Csacsi vagy öreg. Mindig mondtam, hogy a filologus ne bántsa az élő irodalmat. Az még rugni talál.

Most már gonosz szurás ütött ki a szemekből. Nem elég, hogy ez az ember lángesze, országos hire szemtelenségét odadörzsöli kis életükhöz, hanem egy kedélyes, indulat nélküli kézlegyintéssel semminek bólintja azt, amiért ők fontosak, amiért egymást idézik, amivel érdemet és dicsőséget szereznek. Ki akarja lopni szorgalmas életük illusióját, felkergeti azt a miértet, melyet mindenik ott rettegett tudata mélyén. A legyömöszölt hangot: szalmát csépeltek, hiábavalók vagytok. Szeszák mosolygott, mint mindig, ha harapni akart, de a szemüvege alatt rossz fény csillogott.

— Te azt hiszed, hogy most is a Kultura zsidó gyermekei közt trónolsz. Köztünk bajos lesz ilyen hanggal imponálni. Utóvégre egy-két rossz regényt mi is tudnánk irni, ha akarnánk.

Miklós uj, fellobbant életével nagyon erős volt. Elhatározta, hogy nem lesz érzékeny, hogy addig fogja kaparni ezeket a géppé halt embereket, amig a régi meleg emberre fog találni bennük. Felkacagott.

— Ezt nagyon elhiszem. Különben a Kulturához már semmi közöm. Hanem öreg, azokon a szép augusztusi éjszakákon, amikor a Halászbástyán szavalgattuk Dantét,

egészen be a hajnalba, nem gondoltam, hogy te kis szász humanistákat fogsz ekszhumálni.

Szeszák igyekezett haragos fellobbanással beszélni, hogy olyan melege legyen, mintha igaza volna:

Te akkor is bolond voltál, Miklós és sohasem jött meg az eszed. Mehettél volna valamilyen pályára, a megyéhez, a törvényszékhez, bárhová. Most mindenütt lennél valaki s azért irkálhattál volna, ha éppen akartál. Mi vagy most voltaképen, hogy a zsidóid faképnél hagytak? Mi a jövőd?

Miklós kegyes volt és mosolyogva hárította el az ütést.

— Sohse bajlódj az én jövőmmel és engedd meg, hogy ne busuljak azon, hogy csak Farkas Miklós vagyok. — Hát te hogy vagy, Sanyi? — fordult Fischer felé — egy kissé rossz bőrben vagy.

Fischer idegesen rázkódott össze. Azt hitte, hogy ez célzás belső összehullására, mit oly félve rejtegetett. Harapta a szavakat:

— Én egészséges vagyok, Tiz év óta nem feküdtem betegségben és aligha lesz szanatóriumra szükségem.

Miklós valami különös zsibbadtsággal fogadta ezeket a szurásokat. Ő, aki máskor ugy megrángott a legkisebb benyomásra, az atmoszféra tapintásaira, most átüthetlen jósággal vette körül magát. Olyan élesen, olyan kezdetüktől fogva látta ezeket az embereket, kis életük minden gyökérszálával, annyira tudta, hogy mi bántja őket, hogy szánalmat érzett irántuk. Valósággal odaadta magát nekik, hogy harapják és örvedjenek. Mint ahogy egy jó tehén odafekszik a cibáló gyermekeknek.

Habár szólt most s ugy beszélt, mint aki hozzá van szokva, hogy orákulum legyen:

— Én csak azt nem értem, Miklós, honnan vettétek ti azt a jogot, hogy lesajnáljátok a megelőző irói generációt. Ti azt hiszitek, hogy amiért valaki zsidó, már zseni és nagy iró. Minden őrült bukfencet behoztatok a nyugati irodalomból s mert ez nálunk uj volt, azt hirdettétek, hogy ti teremtetek irodalmat Magyarországon. És legalább magyarul tudnátok. De a zsidó zsargon leggyalázatosabb szólásait vittétek be a magyar nyelvbe. Persze, te kellettél nekik, mert örvendtek, hogy magyar gyalázza a magyart, a hagyományokat, a kereszténységet. Jó faltörő kosuk voltál és ezért nagy irónak tartottak. De ugy látszik már te is torkig vagy velük és ők is veled.

Free Magyar Reformed Church
San Francisco & Vicinity
102 Laurel St, Redwood City 94063
(650) 365-1535

Mihálovics Zoltán, egyik legjobb nevü nyelvész, akinek tizenöt év alatt sikerült kimutatnia, hogy a magyar — a — hang ezelőtt ezer évvel zártabb hang volt, de a mai o-nál nyiltabb, könnyed nehezteléssel szólt:

— Én csak azt nem értem, uram s szeretném, ha ön, mint a legilletékesebb, megmagyarázná, hogy magyarnak tartják önök a stilusukat. Azok az egybezsufolt mondatok, az ige, mely mint egy kölcsönkért szamár a jelző és határozó terhét is viszi, teljesen érthetetlenek a józan magyarnak, mintha képrejtvények sorozata volna az önök nyelve, olyan fárasztó. Hol vannak önök a Herczeg Ferenc klaszszikus tisztaságától? És egy irodalmi munkának a célja talán mégis az, hogy megértsék.

Egy öreg akadémikus, aki mindig a fiatalokkal szeretett lenni s pikáns adomákban emlékezte vissza hajdani kakasságát, felhörcsökösködött:

— Egye a fene a stilust, az csak stilus. De amiket irnak az urak, az már sok, az perverzitás. És hogy beszélnek a magyarról! Ön egy helyt azt irta, igen tisztelt uram, hogy a demokrácia letaglózta a magyart. Más országban ilyenért főbelövés járna. Hát ökrök vagyunk mi?

Miklós kedélyesen felkacagott:

— Szeretik az urak a hideg sertés karajt?

Mindenki szeme feléje rezzent. Mindenik szemből gyanakvás és rossz akarat szurt feléje:

— Kitünő karaj van a Mátyás pincében. A besózásnak valami különös módját tudják, ami pompás izt ad a husnak. Én inkább a kövérest szeretem, de azért becsületes embernek tartom azt is, aki a soványat eszi. Én az ecetes ugorkát szeretem hozzá, de sokan ecetes paprikával eszik, mások meg céklával. Nagyszerüen esik utána egy-két pohár sör. Kár, hogy a háboru alatt a sörök olyan fene rosszak. Már a Mátyás pince sem a régi. Tudják, hogy a Mátyás mint egyszerü csapos-legény kezdte az üzletet s most százezreket nyer. Igaz, hogy a felesége Tercsi, budai sváb lány, nagyon okos asszony.

Mindenki érezte a téma változtatás fölséges gőgjét.— Hát még vitatkozásra sem méltat bennünket, még megsebezni sem lehet. — Gruberből gonoszan forrt ki az epe:

— Még egy kissé rapszódikus vagy, Miklósom. Nem jöttél igen hamar ki a szanatoriumból?

— Siettem, hogy helyet csináljak neked, — felelt Miklós mosolyogva. Azután jó szelidséggel odahajolt a

fakó emberek közé: — No, itt vagyok, egyetek meg, fiókáim.

— Ugyan ki akar téged megenni, — biggyesztette fel az ajkát Habár. — Ne gondold olyan fontosnak magadat, hogy mindenki téged üldöz. De jó volna, ha már megjönne az eszed. Ideje már, hogy fedél alá juss.

Ugy beszélt mindenki vele, mint akitől már semmit sem kell félni, semmit sem lehet várni. És öröm is volt a gonoszságuk: megbosszulni a hullán, hogy olyan nagy élettel mert élni. És megnyugvás is volt: lám, mégis a mi kis meddő életünk a legjobb, a legbiztosabb.

Miklós legvégig állta a sarat. Kedves, kiengesztelő, jókedvü és alázatos volt. Lassanként más témákra fordult a társalgás s ő valóságos szinészi jókedvvel vette magára a nézetüket s maga kacagta önmagát bennük, mint egy kinőtt ruhába öltöztetett árva gyermeket. Hangsulyozta a józan észt, a rendet s más kedves jelszavait az érdekturó bogárkáknak. Kiáradó szelleme, önmaguk dacára, mégis leszeliditette a ráemelt körmöket. Később egy pár adomát is mondott, ösztönös átéléssel elevenitve eléjük a dolgokat. A kis emberekben jó kacagással rázta meg a fürészport. A végén nagyon szivesen váltak el. Az öreg akadémikus apásan rázta meg kezét:

— Kedves öcsém, ha egyszer rászánja a fejét, hogy magyarul és okosan irjon, szóljon nekem. Bejuttatom a Budapesti Hirlaphoz.

Miklós hazamenet magában mondta: — És ha én most szép engedelmesen meghalnék, milyen ujjongással exhumálnának ezek egy-két év mulva. Hogy felujjulnának az irodalomtörténeti frázisok a magánosan pusztult zseniről. Hiszen mind a négynek van a hasában egy csomó kortársi feljegyzés rólam, vagy egy készülő tanulmány. Csoda-e, ha szeretnének már temetni, mikor én leszek a megnőtt fontosságuk?

Megértette, hogy egyedül van, teljesen, örökre egyedül. Hogy ezentul minden társulás, összefogás lehetetlen számára, minden irány, minden érdekkör idegen tőle. — Ma jó leckét kaptam a szentimentálizmusomért. Megérdemeltem.

Nagy elpihentető bágyadtság szállt rá. Minek dolgozni, minek akarni, minek lenni! Minek taposni be a kis emberek fontosságába, minek tántorogni itt az apró nyilak előtt, mint egy mamut-korbeli roppant anakronizmus? A

zseni antidemokrátikus, megérdemli a mártiromságát, ki kell hullania a rohanó életből. Ha nem megy gyorsan a meghalás, segiteni kell.

Azon este megfogta az utcán az első ölelkezést kináló leányt, elvitte magával mulatni egy kisebb vendéglőbe. Éjjel halálosan részeg vágy fogta el. Hazafelé folyton ezt csuklotta a lánynak: — Ugy-e, szeretni fogsz? Kapsz száz koronát, ha szeretsz. — Otthon pedig tehetetlenül nyult el s a fizetett lány nyugodt horkolással aludt mellette.

3.

Farcády tiszteletes ur orditott, hogy fogyjon belőle a kétségbeesés:

— Ne siránkozzatok, az Istenteket, mert kiváglak mindnyájatokat. Nem elég, hogy éhezem értetek, hogy éjszakánként majd megőrülök a gondtól, hanem még egy percnyi nyugalmam se legyen tőletek. Ha rongyos a cipőtök, hát rongyos, ne járjatok ki, punktum. A bőrömet nem nyuzhatom le nektek cipőnek. Ez is az anyátok müve, ő biztat fel benneteket. Ő nem akarja megérteni, mi a nem lehet. Azt hiszi, hogy rablom a pénzt. Mert egyszer olyant csinálok, hogy magam is megbánom.

A két kis lány elnémulva, riadtan menekült az anyja ágyához. A kisebbik befurta fejét a nyugvó asszony mellébe, a nagyobbik anyja haját kezdte babrálni s ajkán némán vonaglott a félénk sirás. Milla lagymatag hangon siránkozott:

— Te csak orditani tudsz, Jenő, s ezeknek a szegény gyermekeknek a lába majd elfagy a hidegtől. Bár az Isten már elvenne mindnyájunkat, akkor nem volna kire agyarkodj. Nekem huslevest rendelt az orvos és egy hete még a szinét sem láttam. De orditani azt tudsz. Ha az Ürmössyék nem volnának, tőled már rég elpusztulhattunk volna.

— Hát mit csináljak? Hát mondd meg, hogy mit csináljak. Lopni menjek? Nem koldultam már le az arcám bőrét értetek? Nem éhezem miattatok, hogy ugy nézek ki, hogy a koldusok is szánnak. Tanits meg, hogy mit csináljak. Éjszakákat nem alszom, hogy miből fogom kiteremteni a házbért, hogy mit dugjak másnap a szájatokba. Neked könnyü, te ma is nagyságos asszony vagy, akinek

méltóztatik beteg lenni, akit tojtatnak. Nincs a világon férfi, aki végig szenvedné azt, amit én.

— Te szenvedsz, te szenvedsz! Hát nem én faragom fel utolsó ruhám ezeknek a szencsétleneknek? Hát nem éhezünk, nem didergünk eleget? Annak vagyok most is a betege. Minek kellett neked a család? Az ilyen embernek való a család!

Farcády sovány, halott arcából fehér lángokban csapott ki a düh. Ugy orditott, hogy a rosszul gittelt ablakok reszkettek bele:

— Te beszélsz igy? Te, Te! Ez a hála, hogy a koszból kiragadtalak, hogy meztelen varróleányból selyemruhás tiszteletes asszonyt csináltam belőled! Miattad tettem tönkre a pályám, miattad lettem koldus, pedig a tehetségemmel most ki tudja, hol lehetnék. Én megfosztok mindent magamtól, lemondtam a dohányról, a borról, járok rongyosan, csak hogy nektek legyen mit zabálnotok és te beszélsz, te, akinek pucc és pletyka volt az egész élete, aki sohasem tudtál sem feleség, sem anya lenni. Jól van, megyek koldulni, lesz cipőtök, lesz husleves, az Istenetéket! Megyek koldulni s ha nem adnak, hát lopni fogok. Bánjátok is ti, ha én a börtönbe is kerülök, csak a tiszteletes asszony egyék huslevest.

Felrántotta télikabátját, vette a kalapját, elment. Ugy bevágta az ajtót, hogy a kis ház majd kidült gyökereiből. Milla félájultan, lassan hulló szavakkal sirta oda gyermekeinek:

— Meg fog ölni apátok, meglátjátok, hogy meg fog ölni. Menj, Sári szivem, kérd be az Ürmössy nénit, mert mindjárt meghalok.

A kis leány nem sokára visszatért egy negyvenötnegyvennyolc éves asszony karjaiba csimpaszkodva. A egyszerü, jó paraszt Mária arcu zömök asszony kötényével törölt egyet az orrán s gondosan hajolt a szétlágyult asszony felé:

Megint baj volt, drága tiszteletes asszony? Hallottam a tiszteletes ur hangját. Ugy ment ki az udvarról mintha pisztolyból lőtték volna ki. A tiszteletes ur jó ember, de tekinthetné, hogy milyen beteg a tiszteletes asszony.

Milla, mert érezte, hogy jóság és szánalom hajlik feléje, mindjárt ravasz, elkényeztetett gyermekké puhult:

— Bánja is ő, ha ma felfordulok is. Ezek a szegény gyermekek panaszkodtak, hogy lefagy a lábuk a talpatlan

cipőjükben s ezért orditozott ugy. Én majd meghalok egy kis husleves után, az orvos rendelte, de azért a szinét sem látom. Magamért nem bánom, ha meghalok, de mi lesz ezekkel a szegény gyermekekkel?

A könnyei cseppekre nem tagolódva folytak végig az arcán, le a párnára. Mióta földönfutók lettek s a haragos napok sötét öklökkel verdesték a futott családot, az asszony egy lagymatag sirás folyton folyása volt. Mintha az elérkezett végzet, a szörnyü képek és mostoha viszonyok: a beléje rohanó egész zord világ cseppfolyós állapotba disztillálódott volna benne, mintha gépezet volna, mely könnyekbe folytatja a beérzékelt világot. Nem tenni semmit, hullott tagokkal sirni, sirni mint egy monoton őszi eső: ez volt a laza asszony egyetlen lehetséges felelete az elébe állt végzetnek. Ürmössyné jó szavakkal igyekezett beflastromozni a siró életet:

— Ne sirjon a tiszteletes asszony. A tiszteletes ur jóságból olyan dühös, fáj szegénynek, hogy nem segithet a családján. Holnap huslevest főzünk, a Lezsák mészáros velős csontokat igért. Ha nem haragszik meg a tiszteletes asszony, hozok egy jó tányérral. Vagy kettővel is, a kis kisasszonyoknak sem fog ártani egy kanál meleg leves.

Hosszu hetek óta ez az egyszerü asszony volt a gondviselés, a kinyujtott kar a fuldokló család felé. Kilenc napi borzasztó ut után érkezett a család Kolozsvárra a felbolygatott Erdélyen keresztül. Itt a város szélén, a Holdvilág uccában, a klinikák és az őrültek háza mellett kaptak egy telek mélyén egy nyomorult konyhát és szobát, melyekben egy pár butor darab is volt. A telken, ahol szokott nyomoruság és csendes nélkülözés lakott, nagy rangemelkedés volt a papi család bevonulása. Mert amint ez a kiáltó nagy nyomoruság beköltözött, a szegények is sajnálkozókká, a nélkülözők is adakozókká rangosodtak. És jóságuk méltóságát emelte, hogy egy uri embert, egy papot támogattak vele.

A telken elől, elválasztva a kaputól, két lakás volt, mindenik két ablakkal nézett az uccára. Az egyikben Ürmössyék laktak, gyermektelen idős házaspár, az egyetlen jólét, a mindennapi husevés a szomoru telken. A férfi vasuti hordár volt, nagy napi keresete volt s bámulatosan ismerte a jutányos beszerzés titkos utait. Övék volt a hátsó veteményes kert is. Hozzájuk jöttek a szomszédok egy kis petrezselyemért, hagymáért, tormáért, tőlük kértek

kölcsön tojást, gyalut, fürészt, a hónap utolsó napjaiban öt-tiz koronákat. És itt a szegények nagy köztársaságában senkisem élt vissza a nyilt kezü bizalommal. A másik első lakásban a tekintetes ur lakott, egy adóhivatali irnok, aki, mikor a közeli mészáros, szatócs, suszter vagy korcsmáros megtagadták a hitelt, hogy ezzel az ultimátummal riasszák a fizetésbe, méltatlankodó leveleket irt cicerói lendülettel s nevét Besztercei Bagaméry Károlynak irta alá. De a hónap első napjaiban sohasem használta nemesi nevét. Felesége, romantikus, már hervadt asszony, reggeltől estéig és estétől reggelig nyakig uszott a füzetes regényekben s két lányuk és egy fiukat nevelhette az egész telek, az ucca, az időjárás és a jó Isten. Ők a hónap huszadika táján harminc koronával szerepeltek Ürmössyéknél s ez a harminc korona mint egy halhatatlan tennisz labda évek óta verődött az Ürmössy és a Bagaméry ház közt. Bagaméry már öröklött joggal tekintette mellékjövedelmének. A telken lakot még Zift suszter, aki nyáron énekes madarakat orvadászott és hangyatojást gyüjtött, télen pedig fogházban ült a nyaráért. Felesége, becsületes féllábu asszony nevelte és iskolázta három fiát és egy lányát a semmiből. Mosott és foltozta a szomszédok fehérnemüjét. A negyedik lakós Réfné volt, egy feszületre néző arcu öreg özvegy asszony, akinek a lakása egy óriási sütőkonyhából állott, hol fekete kenyeret sütött a szegény fogyasztók számára és egy kis tiszta szobából, ahol lánya Anna varrogatott és szőtt jövőt vasárnaponként egy fiatal szomszéd gépésszel. Es leghátul, az árnyékszék, disznóól, kamarák és csirke ketrecek szomszédságában volt a nyomorult kis bárka, mely évekig lakatlanul állt s mely felfogadta most a nagy emberözön menekültjeit. Farcádyné, mint titkos őszi ökörnyállal, hosszu panasszal szőtte át a szíveket s a papi család nemsokára az egész telek pártfogoltja lett. Öröm volt nekik gyámol lenni egy nagyobb nyomorúságban s még Bagaméryék is tudtak adni, először életükben. Az asszony regény füzeteit bölcsönözte oda Farcádynak, ki ezekkel bóditotta ki magát a való világból, a férfi a régi, eldobott akták egyik felén tiszta papirosait adta a két kis lánynak, hogy firkáljanak rajta. A fiu segitett áthozni a fát és sulyosabb dolgokat a sarok üzletből s a két Bagaméri lány vidám fecsegést hozott néha a sötét házba.

Farcády korbácsolt sietséggel rohant le a Trefort

uccán. Amint ez a csontváz sovány, tragikus karikatura, tépett sapkájában, kopott, foltos, zsirpecsétes télikabátjában, nyilegyenes merev tartással, látástalan szemmel a levegőbe révedezve átfutott, az elmenők szivébe beledobbant a nagy tragédia, melynek ő csak egy kiáltása volt. Ebben a városnegyedben már mindenki ismerte s az emberek rajta legeltették renyhe jóságukat tétlen szánalommal. A Jókai uccán nagy összetömörülés volt. A sétáló Arz tábornokot, az erdélyi bosszuálló hadsereg vezérlő tábornokát bámulta a tömeg. A Főtéren óriási izgatott tömeg hullámzott, Kolozsvár tömve volt katonákkal és menekültekkel. A románokon aratott nagy győzelmek hisztérikus ujjongásai közé vészhirek vegyültek felfedezett árulókról s voltak, akik saját szemeikkel láttak ötven felakasztott román árulót a Fellegváron. Farcády tiszteletes elhatározta, hogy egy régi iskolatársához, a református kollégium egy jómódu tanárához fog menni. Elébe tárja kétségbeesését, könyörögni fog mint egy koldus, mint egy halálra itélt s ha nem kap segitséget, rabolni fog, vagy elemészti magát.

Amikor a Városház udvarán átment, zaj és emberek elmaradtak s a régi szinház és az Egyetem között mély csendben álltak a havas gesztenye fák. Farcády tiszteletes ur megállott és egyszerre viharos zokogás türemlett az ajkai felé. Arca meg-megrángott az erőlködéstől, hogy hangba ne szakadjon a sirása. Régi volt ez a csend és régi volt ez a sirás.

Itt vitte valaha az édesanyja kézenfogva, hogy beirassa a kolégyom első osztályába. És az anyai szavak friss melegen szálltak vissza, amint a jó asszony hősi mozdulattal mutatott az öreg szinházra s Jókaiból szakadt pátosszal mondta:

— Nézd, fiam, ez a magyar nyelv legrégibb temploma, a nemzeti szinház.

Itt e fák alatt repültek fel első hősi álmai, itt épitette fel magát nagy tragikus szinésznek. E fák gesztenyéiből csináltak társaival pipát s szivtak hervadt levelet benne. Tovább indult. Lassu, vigyázó léptekkel ment előre, mintha a mult napokon, mint gonddal elhelyezett deszkákon lépdegélt volna s görcsös félelem vigyázott benne, hogy le ne csusszék a borzasztó ma sötét valóságába. Mély hallgatás volt a Farkas uccán és Farcády tiszteletes ur könyv nélkül tudta ezt a csendet. Ezzel beszéltek valaha neki a régi kövek valótlan, tiszta, hősi életmesét.

És egyszerre ugy tetszett neki, mintha az egész csendes ucca, a kolégyom vén, kopott-zöld kockája, a sárga tanári lak, a hegyesen felnyuló avult református templom egy óriási mell volna, az ő melle s tiszta zsoltárok és gyermek zokogás vonaglana benne. És mintha a kolégyom barna kapujából egy szőke haju, nagy fehér galléru, jó kis fiu jönne ki, könyvekkel a hóna alatt és rákérdezné nagy kék szemével:

— Bácsi, szegény, kopott, megkergetett bácsi, hova tévedett, mi baja van?

Élesen, egyszerre látta élete minden rosszaságát, körülvették feketén, piszkosan, vigyorogva mint egy ijesztő mese alakjai. Egyik fogait csatogtatta, kéjes arca volt, de sápadt volt és szőke szőr volt rajta. A másik egy nagy váluból zabált s nagy, disznó agyarai közt étel és bankók voltak. De sápadt volt és szőke volt a szőre. A harmadik rettentő majom volt s részeg dőlingezésben dajnált, de ez is olyan halvány, beteg majom volt s ennek is beteg, piszkos fehéres szőre volt. Az egész csendes ucca borzadalmas alakok hemzsegése lett, mindenik külön, külön idomtalansággal. De ha a bün más, más volt is, a szörnyü arcok ijesztő bozótjában mégis mindenikből ugyanaz a halvány őrültség merült elő. És a döbbentő alakok egybe táncoltak, szagolták egymást mint tavaszi kutyák, vigyorogtak, acsarogtak, s tovább járták a maguk kalamájkáját. És amikor néha szétmentek s tisztás támadt közöttük, előmerült a vén kolégyom, mint egy sötét szikla és előtte állt a kékszemü gyermek s szemeiben könnyekben rezgett a kérdés:

— Bácsi, szegény, kopott, megkergetett bácsi, hova tévedett, mi baja van?

Egy jó negyedóráig állhatott igy, nézve, hogy patakzik ki a dolgokból elfolyt élete. Most már nagyon bánta orditásait s a rossz szavakat. Neki jónak kell lennie, türnie mindvégig, egészen a Golgothái. Neki meg kell vásárolnia az elvesztett napokat. Szegény kis férgecskéi, szegény kis lánykái mennyit szenvednek s még a panaszukat sem tudja türni. És az a szegény asszony is mit nyert azzal, hogy az életét hozzá kötötte? Magával sodorta a legmélyebb nyomorba. Oh jónak, nagyon jónak kell lennie.

Az elvállalt feladat komoly bátorságával ment tovább. A kolégyom nyilt ablakaiból katonák bámultak, a szobák-

ból káromkodás és ének hallszott ki. Itt is a fertelmes háboru hentergett. Bement a tanári házba, tudakozódott barátja után. Azt a választ kapta, hogy a tanár egész családjával Dézsre utazott s nem jön vissza, amig az iskolai előadást ujból meg nem kezdik.

Mint megérdemelt büntetést fogta fel az ütést s meg sem tántorodott bele. A zsebében egy csomó verse volt, ezeket fogja elvinni az egyik ellenzéki lap szerkesztőségébe, csak kap értük valamit. Mióta a nagy rablás kikergette otthonából és minden napja rémmé torzult s hogy ital és dohány nem vigasztalt többé, ujból feltámadt benne az elhervadt muzsa s hosszu ódák bomlottak ki belőle. A legképtelenebb papir darabokra, a cukor, liszt s egyéb staneszlire irta ezeket a zord, rettentő átku verseket, melyek a tizenhatodik század jeremiádjait borzasztották vissza az olvasó bőrébe. Ezekben az ódákban kikeltek a holtak s csontujjaikkal fojtogatták meg a betört rablót, az elhullott gyermekek rothadt tetemei fekete pestist küldtek a betörőre s az egész szavatlan természet: a sziklák, hegyek, erdők, az egész megrugott Erdély az őrült Lear lett, ki rettentő vonaglásokban üvöltött átkot gyilkosaira. A lap, mely ezelőtt huszonöt évvel fiatalkori kezdéseit közölte, eleinte szivesen adott tiz-husz koronát egy ilyen versért. De ahogy a román megverve futott saját tüzhelyétől is és a versek kevésbé aktuálisak lettek, már huzódozott e magukat ismétlő komor riadóktól s igen sokszor csak egy-két mentegető sorral válaszoltak verseire a szerkesztői üzenetben.

Kedélyesen toppant be a szerkesztőségbe:

— Jó napot adjék Isten, megint itt volnék. Hoztam az uraknak egy kis vers szüretet.

A szerkesztőség tagjai összenéztek, hogy melyik vállalja magára a villámháritó szerepét. Végre az egyik, még fiatal ember, a fejét vakarva kelletlen arccal szólt:

— Jaj, kedves tiszteletes ur, verssel el vagyunk látva legalább két évre. Igy is már annyi munkatársunkat sértettük meg, akik előbb küldtek be verseket, mint a tiszteletes ur. Lehetetlen most egy darabig ujabbakat elfogadnunk.

Farcády rettenthetetlen volt. Nem is hunyoritott s még kedvesebben mondta:

— Jaj, uram, mondják meg azoknak az uraknak, hogy az ő versük csak költészet. De az én verseim betevő falatok szegény kicsinyeimnek s orvosság a beteg feleségemnek.

És ha az én verseim utasitják el, az ő szájukból veszik ki a falatot.

A hang kedélyes, a testállás könnyed igyekezett lenni. De a mondat második fele fojtott zokogásba zökkent s a száj széle félre vonaglott. Minden arc jó lett ebben a percben. Egy idősebb ur intett valamit a fiatalembernek s az meghatva mondta:

— Jól van, tiszteletes ur, egy versét még megvesszük, adunk érte ötven koronát. De csak egyet, válassza ki a tiszteletes ur, melyiket. De aztán egy jó darabig igazán nem fogadunk el verset.

Farcády kivette belső zsebéből verseit, a bucsuzó apa szemeivel cirógatta végig őket, hol az egyiket, hol a másikat tette külön, majd egy nagy elhatározással egybemarkolta az egészet s ugy nyujtotta oda a fiatalembernek:

— Az uraknak adom mindeniket. Legyen a többi ráadás. Ne mondják, hogy fösvény vagyok.

A fiatalember mosolyogva adta át az ötven koronát. Farcádyba nagy boldogság forrósodott fel, mint egy tanulóba, aki váratlanul tiszta jeles bizonyitványt kap. Ötven korona! Oh, mégis jó az Isten, csak nem kell kétségbeesni, csak jó kell lenni.

Mosolyogva, majdnem futva vitte a kapott pénzt. Az egyik cukrászda előtt megrándult, mintha izmaival, belső vak érzésével vette volna észre a kirakatot.

— Veszek valamit szegénykéknek. Hogy fognak örülni.

Benn a jó ételszag szemébe gyüjtötte még heverő könnyeit s gyomrában a rég ki nem elégitett étvágy, mint bezárt tigris loholt. Friss krémes-béles volt a pudlin egyéb jók között. Valaha teológus diák korában Enyeden vasárnap délutánokon, mikor verkliszó korgott és kiöltözött cselédek sétáltak, Millával ezt a tésztát ették együtt a város egyetlen cukrászdájában. Hogy szerették akkor egymást, hogy fakadtak szerelmes strófák akkor belőle, milyen nagy tavasz volt akkor a világ. — Hogy darabja? — kérdezte a pudli mögött súlyosodó kövér asszonyságtól:

— Egy korona húsz.

Egy korona húsz! Olyan megdöbbenés ütött beléje, mintha most látná először szembe a háborut. Ő már rég nem volt jártas az ilyen finomságok árában. Egy korona húsz egy ilyen piciny, vékonyka szelet. Akkor öt krajcár volt egy akkora darab, mint egy tégla. Zavartan, egy körötte örvénylő ködből lihegte ki:

— Kérek tiz darabot.

Hazaérve megállt az ajtó előtt és gondolkozott, hogy jelenetezze elő a nagy ajándékot. Lassan kinyitotta az ajtót s bedugta fejét, csak a fejét. Rettenetes sovány, felbarázdált tragikus arcát kacagtatóvá igyekezett összehúzni. Titokzatos hangon kérdezte:

— Feleség, feleség, találd ki, mit hoztam?

Az asszony lanyhán forditotta fejét kifelé a faltól:

— Tedd be az ajtót. Kiengeded ezt a kis meleget is, — siránkozta.

Farcády a boldog kecske ugrásával ugrott be, betette maga után az ajtót, felemelte a kis pakkot a levegőbe és ujból mondta:

— Kap valamit, aki kitalálja, hogy mi van benne. —

A két kis lány a kályha mellől előkujtorgott s éhes szemekkel igyekezték átszúrni a papirost. Farcády leült az ágy szélére s nagy diadallal kiáltotta:

— Nézzetek ide, ez klasszikus!

Kibontotta a pakkot s a tiz krémes-béles előfénylett s szaga szétment a szobában. A két kis lányból kisikoltott az öröm. Farcády lubickolt az önérzetben:

— Egy háborus versemre már rég alkudott az Ellenzék. Igértek érte harminc koronát, de nem adtam, igértek negyvenet, nem adtam. Most aztán ötvenért oda engedtem nekik. A főszerkesztő azt mondta, hogy ez a legszebb magyar háborus vers.

Nagy kövér jóléssel hitte a saját meséjét s ez a hit jutalom volt a megalázó percekért. Milla lanyha szemrehányást tett:

— És te tüstént effélére adsz ki pénzt? Nincs fára, nincs gyertyára, kenyérre, és te krémes-bélest veszel.

De azért már majszolni kezdett egy tésztát. Farcády szétosztotta a zsákmányt. Hármat adott a feleségének, hármat-hármat a gyermekeknek. Egyet maga akart megenni s majd a nyelvére jött a szive, ugy kivánta a jó falatot. De a felesége megjegyzése nagyon lehangolta. Még azt fogja hinni, hogy önmagáért vette az egészet. Nem, nem fog egy falatot sem enni. Lássák, hogy milyen apa, hogy mindent megfoszt magától, hogy tud mártir lenni a családjáért. A tésztát az asztalra tette.

Most már nagy szomoruság terjedt benne, mint egy hideg köd. Nézte az övéit, amint esznek s leste, mikor fogja valamelyik mondani: — Hát te nem eszel belőle? —

De mindenik külön volt a maga boldogságában, mint egy szép bezárt szobában s ő egyedül és hiában szorongott kivül. Végre ő szólalt meg:

— Emlékszel, kis szentem, az enyedi kis piszkosra? Micsoda klasszikus krémeseket ettünk ottan!

Milla a szavakkal könnyekre csordult, mint a megnyomott telt szivacs:

— Akkor boldog voltam. Milyen libamájat sütött szegény mama. Ha akkor tudtam volna.

A férfiba beleharapott ez a mondat, mint egy megsimogatott hálátlan kutya. A két gyermek már megette a magáét s nagy elnyeléssel nézték a megmaradt tésztát. Farcády oda osztotta nekik, elővette pénzét, két hatost elvett belőle, a többit odaadta feleségének:

— Itt van, feleség, intézkedj korlátlan hatalommal. — Azután Sárihoz fordult:

— Fuss át az Osztermannéhoz s kérj két piculára papirost. Apuka uj krémes béleseket fog nektek költeni. —

Mikor a gyermek meghozta a papirost, a letaszitott Lear pátoszával kiáltott fel:

— Négy iv komisz papiros két piculáért és nem sül ki a szemük! Na, de legalább meghozza a kamatját. —

Leült az egyetlen asztalhoz, melyen egy csupor tej s egy csomó hámozott krumpli volt. A kenyérvágó késsel a papirost negyedivekre vágta. Elővett egy tintásüveget, megrázta, átnézett rajta, egy kis vizet töltött belé. Azután leült s irni kezdett:

Szédülve érzem őrült szárnyalásod,
Oh végtelenbe röppenő idő!

Itt megállott. Egy percig mozdulatlanul meredt maga elé. Akkor ezt a papirost félretette s egy uj negyedivre kezdett irni:

Felzúg a harc komor hármóniája,
Az elborult ég arca megremeg,
Felcsap a düh bősz, lobogó fáklyája
S embert ölnek a gyilkos fegyverek.
Oh, hol a Krisztus ez ádáz tusában?

Itt nyilt csapásra talált s keze fokozódó lázzal futott a papiroson. Elsimult fehér arcára kiült a nagy szavak

méltósága, nyeritő nagy mondatokon lovagolt be a vigasztaló valótlanságok világába. A szobában pedig felmozdult az élet. Milla az ágyból vezényelt, a két lány tett-vett. Öt koronáért vágott fát hoztak a szomszéd boltból, ketten az egészet eltudták a karjaikon hozni. Megtáplálták a tüzet. Milla diktált:

— Tégy a fazékba vizet a tűzhöz.

— Te Magda, vidd ki már ezt az éjjeli edényt.

— Menj, Sári, kérj a Zift nénitől egy fő veresheagymát. Mondd, hogy majd a tormával együtt megadom. Ne kérjük ezt is az Ürmössy nénitől.

Farcády tiszteletes ur akkor már a köréje elevenült époszban vágtatott:

S hol legvadabb a forgatag zenéje
S legádázabb a gyilkos fergeteg:
Ott harcol ő s utána mint az orkán
Törnek elő a megjött székelyek.
Az Isten is lehajlik ég-lakából,
Hogy megcsókolja népe homlokát...

4.

De azért, hogy a délután estre szürkült s a nyomorult főtt krumpli ebéd elveszett az átéhezett testben, a sötét gond tenger megint odacsapta hullámait a szivekhez. Az a pár korona, amit a visszatért muzsa hozott, elveszett egy kis fára, egy kis kenyérre, egy kevés krumplira. A sötét holnapok megint feltolongtak a kis ház körül. Farcády tiszteletes, odatapadva a rossz kályhához, melynek platniján egy ott felejtett lábos viz párolgott, csüggedten nézett be az elszürkülő szobába. Milla, felülve az ágyában, Magdával egy harisnyát igyekezett visszaidézni az eredeti formájába. Közben Milla multba mártott lágy szavakat hullatott:

— Emlékeztek, hogy a Veressnek mindig milyen elegáns nyilas harisnyája volt? Mindig olyan szinü, amilyen a nadrágjához illett. Akkor még egy-két korona volt a legelegánsabb harisnya. Meglátod, Jenő, a régi idők már sohasem fognak visszatérni. Ugy fogunk meghalni a nyomoruságban.

Sári, akinek sovány, meddő teste már nagy lányba

nyult s mint a pincében kicikázott krumpli, halványan nyult az élet felé, valami kereskedelmi levelezést gyötört az asztalnál. A komoly kis lány, aki évtizedeket vénült a nyomoruság napjaiban, elhatározta, hogy minden erővel kievickél családja végzetéből, külön sorsot kovácsol magának, megfehériti napjait. Ő vitte az egész sülyedt háztartás gondját és testi munkáját. Üres perceiben pedig szorgalommal, melyet a faj fánátizmusa lökött, készült magán uton a kereskedelmi tanfolyamra. Mikor a szürkület egybe mosta előtte a sorokat, elgémberedett kis karjait kilökte a mostoha levegőbe, hátranyujtózkodott s kitört belőle a panasz:

— Oh, bár csak egy szál gyertya volna!

Ez a kiáltás ugy nőtt ki a homályban szorongó kis testből, mint egy kapaszkodó kéz. És ez a kiáltás ott volt az egész szegény városnegyed szivében. Ha már éhezni kellett, ha már vas szegekkel verte ki testüket a hideg, ha sötét gondok ólálkodtak a szive-vesztett tüzhely körül, legalább fény volna, szivekbe kopogtató szelid világosság, fürtös haju gyertya vidámsága, vagy gyönge lámpa halk vigasztalása. De igy rájuk szakad az este, mint egy szüntelen fekete zápor, összefolyik végzetükkel s didergőbbé teszi a gondokat és sötétebbekké az elsötétült embereket.

— Gyertek ide sziveim ti is a kályha mellé, — mondta a pap. — Magda, tégy még a tüzre.

— Szegény mama, ha most élne, megrepedne a szive, — sápitott Milla s két kezével alátámasztotta a fejét. Emlékszel, Jenő, a nagy zöld lámpánkra, amit Bisztricsányiék adtak a mama névnapjára? Milyen zölddé tette azt a nagy csokor fehér őszi rózsát, amit azon az este hoztál, amikor megkértél. Szegény mama, hogy sirt a meghatottságtól, majd letüsszintette az egész csokor virágot. Málvinnal füstös kolbászt hozatott, akkor még két forintért egy kilométert adtak. Szegény mama hogy kacagott, mikor te egy métert egyszerre akartál lenyelni.

A szavak odahozták a pap orrába a füstös kolbász finom szagát, szemeibe a lámpa szétszórt fényét, a fehér virágokat s a fényébe nevető régi arcokat, szivébe a fiatal szerelem szárnycsattogásait. És mintha egy nagy temetés huzódott volna el a szürkületben, tompán gördülő kocsival, hosszu fekete menettel. — Meghaltam s meghalt mindenki, aki általam él, — sírta magában.

A kis Magda kinyitotta a kályha ajtót, sovány, szen-

vedő gyermek arcát bevilágitotta a parázs. Két-három fát dobott a tüzre s közben kérdezte:

— Ugy-e, apa, ha béke lesz, kapok uj cipőt? Csak már lenne vége a háborunak.

Ugy mondta ki ezt a kivánságot, mint aki a holnapi majálisra szép időt kiván. Ezt a kivánságot, mely ott kiáltott a meggyötört, agyon maszturbált, vérző emberiség öt stigmáján. Azt a kivánságot, mely háromszáz millió szájnak egyetlen imája, háromszáz millió tüdő lihegő lélegzete volt s amelyet egy pár száz ököl napról-napra visszatudott verni a vonagló milliók mellébe. Azután széket hozott apja mellé s kis fejét odafektette a halvány férfi ölébe.

Künn az udvaron széles szájnyilással, éneklő hangon kérdezte valaki:

— Merre lakik Farcády Jenő tiszteletes ur?

— Ott leghátul, — felelte a Réfné hangja.

Léptek közeledtek, kopogtatott valaki. A beszürkült szobába egy székely ember lépett be s egy rokkant katona. A katonának féllába volt és mankón járt. — Adjon az Isten jó estét, tiszteletes ur, — mondta a székely s a katona csendesen mondta utána: — Isten áldása a házon.

Farcády felugrott és felbuzgó melegséggel mondta:

— Maga az, Deák Ádám uram? Isten hozta!

A másik kikérdezte a szürkületből: — Hát engem nem ismer meg a tiszteletes ur?

Farcády odaközelitette arcát az emberhez, ugy, hogy annak arcáról visszavilágitott az ő sápadtsága. Felkiáltott:

— Nini, ez Páljános uram! azután, hogy a mankó és félláb szemébe döbbent, utána tette: — Szegény Páljános uram!

— Magda, Sári, menjetek, kérjetek két széket Ürmössy nénitől, — mondta Milla.

— A tiszteletes asszonyt meg sem láttuk, az Isten áldja meg, csak nem beteg? — buzgólkodott Deák Ádám. Milla kinyujtotta kezét a paplan alul.

— Megöl a háboru, Ádám bácsi, mindennap gyengébb vagyok. Nem fogom én a békét megérni.

— Csak hinni kell a jó Istent, csak benne kell birni, — zengett fel a Páljános mély hangja.

A gyermekek meghozták a székeket, körülülték a kályhát. Farcády nagyon boldog lett, hozzá jött a falu, embert, feléje hajló emberi szeretetet érzett maga körül. Deák Ádám vitte a szót:

— Már rég készülünk meglátogatni a tiszteletes urékat, de dolgunk is van, meg aztán ebben a nagy sokaságban bajos valakire rátalálni. Ma aztán mondok a Páljános testvérnek: testvér, ma addig nem fekszünk le, amig nem beszélünk a tiszteletes urral. Rossz emberek mindenütt vannak, de mi szerettük a tiszteletes urat. Sok szép szavára emlékszem a tiszteletes urnak. És nézzen rá, instálom, erre az emberre, itt ni, erre a sánta emberre, ennek köszönhetem, hogy a lelkem meggyógyult. Addig én a lelkemmel sántitottam, de ő, a sánta ember, meggyógyitotta s most ép vagyok. A házam leégett, a családom elpusztult. Ahogy az uj ház fedél alá került volna, Isten ránk küldte az oláhokat. Husz napig hányódtam ide-oda, amig Kolozsvárra kerültem s mennyi nyomoruságot láttam, Isten a megmondhatója. Minden vagyonom két marha volt, ezt meg hamis irással egy zsidó elcsalta tőlem, azt mondta, hogy az államnak veszi meg s én egy krajcárt sem láttam értük. Ugy voltam, hogy már nem is éltem és már csak káromkodás jött ki belőlem. Nem jó az, tiszteletes ur, ha az embert megátkozzák, az átok nem vész el s én sok éjszaka feküdtem ezen az átkon, a Firtosné átkán. Csak hányódtam, csak fogytam, csak az árnyéka voltam magamnak. Akkor azután ráakadtam erre a drága emberre. Ez megfogta kezemet, odavitt a jó Isten elé és napról napra meggyógyitotta a jó Isten szavával. Most már megint rendes ember vagyok, tudok dolgozni és tudok aludni, tiszteletes ur. Olyan jó ember az ember, ha szépen egyfolyvást tud aludni.

Egy szájnyitásra jött ki az egész beszéd belőle s látszott, hogy ujjászületését ujjongja minden szóban. Páljánosra ráesett a kályha vörös fénye, nagy sötét szemei melegen nézték a beszélő embert. Farcády szólt:

— Hála Istennek, Deák uram, hogy meg van elégedve a sorsával. Manapság kevés elégedett embert lehet látni. Szegény Páljános urammal is rosszul bánt a háboru.

Páljános felzengett mint a megérintett orgona:

— Oh, ne mondja ezt a drága tiszteletes ur. Csak panaszt, csak vádaskodást ne mondjon az ember. Isten jó, az ő jósága olyan, mint a kiterjesztett levegő s ő kegyes volt nekem ajándékozni ezt a drága mankót, az én lelkem épségét, az én büneim megszabaditását. — És a sápadt ember magához ölelte mankóját kétszer-háromszor megcsókolta, mint a Krisztus arcát.

Deák Ádám a sötétben is érezte a pap megdöbbené-

sét. — Mondd el, mondd el a tiszteletes urnak is, — sürgette Páljánost, mint az alkoholista, aki mást is szeret inni látni a borból, melyből mámorát kapta Páljánosból megeredt árral jöttek az Isten felé futó szavak, mint ahogy bárányok futnak a pásztor sipja felé:

— Azt tudja, instálom, hogy elvitték az embereket, eltépték a földje mellől. Ők az emberek törvényével kötötték meg a kezemet, én az Isten törvényének adtam oda a lelkem. A városba vittek és bezártak egy sötét szobába. Olyan jó volt, egész nap énekeltem az Istennek s a jó Isten melegen tartotta a lelkemet. Azután kivittek sok nagy ur és fényes tiszt elé és azt mondták nekem: — Nézd, Páljános, ha te most nem akarsz katona lenni és védni a hazádat, hát főbe lövünk. Ha szépen engedelmeskedsz, nem lesz semmi bajod. — Én sirtam nekik, nem magamat sirattam, az ő lelkükért sirtam. Elmondtam nekik, hogy a jó Isten megtiltotta ölni, elbeszéltem nekik az édes Jézus szavait, hogy adni kell, ha követelnek, türni kell, ha ütnek, hogy fegyver által vész el, aki fegyvert fog. Ugy sirtam nekik a Megváltó szavait, hogy a csendőrök könnyezni kezdtek. De az urak szive kemény, nem szántja fel a Jézus szava és megint csak azt mondták, hogy főbe lőnek. Én akkor azt mondtam magamban magamnak: Páljános, a te édes Megváltód azt mondta, hogy legyetek szelidek mint a galambok és okosak mint a kigyók. Akkor elhatároztam, hogy ugy fogok tenni, mintha engedelmeskedném, hogy elmegyek oda, ahová visznek. Az nem bün, ha türök, ha ütnek, ha megölnek. De én nem fogok szenvedést okozni, én nem fogok ütni, én nem fogok ölni, én imádkozni, imádkozni fogok. A halálos verejték vert ki, mikor rám adták a gyalázatos fegyvert, de imádkoztam s az Isten tudta, hogy az a fegyver nem lesz fegyver az én kezemben. Aztán hurcoltak ide, hurcoltak oda, borzasztó dolgokat láttam, tiszteletes ur. Szegény jó paraszti emberek ezrével jöttek a mieinknek, a mieink lőttek és vágtak és az ember kezek, szemek, fülek ugy függtek a drótakadályokon, mint a fügék a fügefán. És hogy orditoztak, hogy káromolták Istent. Én a levegőbe lőttem, tiszteletes ur, a jó Isten látja, hogy mindig a levegőbe lőttem. Én megtöltöttem a fülem a Jézus szavaival és imádkoztam és zsoltárokat énekeltem. Egyszer egy orosz belém szurt, de elbukott. Én odaadtam a rumom neki, mert azzal az itallal az én Megváltóm

enyhitettem meg, mert minden szomjas szájjal az ur iszik. Máskép nem is birtam volna ki a sok szörnyüséget, de belekapaszkodtam a Krisztusba, mint a megijesztett gyermek anyja köntösébe és az Ur nem hagyott el engem. Egyszer aztán nagyon elgyengültem, éreztem, hogy nem birom tovább. Sirva kértem a jó Istent, hogy történjék valami, hogy érjen véget megpróbáltatásom. És a jó Isten meghallgatott. Másnap egy golyó leszakitotta lábam, Isten visszaadott az életnek. Ide hoztak, itt felgyógyultam és most itt dolgozom. Mert a kezeim vidámak és tudnak dolgozni, tiszteletes ur és imádkozhatom és nem látom a megtévelyedett Kainokat. Itt találkoztunk össze, egyszerü emberek a Krisztus nyájából, minden este összejövünk a Külmagyar-uccában egy kis házba s reggelig imádkozunk és énekelünk. Oh milyen boldogok vagyunk, hogy a jó Isten jó imákkal és szép énekekkel ajándékozott meg minket. És sirunk eltévelyedett testvéreinkért és hivjuk, hivjuk a Megváltót. Igy talált ránk Deák Ádám testvér is, most ő is a miénk, ő is a Krisztusé. Aki imádkozik, az nem panaszol, tiszteletes ur. Az ima jó kenyér, gyorsláb s ez a mankó az én lelkem épsége, tiszteletes ur.

Szavai egymásra nyüzsögtek, egymást lökték előre, mint győzelmet hirdető vig katonák. És ez a nagy hit hatalmas nagy áradással folyt szét a kis szobában, magával ragadta a nyomoruság omlós partját. A pap, hogy a próféta elhallgatott, gépiesen visszhangozta:

— Jó az Isten, Páljános uram, jó az Isten.

Ebben a percben künn egy dühös orditás s azután két hang váltakozó szitkozódása hallszott. Majd mind több hang vegyült bele, de a két hang, kitörve a többi közül, véres birkózásban hadakozott egymással. A Ziftné, a szelid Ziftné hangja, most törré élesedve, hisztérikus dühvel döfte a levegőbe:

— Te loptad el, te, a szememmel láttam. Te kisasszony, te vagy kiasszony, szajha vagy, szajha!

— Ne szajházd az én lányom, te sánta ringyó, mert kitépem a szemedet. Az én lányom nem csizmadia lánya, az uri lány. Hallottak ilyent, hogy az én lányom lop! Én, aki ugy ügyelek rájuk, — és görcsös, visitó sirásba fultak a szavak.

— Add vissza a harisnyát, add vissza a lányom harisnyáját, mert kitaposom a beledet! — üvöltötte Ziftné.

A három férfi kisietett az udvarra. A sötét udvar

közepén, mankóját magasan ráemelve a nagyobbik Bagaméry lányra, megvadulva, teljesen idegenül szelid önmagához, állt Ziftné s látszott, hogy nem ő ordit, ráng és tajtékzik, hanem egy átmenő lélek jár cudar táncot testével. A Bagaméry lány csufos grimásszal röhögött a felindult arcba. Bagaméryné éles, hasító hisztérikus sirástól rázva kérte a körülállók segitségét, hogy ő uriasszony, az ő családját még ilyen gyalázat nem érte, a férje a Beszterczei Bagaméryek családjából való, négyszáz éve nemesi család s most egy csizmadiáné tolvajnak mondja a lányát. Köröttük volt a telek egész lakóssága. Réfné, Ürmössy, Ürmössyné szelid szavakkal próbálták a két félt észhez csillapitani, a Réfné lánya a Zift és Bagaméry gyermekeket juhászgatta. Bagaméry szomoruan, komoran nézte a jelenetet s csak néha szólt oda a feleségének:

— Gyertek be már, mondom, hogy gyertek be már, mert mindjárt teszek valamit.

A veszekedés rég forrongó egyenetlenség kitörése volt. Bagaméryéknek és Ziftéknek közös padlásuk volt s hol itt, hol ott veszett el valami. Ziftnét már régen keseritette, hogy a drága időben lányának majd egy szalagja, majd egy zsebkendője s egyéb aprósága vész el. Egy ilyen szalagot aztán megláttak a Bagaméry lánynál. Akkor lenyelték a keserüséget, de most, mikor egy pár harisnya veszett el, amilyent ötven-hatvan koronáért adtak a megbolondult időben, a szelid asszonyból minden lenyelt bosszuság feltántorodott s hogy nehogy elgyengüljön, a végsőig feldühitette magát az összemérkőzés előtt. Most az egész háznépe előtt minden vádat odaköpött a tekintetes asszony szemébe.

Páljános odaállott a felborzolt lelkü asszony, az ütésre emelt mankó elé s szeliden mutatott a saját mankójára:

— Üssön engem, az asszonyság, üsse ki rajtam a haragját. Én ugy fogom venni, mint jó ajándékot. Nézze, én már ugyis nyomorék vagyok, nekem már nem árt.

A haragvó asszony rábámult a különös emberre és leeresztette felemelt karját. Mindenki a prófétára bámult. Páljános kérő, felzokogó hangon mondta:

— Szegény jó asszonyság, hallgasson rám, a jó Istenre kérem, hallgasson rám. Ne haragudjék, a harag lázadás a jó Isten rendje ellen. Aki ütésre emeli kezét, a jó Istenre fog kezet. Nézzék, én a harctéren hagytam a féllábomat. Örömmel hagytam ott, csak ne kelljen ölni s áldom azt,

aki megszabaditott attól a lábamtól, amelyik gyilkolni menni parancsolt. Ha látták volna azt a sok szenvedést, amit én láttam, nem tudnának haragudni, nem tudnának rossz szót mondani egymás ellen. Sajnálni kell az embereket, nagyon kell sajnálni.

A sápadt arc, a nagy fekete szemek, a kitörő szavak ugy tele voltak lélekkel, hogy hivására a testek mélyén felnyilt a lélek, mint tiszta nagy szem, mint fehér kelyhü csodás virág. Ziftné most megint önmaga volt, visszahullott szelid, egyszerü önmagába, mint egy frissen mosott tiszta ruhába. Siránkozva, szeliden szólt:

— Hiszen én nem akarok bántani senkit. Én mindig jól voltam mindenkivel. De ez a rettenetes háboru kifosztja mindenből az embert. Szegény lányom csak nem járathatom rongyosan. Éppen a legjobb harisnyája veszett el.

Bagaméryné is lecsillapodott. Megint a tekintetes asszony volt, a telek arisztokráciája, a füzetes regények finom lelke, aki felette áll minden közönséges léleknek. Keserüen, de most már egész nyugodt elegánciával mondta:

— Ha Ziftné asszonynak valami mondanivalója volt, bizalommal fordulhatott volna hozzánk. Én és férjem mindig meghallgatunk bármily egyszerü embereket. De egyszerre ugy ránk támadni! Én mindig jó voltam a Ziftné asszonyhoz.

Páljános odacsörtette a két visszatérő bárány elé Isten szavait:

— Minek tépjen egy ilyen finom és egy ilyen jó asszony egymásba. Ha egyik ember a másikba harap, Istent jajgattatja meg. Ami elveszett, elveszett, az az Isten akarata. Oh ha azt látták volna, amit én, hogy mit vesztenek manapság az emberek. Hogy gyülölheti egyik ember a másikat, mikor mindenik azt kiáltja, hogy jaj! jaj! Ha a dobot ütik, azt mondja: bum, bumm, bumm és mindenik dob ezt mondja. Ha a pléhet ütik, azt mondja: pink, pink, pink. Az ember él és azt mondja: jaj, jaj, jaj! Szeressük egymást, mert az édes Jézust szeretjük egymásban. Sietni kell szeretni, mert a halál siet.

Mintha messze vidékről különös madarak jöttek volna, ugy bámultak az emberek a furcsa ember szavaira. Páljános arcán nagy boldog szomoruság és lelketlökő hit volt. Réfné egyszerü arcán a kijelentés elcsodálkozása volt

s nagy szomjas szemekkel nézett a székelyre. Mindenki helyeselt, mindenki békét lehellt s a két asszony végkép megjuhászodva jó szégyenkezéssel állott a lelkek előtt. Páljános érezte, hogy lelkek nyilnak meg és titokzatos harmatot várnak, hogy itt a titkos szent fogantatás ideje. Folytatta:

— Ha tudnák, miket láttam, mennyi szenvedést és hogy találtam a jó Istenhez és milyen boldogság nála lenni!

Deák Ádám is közbe merészkedett:

— Engem is ő vitt a jó Istenhez. Nagyon rossz ember voltam, most boldog vagyok, mert benne vagyok az Isten szemében.

Ürmössyné felbuzogva szólt Farcádyhoz:

— Megengedi a tiszteletes ur, hogy mi is bemenjünk, meghallgatni ezt a jó embert? Nagyon sok érdekes dolgot beszél, olyan jó hallgatni.

Az öreg Réfné, mintha különös meleg szél zúgásában állott volna, remegve szólt:

— A tiszteletes urhoz nem férünk be, még ha félannyian volnánk, sem férnénk be. Jöjjenek be hozzám. A kenyereket már kiszedtem, a parázs eleven még, legalább valami világosság is lesz. A tiszteletes urék is hozzánk jönnek.

— De a feleségem! — mondta Farcády. Azután egyet gondolva, mint egy lelkenkedező gyermek, rontott be Millához:

— Feleség, feleség, olyan klasszikus volt. Ez a Páljános olyan, mintha a hegyi beszédet mondaná, Réfnénél gyűlnek össze, hogy meghallgassák. Ha te akarnád, hát az ölemben átvinnélek.

Millán is átvillant valami. Valami nagy vigasztalás reménye. Egy pillanat alatt felöltözött a slafrogjába. Akkorra már bejött Deák Ádám is. A két férfi gyöngéden a karjain vitte át a gyenge nőt a sütő konyhába.

A nagy konyhában körül tömör sötétség volt, de a megnyitott sütő kályhában vörösen izzott a parázs és puha meleg volt. A forró kenyérszag mint egy nagy áldás lebegett a levegőben s az Ur testének nagy jósága ülte meg az embereket. Körülülték a parázst, ki a földre, ki székre ült, vagy egy kártyus tetejére. Millának a ház egyetlen nagy ócska karszékét adták. Mindenki ott volt, az egész telek, a gyermekek is. Bagaméry igyekezett méltóságos és

tekintetes lenni, de azért mohóság és odaadás volt a figyelmében. Zift, aki nem rég jött ki a dutyiból, ugy figyelt a beszélőre, mint a jó zsivány a felfeszitett Krisztusra. Felnyilt, tiszta virág volt minden lélek.

Páljános beszélt. Beszélt a széttaposott családról, Isten megcsúfolt parancsairól. A gyikolásba hajszolt szerencsétlen lelkekről, az Istentől elkergetett ember nagy szomoruságáról. A katona apró nyomoruságáról, a nagy borzalmakról, a gyülölet szörnyü kietlenségéről. Azután beszélt Krisztusról, életéről és életadó édes jó szavairól, mely ital a szomjasnak és izes falat az éhezőnek. Hogy hozzá kell sietni, ő a sziget a viharban, az egyetlen ut, az egyetlen menedék.

És mindenki belehajolt a próféta kiáradó lelkébe, mint megfrissitő patak vizébe. Farcády hallgatta a prófétát füleivel, vérével, husával, egybehullott, megtaposott egész életével. És nézte ezeket az embereket is. Ezeket, akiket annyira ismert már, tudta szomoru mindennapjukat, apró vereségeik, tántorgó hitük. És ugy érezte, hogy mindnyájan beléje husosodnak s az ő testében-lelkében egy az egész. Ő benne lobog a lángoló szavu próféta, ő Bagaméry, a bukott uri ember, az eltagadott vereség, ő Zift, a visszavisszahulló akarat, ő a Ziftné szent egyszerüsége, ő mindenik. És lassanként elomlanak a falak s egy szobává lesz az egész világ. Az emberek egymásután lesznek az ő husává, felfakadnak benne mint égő stigmák s lassanként fájdalmas, diadalmas kitágulással ő az egész szenvedő emberiség s minden tragédia benne zuhan el, minden jaj belőle tépődik fel, minden ima az ő egyetlen nagy imája.

Páljános tovább beszélt. Az arcokra kiült a beszálló Krisztus. S az eldobott égi testek vad kalamájkájában, a földi világ borzadalmas bozótjában, gyilkos napok orditása és minden rém előtt, ez a nehány egymásra talált nyomorult ember csodálatos szent tavasszal Istent termett.

XII. A megölt falu.

1.

Elül négy óriási katonai automobil roppant gépeket vitt, mint valami lebirt, fogoly szörnyetegeket. Azután paraszti szekerek hosszu sora következett. Szerszámokat, berendezéseket, az ujból megindult élet ezer formáju anyagát vitték a kis faluba. A szekerek mellett kemény német katonák lépdeltek, a szalutálás örök merevségébe fagyva. Anyagból és emberekből kiáradott az épités, a győzedelmes emberi élet ereje.

Jóval hátrább, elmaradva, több kocsi sietett a menet után. A lovak vigan vihánccoltak, bőrük fényes volt s belebelekacagtak a napfényes levegőbe. A kocsikon német tisztek és civil urak, mérnökök, szakemberek ültek, ezek is többnyire németek. A leghátulsó kocsiban egy öreg német ezredes, egy mérnök és az öreg Schönberger ült.

Az egész menet maga mögött hagyta már a várost s rátért a kis faluba térő utra. A föld morgott, lihegett, dorombolt az elgördülő szekerek alatt, mint egy megcirógatott roppant macska, melybe felcsiklandozzák a tavaszi vágyakat. Junius széles jókedve lobogott a mezőkön, ahol elszórva katonák és orosz foglyok dolgoztak. Valami nagy megkezdődés, valami dacos azértis élet reszketett ki a rögökből, melyek friss halottakkal voltak tele zsufolva.

Mert fiatal szép férfi arcba, elhallgattatott szivbe, ki nem beszélt agyba szántott itt az eke. A földéhes idegen nép a földbe került, a féktelen álmok rajongói végtelen alvást kaptak álmaikhoz. Az ütésre feszült test elvágódott a visszaütő védő ököl alatt s a harapásra tátott száj elvegyült a rögök közé s nem viszi véres csókját az otthon reszkető nőnek. A megtaposott mezőre mint óriási táblára emberhus betükkel irták be a büntető Isten tizparancsolatját. A hóditó izmok éhes mámora belerothadt a földbe s mikor a vad követelők ujból kikerülnek a göröngyökből, szelid

kalászok lesznek barna szemü székely leányok kezében. A nagy körforgás végzi a maga igazságát. Az embertigrissé vaduló anyagok visszahullanak puha, fehér kenyérré és kenyér az igazi igazság.

János a mellék-uton Kézdivásárhely felől jött paraszt szekeren s a korcsmánál ért a nagy uthoz. Itt megkellett állitania szekerét az uj élet épitésére sietö menet előtt. Nagyon elcsodálkozott: micsoda nagy fontossággá lett kis faluja, hogy ilyen világteremtéses felkészültséggel mennek neki. Mit lehet a széttiport fészekben összemarkolni, hogy a német tenyér ilyen széles kifeszitéssel nyul feléje? Mit adhat még a nyomorult falu, mikor mindent elvettek, mindent elvesztett. — Talán cukorgyárat alapitnak s a föld alá szórt székely csontokra van szükség? — mondta magában keserüen.

A román betörés hire az orosz fronton érte őt és székelyeit. Fegyelem, Isten, halál s minden acél mumusa az emberidomitásnak kiveszett a lelkekből. A hir őrült ököllel csapott be a szivekbe, a szemekre véres könnyet, az öklökre vérre vágyó körmöket kergetett. Egy roppant ordítás volt az egész ezred, maga János állt katonái élére s kijelentette, hogy ha nem viszik, átveri, átharapja magát székelyeivel tilalman, fegyveren, Istenen, mindenen keresztül, de haza megy, ott ölni, fojtani s elpusztulni a szétdult házak között. A vonaton a katonák belerugták dühüket a holt kocsikba, hogy jobban rohanjanak s öreg, alvó szemü népfölkelők sirva kérték a mozdonyvezetőt, hogy eressze neki a gépet, veszett, megállástalan nekirohanásba, hogy az ő dühök sebességével rohanjon a megsebzett föld felé. A megszenvedett századok felrázták öklüket ezekben a megrabolt emberekben s a végitélet rettentő angyalaivá nőttek a feljajgató igazságtól. Ez volt az igazi háboru, az emberhusból kipatakzó pusztitó őrület. Az orosz front egy nagy modern okos üzem volt, jól beosztott pihenéssel és munkával, a percentek bölcs kiszámitásával. Most ezek az emberek, akiknek lelkében roppant máglyában égtek a megrabolt falu, felgyujtott ház, a meggyalázott asszony és elhullt gyermekek hullái, visszaidézték a föld szerző századok, a fészkéért harapó ős, fogas, körmös emberbestia nagyszerü marakodását. Gépfegyver, ágyu, srapnell s a modern gyilkolás minden apró okossága mellékes volt nekik s a visszatért ős természet vad lökésével vetették magukat a beözönlő rablóknak: ölni, pusztitani, mig maguk

is elvágódtak a rángó hullák között. A fegyver nem volt elég husból jövő, hust etető bosszu, eldobták: marokkal fojtották, foggal tépték, testükkel szoritották agyon a győzelemrészeg idegent, hogy az arcukon folyó vérben, a visszacsuklott véres lélegzetben, a testhez vonagló testben érezhessék a mérhetetlen bosszu mérhetetlen szomját. A félelem, az önfentartás minden gondolata megszünt, halálrészegen rontottak az idegen emberhusnak, orditva, tiporva, harapva, mig elvágódva belefuladtak a halálba a megölt testek között. S talán ez igy jobb volt nekik, velük pusztulni, görcsös marokkal, mint egy örök alábukásba, magukkal rántani a halálba a gyülölt testeket. A gyermekszemü, emlőre nyilt ajku legénykék s a tüzhelynél szőke gyermeket cirógató öregek: e nagyon emberi faj most a régi harmóniából kitépve, mitológiák véres szörnyetegévé lett, hogy öljön, öljön, öljön s ott roncsolódjék szét fájdalmas, szétdult otthona fölött.

Azután jöttek a nagy diadalmak s a megtorlás véres násza. A megfizető birák vérrészegen mentek át a betörők földjére, hogy a hegyentuli ártatlanok szivébe vágják be a hegyeninneni ártatlanok halálos vonaglásait. Hogy imádkozó román asszony ágyéka legyen gyalázat a hiába imádkozott székely nő becsületéért. Hogy csendes román házakon lobogjanak azok a lángok, melyek székely házakat ettek meg, hogy román gyermekek hulljanak le az életről, mint hulltak a mieink, hogy a kétségbeesés, nyomoruság végtelensége ott is felüláradjon mindent, mint a hegyeken innen. Hogy a két ország együtt zuhanjon bele a vigasztalanba, az elkergetett Jézus szomoru haragjába.

János egész mostanig megszakitás nélkül a fronton volt. Most már ő is csak ököl, csak tiprásra gerjedt vad férfi ököl volt. A nagy vérzáporban alig hallott valamit falujáról, a hir csak ugy lüktetett be a zivatar lázába, mint valahol megkongatott harang. Hallotta, hogy faluja egy része leégett, hallott hireket egyes emberekről s hallotta, hogy szülei elpusztultak. De nem tudta, kitől, mikor hallotta és pontos részleteket sem tudott. Most azután, hogy a megmérgezett ország végső görcsökben hullott a büntetők lábai elé, több heti szabadságot kapott, hogy haza mehessen, hogy láthassa, mit lehet uj életre hivni a megölt faluból.

János falusi meghajlással ülve szekerén, mint egy kapuja előtt guggoló paraszt, nézte ezt az elvonuló menetet

s folyton azon törte a fejét, mit akarhatnak ezek itt. Mit adhat még a megölt, kirabolt, összeroncsolt falu, amit még hóditó erővé lehet felenni, ami még erő-álmok jövője lehet. Kedve lett volna leszállni s kihivni egyikét e germán oszlop-embereknek a gyepre, egy végleges nagy birkózásra. És kitüzni dijul, hogy ha ő marad felül, ha a földhöz nyomja az acélember tagjait, akkor térjenek vissza, hagyják neki s az ő faja visszakullogóinak a csorba házakat, a temetővé lett földet, a megnyaggatott Erdélyt.

A menet már elhuzódott, már beigazithatta volna szekerét a szabaddá lett utba, de a közeledő kocsik egyikében megpillantotta Schönbergert.

— Megvárom az öreget. Nagy dög lehet oszlóban, hogy a vén madár is visszajön, — mondta magában.

Schönberger kitörő kedvességgel üdvözölte Jánost. Áterőszakolta kocsijába: ahol hárman ülnek, négynek is van hely. Bemutatta az idegen uraknak, akik hideg udvariassággal fogadták a magyar századost. Az öreg Schönbergerből nevető, bátor szavakban virágzott ki az élet:

— János urfi nem is tudja, micsoda nagy ujság van. Én már csak János urfinak hivom most is a százados urat, Schönberger bácsitól nem fogja ezt rossz néven venni. Hires lett a falu, hires lesz egész Európában. A háboru valóságos kvinternó volt a falunak. Pénz fog belőle dülni, János urfi, pénz, mint a polyva, csak le kell hajolni érte Amikor a németek itt mentek át, egy bolond mérnöknek volt ideje egy rézbányát fedezni fel. Csodálatos nép ez a német! Egyik kezével az oláh sogor fogát huzza ki, a másik kezével ráér bányákat felfedezni. Egy nagy német részvénytársaság meg is vette, de egyelőre katonai kezelésben lesz. Enyém a gazdasági része a dolognak, ujra épitem a raktáraim és semmi sem fog itt hiában teremni. Még jó, hogy egy csomó rossz viskó elégett, lesz hely bőven. Raktárak, irodák, gyárak lesznek itt, János urfi. Ha akarja, János urfi is milliomos lehet. Egy ilyen szépséges századosnak nem való a paraszti munka. Az ilyen magyar ur városba való, élvezni a maga életét. Ha eladja telkét és földjeit, Schönberger bácsinak van szive, hogy ugy fizesse meg, ahogy más nem. A János urfi ugy sem ér rá vesződni ezzel a földdel ebben a nehéz időben. Nincs munkaerő, méreg drága minden, az ember majd beleőrül a drágaságba.

— Mi van a Gézával, Schönberger bácsi, — kérdezte János, mintha nem hallotta volna az ajánlatot.

— Oh, a Géza, az méltóságos ur lett, az fájin uri ember! Egy pár nap mulva ő is lejön, a miniszterelnök megkérte, nézzen széjjel, mit lehetne tenni Erdélyért. Ő most nagyon fontos uri ember. Szegény nagyon sokat dolgozott a háboru alatt, minden percét az országnak szenteli. Maga a miniszterelnök mondta, hogy kimélnie kell magát.

— Hát Farkas Miklósról nem hallott valamit a bácsi?

— Farkas Miklós, Farkas Miklós! Hát az nem ember kérem. Schönberger bácsi mindig mondta, hogy az nem ember. Volt neki egy kis feje, de nem volt hozzá esze. Hát élet volt az, ahogy ő élt? Büszke volt és pénzt költött, igazi magyar ember volt. Mindig tudtam, hogy baj lesz belőle. Addig még csak ment, amig a fiam tartotta benne a lelket. De azt nem lehet kivánni, hogy az ember másban menjen tönkre. Azt mondják, hogy megbolondult és hogy beütött hozzá a csőd. Ki is hitelezne neki a mai világban? Ő csinálta magának. Mindenki maga csinálja a maga sorsát.

Jánosnak majdnem kedve lett volna, belecsapni öklével ennek a nagy megelégedésnek a közepébe. De azután tréfásan mondta:

— Hát, Schönberger bácsi, csak, kösse fel a gatyáját. Mert én is üzletember leszek és megmutatom, hogy egy székely veszélyes konkurrenciát tud csinálni.

Schönberger jó kacagásban terjedt szét:

— Geseft és magyar nemes. Mit szólna ehhez a nagyságos Böjthe ur, ha élne, az Isten nyugosztalja meg. Nagyon derék fájin ember volt.

Jánosnak árnyék ment át az arcán. A német ezredes kérdéseket tett hozzá, melyik frontrészről jött, milyenek ott a viszonyok. Azután rátért a vidékre s kérdezgette Jánost a vidék erőforrásairól, a benszülöttek életéről. Olyan hangon beszélt, mintha egy meghóditott ausztráliai gyarmatról lett volna szó. A mérnök is beleegyeledett a társalgásba. Jánosnak kedve telt bamba vagy értelmetlen feleleteket adni s néha szörnyet lóditott. Az idegen urak össze-összenéztek.

A falu szélén János elbucsuzott a társaságtól. Schönberger még visszakiáltotta a megindult kocsiról:

— A földről még alkudni fogunk, János urfi.
— Feltétlenül, — felelte vissza János.

A falunak ez a része nem volt nagyon megrongálva. Egy pár bezuzott ajtó s kitört ablakok panaszolták a tobzódó erőt. Házak, csürök, pajták kitárt, kivágott ajtókkal, üres ablakokkal tátogtak és hideg volt a csend. Felért a házuk elé. Az ősi kapu ki volt tépve s mint kicsavart szárny feküdt a meghasadt kapubálvány mellett. A tornácon még ott volt a hosszu gyékény heverő szék, ahol utolsó ölelésben pihent el a ház gazdája és a hüséges kisérő. S mintha a két halott merev szeme vigyázta volna a házat, sehol semmi erőszak nyoma nem volt. A külső ajtó gondosan be volt zárva, ugy kellett erővel felfeszíteni. A régi butorok bántatlanul hallgattak régi helyükön. Csak egy-egy ételmaradékos edény hevert itt-ott. Rég torkukra forrt az étel azoknak, akik ettek belőle.

Az udvaron csür, pajta, ólak üresek voltak s gondatlan vad gazdálkodás nyomait sirta a szelid anyag. A kert lucernásában nagy fekete folt, nyoma a tüznek, amit az öreg Böjthe gyujtott. És egy helyen egy kis domb, rászurva egy fakereszt. János megértette ezt a keresztet. Megint ököl volt a két keze.

— Hogy haltak meg? Micsoda vad torz mert kezet emelni arra az öreg asszonyra, akiből ugy jött a jóság, mint a világosság a szelid csillagokból? Micsoda gonosz őrült tudta lezuzni annak a férfinak a homlokát, ahol annyi becsületesség világolt? És egy percre átzugta fejét a vér s visszaemlékezte az utolsó hónapok minden rémségeit, a letiport ellenség minden véres árnyékát, hogy megetesse vele a busuló Akhilleüsz dühét.

Visszament a tornácra, lenézett a halott falura. Üszkös falak, özvegy kapufélfák, megsebzett tetők meredeztek feléje. De a templom állt, csuf fehér nagy bárka, mint egy nagy csüggedés s a hegyoldali házak és lennebb egy-két telek érintetlen voltak. A falu közepéről felhallszott a nehéz szekerek dübörgése, mintha a falu nagy koporsójára dobnák a jajgató földet. És az a hosszu menet hiában hozott uj életet a megfojtott falunak, neki mégis ugy tetszett, mint egy nagy temetkezési vállalkozás, mely eltakaritani jött apái, vérei csendes faluját.

És akkor hatalmas izmaiból ujra felkelt az élet, mint egy álomból kinyujtózkodó óriás. Végtelen dac és felkelt erő rohanásában nyulta át az egész horizontot. Azért is

lesz itt élet, de magyar élet, az ő fajának élete. Ő megveti itt sarkát, be az apáiból összeállott rögbe, a rögbe, mely az ő joga. S jöhet német, zsidó, örmény, román, szláv, ő lesz a lelke a göröngynek, ő lesz mozgató ereje a visszatérő parasztnak, ő lesz ravasz esze és látó szeme a feltámadó falunak. Egy uj mitológia magyar Herkulese lesz, meg fogja facsarni a sziklákat, a meddő rögöket s magyar vérnek fog életet szöktetni belőlük, hogy a kenyér magyar szájé, a föld magyar jövőjévé legyen, hogy visszatépje az elcsuszott talajt az ős birtokló kezébe, hogy a föld alatt nyugvó testek ne legyenek égre kiáltó pazar igazságtalanság. És ha nem lehet s föld, anyag és emberek elfordulnak fajától, mint egy vak Sámson egy végső forradalomba viharozza erejét, lerázza a fentartó oszlopokat, hogy lezuzódjék itt minden élet s pusztuljon el a megrabolt faj és azok, akik örökén osztozkodnak.

2.

Legelső dolga volt, hogy megirta felmentési kérvényét. Eddig sohasem jutott volna eszébe, hogy kivonja magát arról a helyről, ahol övéi mindennapos összefogásban birkóznak a halállal. Most másképen látta feladatát, más horizont nyilt meg előtte. Felhozta érvül szülei pusztulását, az árván maradt birtokot, a nagy gazdasági veszteségeket. Harcolt eleget a háboru kezdete óta, kitüntetései is vannak, adják vissza a földnek.

Délután megjött a tisztiszolgája a holmijával. A szolga kitakaritotta az egész házat s közösen rendet csináltak. Civil ruhát vett magára s ez olyan volt neki, mint egy friss lélegzés. Fütty is szaladt ki száján, vidám kiszökése a célba markolt életnek. Mikor szülei nagy képe, mely a hálószoba falán függött, bejutott a szemeibe, már semmi fájdalmat nem érzett. Ott érezte őket izmai vídámságában, látása tisztaságában s az épitő akaratban. Hogy lennének ők holtak, ha én vagyok? Pedig én vagyok fiatalon, lebírhatatlanul — mondta magában.

Estefelé megindult bejárni a falut. Összeroncsolva, megtiporva, széttépve, azért ez mégis a falu volt, az erőt adó, a biztató, a minden gyökér. Nemcsak két szeme látott, bőre s élő izmai, figyelő testének minden átomja megnyílt a dolgok beszédének. És a falu kitárta panaszát meg-

tért fiának s minden kövével, minden roncsával mondott neki valamit. Lassan haladt előre, mint egy figyelmesen olvasott mély könyvben.

A falu közepe szenvedett a legtöbbet. Itt széles sávban harapta ki a láng a házakat. Az ablakok megolvadt üvege ráfagyva csillogott a szétontott köveken. Néhol egy székláb, egy üszkös csizmasarok, egy női derék ujja, a rendes élet szelid dolgai mondták az elkergetett családot. Az égett házak között egy épen maradt kútból egy orosz fogoly vizet huzott. Szép, szőke, szomorú Krisztus-arcát odaforditotta az elmélyedt férfihoz s szép magyarsággal köszönt:

— Jó estvét kívánok. —

János felvetette fejét és úgy esett beléje ez az arc, mint üzenet valami rég elfelejtett, kedves ismerőstől. Kérdezte:

— Mióta fogoly?

— Másfél esztendeje.

— Mióta van itt?

— Két hónapja. Dolgozom a földeken.

— A román pajtást alaposan elpáholtuk — hencegett János.

Az orosz tunyán vont egyet a vállán s ködösen nézett maga elé. János kutatni akarta:

— Mit gondol, kik fognak nyerni a háborúban? —

Az orosz nagy, kék szemeivel végigtapogatta Jánost. Egykedvűen mondta:

— A temető és az urak. —

A Schönbergerék telepét, melynek csak fele égett le, kikerülte. Ott most nagy élet terpeszkedett s nem akarta látni az idegen hódítást. Az ép házak közé érkezett. Nagy részük lakatlanul állott. Az egyik udvarán egy idősebb asszony kukoricadarát kevert. János bekiáltott:

— Maguk már hazajöttek, Bodor néni?

Az asszony örvendett neki, mint a visszatérő életnek:

— Ní, a János úrfi! A jó Isten hozta a János úrfit! Csakhogy már kezdjük látni a régi jó embereket. Milyen szép, milyen egészséges, hogy örvendenének most a szegény nagyságos úrék. Nem jöttünk mi instálom vissza, mi el sem mentünk. Mondtuk az urammal, vén asszony, vén ember nem kell az oláhnak és itt maradtunk a többiekkel a templomban. Jaj, János úrfi, de borzasztó világ volt!

— Nem hallott semmit a szüleim haláláról?

— Beszélni beszéltek itt róla, instálom, eleget. Azt mondták, hogy az oláhok haragudtak, hogy az öreg nagyságos úr minden életet elégetett s azért ütötték agyon őket. Azt is mondták, hogy faggatták a nagyságos urat, hogy adja elő a pénzét és mert nem adta, hát elevenen földbe tették mindkettőjüket. A szegény Péter, aki utoljára volt a nagyságos urékkal, esküdözött, hogy a nagyságos úrék készen, halottan várták az oláhokat. Inkább elmentek a másik életbe, csakhogy ne lássák őket. Az öreg Péter saját szemeivel látta őket, amint összeölelkezve feküdtek a tornácon.

— Nem tudja, mi lett az öreg Péterrel?

— Bizony instálom, az már régen lenn a pulyáknál van. Mi, akik ittmaradtunk, mind a templomba mentünk és ott énekeltünk. Egyszer aztán jött egy oláh tiszt, megállott az ajtóban és azt mondta, hogy menjen mindenki a lakására, mert rekvirálni fognak és aki nem lesz otthon, annak keserves lesz a dolga. Nagyon jól beszélt magyarul, kár hogy oláh volt. Aztán rekviráltak, mint a mieink. A Bacó Ferenc nem akarta odaadni a krumpliját, azt leszúrták. A felesége erre kapja magát s nekimegy az oláhoknak, szidni, ütni kezdi őket. Azt meg úgy agybafőbe verték, hogy se nem élt, se nem holt, máig sem tud beszélni. A negyedik napon aztán megint éhes lett az oláh, hogy az Isten szakassza meg a torkát. Akkor elővették az öreg Pétert, hogy hova tette az úr a sok gazdagságot, hogy sehol semmi. Akkor Péter kivitte őket a lucernába, megmutatta nekik a nagy fekete foltot és azt mondotta: — Itt a hült helye, egyél oláh. — Erre aztán szétmarcangolták őkelmét.

— A Barabásékról mit tud?

— A családja, az elmenekült, de az öreget bizony agyonütötték. Az ő házát pusztították el legelőször.

János tovább akart menni. Az asszony mondanivalós szemmel nézett utána. Végre kibátorkodott a szó belőle:

— János úrfi! —

János visszafordult.

— Mikor megy vissza az úrfi Vilmoshoz?

— Hova? — kérdezte nagy szemtátva János.

— Azt mondják, hogy az urfi a császár mellett szolgál. Mi már rég beszéljük itten, a Bodola János meg a többiek, hogy irnánk neki egy levelet. Megirnók, hogy

már hagyja abba ezt az istentelen háborut, engedjen ő is egy kicsit, mert kivész a szegény székely nép. Éhen halunk itt instálom, éhen halunk. Az oláhok egyszerre csak el kezdtek futni, még bántani is elfelejtettek bennünket. Akkor mi egy nagyot lélekzeltünk s hálát adtunk az Istennek. Azt hittük, hogy mindentől megszabadultunk. Elővettük az eldugott eledelt, egy kis lisztet, egy kis zsirt, mi egy s mást. Hát akkor jöttek a német katonák s azt mondták, hogy ők értünk harcolnak, hát adjunk nekik. És elrekviráltak mindent, mindent az utolsó falatig. A Bodola János sógorát agyonlőtték, mert megmondta nekik, hogy nem járja, hogy minden falatot kivesznek a szegény székely nép szájából. Azóta kapunk néha egy-egy kis málélisztet, azon tengődünk. Gabonát, húst istentudja mióta nem láttunk. Az a pár gyerek, ami maradt még, pusztul el az éhségtől. Mi öregek, mi már magunkért nem bánjuk, legalább nem fog sokat rágni rajtunk a halál.

János most magával szemben látta az erejét, mint egy vezető arkangyalt. Melegitő vidámsággal mondta:

— Hagyják el azt a levelet, Bodor néni. Vilmosnak is csak két szeme van s annyi levelet kell olvasnia, hogy a székelynek nem jut a szeméből. Megél a székely a maga emberségéből. Azért jöttem én ide, hogy megint fehér kenyeret egyenek székely országban. Majd összefogunk és lesz megint húsunk, kenyerünk, ruhánk. És ha valaki el akarja venni tőlünk, orron ütjük, ha a jó Isten paszomántja is van a kabátján.

Tovább ment. Itt-ott szóba egyeledett az itthonmaradottakkal, ténfergő öreg emberekkel, reszketős vén asszonyokkal. Egy-két összeaszott, rémületre fagyott arcu gyermek is kószált az uccán, akiket már öreggé tett a zsúfolt élet s kis roggyanó lábuk mintha koporsó után matatna. Az egyik ház előtt egy öreg asszony ült. Amint Jánost meglátta, elkezdett halálos szörnyün orditani: — Nincs semmink, egy falat kenyerünk sincs! — és befutott a házba. Ott magára zárta az ajtót, székekkel torlaszolta el magát s folyton üvöltötte: — Nincs semmink, egy falatunk sincs! — A szomszédok megmagyarázták Jánosnak, hogy a szegény asszonynak a gyermeke elpusztult, elveszett a megindult forgatagban s hogy mikor a németek rekviráltak, megbomlott az agya. Azóta, ha nem megszokott, falusi embert lát, bemenekül a házába s onnan orditozza: — Nincs semmink, egy falat kenyerünk sincs!

Egy telken három kis lenhajú, kócos, sápadt gyermek, halálos kórói a sárga időknek, temetésesdit játszott. Valami rossz pléh lapra fektettek egy kis döglött kutyát, a pléhet egy madzagnál fogva húzták s szomoru dudolással kisérték, utánozva a nagyok bánatmozdulatait. Jánosnak ugy rémlett, hogy a kis döglött állat fel fog ugrani előle, be fog menekülni a házba s onnan fogja panaszosan kivonitani: — Nincs semmink, egy falat kenyerünk sincs! — Nagyon illett ez a játék ebbe a faluba.

Ki kellett mennie a faluból. Itt kellett hagynia ezeket a házakat, melyek mint egy képtelen herkulesi feladat, uj és uj tömeggel súlyosodtak rája. Oda kellett tartania magát az erős horizontnak, kitárulnia a millió csirák rohanó élete előtt, hogy minden áradó élet beléje csiholja magát s az egész föld erejével érezze magát a falu védelmének. Hogy az egész otthoni föld legyen a lelke a nagy csatában az ősi rögökért. Az erdei utra tért.

Jó messze volt még a kereszttől s mintha hosszu, fekete szalagokat fujt volna feléje a feltántorodott szellő, hozzá jajgatott az öreg Márta hangja. Ott volt az öreg asszony a feszület tövében, ugy mint tavaly, mint tavaly előtt és még azelőtt, világtalan szemgödröt tátva az anyag roppant hallucinációjának, ugyanazokkal a ringó mozdulatokkal, ugyanazokkal a könyörgő szavakkal. Mintha ez a kereszt a felfeszitett emberfiával s a tövénél pihegő vak ima volna a lényeg, a mozdulatlan történet s a feldult házak, megszakadt szivek, megölt akaratok csak muló villanások volnának az örök szenvedés s örök könyörgés börtönén.

— Jó estét, Márta néni, hogy van? — kérdezte János és pénzt adott az öreg asszonynak.

— Az édes Jézus áldjon meg fiacskám! Te vagy az Jánoskám, már rég nem hallottam a hangodat. Visszajöttél? Béke van már? Hála legyen a jó Istennek és az ő szent fiának.

— Még nincs béke, Márta néni, de már készitik. Csak ugy hazajöttem, körülnézni egy kicsit. Hát a Márta nénit nem bántották az oláhok?

— Minek bántottak volna, fiam? Mit vettek volna el a Márta nénitől? Az imámat? Az az övék is, ők is az ur Jézus Krisztust imádják. Akadt köztük, aki még alamizsnát is adott. Megbékélhetnétek már velük. Nem illik az ember fiának ugy öldösni egymást semmiért. Mit akar-

tok? Minek elfoglalni más földjét? Ugy sem ehetitek meg. A föld fog titeket megenni. Minek rikkatjátok az édes Máriát? Ha sietsz, még utóléred a barátodat.

— Micsoda barátom? — hökölt meg János.

— Hát a Farkas Péter fiát, akit te hoztál ide, mikor még nem volt háboru. Vagy nem ő utána mész? Egy jó félórával ezelőtt ment az erdőnek. Derék legény, nem büszke, elbeszélgetett a Márta nénivel.

János megelevenült léptekkel ment az erdőnek. Az óriási szálfák közt már nagy hallgatás tikkadt, a nagy nyári esték tömött meghatottsága. Távolról hatalmas dobbanások s zuhanó föld zaja hallszottak. A szomszéd völgyben már fúrták a földet az idegenek, hogy idegen álom ragyogására adja elő kincseit. Jánosban most feltámadt a régi este, mikor itt voltak Miklóssal. Mikor Miklós olyan szűzi gyermekséggel zokogta elő tragédiáját. A régi szavak mintha ott vonaglottak volna a mély levegőben. Mi lett ebből a világ csodájának teremtett férfiból? Elveszett-e végképen ez a magyar kincs is?

Közel ért az ut mélyéhez, ahol roppant fák boltozata alatt volt a forrás és a szent kép. Miklós az egyik padon ült, de a közeledő léptekre nem fordította arra a fejét. Előre hajolt és mélyen figyelt valamire. János visszafogta lépteit s fától fához bújva, hogy barátja észre ne vegye, oldalt került, hogy szembe figyelhesse meg. És nagy szomoruság volt, amit látott.

Miklós szembe ült a szent képpel s odaigézett nézéssel meredt a gyötrött szent arcára. És mintha a borzasztó arcból átfolynék a kin, az ő arca is széthullott, vonás vonást követett s a holt kép fájdalma végtelen szenvedéssel reszketett az élő arcon. És János — most először — megdöbbenve vette észre, hogy az az arc mennyire azonos a Miklós arcával. Ugyanaz a fájdalmas nagy homlok, a szemek mint mélyre fúrt szenvedés kútjai, a vonások mögött egy gyötrött titán halálos erőlködése, az egész arc egy emberfeletti kétségbeesett kapaszkodás az élet után. És mintha a szent alá gyujtott láng felizzana a bámuló férfi húsán, teste meg-megvonaglott. Azután feltűrte jobb karját, megmerevitette, az összefutott izmokat megveregette másik kezével s dühös kérkedéssel, melyből mégis panasz zokogott elő, ismételte a kép arcába:

— Magyar vagyok, magyar vagyok.

János kilépett a fák közül s szelid hivással mondta:

— Miklós! Miklós!

Miklós felugrott. Arcán most egy egészen más rémület volt s lábai futásra feszültek. Azután meglátta Jánost. Egy percre rámeredt és felismerte. És ekkor mint egy vad kutyától kergetett gyermek oda futott a hatalmas férfihoz, rávetette magát az erős mellre és keservesen zokogni kezdett.

— Miklós, édes Miklós, — csititotta János.

Miklós nehéz zokogásban törte a szavakat:

— Ugy-e, visszajöttök? Ugy-e, mindenki visszatér? Ugy-e, nincs semmi veszve? Ugy-e, János, édes János, még meg fogok gyógyulni, még erős leszek?

János visszavonta a padhoz a zokogó férfit. Miklós zihált mellel nyelte vissza sirását és ugy beszélt, mint aki védelmet keres:

— Nézd meg jól ezt a képet. Tudod, ki ez? Ez én vagyok. Nem ugy, ahogy voltam fiatalon, tisztán, erősen, ahogy győzedelmes királyfinak indultam. Nem, akkor egy cseppet sem hasonlitott ez a kép rám. Most vagyok ez a kép, most hogy elvesztettem magamat, hogy beteg vagyok, hogy rám közeledik a halál. Oh, borzasztó bujosdit játszom vele. És ez a képen előre meg volt irva. Én már benne voltam apámban, én voltam az ő végzete is s tőlem akart megszabadulni, mikor ezt a képet kifestette magából. S most már rá-ismertem, most már végem van, most meg fogok halni. Tudod, hogy azt hiresztelik, hogy bolond vagyok? Pedig csak fáradt vagyok, halálosan fáradt. Még minden jól lehet, még meggyógyulhatok. Láttad a falunkat, János?

János nagyon nyugodtnak, nagyon erősnek és orvosnak érezte magát s mintha szavai már egy megvalósult akarat képei lettek volna, biztosan mondta:

— A falu fiatal és erős lesz még, mint én vagyok. Össze fogunk fogni, és ujra életre hivjuk a falut, minden magyar falut. Te pedig, Miklós, már nem mulhatsz el. A fronton láttam egy fiatalembert, aki minden szabad percében a te müveidet bujta. Ha láttad volna, micsoda életet adtál annak a férfi gyermeknek, hogy lobogott a szeme a jövőtől, mikor szavaid, mint egy uj élet harsonái egy uj magyar akarat felé hivták. Te mélyre ástad a te életedet és egészségedet, Miklós. Te eddig csak hajszolt bünbak, vagy hazug értők divat bálványa voltál, eddig nem éltél, most kezdődik a te életed. Azok a fiatalok, akik most

vetik magukat az életnek, azok lesznek a te életed, a te egészséged, a te győzelmes akaratod. A megrabolt, kipumpolt, szétroncsolt magyar fajnak egy uj hit, egy uj fanatizmus fog egységet adni: a magyarságé, mely nem lesz többé ethnográfiai figura, teljes ember lesz, de nem lesz tőke minden ide botlott bitangnak. Mi fütyülni fogunk a nagy szavakra, a jelszókra, a görögtüzre, az eposzra: mi okos és erős emberei leszünk a mindennapoknak. Mi spórolni fogjuk magunkat, mi önzők leszünk, ravaszok, számitók és kis hunyoritásokból fogjuk érteni egymást. A háboru megkergetett minket s a magyar utól fogja érni korát. Én magam, ha kell, leszek mocsoktalan hős vagy ravasz csaló, de feltámasztom a falumat. A fizetés ideje elérkezett, a magyarnak oda kell tartania követelő tenyerét az élet elé. A cél szentesiti az eszközöket.

Miklós nagy meleg szemeit rácsókolta erre a fellobogó hitre. Arcán, mint egy megvigasztalt gyermekén, megállottak a könnyek. Mégegyszer átölelte Jánost és ölelés voltak a szavai is:

— Oh, be szép vagy, János, mert okos és erős vagy. Tudod, hogy mi itt ketten a két Magyarország vagyunk. Én a tegnapi, a nagy pazarlások, beteg tulzás, testetlen álmok, a fényüzés és nyomor Magyarországa. Te vagy a holnap, az erős, az okos, a lebirhatatlan, a megcsalhatatlan. Nekem meg kell halnom, te vagy a jövő, a folytatás.

Karöltve jöttek haza a hulló estében és ünnepi szent sátor volt a horizont. Hold, csillagok, hegyek s a hallgatag föld és a még hallgatagabb holtak: bennük volt minden. Az erős élet magával ragadta a roskadót, mint egy elrohanó kezdő világ a sodrába huzza egy kihalt világ tetemét. Mint két egymás mellé rakott tüz, egybelobogott szivük a jövő nagy elhivása előtt. Ők voltak a néma dolgok öntudata, melyből fajuk életbe ette magát s az egész táj életakarata dobogott ki bennük.

Beszélgettek s felidézték a szétszórt falu alakjait:

— Szegény Farcádyék is hazajönnek a napokban. Schönbergertől hallottam, — mondta Miklós.

Miklósnak megrángott az arca, másra vitte a beszédet:

— Meglátod, hogy még fogok alkotni, még erős leszek. Azért sem halok meg. Meg fognak pukkadni a feltámadásomon.

A kereszthez értek. Miklós jó gyermekséggel kérte:

— Üljünk le egy kicsit a kereszt tövébe. Úgy szere-

tek itt ülni. A Márta néni már hazament. Szeretem ezt az öreg vak asszonyt és szeretem ezt a feszületet.

János engedett. Leültek a feszület tövéhez, a gyér füre, szembe a hallgató erdővel. Hallgattak. Miklós hirtelen, hangjában csinált durvasággal, kérdezte:

— Öreg, hogy állsz az Uristennel? — János felkacagott;

— Nem bántjuk egymást. Tudod én nem tartok lelket magamnál, ez felesleges lukszus s én nem vagyok főszolgabiró. De testem van s abból kifutja ez az egy élet s még másokat is megetethetek vele. Nagy étvágyam van és ez a fő dolog. Mert tudok annyi erőt enni magamba, hogy másokban is erő lehessek. És ez a feladat, ez a szép élet, ez a kifejtett férfiasság. Néha ugy érzem, hogy a falum gerince és izma vagyok s csak ki kell nyujtóznom egy merész nagyot és nem lesz éhes száj, nyomoruságos család és vézna test. Az ő életük az én morálom. Én nem érek rá lelket bolhászkodni magamban, vagy Istent és tulvilágot. Nekem tett kell és mindennapi győzelem. De nagyon szeretem a szegény ember istenét és nem bántom, mint ahogy nem ütöm ki a kenyerét a kezéből. Én segitem az ő lelküket, mint a gyermek lépéseit.

Miklósból nagy zudulással jött a vallomás:

— De más ember vagy te, János, mintha nem a voltak husából készültél volna. Bennem, bennem bujdosik a Krisztus, néha belém villámlik, néha elvész, néha pedig felmerül rám, elönt, eláraszt s kivirult sebei felserkednek rajtam. Nekem kell az Isten mint az egyetlen ital. Ha rossz vagyok, ráduzzogok, ha jó vagyok, őt szeretem. Látod, a napokban is felfakadtak bennem a régi imák, mintha megannyi kis gyermek sirta volna bennem meghalt édesapját. Szomjas voltam az Istenre, mint a részeges munkás szombat este a pálinkára s bementem a templomunkba. Üres volt a templom s négy meztelen fehér fala ugy didergett bennem és jobban egyedül voltam mint valaha. Akkor idejöttem a kereszthez s egyszerre egy óriási ölelés melegét éreztem, melyet minden könyörgés, minden szenvedő sziv tett meleggé. Mert látod, ez a kereszt nagy segitsége, hogy egybe ölel, hogy nem hagy egyedül, hogy családot ad köréd. Majd elbeszélem, hogy mit szenvedtem Pesten. Néha bőgtem valaki után, aki lélek szerinti valakim legyen. Ilyenkor bementem a legközelebbi katolikus templomba, a többivel mondtam a közös imát, énekeltem

s példás buzgósággal utána csináltam minden közös mozdulatot. És ezek a mozdulatok mintha hitet adtak volna, nem voltam többé egyedül, együtt voltam velük, éreztem kis szenvedéseik meleg ölelését, minden öreg asszony a templomban az én anyám volt, minden öreg ember az én apám s minden fiatal lány a hugocskám. Háromszáz éven át voltak kálvinisták, makacsul, kötekedőn és káromlón az őseim s bennem felcsuklik az ős katolicizmus mint egy letagadott lélek. Mert látod, az ember olyan egyedül marad, ha protestáns, ugy didereg. A vallás pedig azért van, hogy együtt legyünk, a vallás az egymásra ismert fájdalmas emberek összeölelkezése. És nekünk magyaroknak százszorosan az a vallás kell, mely egybe hoz és együvé tart. És tévedsz, ha azt hiszed, hogy a katolicizmus misztikuma az, mely lelki kalandokra csábit. Nem, nem, ezt ostobaság rólam hinni. Éppen a logikuma és politikuma az, mely magához ránt s mely szét láfszik törni az idő és tér kényszereit. A felszabadult emberek hadd törjék hősies nemtörődéssel a jövő utját. De aki hisz és magyar, az legyen katolikus. A katolicizmus összefogott kéz, kiépitett akarat, megcsalhatatlan vigyázás. Sokszor jön, hogy odakiáltsam dacos, szétmorgó protestáns testvéreimnek: — Ha hisztek, térjetek vissza, ha nem hisztek, legyetek szociálisták. Igy legalább a vallás és az uj jövő hite lehetne fajunk összetartó ösztönévé. Mert Magyarországon termékenyen csak ez a két hit lehet. Minden más vak ellenzék, eunukok meddő idétlenkedése az élet felé. Most pedig élni és nemzeni kell.

Különös hang zavarta meg, odafigyelt. János, a hosszu utazástól elbágyadva az est feltámadt hüvösségében, elgyököntött s szeliden horkolt. Miklós hirtelen megijedéssel rázta meg az elszunnyadott férfit:

— János, János, te elaludtál.

János mosolyogva dörzsölgette a szemeit:

— Jó lesz hazamenni. Nagyon álmos vagyok s holnap sok dolgom lesz, jókor kell kelnem. Tudod, öreg, mi volt az utolsó gondolatom, amivel elaludtam? Egy év mulva olyan házas ember leszek, mint a pinty.

3.

A következő napokon egymásután szállingóztak haza a lakósok. De a megkergetett embereknek nem sok megnyugvást adott az ujra megtalált falu, a régi nap és ismerős rögök.

A hatóságok igen hiányosan gondoskodtak az ellátásról. Schönbergerék osztották ki a falusiaknak az élelmet, mely többnyire csak nyomorult kukorica liszt volt és az is kevés. Az ujjáépités eszközeiről sem gondoskodtak, férfi munkaerő is hiányzott. A sajtóban felkukorékoltak az elpusztitott Erdélyért. A szászok hatalmasan szervezkedtek, hogy földet és életet biztositsanak véreiknek az élni induló Erdélyben. A magyar kormány néha, néha ankétezett, a napi politika változásaival nevek bukkantak fel, hol egyik, hol másik politikai aranyásóhoz kötötték egy-egy percre Erdély sorsát. Ezek közül némelyik fel is használta a napfényre kerülés rövid napjait és leutazott Erdélybe. Volt fogadtatás, tószt, pezsgő, cigányzene. És a nyomorult nép magára hagyatva ténfergett, fél meztelenül s egész éhesen, feldult fészkeinek romjai között. Soha tragikusabban nem érezte a szerencsétlen faj, hogy nincs középosztálya, hogy a politikában, közgazdaságban, sajtóban, az élet csinálás nagy piacán nincs senkije, hogy minden éhes történő bitang jószága. Az után a nagy tanulság után, ami a román áradás volt, a faj refleksz mozgása egy nagy belső honfoglalás kellett volna, hogy legyen. Összeszerezni a földet minden eszközzel, odavonni a magyar családok százezreit s magyarrá szegezni velük örökre a magyarul megszenvedett földet. Államivá tenni minden iskolát, uj hittéritőket küldeni, akik a magyar igét hirdessék, iskola-várakat épiteni, magyar érdekü bankokat alapitani. Nemzetközi rothadt ariszto-kráciánk sportolta a maga politikáját, vadászta a maga érdekeit s nem sajgottak fel benne a megtépett ország sebei. Néha nagy kirakatos jótékonysági cécókat rendeztek, főherceggel, katonazenével, virágesővel, de a kasszától olyan távol voltak az éhező szájak. A középosztály, idegen fajok történői, vad csaholással hajszolták a felvert érdeket uj nagy szavak trombitái mellett. És senkinek sem volt égő teste Erdély, éhezése és szomjusága a pusztuló faj. És a faj hajtásai: papok, tanitók, jegyzők, szolgabirák, akiknek mégis husuk és vérük volt a fájdalmas ország, egy régi ideológiától részegen, régi mondatoktól és szentimentálizmustól rothadva, vakon és félszegen tántorogtak a megnőtt holnapok roppant problémái előtt. A román leverve, megcsititva, szült, szült és fogta a földet, a szász szervezkedett és kaparintott, a zsidó hóditott, a német zsákmányolt: a székely családok korgó hassal, meztelenül, magukra hagyva néztek szembe a borzasztó napokkal,

mig férfiaik gyermek hencegéssel s vad kitartásban három világrész csataterét szórták be csontjaikkal. S székely gyermekek hulltak le az életről, székely birtok omlott idegen bitangjává, székely nők ágyéka várt hiában megtermékenyitést.

János megsokszorozta magát, hogy lökő ereje legyen minden karnak s életet csikarjon ki mégis, mely övék legyen és nekik teremjen. Foglyokat, katonaságot, szakembereket kért a leöklözött falu és elárvult földek számára s minél több falujabeli katona felmentését kérte. Legutóbbi kéréséért szembe kacagták. Foglyokat még csak adtak, de minden egyéb kérésével elutasitották. Vagy felszólitották, hogy forduljon Schönbergerhez. Mert Schönberger, kinek érdekében volt, hogy magát az épülő élet központjává tegye, fia és katonai összeköttetései révén mindent ki tudott vinni s minden megbizatást magához kaparitott. Közben-közben lejött a kormány egy-egy megbizottja, vagy egész bizottság, kárt felvettek, fotografáltak, vitatkoztak, igértek, de segitség nem jött semmi, semmi.

Jánosnak első gondolata volt a földet biztositani. Elhiresztelte — s az elkeseredés könnyen hitt — hogy Schönberger a németek titkos ügynöke, akit azzal biztak meg, hogy földeket vásároljon össze számukra s mikor minden föld a kezükben lesz, kikiáltják, hogy székely ország ezentul a németeké. Igy sikerült mélyre ásott bizalmatlanságot fektetnie el a diadalmas vállalkozás ellen. Ő maga mindenütt ott volt, hogy a visszaérkezőket bele lökje az életet épitő kedvbe, kezdete volt minden kezdésnek. Arányosan osztotta el a munka-anyagot, sziklából, erdőből anyagot tépett az uj faluhoz, szervezte az elhagyott földek ápolását. Hol innen, hol onnan csiholta ki a falu mindennapi falatját. Mintegy belegyurta életébe az egész falut, hogy az ő hatalmas életével menjen meghóditani a holnapokat.

Egy szombatra megint nagyobb csapat hazaszálló érkezését jelezték s mert Farcády külön levélben tudatta, hogy ők is jönnek, János elhatározta, hogy a meghajszolt családnak ünnepélyes fogadtatást rendez. Ismerte Farcády természetét, hogy nála akarat és tett csak nagy fellobbanásokban lehetséges és gondolta, hogy egy hatásos jelenettel belesodorja a közös munkába.

A papi lak nem sokat szenvedett a betöréstől s János a falusiakkal szépen rendbe hozatott mindent. A szobáknak igyekezett visszaadni a régi alakját s a legképtelenebb

erőfeszitéssel még az éléskamrát is tele rendezte, ahogy lehetett. És a templom mellett a falusi asszonyok, e mély nép ős gyöngédségével, felujitották a kis Palkó sirját s friss virágokat ültettek rája, hogy a kis halott is uj ruhában várja megtérő szüleit.

Szombat reggel már korán talpon volt a falu s Jánossal élén várta hazajövő papját. Az öreg kurátort bizták meg a szónoklattal, akinek ünnepélyesen tartott tokájából ugy kiállottak a nagy mondatok, mint a strucc hasából az elnyelt esernyő. Reggel hétkor már feltünt a közeledő karaván.

Volt egy nehány szekér is, de legtöbben gyalog jöttek. Az első szekeren ült a pap családja egy pár nyomorult elmentett holmival. Utána jöttek a többiek, ujból összeverődött futói a nagy zivatarnak, legtöbbnyire nők és gyermekek. A váró falusiak ünnepbe meredtek, a kurátor kiállott a többiek elé és hangolta magát mint egy rég nem játszott hegedüt.

Farcády már messziről látta, hogy ünnepélyes fogadtatás vár rá s egyszerre átficamodott az epikába. Nagy pátétikus képben látta a jelenetet, amint a nép atyja, a földönfutó Szilveszter, a vihartól elkopott pap visszatér népe közé s a nép mint megtárult barázda fogadja ujra a nagy magvetőt. Mint zugó szél zendülése: nagy szavak forgataga keletkezett benne a meghasitott anyaföldről, a bosszuálló nemzetről, a visszahulló rögökről. Mindenki ünnepet érzett a levegőben. A hátrább jövők siettették lépteiket, hogy tanui legyenek a nagy jelenetnek, hogy egyetlen sirható szót el ne veszitsenek.

A menet a falu széléhez érkezett, a szekerek megálltak. A pap leszállt a szekérről, családját is lesegitették. A kurátor előállott, kiduzzasztotta a tokáját s nagy öblösséggel zengett bele az első mondatba:

— Tiszteletes Uram, szeretett lelkipásztorunk!

És akkor a jó öreg felnézett papjára, akinek oldalán annyi esztendő partján látta futni az időt. És látta ezt a gond-rágott, sirkő fehér, tragikus embervázat, arcán az éhség, kisértő éjszakák és gyilkos napok sirásaival. És a két csenevész gyermeket, felfakadt panaszait az elitélt fajnak s a püffedt, sárga husu, alákönnycsatornázott szemü lágy asszonyt. A jó emberből kiestek a nagy szavak, az ünnepélyesség peckes modora, felcsuklotta a régi napokat s nagy szánalom facsarta meg szivét. Nagy fehér bajusza

alatt félrevonaglott az öreg száj, szemébe kizökkent a megnyomott szív nedve, odavetette magát a pap kezére, szorongatta s kitörő szepegéssel ismételgette:

— Tiszteletes ur, szegény tiszteletes ur!

És ez a pár könny, a sirást reszkető ajkak, a feléje áradó ember kimosta Farcádyból a szónokot. Ő is csak ember lett, emberi szivre talált zokogó ember. Halvány arcára kifreccsentek a könnyek s odazokogta népe elé az egyetlen menedéket:

— Istenem, Istenem!

És ez az arc bezugott minden szivbe mint temetési nagy harang s mindenki a saját tragédiájával látta ezt az arcot. Egy nagy sirás lett az egész falu, az érkezők és várók. Körül szorongatták a visszatért családot, megérintették őket, mint egy felajánlott szentséget, ki a papot, ki a papnét, a gyermekeket cirogatta, ki kihez jutott. És ez a perc méltóságos nagy felemeltetés volt a megvert falunak.

És azután lassan, sok sirás és tördelt mondatok közt, elértek a papi lak elé. És a kis ház nem várt egyedül. Nagy hallgatásos meghatottságban ott álltak körötte a mult napok, minden elfeküdt nap. Most felkeltek a hazatért gazdáért s régi hervadt ruhájukban, könnyesen és mosolyogva, csodálkozón és szomorun, várták a visszadobott hajóst. Az egyik kis bölcsőt ringatott, a másik fekete fátylat hordott, az egyik nagy terhet vitt a hátán, a másik halvány rózsákat szedett, az egyik nevetett, a másik pirulva takarta el arcát és esdőn lökte ki kezeit, az egyik fázott és kenyeret kért a másik. És Farcády látta őket és egyszerre az egész élete lett, minden jelen volt benne s ugy ölelte szemeibe a házat, mint egy régi jó feszületet.

Bementek a házba. Példás rend volt mindenütt s a dolgokból emberi szív lüktetett. Milla ráborult a vén zongorára s keservesen sirni kezdett. A két gyermek, beléje kapaszkodva, toldta hosszabbá anyja sirását. Farcády állott mereven, fehéren, mint egy behavazott sirkereszt, de lelkében, mint három utról összetalálkozott vándor, a végzet, az élet s a halál néztek szembe egymással.

Most a többi hazajött elhelyezésére került a sor. A hajléktalanokat beosztották azokhoz, akiknek volt fedelük. Mindenki szivesen vállalt egy-két lakást. Maga János egész táborrá tette az ősi házat. János csak most látta meg az érkezettek közt Barabás Máriát.

A lány szomoru volt s ez a szomoruság olyan volt

rajta, mint egy dus fekete hajkorona. Nem az életszegények szomorusága volt ez: sápadt arc, hervadt vonások, megapadt élet. Az élet ajándékozó bőséggel verte hullámait benne s a gazdag vér bibora átserkedt a reggel friss bőrön, az erő és fiatalság himnuszát tovább énekelték a tagok. Csak szemeiből jött ki, melegen és áradón s mint forró nyári este kéksége a szomoruság és megűlte a hamvas életet. Ez a szomoruság is szeretet volt, nagy ölelkezés az élet felé. János kérdezte:

— Hol van az anyád?

— Anyám is meghalt. Ott temettük el az Alföldön. Nem birta ki szegény a sok csapást.

Mélyen zengett a fiatal lány hangja, felbolygatott sziv volt benne, de nem sirt. Nyugodtság volt a lány arca s alázatos meghajlás az élet parancsai előtt. Mint ahogy a barna föld türi a vihart és meg nem bántott bőséggel virágzik.

— Maradj nálam, sokban segitségemre lehetsz. Az öreg Ferenc néni nagyon fog örvendeni neked. Ő már ugy is öreg, nem birja egyedül a ház gondját.

— Amint akarja, instálom, — felelt Mária s szemében nyugodt volt a megfogyhatatlan szeretet.

Schönberger vállalata s az uj bánya meglökte a falut és az élet nagy hullámokkal tolult az eldugott fészekbe. Katonák és foglyok sineket raktak: idáig fogják hozni a vonatot, a holt vidékbe beleárad a nyüzsgő világ futó ere. A bánya-munkálatok óriási arányban folytak s idegen arcok örök változásban merültek fel és tüntek el a kis faluban. A falu szélén, a sikságon hatalmas barakkokat épitettek a munkások és foglyok számára és külön, tisztes villaszerü épületeket a hivatalnokoknak és vezetőknek. Schönberger, a szorgalmas darázs, beleszurta fullánkját a föld-gubacsba s a megbántott föld roppant raktárokkal duzzadott vissza. Régi hivatalnokai visszajöttek. A zsidók ugy elszaporodtak a várossá rohanó faluban, hogy Schönberger széles adakozásából egy csinos kis imaházat is kezdtek épiteni. A németek néha külön istentiszteletre kérték el a kálvinista templomot s német tábori pap osztotta német szóban a lelki mannát az ős magyar katédráról. A falu mindennap egy évtized fejlődését futotta meg. Nagy mühely volt a falu, hol a háboru hisztérikus szorgalommal furt, ásott, faragott, rombolt, épitett, olvasztott, formált, hogy több lehessen a halál.

S faluban falu, a megmásithatatlan örök falu: ott volt a János faluja is. Megrokkant öregek, nyomorba vénült asszonyok s egy pár kicsikart orosz fogoly ténteregte a munkát s próbálkozott visszaidézni az elpusztitott házakat. Jánosnak mindennap ujból kellett kezdeni a szizifuszi munkát: életbe lökni ezeket a visszahulló lelkeket. Mintha a megkostolt halál, mint két nagy szem, ott igézne mindenik élet mélyén, lebirná az akaratot, meglágyitaná a megfeszülő kart: a falusiak ugy majszolták a munkát, mint egy halálos, rab-kenyeret. Nem volt hitük az élethez, megriasztott szemük nem tudott jövő távlatot adni a napoknak. A táplálék is — János minden lázas szétkeresése dacára — nyomorult és kevés volt, nem vitt akaratot a testnek, jövőt az izmoknak. Ténferegni napról napra, enni ha van mit, kivetni az éhes hasat a napnak: ez volt legtöbbjének akarattalan akarata. Ráadásul az erősebb suhancok és munkabiró asszonyok közül sokan elszegődtek a németekhez, a bánya erős munkájára, ahol hatalmas napidijat kaptak. A jegyző buzditotta, Schönberger csábitotta őket. Valami titkos hit verte ki a hullatag lelkeket, hogy nem érdemes dolgozni, hogy a nép megtett már mindent, hogy közeledik a nagy fizetés napja, amikor majd ők kerülnek felül, övék lesz az élvezés, a pihenés, a pénz és a hatalom. Firtos visszakerült a faluba, most már teljesen a tüz prófétája lett s izzó szavakban vetette a forradalmat a megnyitott lelkekbe. Páljános pedig és prófétája, Deák, az istenrészegek nagy bodultságát öntötték a szomjasakba. Az emberi tett, az emberi akarat, az emberi ész nagy csődjén hirdették az élet hiábavalóságát s az örök ima egyetlen menedékét. A férfiak közül is sokan megtértek a faluba, pár heti szabadságot kaptak a nyári mezei munkához. De a János ujjá teremtő munkájához ezek voltak a legrombolóbb veszély. Ezekben már benne volt a háboru, mint egy szörnyü megszállottság s a csendes, alkotó élet sajgott nekik, mint a sóval hintett seb. Kaszát és kapát mindegyre eldobott az ölni szokott kéz, az agyongyötört test féktelen étvágyban és halálos szomjuságban élte dacos életét. És mert legtöbbnél felgyült pénz volt, be-bementek a városba s alkohollal itatták az idegeikbe zsufolt rémeket. Zsörtölődők, ingerlékenyek voltak, minden kis szóra nehéz ütleg és véres káromkodás szakadt ki belőlük. A verekedések napi renden voltak s az asszony most itt ujra szenvedte férje harctéri szenvedéseit. Az egyik, még fiatal

legény, egy összeszólalkozásban leszurt egy német katonát. Egy idősebb ember feleségét, harmincöt-harminchat éves asszonyt, egy tizenöt éves fiuval kapta rajta. A gyermek férfit, talán legelső csókja szélén, egyetlen balta-csapással letaglózta. Az asszonyt bevitte a csürbe, odakötötte egy gerendához ott rugdosta és a kékre vert, félholt asszony előtt megölte hatéves gyermeküket. Azután tüzet rakott, az asszonyt lassu tüzzel holtra égette s a gyermek hulla és megszenesedett holtest mellett felakasztotta magát. Oh, a megmérgezett falu nem ember volt már, rángó, vonagló, orditó tagok voltak ezek az emberek s bennük az őrült Lear, a fertelmes háboru dühöngte tovább a maga irtózatos vizióit. És a nők, két ütleg közt s az éhezés görcseiben, halálos vágyódásban sodródtak a csók felé és adták oda meghervasztott ágyékukat a német katonáknak vagy a Schönberger honfoglalóinak. A régi falu elzuhant az emberekben is, mint egy lelőtt hüséges kutya s a megbomlott emberekből kilángolt az alvilági égő város.

Egyik este a jegyző kidoboltatta, hogy a kormány a károk uj megállapitását rendelte el s hogy holnap egy bizottság fog érkezni méltóságos Sarkadival az élén, az megvizsgálja a beteg falu bajait, adja elő mindenki a maga panaszát. Másnap megjött a Schönberger két kocsiján a bizottság. Sarkadi mellett Zágony és egy miniszteri tanácsos volt, a másik kocsiban a kár megállapitó bizottság tagjai voltak. A falusiak közül többen, akik már épitkeztek, vagy már be is fejezték az uj fészket, olyan dühbe jöttek, hogy majd visszarombolták a munkájuk. A kárbevallásokat a jegyző ellenőrizte, aki tüntető buzgósággal képviselte az állam érdekeit s gunyos szavakkal vagy rárikoltásokkal ijesztette lejjebb a panaszokat. Schönberger már napokkal azelőtt szétjárogatott a faluban s hirdette fia eljövetelét. Az ő fia, az ő okos, méltóságos fia fog igazságot tenni. Az innen való a faluból, a falu szive az ő szivének is fáj, az tudja, hogy mi kell a szegény embernek. Sarkadi tényleg csupa mosolygás és meleg kézfogás volt. Türelemmel hallgatta meg a végtelen panaszokat s megigérte, hogy mindent el fog követni a kormánynál. De hozzátette, hogy a kormány nehéz helyzetben van, a háboru millió kézzel markol az állam zsebébe, azonkivül még sok millió szájat kell elhallgatattni s az efféle lassan, megy, amig rájuk kerül a sor. De ő majd megkéri az apját, hogy bármilyen eladó terményük van, a legnagyobb előleget adja rá. És ha a

telek felépitése nem fizeti ki magát, vagy a földön akarnának tuladni, az ő apja a legnagyobb árat fogja fizetni. Mindenesetre legyenek bizalommal a felsőség iránt, őfelségétől kezdve mindenki a legjobb indulattal van a székely nép iránt, csak türelemmel kell várni s nem szabad lázadó szavakkal unszolni az ellenség lovait. Tanuljanak a Firtos esetén, aki ellen a jegyző többszörös jelentésére s a katonaság megkeresésére kiadták az elfogatási parancsot és aki ugy hordta el az irháját s most egész Erdélyben hajszolják. Bármi bajuk van, itt van az ő becsületes, öreg apja, aki csupa sziv és nem fogja hagyni a székely népet.

Közben egy üzletet is nyélbe ütöttek. Zágony eladta adósságoktól átlyuggatott földjét és telkét Sarkadinak. Délután az urak künn jártak a földeken, az engedelmes drága földet végigtapogatták, mint egy kezdő kokottot: mit igér, mit fog adni? Megkerülték az egész határt, végigmatattak, felszagoltak mindent.

Miklós elhatározta, hogy kerülni fogja a találkozást Sarkadival. Utóbbi időben a hulló falu ugy is meggyötörte aláaknázott szervezetét. Sokszor, amikor a János mitológikus vad harcát s a züllő falu szörnyüségeit látta, fel akart rohanni Pestre, itt hagyni a falut örökre, kitépni emlékéből s éjszakáiból. De akkor elébe álottak a pesti borzasztó napok és az elhagyatottság, visszadöbbent, mint a gyermek az esti küszöbnél. Itt, itt kell maradnia, itt kell végig szenvednie magában a falu agoniáját s magába bónyálva a halott falut, utolsó szerelemben vele nyulni el a teritőn. Néha óriási erő-hullámok lepték el. Ilyenkor roppant tervek duzzadtak tudatába s mint egy fiatal gigász, épülő világok kövei után keresett. Nagyszerü munkákat kezdett és soha zugóbb, magával sodróbb erővel nem jött ki belőle a megfogant gondolat. De a harmadik vagy negyedik oldalnál belefáradt, a kezdett munkát abba hagyta és soha többé nem gondolt vele. Egész csomó ilyen megfulladt terve hevert iróasztalán. Napokig tétlenül hevert a kis kertben, mint egy hullott alma. Néha János mellé huzódott s lázas, néma szemekkel nézte ennek az eposz embernek letörhetetlen életbe bomlását. Néha mint meglengetett lobogó, csapott ki belőle a szeretet, de a szája mindig keserü és hitetlen volt:

— Mi a fenét rontod magad ezért a pár parasztért? Jó, ha ezek is minélhamarább a többi után döglenek.

Mi ember-archaismusok vagyunk, el kell tünnünk a modern piaci nyelvből. Majd Schönberger bácsi és Vilmos császár cukrot fognak szürni a csontjainkon.

Farcádyhoz sokat járt. A régi ellentét, a meg nem értés, a türelmetlenség kihullott a két férfi lelkéből. A végzet két térdére vette ezt a két örök gyermeket és sötét kezeivel egymáshoz hajtotta fejüket. Irodalomról sohasem beszéltek, sokszor egyáltalán órákig egy szót sem szóltak egymáshoz. De a hallgatásuk egy jajjnak a fordítása volt s megkönnyebbülés volt mindkettőnek, hogy egymás mellet hallgatnak.

Utóbbi időben különben is érzékeny szervezete még érzékenyebb lett. Minden kis benyomás úgy átrázta egész életét, hogy utána napokig holt fáradt volt, vagy néha beteg dühöt érzett s rájött különös agyarkodó mániája. A Sarkadi megérkezése visszahozta a régi arcokat, királysága napjait s az elszalasztott életet. Egész délelőtt a diványon feküdt s gondolat, kép és hang nélküli túnyaságba parancsolta magát. Azután olyan égő lett a divány, hogy délután kiment kóborolni. Ki akarta testéből nyargalni felbolygatott lelkét s jól elfáradt testtel érkezett vissza a kereszthez. Leült az öreg Márta mellé. Egy tíz koronás bankót tett az öreg asszony kezébe. A vén asszony megtapogatta a pénzt s szörnyűlködve lamentálta fel:

— A Jézus áldjon meg, mit csinálsz, fiam? Te is olyan bolond vagy, mint az apád. Tíz korona, ilyen nehéz időben! Vedd vissza, fiam, te fiatal vagy, neked több szükséged van rá. Adj egy vaspiculát, az is elég lesz koporsószegre a Márta néninek.

Miklós szeliden könyörgött s meginduló sírás voltak a szavai:

— Tartsa meg, Márta néni. Mintha a fia volnék s a napi bérem hoztam volna el. Márta néni, legyen anyám egy óráig. —

Lenyomta fejét az öreg asszony térdeire s viharosan sírni kezdett. A vén asszonyba feljött az anyaság, mint egy visszaemlékezett ima. Oda, odasímogatta vén kezét a rázkodó fejhez. Miklós sírva tördelte:

— Rossz voltam, édesanyám, szidjon meg, szidjon meg jól.

— Mi bánt, fiacskám? Mért sírsz, édes kis fiam? — rebegte az öreg asszony és sírás csüngött az ő ajkán is.

— Imádkozzál érettem, öreg anyám. Imádkozzál, mintha haldoklóért imádkoznál. —

Az öreg asszonyból már minden egyéb kihullott: az úri imát és az üdvözlégyet váltogatta örökbe. Rákezdett és Miklós utána mondta. Nagy, tiszta nyugodtság terült el benne. Kis gyermek ágyában érezte magát, jól betakarva s homlokán az áldott kéz simítása. Azután felnézett a keresztre, mint madárfióka a felette lebegő anyára és szólt:

— Milyen jó itt. Hogy szeretnék mindig itt lenni Márta néni mellett. —

Ebben a percben a mezei ösvényről hirtelen kanyarodással elébe toppantak a visszatérő urak. Sarkadi magyarázott valamit, a többi tiszteletteljes figyelemmel hallgatta.

Miklós az első pillanatban mélyen elpirult és fel akart ugrani. Azután szilaj dac, királyi gőg s egy züllött titán humora egy fakadással töltötték meg. Odatartotta kalapját Sarkadi elé s gúnyos, könyörgő hangon koldulta:

— Méltóságos úr, az Isten nevében kérek egy csücsköt Magyarországból. Szeretnék meghalni s szegény földönfutó vagyok, nincs hová temessenek. Hogy a jó Isten adjon ezer annyit a méltóságos úrnak.

Sarkadi egy percre meghökkent. Azután mosolyogva, ablakbatett szívességgel, kezet nyujtva lépett hozzá:

— Szervusz, édes Miklós, hogy vagy? Látom, most már jobban, mert tréfálni is van kedved. — De a szemeivel jelentősen nézett az urak felé. Miklós értette ezt a nézést és nagy zivatar kelt fel benne, de gúnyos szavakkal fogta le:

— Látod, Géza, mi most eljátszhatjuk újból az egész új azövetséget. Én eljutottam a kereszt alá, te meg Poncius Pilátussá lettél. Én a megfeszített falu vagyok, ti meg most mérítek fel a köpönyegét. —

A Sarkadi arcán egy pillanatnyi türelmetlenség villant át. Az urak is rossz akarattal néztek erre az emberre, aki éppen ilyen különös formában bolondult meg, nem mint más érthető, rendes bolond. Sarkadi felvette udvariassága legerősebb vértjét s olyan hangon, melyben sok tisztelet és elnyomott szánalom volt, mondta:

— Bocsáss meg Miklósom, de most nem foglalhatom le az urak perceit, pedig igen szeretnék elbeszélgetni veled. De remélem, a vacsoránál megtisztelsz bennünket.

Miklósnak elborult a szeme, felkacagott:

— Nem megyek, Géza, mert felborítanád a sótartót. Egyetek jól. —

Körülbelül két hét mulva, a Farcádyék beköltözése után, a szerencsétlen családra megjött az utolsó csapás. Kolozsvárott olyan általánosan ismert volt a lehullott református pap nyomora, kölcsönei, vergődései annyira a közbeszéd tárgya voltak, hogy az egyházi felsőség új vizsgálat alá vette előbbi határozatát. Erre az összetört emberre nem lehet rábízni az új akol felépítését. Hogy enyhítse meg az éhezőket és szomjazókat, aki maga is éhségben ordít? Elvégezték rögtöni nyugdíjaztatását. Kapni fog évente kétezernégyszáz koronát és rögtön el kell hagynia a papi lakot. Helyettesét is kinevezték s az már udvarias levelet is írt, hogy lelkésztestvére ne vegye szívtelen sürgetésnek a dolgot, de ő is nős és kéri a papilak rögtöni kiürítését. Jenő, amint a levelet elolvasta, sápadt lett mint a szűrt viasz, kitárta karjait és mondta:

— Elvégeztetett! —

János segítségével egy kis falusi házat tudtak kapni. De a költözés napja nagy bűnhődés volt. Megint eljöttek a múlt napok s mindenik kiöklözte szívükön minden elmulasztott kötelességük. Még a Milla halvány lelkére is felmerült egy önmagát néző szem: — Óh, ha másként éltünk volna, ha másként éltünk volna! — ismételte görcsös sírásban.

És milyen végleges temetés volt, mikor elhelyezkedtek az új otthonban. Közbül a földes kis konyha rossz kripta szagával. Jobbra egy kis szoba-kamara, mit hálóvá zsúfoltak. Balfelől egy nagyobb szoba, melynek jó részét eltehénkedte a zongora. A bútorok egy része a csűrbe került. És azok a tenyérnyi ablakok, ahol alig tud behorzsolódni a nap és a fejét érintő roskadó gerendák. Nagyon koporsószagú volt ez a ház és ők érezték, hogy a szép napok végkép elriadtak s az életnek nagy felvillanásai elvesztek. Hogy ezután egyhangú ólmosszürke bánat lesz a levegőjük és hosszú sírás a lélegzetük.

Az új pap is megérkezett. Vasalt nadrágú, kifogástalan kájzer-kabátú, síma, nagyon udvarias ember. De valahogy külön, felvett valami volt ez az udvariasság, mintegy másik kájzer a kájzerje fölött. A felesége egy kis finomkodó, hervatag asszony volt. Nagyon mézesek és kegyesek voltak és erősen elzárt életet éltek. De az érintkezésben igen kedves szavakat mondtak az embereknek.

A volt tiszteletesről kegyes sápítozással beszéltek és suttogássá halkított hangon siránkozták, hogy ehhez a nagy papi tehetséghez Isten nem adott papi erkölcsöket, Első prédikációja nagyon jól kifent, kegyes beszéd volt és sírni is lehetett benne. Hangsúlyozta a fedhetetlen, józan életet. A nép lassanként hozzászokott az új mannához s kezdték elfelejteni a régi papot. És ha néha elébük bukkant kóborlásai közt, mintha egy felállt hullával találkoztak volna.

Augusztus végén Ilona is megjött Kunczczal. Kuncz a menekülés utolsó percében, hogy véletlenül a futó zavarban kezébe került az Ilona házi pénztára, tényleg arra az ötletre jött, hogy menekülését igazi meneküléssé teszi és megszökött a nehéz asszonytól. Ő is Kolozsvárra inalt s amig tartott pénzéből, élt és ivott, azután jól lerongyolódva, elcsigázva, hagyta, hogy rátaláljon a fergeteges asszony. Ilona sötétebb volt mint valaha. Most már igazi szorongás fojtogatta napjait. Béla, az ő egyetlenje, az ő folytatása is oda künn volt már. Óh, hogy ha annak valami baja lesz, véresre marja az egész világot, amig maga is dühvé oszlik szét, hogy megszállja a lelkeket egy szörnyü bosszura.

Megérkezése percétől kezdve a rémitő asszony egy kibontott jeremiád volt, hogy mennyi kárt szenvedtek, mennyi szenvedést láttak s mint fekete mumusok a rugós dobozból, ugrottak ki belőle a földönfutás napjai. Pátétikus leveleket irt minden elképzelhető hatalmasságnak, szemükbe domboritva a nemzet két tragikus napszámosát, amint a feldult ház küszöbén állnak, egyik fiuk hullája után könnyezve s a másik most vérzik a megtámadott haza küszöbén. Pedig házuk jelentéktelen károkat szenvedett s a felgyült élelem volt fő veszteségük. Innen is, onnan is érkezett segély s az okos asszony jól rányert a tragédiájára.

János egész nyáron és egész ősszel dolgozott száz ablakban, ezer kézzel. Ugy, hogy alig jutott ideje egy-egy csókos éjszakára és nem látta az időt. Egy őszi reggelen, amint még pirkadatkor átment a falun, Farcádyék háza előtt két szekeret és nagy mozgást látott. Arra vette lépteit.

Az egyik szekér már tele volt mindenféle batyuval, Páljánosné ült rajta. A másikra Farcády tett fel nagy lepedőbe bónyált pakkokat, Páljános és Deák Ádám segitettek neki. Mikor Farcády megpillantotta Jánost, össze-

rezzent, mint egy almát lopó gyermek. — Mi az, bátyám, ti hova költöztök? — kérdezte elhülve János.

A papnak megreszkettek az ajkai, de nem jött ki szó rajta. Páljános felelt:

— Itt hagyjuk a falut, János urfi, mert ez a jó Isten parancsa. A régi falu elpusztult s lőn helyébe Zsodoma és Gomorra. A népnek már nem kell a jó Isten igazi beszéde. Az uj tiszteletes ur is fenekedik ránk. Azt hirdeti, hogy babonát beszélünk. Hát lehet babona az, ha az Istent szeretjük? Rossz világ van itt, János urfi, kevés az ima és sok az idegen.

Most már Farcády is tudott beszélni. Nyugodt volt és szomoru:

— Megyek innen, János, nem nekem való hely ez már. Mit keresek itt? Másé a ház, ahol gyermekeim születtek, ahol Palkó kiteritve feküdt, másé a templom s a hivek füle és lelke. Kaptam egy irnoki állást Budapesten egy nagy gyár irodájában, lakást is adnak vele. Ott majd csak eltengődünk. Legalább a kis lányok tovább tanulhatnak. Ez a két jó ember is velem jön, ezeknek is nehéz lett a falu, majd találnak kenyeret ők is. Nem mertem neked előre szólni, mert féltem, hogy elolvasztod az akaratomat. De irtam neked egy levelet s most már szóval kérlek meg. Add el a butorokat s ami kevés bejön belőlük, küld utánunk, majd megirom a cimünket. A zongorát a Spira könyvelő kérte a feleségének, azzal meg lehet csinálni az üzletet. Az Isten áldjon meg, János, te nagyon, nagyon jó voltál hozzánk.

János belátta, hogy minden marasztás hiábavaló sebtépés volna. Kezet nyujtott a megpróbált embernek:

— Ha valami szükséged lesz, bátyám, csak irj nekem. Én mindig a régi leszek hozzátok.

Kijött Milla és a két gyermek is. Milla zsebkendőt tartott a szája elé és nagyon vörösek voltak a szemei. Némán köszöntötték Jánost. Farcády mintegy szégyenkező mentegetőzéssel szólt oda a többihez:

— Még egy percre várjanak. Még elbucsuzunk a kis Palkótól.

A család megindult fel a templomdombra. János, Deák Ádám és Páljános hallgatagon követték őket. Páljánosné ott maradt vigyázni a szekerekre.

Felértek a templomhoz. A nap már megmozdult s mint szétrikkantott juhnyáj, menekültek a bolyhos ködök.

Hüvös volt és hervadt fü szagával muzsikált a halál a könnyes levegőben. Lennről felmerült a falu, mint egy nagy áldozat füstjei közül. Roppant raktárak, elnyult barakok s vacogó kis nyomorult házak. Farcády hosszan nézett lefelé.

A kis siron egyszerü fejfa volt, rajta fekete betükkel: Palkó. Őszi rózsa és rezeda fedte a kis hideg ágyat. Farcády letérdelt és most is csak az egyetlen kapaszkodó szó zokogott ki belőle:

— Istenem, Istenem!

Mindenki letérdelt, mindenki sirt. Csak János maradt állva, egyenesen mint egy tisztelgő katona. De kezei öklök voltak.

Felálltak, visszafelé indultak. Nagy sikkongás támadt fejük fölött. Vad ludak huztak át a kékülő levegőben.

Mikor a szekerekhez értek, János félrehivta Farcádyt s szeliden mondta:

— Ha Judittal találkoztok, ne legyetek nagyon kegyetlenek hozzá.

A pap bele bele legyintett a levegőbe, mint aki mindent eltemetett:

— Én már nem itélek. Ő is az én nehézségemmel hullott alá, — mondta szomoruan.

Felültek a szekérre. Az egyiket Páljános hajtotta, a másikat Deák Ádám. A lovak megindultak, a kenetlen kerekek jajgatni kezdtek. János a falu széléig kisérte őket.

Mikor János délelőtt tiz órakor haza került a munkából, a nap már sütött és erős izmaiban csak élet és akarat volt. A tornácon Mária hatalmas tál puliszkát kevert. Két térde közé szoritotta a tálat, erős karjával gyurta a pépet, gazdag melle ringott a munkában, János vidáman elébe toppant:

— Mária, akarsz a feleségem lenni?

A lány felkapta fejét s egy pillanatra megdöbbent. De nyilt irás és világos akarat volt a férfi arca. A lány szemei nagy hálától lettek homályosak:

— Igen, instálom, — felelte.

János magához szoritotta a csodálatos szép fejet, összecsókolta és kacagva mondta:

— Akkor siess, csinálj jó zsiros puliszkát, mert nagyon éhes vagyok.

Két nap mulva Jánost táviratilag a frontra hivták.

XIII. Miklós.

1.

Ujból tél szállott Budapestre. Budapest téli termése megjött: az egymásra zsufolt százezrek, kenyér, hus, élelem és remény nélkül, vacogva a görcsös tél markában, mint egy roppant melegágy, sápadt jajokat, véres hörgést és fekete átkokat termettek. Az agyonhajszolt, vérző, korgó rongyos emberállatok mélyén egy szó lihegett: béke! Ezt lüktette millió és millió sziv, ez feszült millió és millió ökölben. Bezuzott homlokkal, dideregve s éhes-véresen, Európa mint egy vak gladiátor könyörögte a békét. De a véres ferbli tovább folyt. Néha Budapest uccáin, ijesztő sikátorok szegletén, mikor már zöldül a reggel, egymásra talált apacsok, véres munkásai az elfutott éjszakának, ráhajolva egy szemetes láda tetejére elvásott piszkos kártyával kisértik a sorsot. Véres, mocskos, tragikus pénzt huznak ki keblükből s dacos kihivással uj és uj marokkal dobják a pénzt a sors tenyerébe. — Hozom! hozom! — mondják és mint tragikus majmok borzasztó fintorral néznek egymásra s a feszült vonások mögött Kain ólálkodik. Igy ráhajolva a bepolluált Európára, egymásnak szörnyü arcot meresztve, a népek vad kalandorai bódult lihegve játszották a véres ferblit. — Veszem! Hozom! — mondták és száz és százezerek hulltak a végzet véres ölébe s száz és százezer sziv kiáltott uj jajjal az életbe. A frontokon éhes, rongyos, vérbe mocskolt milliók fojtogatták egymást, gyilkos dühvel a küldők ellen, szánalommal egymás iránt és ölték egymást a béke őrült szomjuságával.

Judit ott tolongott a tömegben a második kerületi vásárcsarnok előtt. Káromkodás, rossz viccek és siránkozó panasz voltak a levegőben s egy mellette álló csepegő bajuszu öreg ember az ő vállára ejtette a fejét s odalehelte rothadó élete halálbüzét. Judit nagy-kendőjét a melléhez szoritotta. Alatta görcsös szeretettel szorongatta a zöldes

üveget. Már délelőtt tiz óra elmult s ő több mint másfél-órája várt. Haja összetorlott folyamát csillogó zuzmara fedte, az arca álmos sápadt volt, elszederjesedett ajkai össze-dideregtek. De a szemei fényesek voltak, de megfacsart szivét, mint lepihenő meleg madár, nagy jóság szállta meg. Jólesett a várás, a didergés, megalázkodása a rongy ten-gerben, a durva szavak horzsolása. Mert pazarolhatta ma-gát, mert áldozatot hozott, mert ugy érezte, hogy a végzet roncsoló kezében a szive jó irrá lesz, mely begyógyitja a Krisztus öt sebét.

Pedig milyen szomoruak voltak az utolsó hónapok és mennyi nyitott szemü éjszaka sóhajtott a háta mögött. A zenitre dobott csillag meghullta már földre kanyargó utolsó ivét. Az eldobott kő rohanta a maga utját s nem volt jóság, ima, kinyujtott kar, mely visszatarthassa az előre megirttól. Tétlen ténfergés, hosszu alvástalan álmok és levegőbe épitett tervek után a kis Horváth-uccai házba be-toppant a nyomor és az irtózó lányt kilökte az uccára. Mikor az első félórai viszony után hazajött, kezében a borzadalmas pénzzel, levágódott az ágyára és vele zuhant egész élete. Felkeltek benne a nyitott szemü ősök, az irtó-zatos pénz visszatükrözött mindenik szemében. Felpattan-tak a rég csukott ajkak s hideg szavaik átszurtak a vonagló test-lelken: — Halj meg! halj meg! — De az első jóllakás és pohár bor után a felforrósodott vér, a megelégitett test mégis, mint megtépett fenyő a gyantát, buta boldogságot izzadott s ebben az olvadt meleg álomban elzsongott az itélkező szent kétségbeesés. Azután ujra meg ujra rátán-torgott a visszajöhetetlen utra, bár szive ujra halálos gör-csökben rángott s megcsufolt szép teste fel-felzokogta vesz-tett méltóságát. De még mindig hitt a visszatérésben, valami véletlenben, egy előtoppanó megtisztitó akaratban. Még mindig nem tekintette magát »olyannak«, még mindig az egykori rémülettel döbbent vissza az »olyanok« láttára. És mikor a garasok megengedték, egy-két napi boldog szünetben, olyan jó lány volt, olyan kétségbeesetten tiszta vágyakozás, mint egy égnek repitett fehér galamb. Belevette magát a Margit-körúti templomba, odabujt a Szüz palást-jához s egy roppant könyörgés volt egész élete. Ugy kérte ezt a másik asszonyt, aki volt a föld leánya és ismeri a szenvedést, hogy tisztasága tengerével csapjon át rajta, sodorja el mint összetört csolnakot, ős szent lányságával zuhogja át és semmisitse meg egy végtelen megtisztulásban.

És azután olyan nyugodt volt, ugy aludt mint megringatott gyermek, hervadt szép fejét a régi királyi méltósággal hordta, mert olyan nagy rang volt neki ez a jó megbánás. Az öreg házmesterné látta a hulló élet minden titkát s mert félt a rendőrségtől e nem szabályszerü dilettantizmus miatt s mert már csak koronák gurultak feléje, erénye máról holnapra felborzolódott s rögtöni kiköltözést követelt. Judit halálos undorodással engedelmeskedett s közel a Batthányi-uccához, az Ilona-ucca alsó felében kapott nagy nehezen egy kis szobát egy hordár feleségénél. Mikor első este kinézett ablakán, látta, hogy a szomszéd házakból gépies rövid léptekkel, forgó szemekkel, csavart derékkal kijönnek az éjszaka elitéltjei. Juditnak nagy temetés volt az az éjszaka s reggelig virrasztotta kiégett szemekkel önmagát.

A hordár felesége — férje valahol az olasz fronton botorkált — muló barátságok közvetitéséből hizott s szabályos üzembe vette a Judit tragédiáját. Bár nagyon vigyázni kellett, mert a szomszéd szerencsétlenek, a hivatásosak, akiket törvény és jogrend védett, amint látták, hogy a jobb urak inkább arra kilincselnek, nem akartak beleegyezni abba a szerepbe, hogy ők csak a csók-söntés legyenek s feljelentéssel fenyegetőztek. De Judittal is sok baja volt az asszonynak, akinek szeszélyei kiszámithatatlanok voltak. Néha öt-hat napig makacs tisztaság jött rája, Ilyenkor nem akart hallani semmiről s a bajor trónörököst is kidobta volna szobájából. Az asszonynak két gyermeke volt. Egy tizenkét éves nagy lánnyá rohanó lánya, akiben a fertelmes anya előre hunyorgatta a nagy lakomákat. Ezt dédelgette mint egy aranyban kapott drága tőkét, jó falat és cifra rongy, meleg anyai test és cirógató szavak ennek jutottak. A fiu, egy nyolc éves hivatlanul született poronty, hosszas vértanuja valami részeg percnek, ugy nevelődött a ház hulladékain mint egy mostoha kutya s a zord szavak és zárt szivek nyomorult, remegő öreg gyermekké tették. Juditban feltámadt fajának minden azértis jósága s mintha ez a sápadt gyermek az ő szerencsétlen veszendő lelke lett volna: a megkerült anyaság s az áldozat méltósága, kétségbeesett szeretettel ölelte magához. Tiszta napjaiban őt babusgatta, szoknyáiból ruhát varrt neki, mosdatta, beteg, finom szőke haját szépen féloldalra fésülte, imakönyveiben olvasni tanitgatta. Oh, ha majd ezek a napok eljönnek, mikor a felvont szemöldökü biró szemeiben meg fog látszani egész élete. Ha körültérdelnek és lekönyörögnek

mindent, mindent! Valami csodálatos magába-testesitéssel azonositotta magát, a jobbik, tisztaságra vágyó önmagát ezzel a gyermekkel és ugy érezte, hogy amig őt két kezével tartja, addig nincs elveszve. Néha, a szörnyü percek után, a gyermek elé dobta magát, magához ölelte mint egy előrántott pajzsot és odazokogta neki a kérdést:

— Ugy-e, te szereted a nénit? Ugy-e, nem fogsz soha haragudni rám?

A gyermek már több mint egy hete hülést kapott s azóta az asszony nem tudott beszélni a Judit fejével. Nem tudta rávenni magát, hogy ezt a felbuzgó tiszta anyaságot odahurcolja az itéletes ágyra. Az asszony hagyta, hogy járja a bolondját, tojtassa a kölyköt, majd, ha elfogy az utolsó tiz koronás, megjön az esze. És Judit részeg-boldogan, gazdagon mint nyári zápor, forrón mint aratási nap, ezer gondban, kis kedvességben anya lehetett.

A gyermeknek jót tett a meleg tej és Judit minden reggel órákat ácsorgott el a vásárcsarnok tej-üzlete előtt. A csarnok másik nagy kapuján omlott ki és be a nép. Hallal, hussal, zöldséggel telt kosarakat vittek hizott cselédek finom uri dámák után. A sok jótól megcsavarodott a rongyos várók bele. Az öreg ember odafilozofált Juditnak:

— Lássa, kisasszony, az urak ilyen szép dolgokból eszik össze magukat, azért olyan szépek és erősek. Mi szemetet és korpát eszünk, azért csak rongyok vagyunk.

Egy asszonyból kicsattant az itélkezés:

— Lesz ez másképis. Fognak ők még uccát seperni.

És nem is sok idő mulva.

Egy meghajlott, sötét ember különös biztonsággal mondta:

— Lesz másképp, de milyen másképp!

A várakozók összenéztek és láncos kutyák tátogtak a szemük mögött. Ez az összenézés erős összefogás és vigasztaló igéret volt. Ezeket a csenevész ember-cafatokat egy nagy nivellálás vágya tette egy földindulásos rettentő egésszé s a világ-döntő óriás léptei kihallszottak belőlük.

Végre Judit bejuthatott s boldog sietséggel vitte hazafelé a hig, beteg-szürke tejet. Csak a beteg feléje nyuló két kis karját s felderülő arcát látta az egész komor világból. Amikor a Hattyu uccába befordult, az ucca valóságához rántotta egy hang, egy hang, mely mint a megtaposott szőlő nedve, ugy freccsent ki szivestől valakiből:

— Judit! az Istenért, Judit!

Kopott télikabátban, panaszos tulbő kalapban, felvont félvállal, szemeiben a betüt szopók kicsorduló gyermekségével, kinyilatkoztatási elrévült arccal Tóth András állott előtte. Fellázasodott szemei majd átjöttek a szemüvegén.

Juditnak ezer arc hangzott fel a tudata mélyén és a sok arc közt ez a valóságban álló is. A két arc eggyé lett, de nem a valóság erejével, hanem mintha egy régi fénykép akadt volna a kezébe. — Ni, Bandi, — mondta elcsodálkozva. Azután hozzátette: — Hát maga él?

A férfinak nem tudott most önmaga jutni az eszébe:

— Mi van magával, Judit? Az Istenért, mi lett magából? — és a kis emberből majd kizökkent a zokogás.

— Az én sorsomat ne kérdezze Bandi. Szomoru és nem érdekes. De hogy kerül maga ide civilben?

— Magát keresem, Judit. Amióta nem találtam meg a halált, mindig magát keresem. Azután a szörnyü jelenet után elmentem a frontra s ugy futkostam a halál után, mint a gyermek elvesztett anyja után. Nekem az sem sikerült. Mikor a legvakabbul merész voltam, akkor is kacagtak rajtam. Igen tanár vagyok ahhoz, hogy epikai lehessek. De sikerült egy lassubb halált kapnom, ide kvártélyozta magát a tüdőmbe s eleinte ugy nekem dült, hogy majd elpatkoltam. Rokkant lettem, visszamehettem az iskolámhoz. De itt már nem tudtam az lenni, aki voltam. A háboru már bennem volt s én mindig azt láttam ki magamból a világba. Az órákon, ha magyaráztam, ha feleltettem a fiukat, a pad sorok szétreszkettek öldöklő, orditozó emberekké s gyilkos dolgokká. És mindegyre mindenből maga merült elő. Türni sem tudtam többet, dolgozni sem volt kedvem, az a sok undok, irigy, kicsinyes müveletlen tanár mintha örök hánytató lett volna s most már megmondtam nekik, mindent megmondtam. A Csehországból ide szakadt vén piszkos igazgatóm pedig egyszer ugy pofonvágtam, hogy az egész város megtántorodott bele. Untam a hercehurcát s ott hagytam a pályám, hiszen már ugy is a könyv sem volt boldogság nekem. Pestre jöttem, hogy magát lássam, hogy mégegyszer beszéljek magával. Valamit reméltem, valami végső jót, vagy végső rosszat, nem tudom mit. Tudakozódtam maga után. Sokat beszéltek magáról, de mostani helyzetéről senki sem tudott semmi határozottat. Oh, Judit, mit tett maga velem!

De ne haragudjék, ez nem szemrehányás. Hogy tennék én magának szemrehányást, mikor olyan jó magát látni? Lássa, én jó fiunak születtem, gyógyithatatlanul jónak, az édes anyám imái még most is felsirnak bennem, hogy könnyesek reggel a szemeim. És mégis züllök, itt tengek napról-napra. Egy bankban van bizonytalan de jól fizetett állásom és én már iszom, akarattal akarom elrontani magam, pedig olyan nehezen megy. Mert én már nem hiszek az életben, mióta magát elvesztettem és érezni akarom, hogy az életem csak hosszas haldoklás. Maga, Judit, még megmenthetné, még feltámaszthatná az életet számomra. Oh Judit, ha maga megkönyörülne rajtam! Én a maga betege vagyok, én magától halok meg. Én képes volnék magáért a lehetetlenre. Dolgoznám, vállalkoznék, csalnék is, ha kellene, és visszaadnám magának a régi ragyogását. Oh Judit, milyen halvány a maga arca s ez ugy sajog nekem, mintha a szegény édes anyám vernék előttem.

Ajkára, szemeire kicsordult a sirás s ugy nézett a lányra, mint egy távozó hajóra, mely egész élete kincsét viszi el. A lány tágult szemeiben valami nagyon távoli kép volt. Csak most ragadt a lelkében a kis ember köré akkori élete, csak most jutott eszébe, hogy bánt vele valaha. Lelke zsufolt mélyéből, ahol mint egy ős dzsungelben a különböző lelkek jártak, előjött egy fényes szőrü kényes tigris-macska, nyujtózott egyet, felnyitotta a száját és étvágyas kéjjel kimosolygott belőle. A férfi felé hajolva, különös hangon kérdezte:

— És tudna még szeretni, igy minden után?

A kis emberből felzokogott a vágy:

— Hogy kérdezhet ilyent tőlem? Én a maga megszállottja vagyok, maga az én holdam, az én alkoholom, az én ópiumom. Ha kell, magáért megtagadom a szegény édesanyámat. Ha akarja, sikkasztok, ölök, elvesztem magáért a lelkemet, szegény édesanyámtól kapott jó-gyermek lelkemet. Pedig én ugy szeretem az anyámat és hiszem Istent és az örökéletet. De maga több mindennél, mindennél.

Amint ezek a szavak előbuzogtak, forrón, könnyesen, az ős gyermek kisirásával, az előbukkant feneállat visszariadt a lélek-bozótba és nem volt többé. Mély zengésü orgona zugott fel Juditban, látta a tiszta Máriát, az öt-sebü Jézust és a nagy itéletet. Hallotta a beteg gyermek hangját,

látta kitárt karjait. Összerázkódott, szemei felcsillant kéksége szürkévé fakult. Ideges sietséggel mondta:

— Menjen, menjen Bandi, őrültséget beszél. Legyen jó fiu, szeresse az anyját és néha imádkozzék értem. Én nem szeretem magát, én mindig megcsalnám, én nem tudnék magával élni. Unnám magát és megutálnám. Most hagyjon, dolgom van. Én nem vagyok szabad.

Elsietett, anélkül hogy kezet nyujtott volna a villámütött férfinak. Az ott állott, utána hajlott testtel, utána hulló szemekkel, utána reszkető ajkakkal. Egy nagy zugó, homlokon ütött fej volt a világ és ő volt a sajgása. Az sem jutott eszébe, hogy kövesse, hogy bepillantson az életébe. Judit majdnem futva tért haza.

— Hoztam tejkót, édesem. Judit néni csinál kávét, jó meleg, édes kávét.

Letette az üveget, odavetette magát a fekvő kis gyermekre s mint egy napsütött füz lombja, hajlott ki a sirás belőle. Gyökérről jövő, jutalmazó, tisztitó nagy sirás. Felemelte a gyermeket és ujjongva szoritotta magához: — Judit néni jó volt! Judit néni jó volt! — csókolta rá a gyermekre a boldog mondatot. A gyermek az édes anyára találásban boldog bőséggel adta vissza a csókokat és visszaválaszolta:

— Ugy szeretem Judit nénit.

Kávét főzött, megetette a kis fiut, leült melléje. Kezei, mint szoktatott szelid galambok, a gyermek fürteit babrálgatták. De lelke, mint egy fényes fehér vitorla, uj tengerek lehelletére bomlott ki. Oh, szép a szenvedés és jó a jóság és ő oda fogja teriteni életét, mint egy csodálatos szőnyeget, a beteg emberiség alá, hogy a felsebzett lábaknak könnyebb legyen a lépés. Odatartja szivét, mint egy telt kelyhet, a szenvedők lázas ajkához, hogy csituljon a szomjuság. Dolgozni fog, hogy adhasson, szenvedni fog minél többet, hogy minél több fájdalmat megértsen és magához öleljen. Ezt a gyermeket pedig nem fogja kiengedni kezei közül az irtózatos életbe, magával viszi, elmenekül valahová, a világ egy csendes csücskére, ahol nem ismerik. Ott imádkozó, tiszta, jó munkást fog nevelni belőle. Ketten fognak éldegélni és jót tenni. Amig szétoszlik élete anyai csókban, jó tettekben, mint ahogy egy felhő apró bárányfodrokká szakadva olvad el a napos ürben. Ugy nézett magára, mintha önmagának megtért jó leánya lett volna és

végtelen szánalmában — amint a gyermeket cirógatta — ugy érezte, hogy önmagát simogatja.

Ezekben a napokban nem igen ment ki. Félt, hogy Tóth András ráles s maga sem tudta miért, nem akart ujból találkozni vele. Kerülte, mint a kifizethetetlen adósságot. Csak a szürkület óráiban lopózott ki rendes templomába s nagy, meleg, könnyes szeretettel ölelkezett a nagy Szenvedő felé.

Egyik délután nagyon szomoru volt. A gyermek betegsége is rosszabbodott s benne is hideg kétségek állottak fel s gunyosan nézték körül a rajongását. Behúnyta egész lelkét, hogy ne lássa önmagát s mégis vak érzésével ugy látta, hogy komédiázik, hogy egyik öt felvonásos szerepét játszodja. Egy olyan külvárosnak megfelelő érzelmes népdrámát: Az anyai sziv, vagy a bűnbánó Magdaléna. De már csikorognak a kötelek, a függöny már megmozdult s egyszerre vége lesz mindennek. És ő megint visszahull azzá, ami volt, kegyetlenül, végzetesen.

Künn szürke ég sulyosodott a városra s az este kék pillangói elvegyültek a nagy hópelyhek közé. Roppant béke volt a hulló hó s elsülyedő álom a világ. Judit felöltözött, hogy a templomba menjen. A gyermeket meleg igéretekkel elcsittitotta s kilépett a tél mérhetetlen szüzességébe. Egy percre ugy érezte az omló hóban, hogy az egész világ egyetlen hideg, érzéketlen, fehér anyag végtelen zápora s hogy ő az egyetlen élő s érző lény, keresztutja minden fájdalomnak s hogy rokontalanul fogja eldideregni szivét. Fázós sietséggel ment a templom felé. Cipősarkára fel-felgyűlt a hó és ő el-elsiklott.

Bement a templomba. Már folyt az esti ájtatosság. Elől, az oltár fényessége körül kis számu közönség mondta a közös imát. A templom egész nagy hátsó része homályban volt s csak itt-ott csillogta át egy mécs. Judit megállt egy sötét oszlop hüvösségében, összetette kezeit s utána mondta az imát.

Egyszerre az az érzése volt, mintha a templom másik oldalán, az álló sötétség hónalja alatt, egyszerre ezer szem bukkanna fel, futó tejutja tágra nyilt szemeknek és mindenik őt nézné, az ő életébe nyilna be, mint fehér szűz rózsák a hináros tóba. Odanézett és rögtön visszakapta a fejét. Az arcot, amit látott, magában látta s nem hitte, hogy a térben valóság felel meg neki. A Miklós szomorú arcát látta sötét előre bámulással.

Ugy dobogott a szive, mintha sötét éjjel megverték volna az ablakát. Csak öt perc mulva mert megint odanézni, valóságot fogó bátor nézéssel. A templom tulsó oldalában egy feszület alatt Miklós állt, előre hajolva, végtelen szomorusággal arcán, végtelen sirással szemeiben. Előre nézett s mintha az ő ajkai is utána mozogták volna a közös imát.

Judit halk léptekkel került Miklós mögé. Most már nem félt haragjától, tudta, hogy ez a találkozás már kézfogás lesz. Halkan sugta:

— Te is, Miklós?

Miklós összerezzent, hátra nézett. Az arcán, mélyből felvert rémület vonaglott át, azután zavar s valami szégyen is. Csendesen mondta:

— Judit! Hogy nézel ki, szegény Judit! Hová jutottál, mit csináltál a szépségeddel?

Judit, Miklóst sajnálta ezeken a szavakon keresztül. A sötét férfi ruháján, arcán, testtartásán kisirt a megvert ember. És Judit, mintha visszhangja lett volna a kérdő szomoruságnak, felcsukló sirással mondta:

— Mennyit szenvedhettél, szegény Miklós! Ide kellett jutnod? Mit csináltál a lángeszeddel?

A közös ima megujult hullámmal csapott át s ők némán néztek egymásra. Miklós szomoru, jó mosolygással kérdezte:

— Ugy-e, jó ide hozni az embernek a bibijét? Ugy-e jó együtt lenni? Ugy-e, jó a rész-szenvedésnek megenyhülni a nagy emberi szenvedésben? Szegény Judit, ne szégyeljük magunkat egymás előtt.

Amikor kiléptek a templomból, Miklós tréfásan kérdezte:

— Miért is haragudtam rád, Jutka? Jaj, igaz, megcsaltál egy kicsit. Hogy tudnék én haragudni rád? Mintha te volnál az én lelkem, Judit, az én végzetes lelkem s szenvedned kellett az én végzetem miatt. Olyan egyformák vagyunk mi, Judit! Egyféle pazarlása a könnyelmü életnek. —

— Honnan jöttél, hogyan élsz, mi van veled? — kérdezte Judit.

A Miklós arcát elöntötte a fájdalom, mint egy az éjszakából kicsorduló sötétebb éjszaka. Majdnem durván mondta:

— Rólam ne kérdezz, csak azt ne. — Azután szelid komolysággal kérdezte:

— Voltál-e már a szüleidnél?

— Hogy érted ezt? — lihegte fel Judit és átremegett a teste.

— Azt csak tudod, hogy apádék felköltöztek Pestre. Nyugdijazták szegényt. Sokat szenvedtek s ugy tovább álltak, hogy azt sem mondták, hogy befellegzett. Óbudán laknak.

Judit kétségbeesetten zokogni kezdett, Miklós megfogta a kezeit:

— Ne sirj, hugocskám. Most szépen eljössz velem az apádhoz. Ennek előbb-utóbb meg kellett történnie.

— Nem merek, nem merek, — zokogta a lány.

— Bizd csak rám magad, Jutka. Apád nagyon sokat szenvedett és nem lesz rossz a te szenvedésedhez. Mi, hullott emberek, mi már nem itélkezünk. A mi fájdalmunk izzásában minden paragrafus elolvadt. Ugy-e, velem jössz? —

A leány beleegyezett. Felültek a villamosra. Az egész úton hallgattak. A telt villamosban Judit odaszorult a Miklós testéhez s Miklós érezhette, hogy egész testében remeg. A leány egyszer mégis megszólalt:

— Emlékszel, Miklós, arra a délutánra, amikor künn a mezőn összetalálkoztunk? Mennyi pipacs volt akkor. Szegény kis döglött egérke.

Miklós hallgatott. Később megfogta a Judit kezét és szólt:

— A következő állomáson ki fogunk szállani. —

Judit fehér lett s nagy, kék szemeiben meztelenül remegett a félelem. — Menjünk vissza, — könyörögte csendesen. Miklós apásan duzzogott fel:

— Csacsi, nem fognak megenni. A te szegény apádnak már nincs foga az emberevésre. —

Kiszálltak a villamosból. Roppant hó vattázta az utcákat s a pelyhek nagy eltakaró jósággal hullottak. Judit felpanaszolt:

— Hogy szeretnék itt lefeküdni, Miklós. Végignyúlni a puha havon és hullna, hullna rám a hó. Elaludnék s egyszer csak nem volnék. —

Miklós erőltetve kacagott: — De fene egyek vagyunk mi, Jutka. Te az én elejtett bolondságom vagy. Ebben a percben én is éppen valami effélére gondoltam. Mindjárt odaérünk. —

Egész közel az óbudai hajóállomáshoz, egy nagy bérház harmadik emeletén laktak Farcádyék. A ház a részvény-

társaság bérháza volt és alkalmazottainak adta ki. Amikor a lépcsőn felmentek, Miklósnak erősen kellett fognia a Judit kezét, hogy a remegő lány el ne szaladjon. Felértek a harmadik emeletre. A második számú ajtón az ismerős névjegy állt: Farcády Jenő. Miklós be akart csengetni, Judit lefogta kezét. — Csak egy percet várj, csak egyetlen percet — kérte és a szíve beledobogott a szavaiba. Mélyen belülről egy nehéz zúgó hang mondta:

— Tudod, mama, hogy ez a krumpli klasszikus? —

Közelebbről, közvetlenül az ajtó mögül, a Milla bágyadt, éneklő hangja felelt vissza:

— Adj még a gyermekeknek is.

— Judit megrángott e hangokra s kezei görcsösen szorították Miklós jobbját. Miklós a balkezével becsengetett.

— Ki az? — énekelte a Milla hangja.

— Én vagyok, Miklós, — felelt Miklós és magához húzta Juditot.

Milla gyermekes örömmel kiáltott befelé:

— Apa, itt van Miklós! —

Gyermekléptek szaladtak az ajtó felé, a kulcs megfordult a zárban. Milla nyitott ajtót, de mellette volt a két kis lány is. Miklós volt előttük, de a homályban egy fehér alakot tartott félkezével. Miklós cirógató lágy hangon szólt:

— Eljöttem és hoztam valakit.

Milla akkor már meglátta Juditot. Minden ereje kifutott a testéből, a falhoz dült és alig érthetően rebegte: — Judit, Judit! — A két kis lány remegve nézett a homályban álló alak felé.

A belső szoba küszöbén megjelent Farcády. Árnyékát a belső lámpa fénye hosszan előre vetette, áttörve a padlórul a konyha falára. — Mi az? — kérdezte, de már mindent értett.

Ez a jelenet már rég ott volt benne, élete legmélyén. Sokszor elkerülte, sokszor elébe ment, sokszor veszett sóvárgással hivta. Különböző szerepet osztott ki magának. Néha az Elátkozott család szörnyü átkai süvitettek át agyán, de a felmerült csodálatos arcon mindig könnyes csókokká hulltak a sötét szavak. Néha a megbocsátás bibliai pátoszát vette fel, mint egy fejedelmi palástot. Most ugy érezte, hogy a szive az egész testévé dagad. Alig maradt annyi komorsága, hogy sötéten mondja ki a rövid mondatot:

— Gyertek be.

Többet nem szólt. Érezte, hogy mint egy nagy köd, meleg fájdalmas jó sirás közeledik feléje. Judit hozzá rohant, a kezére hullott s veszettül zokogni kezdett. Miklós betette az ajtót.

A pap odanyomta fejét az omló fürtökre, melyek puhasága mindig ott csiklandozott a lelke szélén. A mellét nehéz sirás rázta. A gyermekek ott csókolták Juditot, ahol érték. Milla sirva ismételte: — Jaj, Judit! Jaj, Judit! — Miklós rájuk zordult:

— Talán már bennebb is mehetnénk. Kár annyi lelket itt a konyhában pazarolni el.

A szoba melege, a sült krumpli jó szaga csordultig töltötték családdal a Judit lelkét. Most már Milla is neki esett s nagy ádázkodással falt csókokat az arcáról. A két kis lány a télikabátjától s a kalapjától szabaditotta meg. Az asztalhoz ültették, hugocskái melléje kuporodtak s nézték mint egy szent képet. Milla megáradott buzgósággal friss krumplit hozott a konyhából. Farcády szembe ült Judittal, még nem tudott beszélni, de két szeme ezer meghalt ölelés rohanó feltámadása volt. Miklós ott állott. Senki sem látta. Nem ő volt a nap, mely felé minden élet nyilt, mintha nem találták volna fontosnak a jelenlétét. Egyszerre nagy szomoruság s fojtott düh volt a lelke alján. Levágta magát a kopott diványra, arcára gőg szélesedett es ásitozni kezdett. Millának nyilt rá legelőször a szeme:

— Üljön ide az asztalhoz, édes Miklós. Lám, mi majdnem megfeledkeztünk magáról, pedig ma nagy jót tett velünk.

— Gyere közelebb, Miklós, — hivta Jenő. — A jó Isten hozott közénk.

— Nekem itt is jó, — felelt szárazon s az utolsó szónál egy előtörő nagy indulatot rántott vissza. Éles tőr szavakat érzett hemzsegni magában, hogy beleszurja ezeknek a boldog elérzékenyülésébe.

Judit valami nagy fényes köd közepén ült, melyen áttetszettek a régi arcok. Jenő hosszan nézte és szólt:

— Mennyit szenvedhettél, kis szentem. Hogy meghervadt a szép orcád.

Juditból megint kibuggyant a zokogás. Nagy, keserü felpanaszolás tört ki belőle:

— Oh apám, miért születtem! Bár meghalnék, bár most halnék meg.

Magához szoritotta két kis huga fejét. A két tiszta gyermek szive mint halk kopogtatás lüktetett a bünös testen. Mintha az elveszett lélek jött volna vissza fehér köntösben s kért volna bebocsátást: — Itt vagyok, nyiss ajtót nekem, tiszta könnyeket hoztam, hogy megtisztitsalak.

Milla jutott legelőször szavakhoz, nagy bőséggel. Lágy szavak omlása indult meg belőle, mint levelek a melybolygatott őszi fáról:

— Judit szivem, ha tudnád, mit szenvedtem azóta. Kolozsvárott egy nyomorult fészekben laktunk, egész télen át az ágyat nyomtam. Tudod, hogy Jancsi most otthon van, talán végleg szabadságot fog kapni. Most ő a gazda, az öregek elpusztultak a betöréskor. Látod, Judit, ha ezt a szerencsét nem szalasztottad volna el. Most nem kellene ebben a a nyomoruságos skatulyában, mert csak skatulya, tengődnünk. A lábaim nem birják ezt a sok lépcsőt, meglátod, Jenő, hogy ennek leszek az áldozata. Egy református pap irnok lett koszos munkások között! Oh Istenem, ha én ezt előre láttam volna! És ha legalább enni ehetnénk eleget. De az apád nyugdiját felemésztik az adósságok, az a fizetés pedig, amit itt kap, csak arra elég, hogy mindig tudhassuk, hogy éhezünk. Pedig már a szegény Sárika is körmölni jár az apjával az irodába. Más ilyen fiatal lány táncolni tanul, élvezi az életet. Ő szegényke tönkre teszi a szemeit a sok firkálással.

Farcády most már közbe tudott szólni:

— Ugyan ne sápitozz mindig. Ne nyomjuk agyon szegénykét az első percben a panaszunkkal. Vissza akarod ijeszteni az éjszakába? Beszélj, Judit, beszélj, lelkem, valamit, hadd halljam a szavadat.

— Nekem nincs mit elbeszélnem apám. Velem semmi sem történt. Szenvedtem, ennyi az egész. Most ugy érzem, mintha valaki erővel hurcolt volna el, magához kötött volna és ő élte volna mindazt, amit én éltem és én csak láttam és szenvedtem a tetteit. Sohasem akartam azt, amit tettem. Én a rosszat sohasem akartam, én ugy kivántam jó lenni.

A pap felállott. Arcát nagy templomi ünnepélyesség öntötte el, szemei mintha a végzet forgatagán néznének át, két karját kitárta visszatért lánya felé s nagy, széles hullámokkal jött ki a hang belőle:

— Én pedig bizonyságot teszek, hogy a te büneid meg lesznek bocsátva. A te erőtlenséged az én gyengeségem

volt, a te tetteid az én tettem. És az én gyengeségem az apám bénasága volt s az én tetteim ő tette. És az ő tetteiben nagyapám vétkezett. Hol van a kezdete ennek? Hol volt az első bün, ha mindennek elején az Isten van? És miért bünhődünk mi, miért kell nekünk fizetnünk? Mert szegény apád nagyon, nagyon megbünhődött.

A széles szavak mint fekete madarak szálltak szét a szobában és sötét szárnyaik egy percre ujból beárnyékolták a sziveket. Mintha két ösvény között nehéz utat láttak volna, mely a Golgothára vezet és amelyről nem térhetnek le. Milla odataszitotta a párolgó tálat Judit elé s szepegő hangon mondta:

— Egyél, lelkem te, finom hópehely krumpli. A gyárban kaptuk.

Judit buzgón kezdte enni a forró krumplit, mintha sokat didergett lelkét etetné. Olyan család, olyan meleg ölelkezés volt most neki itt ez az egyszerü étel. A pap ugy nézte lányát, mint egy falatot váró kutya. Szerénykedve hozakodott elő s kissé félénken pislogott Miklós felé:

— Mindig lelkemben voltál, lelkem, mindegyre előttem láttalak, különösen, ha behunytam a szemem. Az utóbbi időben, mióta Pesten tengődünk, még gyakrabban. Tegnapelőtt este egy verset is irtam rólad. A mama ugy zokogott, mint egy gyermek, mikor felolvastam neki. Ha akarod, megmutatom.

— Olvassa fel, édes apám, — kérte Judit, hogy kérhesse az apja kérését.

A kaszni tetején egy csomó telefirkált papiros volt: régi akták tisztán maradt felére irt versek. A pap előkutatott egy félivet. A félénk diák szemérmességével szólt Miklóshoz:

— Nem lesz unalmas neked? Te egy kissé modern vagy az efféléhez.

— Velem ma ne törődjetek. Én ma nem vagyok, ha egyáltalában vagyok, — mondta Miklós.

Farcády feltette szemüvegét, sápadt arcát oltár előtti ünnepélyes boldogság öntötte el. A szavak mély előzugásában kiérzett a reszkető hangszalagok öröme, a bezsufolt élet feszengése a zord szavakban:

Mélységéből nagy szenvedésnek
Siró szemeim feléd néznek,
Oh Isten, Isten!

Keresem szőke haju lányom
S a végtelen nagy éjszakákon
Nyugalmam nincsen.

Miklós mély lélegzéssel, felvett rossz arccal nézte ezt a jelenetet. Amint ez a tragikus karikatura maga elé bontotta versét, élvezve saját szenvedését, mihelyt rimekbe juthatott, mint egy vigasztaló mámort s amint a szétgyengült asszony, a két éhes szemü, csenevész gyermek, hátuk mögött a holnapi gonddal, s az elhervadt, meggyalázott, elbukott szépség, a család leesett koronája, előre hajolva, könnyes nagy boldogságban lettek egyetlen dobogó szivvé, beléje dobbant az ember-élet egész őrültsége. Vajjon az ő egész munkássága, megmozditó nagy uj merései, nem csak ilyen önhitető mámor, a meggyötört ember-élet öncsiklandozása? Olyan égően kicsinynek, jelentéktelennek, elmuló hóbortnak látta magát ebben a jelenetben, hogy vérébe csipett a perc kicsinyes szentimentálizmusa s be kellett ujjait harapnia, hogy rájuk ne kiáltson: — Mit általtod magad, te vén hülye! Őrült vagy, hogy egy tönkretett családból, egy százados tragédiából csemcsegve fejsz rimeket. Őrültek vagytok mind és őrült vagyok én is!

Alig végezte be Farcády a verset, ujból zörgettek az ajtón. — Ezek a mi földieink, — mondta és odasietett az ajtóhoz.

— Az Isten áldása legyen a házon, — hangzott a Páljános orgona hangja.

A másik ember láttára Judit majd felvisitott. Az egész arcot, mint valami méhben fogant átkos varr, véres seb marta. Az egyik szemhéja le volt szakitva s az üres szemgolyó látás nélkül forgott üregében. Az orrcimpa is le volt tépve s be lehetett látni a két orrüregbe. A félremart szájat majdnem a bal fülig folytatta a mély forradás. De a meglevő egyetlen szemben a megtalált Isten boldog derültsége volt.

— Ugy-e nem ismeri meg Deák Ádám bácsit a kisasszonyka? — szólt kedveskedő jó kedvvel. — Deák bácsi nem vőlegénynek való. A jó Isten jó szenvedést adott neki és összetépte a testét, hogy el ne felejtse a lelkét. Mi mindig vártuk a Judit kisasszonykát. Tudtuk, hogy a jó Isten mellett találkozni fogunk vele.

A két székely szintén a gyár munkása volt. Deákot mindjárt az első héten halálra marcangolta egy felrobbant

benzin-tartály. S hogy kiszabadult a halál üvöltéseiből, ezt a megfacsart lelket és szétcibált testet még jobban elöntötte az égő Isten.

Páljános figyelmesen nézte Juditot, azután áhitatosan mondta:

— Ma nagy ünnepe vagyon ennek a háznak, tiszteletes ur. — És akkor meglátta Miklóst is:

— A Miklós urfi is közénk jött! Meglátja, tiszteletes ur, mindenki közénk fog jönni, aki él és szenved. A jó Isten az egyetlen part, mindenki ide érkezik.

Farcády megint mentegetőzve szólt Miklós felé:

— Esténként össze szoktunk jönni az én atyámfiaival. El-elénekelgetünk s egy-két imát is mondunk. Tudod, én megvert ember vagyok, én nem dacolok. Olyan jó nagyon érezni valamit.

Páljános derült otthonossággal a kasznihoz ment, elővett egy ócska zsoltárt. Kinyitotta, rágyujtott:

A Sionnak hegyén, Uristen,
Tiéd a dicséret.

Az egész család énekelte s Deák Ádámból nagy kanyargással jött ki az áhitat. A második sornál már Judit is velük sodródott s a sötét éjszakák lányából ugy jött ki — reszketve és gyermekien — a zsoltár, mint egy égnek nyujtott puha fehér női kar. Egybefolytak a hangok, egybefolytak a szivek s elcsititott meleg sirás volt az életük.

Mikor az imára tértek át, Miklós, ki közben sötét világokat nyargalt át, ujból odariadt a kis szobához. Érezte, hogyha még egy pár percig marad, elsülyed tudata az elődübörgő sötét erők között. Izmaiban már beteg feszültséget, állkapcsaiban rágó ingert érzett. Felugrott, felkapta kabátját és kalapját s beszólt az imába:

— Én megyek.

Elhallgattak. Milla hizelgő hangon kérte:

— Ne menjen még, Miklós. Olyan jó együtt lenni.

— Együtt? — mordult vissza Miklós és dühösen felkacagott. — Én megyek, késő van már.

A kis Magda remegve könyörgött fel:

— Ugy-e Judit, te örökre itt maradsz?

Ez a kérdés ugy ütött Juditba mint egy becsapott ajtó zuhanása, mely felriassza az alvót. Ránézett a két kis lányra s az elnyult, inséges vonások mögött ott látta ólálkodni önmagát. Mintha ezek a kis lányok magukban hordanák őt, de alva, de leigézve és megkötött végzettel. És

ha ő köztük marad, talán majd felébred bennük, talán magával viszi a borzasztó tájra, az átkos kacagások és könnyes éjszakák vidékére. Ő már nem élhet a tiszták közt ő már nem alhatik a nyugovók közt. Ki tudja, holnap milyen álmok lepnek rá s mivel zudulna be ezeknek istenes csendjébe? Ugy állt a szegény imával, énekkel, megbánással megtisztult lány saját bünös teste előtt, mint egy roppant sötét erdő előtt. Ő tudta, hogy ott benn még éhes fenevadak járnak, még felordithatnak s akkor nem fog hallszani az ima.

Végtelen fájdalomban vonaglott. A csendes szobából, ahol meleg volt a nyomoruság s szelid imát termelt a szenvedés, karok nyultak ki s nagy hivással huzták. De érezte, hogy sötét holnapok keresik őt és elárasztanák a kicsiny szobát. Visszanyelt zokogással mondta:

— Várj, Miklós. Nekem is mennem kell. Én nem maradhatok itt. De ha apa megengedi, néha eljövök. Minden héten egyszer.

Millából kibuggyant a sirás. Farcády elmélyült hangon kérte:

— Maradj itt szentem, szegény szerencsétlen jó apád kér, maradj. Dolgozni fogok mint egy marha, nem lesz hiányod semmiben. Vasárnaponként moziba megyünk, sétálgatunk, nem fogod unni magadat. Csak fél ember vagyok nélküled. Ne lopd ki a lelket belőlem.

— Maradjon kisasszonyka. Mi jó imával fogjuk meggyógyitani, — marasztalta Páljános.

Mikiósból kifakadt a türelmetlenség:

— Maradj hát, látod, hogy kellesz nekik. Én megyek.

— Csak egy percig várj, — könyörögte Judit. Azután szelid, belül siró hangon mondta:

— Apámnak még van két kis lánya. Sárika és Magda, legyetek jók, segitsetek apának, engedelmeskedjetek neki. Én nem maradhatok itt, apa. Nem jó szomszéd az én végzetem az én hugocskáimnak. De néha, ha megengedik, eljövök.

A szája félrecsuklott. Odadobta hervadt szép szőke fejét apja mellére. Nagy csókos, sirásos elbucsuzás következett. Farcády megértette a jövőre dermedt szemeket s nem marasztotta többé.

Mikor Miklós és Judit letapogatóztak a sötét lépcsőn, már ujból hallszott az ima csendes mormolása. Kiértek

az uccára, ahol éjszaka, sötétség s hideg, idegen, kegyetlen téli Budapest volt.

2.

Miklós az Abbázzia kávéházban ült s kinézett a rohanó körutra. Az arcok átcsaptak rajta, mint az élet friss hullámai, látott egységet és finom részleteket. Különös szemek, beszédes meghajlások, elhazudott tragédiák és kiáltó vágyak villantak át életén. Ma különösen élesek voltak az érzékei. Szinte beérezte a fülledt, zárt, téli kávéházba az elmenő testek szagát, szinte hallotta a hallgatag ajkak elhangzott beszédét. Egy-egy elmenő lány arca bőrét friss szétterjedéssel érezte a bőrén. Pedig öt érzékén tul, ahova el nem ért a bezuhogó világ, egy nagy várakozás toporzékolt. Egy óra mulva tudja meg végérvényesen, hogy halott-e már, vagy fel fog támadni lelkeket támasztó nagy feltámadással.

Hányszor énekelt már siratót saját ravatala fölött s hányszor érezte örök vakságba behullani a világot látó szemeket. És hányszor vonaglott fel hegyeket mozditó dacban, hogy uj tettes életre támadjon végzetet tépő nagy akarattal s belekapjon az idők tengelyébe. Otthon, az elsodródó faluban, az élet és halál vitája verte fel éjszakáit s kergette meg a világtalan mezőkön. Ujból meg ujból munkába kezdett a feltámadás kétségbeesett reménységével, de agyveleje makacsul visszatért az egyetlen tárgyhoz, pusztuló faja nagy haldoklásához s mindegyre észrevette, hogy ugyanaz a jaj ugyanazzal a zokogással ismétlődik ki belőle. Mintha egyetlen óriási sebbe fakadt volna egész élete, mely egyetlen sajgással sajogta faja halálát. Próbált könnyü, csókos történeteket, szines, hemzsegő roppant mesét, szavatlan dolgok feltárt rabszodiáját: mindig csak oda jutott. Ez egyetlen fájdalom mindig kicsuklott belőle s ledér kacagás, csók, éneklő vágy befulladt az egyetlen zokogásba.

És akkor egy nagy elhatározás állott fel benne. Ezt az égő vonaglást, ezt a vak tántorgást a halál és az őrület határán nem fogja tovább türni. Felmegy Pestre, kitépni a végzet szájából az élet vagy a halál nagy ítéletét. Hiszen vannak még emberek, kik szoronganak a magyar jövőért, vannak még, akiknek fáj az eltékozolt faj. Felkeresi őket, ha kell felveszi a töredelmesek köntösét és mea kulpát

dönget a mellén, megtagadja forradalmi merészségeit, lángesze első fiatal feszengéseit uj levegő után, lesz alázatos szolga, tisztes hipokrita és becsületes középszerüséget fog magára mázolni, összeáll az ördög nagynénjével is és megpróbálja a lehetetlent: felharsogni a magyar faj minden izmát az élet meghóditására, feldobogtatni szivét önmaga szerelmére, felébreszteni eszét a demokrácia kihasználására. Egy hatalmas merész tervezetet dolgozott ki egy uj lap alapitására, mely mindennel és mindenkivel szemben felölelné a magyarság érdekeit minden téren. Elhatározta, hogy ezzel a tervvel addig fog házalni, amig létrehoz egy olyan összefogást, amit semmi érdek-társulás nem fog többé áttörni.

De amikor Pestre érkezett, a nagy szándék mellől elsikkadt az akarata. Annyira érezte, hogy ebben a tervben van egész élete s hogyha itt bukik, a halál fog kezet nyujtani feléje, hogy mély, titkos remegéssel szinte tudatlanul halasztotta el napról-napra terve kivitelét. Végre egy egész jelentéktelen esemény lökte meg akaratát.

Valaha nagy szeretettel olvasta a középkori francia fabliaukat. Most, szintelen napok és titkos remegések közt nagy szomjazása támadt, hogy átöblögesse életét a nagyszerü nép igazság-tevő vidámságával, nyers, tiszta egészségével. Az a gyüjtemény, amelyre vágyott, tudomása szerint csak egy helyen volt meg Budapesten, egy előkelő egyetemi internátus magán könyvtárában. Az intézetben, ahol valaha sok tanárjelölt barátja volt, jól ismerték. Az igazgató, bár kimérten, de igen udvariasan fogadta. Kivánságát teljesitette: menjen csak fel a könyvtár szobába, ott a napos tanárjelölt ki fogja adni a gyüjteményt egy elismervény ellenében.

A hatalmas könyvtárszobában négy-öt tanárjelölt dolgozott. Nagy cédula-kazlak s roppant könyv-máglya előtt hasitgatták a tudományt. De a teremben olyan jó könyvszag és puha béke volt, hogy Miklósnak jóvá csordult a szive. Előadta kérését. Az egyik fiatalember készségesen szökött fel, hogy megkeresse a könyveket.

Közben beszélgetésre került a dolog s a többi fiatalember is körülállta Miklóst, aki, hogy ne üsse nevével orron a fiatalokat, elbucsuzásra hagyta a bemutatkozást. Miklós megjegyzéseket tett egy-két szeme elé kerülő könyvre, bevilágitó, széles horizontu szavakkal s a fiatalok felfényesedő szemmel hallgatták az uj szavakat. Az egyik

ablaknál, egy asztalkán, a Kultura egy csomó számát látta meg, éppen azokból az évekből, melyekben első, merész, hódító szépségei jelentek meg. Mohó odahajlással mondta:

— Ni, a Kultura! És éppen az első évekből. Hát olvassák ezeket is az urak?

A Miklóst kiszolgáló fiatalember arcán biztos ítélet és megvető gőg terpeszkedett. Sajnálkozó mosolygással mondta:

— Hát az effélét is tanulmányozni kell. Tetszik tudni, a jelenkor bondságaival is kell foglalkozni. Ez is a kor lelkéhez tartozik. Taine mindig részletesen adja a milieut és a momentet. Ezek a futuristák, szociálisták, impresszionisták, kubisták, kulturisták is a kor betegségei.

— Én egyszer Farkas Miklósnak egyetlen egy elbeszéléséből kétszáztizenhét olyan szót irtam ki, amit semmilyen szótárban sem kaptam meg. Bugát Pál óta még nem volt iró, akinek olyan passziója lett volna furcsa szavakat csinálni, — mondta egy másik.

— Az a Farkas, akinél a hegedü ugat? — kérdezte egy nagyon simára kefélt kis szőke tudós kukac.

— Nem, nem, az csak egy róla készült karikatura, — igazitotta ki eldöntő hangon egyik, aki a legidősebbnek látszott közöttük. — Az még csak hagyján, hogy a magyar nyelvet megrontják, de behozzák a nyugati ledérséget és megfertőzik a magyar lelket.

Mindenik halálos komoly és megingathatatlan volt az ítéletében. Miklós elrekedt hangon kérdezte:

— Mit olvastak az urak Farkas Miklóstól?

A végső fórum kövér önérzettel mondta:

— Olvasni semmit sem olvastunk, de több művébe belenéztünk. Nekünk nincs időnk az effélére, mi irodalommal foglalkozunk.

Mikor az elismervényt alá akarta irni, valami eddig nem érzett félelem fogta el Miklóst. Nem, nem fogja ezek elé a fiatal szemek elé odairni a nevét. Kibuvót talált:

— Ez több kötet, mint gondoltam. Kérem leküldeni az igazgatói irodába. Onnan majd elhozatom.

Sok uccát átrohant már, mikor magába nézett, mi öklözi a lelke alját? Akkor aztán ujból tudatába estek a fiatal arcok, az elhangzott szavak és mindenik még egyszer beléje döfött. Hát már az utána jövőkben is megölték, már azokban is halott, akik ezután fognak élni? Hát az

ő fájdalmas merész szépségeiről, életre hivó, kétségbeesett, titáni magyarságáról ugy beszélnek azok, akik lelkeket fognak csinálni Magyarországon? Nem, nem, azért sem fog meghalni! Átkurjantja magát még a bedugult füleken, odatoppan még minden ki nem használt erejével a lelkek elé, hogy lássák meg, ki a legény és ki a magyar. Felbuvárolja még életéből az elsülyedt világokat és az ő álmával fognak álmodni, az ő akaratával tenni, az ő fellobbant életével élni a magyar pusztákon.

Megirt rögtön egy levelet egy nagyműveltségü, konzervativ főurnak, akinek erősen magyar politikája volt s aki a művészet és irodalom terén is szerepet vitt. Kihallgatást kért, hogy tervét részletesen előadja. Ő már nem a régi ember, nem akar piros forradalmi zászló lenni, a becsületes erőket akarja egyesiteni faja érdekében. Igen meleg levelet kapott, mely ma délelőtt féltizenkettőre hivta meg részletes megbeszélésre.

Ahogy a kitüzött óra közeledett, nyugtalansága mindjobban elöntötte s most már érzékeit is bedugta. Önmagából, mint valami elsülyedt öblös boltozatból, beszélő férfiak komor, vitás szavait hallotta ki. Tanácskozó orvosok voltak, hideg és határozott volt a szavuk. — Meghalt, — mondta az egyik. — Nem, nem! él, csak aluszik, — erősködött a másik. — Még él, de már csak percei vannak, — hullatta hidegen a vitába a harmadik. Azután egyszerre az otthoni ház s az ablak előtti kert szakadt a szemeibe. Minek jött ide? Mit keres itt az elfordult Budapesten? Mit kopogtat az idegen sziveken? Minek keres ő messzi kriptát? Maradt volna otthon a falujában, várta volna meg a tavaszt, feküdt volna végig a kis kertben a fakadó virágok közé. Nagy, végtelen elnyulással rothadott volna bele a földbe, a tágszemű virágok alá s lett volna szétterjengő anyagban uj szin, uj illat, uj feledtető szépség az utolsó székely parasztok életében.

Végre elérkezett az idő. Elhagyta a kávéházat, kocsiba dobta magát. Megérkezett. Az ünnepélyes lépcsőn megérintette a márványozott oszlopokat. Mintha hideg érckoporsóhoz ért volna.

Rögtön bevezették. A tágas dolgozó szobában már összegyült férfiak társasága várta. A gróf magas, Bajza homloku, rendkivül komoly férfi, elébe sietett, bemutatta, helyet kinált neki. Egy percre csend volt.

A gróf mellett egy katolikus főpap ült. Kis testét

behuzta aránytalanul nagy feje alá, mely vékony, ráncos nyakán ugy ült, mint egy idegen zsarnok, mely maga alá hóditotta ezt a vézna testet, hogy hordja, mint egy örökös büntetést. A szája széles, fájdalmas volt, mint aki minden illuzió mögé látott már. Bennülő szemeiben mosolygás is volt, de penge is, mely kegyetlenül vágott és boncolt. Finom gyermek-kezeit összetette az ölében s néha egyikkel megsimogatta a másikat.

Miklóshoz legközelebb egy kis vörös emberke ült egy zöld karos-székben, mintha egy roppant mezei poloska guggolt volna egy összezsugorodott zöld levelen. Apró vöröses szemeiben éles kis fogak voltak, melyek rossz-akarattal harapdostak kifelé. Kezeit a háta mögé tette, mintha sovány, üres lelkét dugná el szem elől. A kis ember valaha a tanári pályán kezdte s tüntetőleg hitbuzgó katolikus volt. Azzal a szegény, éhes kis buzgósággal, mely elég volt ahhoz, hogy őt felső polchoz juthassa az egyik minisztériumban, de amely sok mást elundoritott az örök Egyház ölelésétől. Miklósnak, bemutatkozáskor, csak az ujjai hegyét nyujtotta.

Egy másik előkelő miniszteri hivatalnok az ablaknál állt összefont karokkal. Nagy iromba szőke ember, világos hajjal s akinek jelentéktelen arca üres volt, mint egy ki-gummizott rajzlap. Irt kegyes elbeszéléseket, erkölcsös regényeket, melyekből ugy spriccelt a tanulság, mint a főt virsliből a lé. Papir-másé emberek prepárált erkölcs-cérnán mozogtak bennük s idegbeteg nyomdászok morfium helyett az ő munkáival nyomtatták bele maguk a jótékony álomba. Az Akadémián minden második évben történelmi drámával nyert pályázatot.

Az iróasztal mellett, azzal a nyilvánvaló feladattal, hogy az esetleges fontos megállapodásokat lejegyezze, egy fiatal vidéki ügyvéd ült, akit külön erre az alkalomra hivtak fel. A fiatal ügyvéd az iskolai önképzőkör egy örök megmozditottja volt, verseket, elbeszéléseket, esztétikai, morális, társadalmi értekezéseket irt nagy bőségben, melyek duzzadtak a moráltól, a hittől, a hazafiságtól s minden lelki jótól, csak a tehetség hiányzott belőlük. Első szülöttei-vel a modern radikális lapokban próbálkozott s mert ott nem talált befogadó karokra, minden átmenet nélkül hevesen konzervativ, hitbuzgó, antiszemita, tradicionális s más efféle lett. Egy konzervativ lapban, mely mint egy hivatalos közlönye volt a tehetségtelenek részvénytársasá-

gának, végtelen hazafias és áhitatos versei s morális szószban felerősztett honfibus kriái jelentek meg. Résztvett a legényegyesületekben, a katolikus körök ünnepein, kongregációs előadásokon, hogy mindenütt önmagát adhassa, versben vagy prózában, bevárhatatlan nagy bőséggel. Minden évben megjelent egy kötet valamije, mit széles dedikációkkal szokott szétküldözni.

A teremben még egy kiváló egyetemi jogtanár s egy öreg lapszerkesztő volt, aki már a párálizis boldog elmosódásából nézte a hemzsegő világot, mint egy hináros ákváriumot. És a diványon, mint bibor trónon ült a társaság legrikitóbb tagja, egy költőnő. A szétlágyult husu, már körülbelül negyvenöt éves zsidónő valaha a legvadabb éjjeli ölelések dalolója volt. De hogy ebben a cikkben az irodalmi piacon kezdett túlkinálat lenni s hogy évei futottak, mint megkorholt agarak, nagy bumm-bummos lelki bokrosodással egyszerre megtért, belépett az Egyházba s Verlaine mutatása nyomán buzgó, istenes verseket irt, naponta ötöt-hatot s levétette magát, mint beteg Huysmans, egy feszület alatt. Versei kegyes kirakatokba kerültek s a papok ajánlották hiveiknek. Ezekben a versekben, hol az istenes szavakban tovább lihegett a kéjt zabáló test, ugy fitogtatta a kereszténységét, mint a hadi milliomos antik butorait, vagy a kezdő kokott első grófi ismeretségét.

A gróf felszólitotta Miklóst, hogy adja elő tervét. Miklós eleinte elrekedve beszélt és halk hangon. De azután a gondolatok élete elöntötte hangját, szines és sodró lett, néhol felhivó, mint a hajnali kürt. A ránéző szemek, a feléje forduló arcok zártak voltak. Miklós beszélt:

— Őszinte leszek, uraim, becsületesen megmondom, hogy mit hozok és mit nem hozhatok. Amit nem igérhetek, azt nem is adhatok semmi esetben, mert az erőm titka az, hogy én csak én lehetek, ugy, ahogy vagyok. Sok iró eladhatja a pennáját és ügyes dolgokat irhat megrendelés szerint. Nálam a meggyőződés és tehetség egyazon dolog, kifelé mozduló akaratom a belém jött világra. Vádolnak, hogy változtam, hogy a legkülönbözőbb irányokat csináltam végig egyforma hevességgel. Ez a vád a felületes szem és idegen sziv vádja. Aki mélyére néz megnyilatkozásaimnak, egyetlen egy programot, egyetlen velem született kétségbeesett akaratot lát mindenik mélyén. Én ezért az akaratért vagyok, ez az én értelmem, fenmaradásom, vagy halálom. Miért csatlakoztam az ugynevezett radikális irá-

nyokhoz, én, aki mindig mélyen keresztény voltam? Mert a nagy emberi igazságtalanságok megszüntetésére csak ott láttam tevő akaratot, vagy legalább is merész mondatokat s azt hittem, hogy az uj emberi ideák fanatizmusával adhatok akaró, lendítő, célt hóditó egységet fajomnak. Mert ez az egység az én egyetlen akaratom s ezért az ördög prófétája is lettem volna. És mit láttam? A szociálizmust humanitarianizmust, kozmopolitizmust, radikálizmust és más izmust idegen feltörő fajok tették faltörő kosukká Magyarországon, minden még meglevő magyar egységet is széttördelő kalapácsokkká, de ők megmaradtak vérük és hitük acélozott egységében egységes akaratnak, összefogott érdeknek. A magyarnál az uj nagy jelszavak is csak a felbomlás, a tett elől való kitérés, a renyhe gyalázatos mindent megértés, a lesz ahogy lesz tétlenség alkalmai lettek. Az uj demokrátikus kitágulás mindenkinek utat nyit, mindenkinek gyümölcsöt hoz, csak mi trágyázzuk hiában vérünkkel és agyunkkal a talajt, csak mi nem jutunk az asztalhoz, csak mi nem vagyunk otthon a hazában. Nagy szenvedés és égő csalódások hoznak önökhöz, uraim, megpróbálni a régi nagy egységgel, a kereszténységgel kergetni az élet épitő akaratába a magyart s hogy uj kézfogásra lökjük a széttapogató karokat a halál megnyilt kapuja előtt. Természetesen, én itt csak az irodalmi beidegzésről, a nemzeti lélek nagy reformálásáról beszélek. Miért nem lehet a keresztény magyar irodalom vezető Magyarországon, miért kuncorgott észrevétlenül, nem fontosan az élő irodalom nagy árja mellett? Miért hódithatott bárki, idegen, bármilyen hanggal a magyar lelkek piacán? Önökben, tisztán az önök felfogásában volt a nagy hiba, a megkötő sulyos lánc. Kimondom őszintén s most itt a végső küzdelmek órájában, ha kell, orditani is merném, hogy önök féltek a tehetségtől, az igazi erőtől. Önök megtagadták a művészettől a nélkülözhetetlen szabadságot akkor is, mikor annak nagyszerü ujitásai nem a katolicizmus lényegével, hanem az önökbe nevelt elfogultságokkal, szük szellemi horizontjuk félénk korlátaival ellenkezett. És hogy mi volt ennek az eredménye, azt harsogva mondja az én pályám. Az önök lapjainak kicsinyes támadásai, vad csaholása minden uj szépre és merész keresésre bekergetik az igazi tehetségeket a forradalomba s olyan szervek szolgálatába, ahol tehetségük kibontásával idegen érdekek eszközei lesznek. És

önöknek maradott a padratett kezü impotensek szorgalmas csapata, a kis irigy, mohó, jóétvágyu történtők eunuk serege, akiknek csak kitüzött kis falatjuk s felkendőzött buzgóságuk a jogcim az irodalomhoz s csak betüt, betüt csinálnak. Mit számitnak a magyar életben az önök lapocskái élettől megszürt kis kegyes, erkölcsös meséikkel, durva, kis szempontu támadásaikkal? Ha önök ezután is azt akarják, hogy a magyar kereszténység, a magyar keresztény irodalom és sajtó kis éhes tehetetlenek mindennapi kosztja legyen, akkor a halált, a megérdemlett halált akarják. Szabadság, nagy horizont, mindent látó nagy ölelésü szem, nagy vonalu merészség kell, uraim, ha élő irodalmat, életet teremtő élő sajtót akarnak. Megnyerni lehetőleg minden magyar tehetséget, nem kivánni egyebet, csakhogy ne támadja a kereszténységet, aztán hagyni szabadon, hogy bontsa ki erőit egyéni müvészete törvényei szerint. Tehetségeket, mindenek előtt igazi tehetségeket kell toborozni, csak ezzel lehet győzni a versenyt, csak ezzel lehet egy táborba kiáltani a szétfutó akaratokat. Hány magyar tehetség kóborol bitangul, mert nem tudja baromként eladni magát s mert nincs mühely, ahol saját belső irányának megfelelőleg bonthatná ki erőit. És félre kell már rugni a hazug ideális frázisokat. Ahogy önök nem láttak még lelket test nélkül nemeskedni, becsületes anyagi feltételek nélkül nincs becsületes szellemi munka s csak az a szellemi mozgalom jó, ható és becsületes, mely egyszersmind jó üzlet is. Nem lelkesedés, ideálizmus s más rabló nagy szavakkal kell kipumpolni a tehetséget, pénzt, pénzt, pénzt kell adni, hogy élvezhesse azt az életet, melybe erejét, eszét, hitét, egész valóságát akarja beépiteni. Meg kell mutatni az egész magyarságnak és különösen a gyanakvó, régi ellenzéki zörgőt lóbáló protestántizmusnak, hogy itt többé nem szük papi érdekről, hanem az egész faj feltámadásáról van szó. Önök most egy nagyszerü történelmi perc előtt vannak. Most mi, magyarság és kereszténység vagyunk abban a helyzetben, hogy éppen azoknak a nagy általános emberi elveknek jogán követelhetjük az életet és helyünk a napnál, amelyek erejével a mult században minden élőt, minden hitet, vért és meggyőződést beengedtek a szabad versenybe. Most mi képviselhetjük az igazi szabadságot, a szélesebb emberiességet. Mi idézhetjük fel a francia forradalom tiszta emberi jogait az elzülött forradalom brávói ellen. Mi hangsulyozhatjuk a haladás jogát az ős,

vad elfogultságok, a becsületes munka jogát a minden eszközzel való boldogulás, az emberiség jogát az érdek és vér vad összefogása ellen. A magyarság és a széles, ölelő tiszta kereszténység Magyarországon az emberiség, a haladás, a tiszta morál, az emberi jogok győzelmét jelenti, a huszadik század győzelmét a régi feltámadt rabló századok fölött.

Egy percre megállott s forró szavai után sulyos, hideg csend zuhant a szobára. Az arcok hidegek voltak, a szemek értették egymást. Miklós érezte egész testén, egész felforrósodott életén, hogy itt mindenki ellöki, hogy senkinek sem kell, hogy hiába minden. A püspök lassu hangon mondta :

— És ön összeegyeztethetőnek találna egy naturálista irodalmat is a mi irányunkkal ?

— Miért ne ! Az életre csak élettel lehet hatni s nincs hiábavalóbb hazugság, mint kihazudni az élet szabad feszengéseit az emberi sorsból. Merészen markolni bele az életbe, odatartani véresen, vonaglón, minden nyomoruságával, minden kiáltó igazságtalanságával, hogy az élet, egybelátott rémei döbbentsék az álmodó fajba : akarjatok, tegyetek, mert kopogtat a halál. Falakat törni a való tények forradalmas erejével, belevinni az izomba az egyetlen akarat mámorát : ehez élet, átszenvedett, megvonaglott pihegő élet és nem limonádé kell.

Most a gróf szólt közbe :

— És nem gondolja ön, hogy egy ilyen noturálizmus megint szükségszerüen forradalomhoz vezetne ? Gondoljon a mai viszonyokra, gondoljon a visszatérők lelki álllapotára. Nem az éhes tigris heccelése lenne az ilyen irodalom ?

— Mit értenek önök forradalom alatt ? Ha önök a magyarság és kereszténység ügyét megint hozzákötik az arisztokrácia és kiváltságosok sorsához, akkor a legnagyobb emberi egység, a világtörténelem legnagyobb csodája önökben fog szétrothadni. Milyen jogon voltak történelmi osztály önök ? A régi fegyveres munka jogán. Pedig ez igen sokszor csak kaparj kurta neked is lesz kicsinyes marakodás volt. Most egy egészen más, gigászi honfoglalás révén egyetlenegy történelmi osztály van : a magyar nép. Azt kell éppen megmutatni, hogy a kereszténység nem ellensége érdekeinek, hanem éppen a legszélesebb forma minden emberi jóság, minden jog, minden becsületes élet érvényesülésére. Ez az élet-halál kérdése a kereszténységnek

s minden marok, mely egy emberi jogot fojt meg, Krisztus nyakát szorongatja.

A főpap és a gróf összemosolyogtak, finom, alig serkedő, megértett mosolygással, a többiek igyekeztek az ők mosolyával mosolyogni. A kis vörös tanácsos szerény mozdulatokkal, de hangjában a jóllakott gőg zsírosságával mondta :

— Ha szabad az én szerény véleményemnek is hangot adni, Farkas úr most is azon ekzaltált, világot számba nem vevő hangon beszél, mely egész ekstrém pályáját jellemzi. Először is . . .

Miklós, aki halálosan megvetette ezt a kis érdekbogarat, ráförmedt :

— Én nem veszem számba a valóságot ! Én nem látom a való életet ! Önök, önök eddig is nagyon jól látták. Azért szenvedtek óriási tömegükkel s titkos hatalmi eszközeikkel vereséget az élet minden terén. Én az egyetlen utat mutatom, az egyetlen lehető valóságot és ha önök ezt nem látják, kitéphetik és szemétdombra dobhatják a szemüket. Mit épitett az önök katolicizmusa ?

— Urak, urak ! — csititotta a főpap.

A szőke iró-tanácsos segitségére jött a lehurrogott tehetségtelenségnek :

— Mi nem kétkedünk a Farkas úr kereszténységének az őszinteségében, de nem lehet büntetlenül inni az ördög borából. Ön még most is a nyugati kényszerképzetek hatalma alatt áll. Ahogy ön elképzeli az irodalmat, az éppen az a veszély, ami ellen mi a legjobb meggyőződésünkkel küzdünk. Arany és Petőfi megtudtak trágyadomb, meztelen comb és bordélyházak nélkül is lenni. Nekik nem kellett a művészetnek ez a szabadsága. Milyen ideálizmust tanulna az ön szabad irodalmából az uj nemzedék ?

Miklósban minden zsilip elszakadt :

— Ideálizmus ! Ezt a vastag szót már rég vártam. Tudtam, hozzám fogják vágni. Oh hogy gyűlölöm ezt a szót. Ez ez a rothadt hulla, amit rádobnak önök az élni mozduló lélekre. Mi az önök ideálizmusa ? Szépen fésült szavak, kappany gondolatok, vasalt nadrág, kiegyezés, megalkuvás, élettelenség, tisztes elkerülése minden küzdelemnek, minden heróizmusnak. Sima mondatok. üres modorok s egy életen át maszturbált kis öncél : ez az önök ideálizmusa. És azt hiszi, hogy ez kell a jövő nemzedékeknek ? Kell egy pár képtelen akarnoknak, aki már husz

éves korában kipécézi a maga igazgatói vagy tanácsosi állását. De a fiatalok, az erősek, a jövő nagyszerü csikói nem az önök szalmáján tengődnek. Akinek van eposz az izmaiban, embereket ölelő akarat a szivében, az az életet szívja magába, a valódi életet, nagyszerü és fertelmes hullámaiban, kiáltó fájdalmakban és tragikus heróizmusban, hogy izmaiban éljen az egész vonagló, millió hangu élet s őt is egy megváltó akaratává lökje. Tenni, tenni, merni, harcolni, ráigézni, begyömöszölni az egyetlen egyénbe az egész vérző országot, hogy úgy fájjon, mint egy ma kapott seb, hogy orditson, fusson a gyógyitásért : ez kell, nem az önök szajha ideálizmusa, mely minden harisnyapénzért odafekszik. Én azt mondom az uj nemzedéknek : üsd le, aki az ideálizmus szóval akar megpumpolni. Tépj, marj, marakodj, hódíts életet, pénzt, hatalmat földet, mert ezzel szereted a fajodat.

Az ügyvéd felkinálkozó mosollyal nézett a főpap felé és szólt :

— Csodálatos a Farkas úr megtérése. Ugy beszél megtérve, mintha egy szociálista népgyülésen volna. Hogy beszélhetett azelőtt ? Ha az ön kereszténysége kereszténység, akkor mi nem vagyunk keresztények.

Miklós felugrott a székéről :

— Igazat mondott ! Ha önök keresztények, én pogány vagyok egész véremmel, minden becsületemmel, egész fájdalmas, megváltó akaratommal. Az önök kereszténysége a napi profit, a féltett csupor, sunyi kézfogás, hunyorgó kegyesség és impotencia. Az én kereszténységem halálosan más. Én a kálvinista papok fia, én is eljárok az önök templomába, részt veszek a közös imában, énekelem az énekeket. Mert kell a prakszis, az együttlét, a lélek külső mozdulatai, mert enélkül nincs vallás és nincs egység. Én sem bántom a dogmát, a roppant boltozat acél vázát, mert erős tilalom ad erős egységet. De az én kereszténységem először is heróizmus, mások életébe átrontó épitő akarat, az én kereszténységem még az a szél fujja, melyet a mártirok és a szentek duzzasztottak a lelkek nagy vitorláiba. Az én kereszténységem még a Krisztus kereszténysége, mely a legintenzivebb individuálizmust azonositotta a legszélesebb altruizmussal. Én még magamban élem egész fajomat s őket épitem, ha erőim kibontom s bennük és velük pusztulok. Az én kereszténységem fájdalmas összegezés : minden magyar, az egész magyar élet magamba élt

vivódó akarata. Én nem vagyok egyéb, mint magára ismert tudata pusztuló fajomnak, mint az ő fájdalmas akarata az élet felé.

— Nagyon szép, — mondta gúnyosan az ügyvéd.

A főpap kissé előrehajló fejjel nézte az elragadt embert. Széles száján türő jóság ment át s szemei olyanok voltak, mintha valami nagyon mély s mégis nagyon világos dolgot olvasott volna. Szeliden szólt s minden szava úgy hullott Miklósra, mint reggeli hűvös levelek:

— Nagyon köszönöm, Farkas úr, eljövetelét. Nagyon szépen beszélt és felejthetetlen perceket nyujtott. Bár az élet igazodna az Ön nemes, igazi keresztény lelkéhez. De a világ borzasztó, az ördögnek legsikerültebb intrikája. És sokszor akkor tévedünk legjobban, mikor a legjobbat akarjuk. A mai megbeszélésünknek különben sem akart gyakorlati célja lenni. Fájdalom, még igen távol vagyunk attól, hogy olyan eszközeink legyenek, hogy valami nagy kezdésre merjünk gondolni. Ha ez valamikor be fog következni, az ön segitségét fogjuk először igénybe venni. A jó Isten áldását kérem önre.

A gróf felugrott, odament Miklóshoz s megindultan rázta meg kezét:

— Köszönöm, nagyon köszönöm. Bár egykor kellő terjedelemben használhatnák ki az ügy érdekében az ön nagy tehetségét.

A többi arcon, elbújva a vonások hajlásainál, meghúzódva a szem mélyében, az ajkak legörbülésénél, gúnyos győzelem volt. Miklós meghajtotta magát és kiment.

Mikor az uccára ért, megállott: — Miért jöttem ide, miért jöttem ide, miért próbáltam élni! — zokogta benne szavatlanul a kétségbeesés.

Nem tudta, merre megy. Süket vakon ténfergett a hemzsegő uccákon. Egy kaput csaptak be mellete s ő úgy rettent fel a nagy nyüzsgésbe, mint egy magános éjszakába. Mintha a kriptája ajtaját vágták volna be.

Nagy, felnyilt lázas szemeibe bement a világ. A rohanó emberek, döcögő szekér, tovasikló villamos, felrepülő kacagás, meghajló arc, az élet frenézis ezer mozdulata. Oh ha bezsufolhatná életébe ezeket az embereket, hogy dobogó szivekkel, felmozduló agyakkal, meleg emberáradattal dörzsölné uj életre kihülő hulláját. Mert meghal, meghal, egyedül, hiában. A tékozló élet vetett benne, de nem aratott.

Egyszerre csak ismerős vonalok melege futotta át. Közvetlenül előtte Lipták Margit ment, lehajtott fejjel, befelé forduló, nem látó szemekkel, nagy szorgalmas tanitónői léptekkel. — Margit, Margit! — kiáltott Miklós és megfacsart szivével volt tele a hang.

Margit hátrafordult, rövidlátó szemeit összébb húzta:

— Te vagy az, Miklós! Micsoda esemény, mióta nem láttalak, — mondta vidáman.

— Oh, Margit, milyen jó, hogy most talállak. Milyen jó, hogy téged talállak, aki belém pillantottál néha. A te szemeidben még élek, mutasd meg élő magamat nekem, mert holtan vágódom el.

A Margit szórakozott szemein látszott, hogy nem hallja a szavakat, hogy érzékeibe nem megy bele a világ s befelé húzza szemeit valami nagy gyönyörüség.

— Most érkeztem meg Németországból, Miklós. Micsoda szép ország és milyen kultura! Látod, ott lehetne élni. Nem egyedül voltam ott. Látod, Miklós, te mindig hangsúlyoztad, hogy csak barátom vagy, de szerelmes nem tudnál belém lenni. Pedig engem is lehet szeretni. Még valaki sokkal fiatalabb is belém bolondul. Érdek nélkül, igazi szenvedéllyel. Nem egyedül utaztam, volt, aki kisérjen.

— Margit, Margit! könyörgött Miklós.

Te ismerted a Havas öccsét, azt a fiatal orvost, akivel együtt vacsoráltunk a Svábhegyen. Te magad mondtad akkor, hogy intelligens fiatalember és hogy sokkal többet ér, mint a bátyja. Bécsben találkoztunk össze s ez igazi találkozás volt, mindenik önmagára talált a másikban. Mert látod, ez az igazi embertalálás, ha magam találom meg. Azután együtt utaztunk. Münchenben volt egy felejthetetlen esténk. Egyszerre láttuk, hogy nélkülözhetetlenek vagyunk egymásnak.

— Margit, Margit, te nem látsz, te nem hallasz engem, — sirta Miklós.

— Te mindig megvetettél egy kicsit, Miklós. Te igen könnyen lekicsinyled az embereket. Ő látott meg engem először, egészen, egész terjedelemben. Berlinben eljegyeztük egymást és négy hét mulva lesz a lakodalmunk. Mélyen es egész életével szeret. Pedig tiz évvel fiatalabb nálam. És én érzem, hogy most születek és most tanulok szeretni. Minden eddigi csak próbálkozás volt, hogy megéljem magamat. Most megtaláltam a teljes életem.

— Az Isten bocsássa meg neked! szólt Miklós és elrohant.

Haza! haza! Az élet kilökte, vigye vissza hulláját az elhaló faluba, hogy a halott fiu örök ölelésben egyesüljön megölt anyjával. Szétoszlani a földbe, semmivé lenni, nem lenni megölt akarat vonaglása, halhatatlan fájdalomnak visszhangja. Nem vivni többé nagy párbaját a halállal. Úgy érezte, hogy a bérceken átnyuló körülölelésben minden magyar tarló zsilipje ő s ha ő most felresodródik, mindent a halál sötét vizei usznak meg.

A vonatja csak este indult a keleti pályaudvarról. Délután mégegyszer felsétált a Halászbástyára. Alatta zúgott, vonaglott, rikácsolt a roppant város, mely kivetette hullámaiból mint egy idegen hajó töredékét. És most látta, hogy mennyire szimboluma ez a város a fájdalmas magyar életnek. Ha megfacsarnák minden kövét, magyar vér, magyar izzadás, magyar fájdalom csordulna ki belőle s a rajta nőtt életben idegen élvez, idegen nyelv, idegen kultura uralkodik. És az elkergetett fiu kenyér nélkül, hontalanul keres sirt magának. A rókáknak és pusztai vadaknak barlangjuk van, de az emberfiának nincs hova lehajtania fejét.

Mikor este kihajtatott a vonathoz, a Rákóczi-ut végén kocsiját megállitotta a megtorlott forgalom. Nagy embertömeg verődött egybe s gyászos óbégatással bámultak valamire. Kinyitotta a kocsi ajtaját és kinézett. Egy kis falusi paraszt fiut gázolt el egy rohanó villamos. Ott hurzták ki, egészen közel Miklóshoz, kis meztelen megroncsolt testét a kerekek alól. — Meghalt, meghalt! — sápitották az asszonyok. Valahonnan egy zokogás is felszökött.

3.

A szegletben még ott volt a lefosztott karácsonyfa puszta fája s a lepergő tülevelek illata átsirt a tiszti fedezék nehéz levegőjén. Ott állott a karácsonyfa, mintha kitárt karjaival várna valakit, mintha szomoru elhagyottságában belejajgatna a feledkező szivekbe, mintha emlékeztetne, mintha hivna.

A fedezék kényelmes volt és nehéz meleg nyomta a levegőt. A közeli faluból, valamelyik kiforditott házból elhoztak egy hatalmas vaskályhát s az dübörögve köpte a meleget. A fedezékben mind a hárman ingujjban voltak. A kis mongol pofáju, sárga bőrü, sárga fogu, szurós sárga szemü hadnagy oda hajolt a János arcába s külön erővel verte beléje minden szavát:

— Hiában beszélsz, Jancsi, hiába minden magyarkordásod. Eredj ki és nézz végig a lövészárkok végtelen során. Tudod mi az? Temető. Tudod mit temettek négy év alatt a földben áskáló emberek? A kapitalista rendiséget, a faji othodoxiát. Mert hiában ugatták a régi jelszavak az egyenlőséget meg a szabadságot, itt rendiségről volt szó. A polgári demokrácia kiherélte a francia forradalmat s a vér rendisége helyett behozta a pénz rendiségét, mely még piszkosabb volt, mint az elődje. Az állam feudális piócából kapitalista pióca lett s a fajiság, az ugynevezett nemzeti ideológia éppen ugy odatartotta a tömegek testét az uj étvágyaknak, mint a hit a réginek. Láttad azokat az amerikai képeket, melyek a népet elriasszák az alkoholtól? A háboru egy ilyen gigászi arányu rémitő kép, mely kidöbbent mindenkit minden faju vitézjánoskodásból, minden nemzeti vakságból. A háboru a nemzetközi szociáldemokrácia óriási verbunkosa volt. Az egyházi-rendi társadalom nagy ítélete a francia forradalom volt. A polgári kapitalista rendiség, mint még fertelmesebb és természetellenesebb társadalom, egy még szörnyebb és általánosabb végítéletben döglött el. Most mi következünk. Nem lesz Montenegró, Szerbia, Oroszország többé, nem lesz haza, lesz Európa, lesz a világ. A haza meghalt, minden haza ott fekszik tiz millió összeroncsolt arccal, egyberothadt szivvel Európa lövészárkaiban. A balek milliók nagy igézője, a kizsákmányolók negyszerü pumpája a halál muzeumában van. Oh, nagyszerü a halál, ő a jó, az igazi segitő, az eligazitó. Ő viszi a zászlót az emberiség barázdája előtt, ő veti az életet. Úgyanaz a nevelési rendszer, ugyanazok a politikai, gazdasági, erkölcsi és müvészi elvek fogják egyetlen agyvelővé, egyetlen akarattá tenni a világot. A szép az igaz, a jó lesz az egyetemes haza s mi honfitársai leszünk minden gondolatnak. Egyformán nevelt, egyenlő jogu, egyenlő erkölcsi alapon élő, azonos nyelven beszélő emberek nagy összefogása lesz a világ. Mindenki teljes emberi kozmosszá lesz és be fog fogadni minden embert. Az ember egyforma és nemzetközi lesz mint a méter, egyenlő méltányos mértéke minden emberinek. A holt hazát követni fogják sirjába volt lázas, beteg álmodói, a Schillerek, a Petőfiek, az egész döglött ideológia, irodalom, müvészet föld alá kerül, mint ahogy a régi vitézzel eltemették a lovát és evő eszközeit. Most Európa földjében tiz millió gyilkos és gyilkolt dermedt szeme néz egymásra. Ők megölték

a hazát, a tőkét, a rendiséget és megtrágyázták az uj Európát. Az egyenlő rend, egyenlő jog, nyelv és sziv, a megtalált igaz, szép és jó általános emberi világa megszületik.

Elhallgatott. A szája nyálas volt, a szemhéjai reszkettek, a melle zihált, mint a megfujtatott kohó. A sárga szemek és a sárga arc izzottak, mint a beteg ködökbe burkolt sulyos nap. És látszott, hogy beszéde kihivás, hogy erős ellenzést akar hallani, hogy haragban és gyülöletben jobban szerethesse a maga álmait. Egy kapitány, hatalmasan megtermett alföldi magyar, alig harminc éves, unt hangon szólt:

— Csak hagynátok már a fenébe az örök nagy mondatokat. Mintha Hindenburg tata azért bujtatott volna benneteket ide, hogy elintézzétek a világ sorsát. Lesz, ami lesz, rosszabb már nem lehet. Ha kiszabadulok ebből a büdös nyavalyából, hazamegyek, beveszem magam a szőllőmben a pincébe, megiszom az utolsó négy évi termésem s akkor ugy forduljon fel a világ, ahogy neki tetszik, én ugy is fordulni fogok vele.

János figyelmesen nézte a kis sárga embert és nem hallgatott a közbeszólásra:

— Tudod, pajtás, a legcsodálatosabb az, hogy te intelligens vagy. Olyan jó erős mongol koponyád van, hogy jobban is használhatnád. Különben, mióta itt annyi embert átlapoztam, arra a meggyőződésre jöttem, hogy az intelligens emberek rajongása mindig erősebb, vérbe épülőbb és vakabb, mert azt hiszik, hogy az a látó szemük bölcsessége, helyesebben, hogy a világ látja önmagát a szemükben s ők csak szavakká foglalják e látás eredményét. Bámulatos, hogy a mostani orditásig világos tényekből micsoda képtelenül téves következtetéseket olvastok ki, mert mindenben csak a magatok rögzött eszméinek ismétlését halljátok. És minden tévedéstek onnan jön, hogy ti a nemzetköziséget és hazát vagy fajiságot egymással ellentétes fogalomnak gyülöltétek, mikor ezek egymást létrehozó és fejlesztő fogalmak s egyik sem lehet el a másik nélkül. Ti, mert a két korszak zsiványai rablóvárakká tették a hazát, mindent le akartok rombolni s egy képtelen meddő egyformasággá tenni a világot. Ilyen alapon megszüntethetnétek az evést, a fajfentartást és az anyagcserét, mert végeredményében ennek a három folyamatnak a révén használták ki a milliókat. Hát nem látjátok, hogy minden mesterséges gazságot leszámitva, éppen a fajiság

a lenditője a küzdő erőknek s hogy csak ez az egyetlen becsületes tényező a világháboruban? Nem látjátok, hogy a fő bünös, az ujkor nagy zsiványa éppen egy abszolut nemzetközi tényező volt, a tőke, mely nemzetközibb, tehát borzalmasabb mint a régi kor arisztokráciája. És nem látjátok, hogy éppen a hazák, a nemzeti egységek azok, melyek szükségszerüen eljuttatnak egy nemzetközi szolidáritásba? A világháboru nem nemzetközi gaztett, a világháboru minden nemzet sajátos belpolitikai büne s a világbéke minden nemzet sajátos belpolitikai felszabadulása lesz. És nem látod, hogy ebben a fejlődésben a minden okok mélyén lökő erő éppen a te gyülölt hazád és a nemzeti ösztön lesz? Nézd csak meg jól a legszétsugárzóbb nemzetköziséget, a francia szociáldemokráciát. A francia szocialista legnemzetközibb frázisa, leghazarombolóbb mennydörgése külső mozdulataiban, a mondatok vonagolásában, a szem látásában, a gondolatok összegezésében: az élet minden rezdületében olyan speciálisan francia, olyan mélyen faji, hogy egy sziu-törzs csatakiáltása nemzetközi csevegés hozzáképest. Hiszen miért engedhette meg éppen a francia faj először magának azt a lukszust, hogy egy nagy emberi nemzetköziség gondolatát vesse el a vérével? Mert a francia fajiság már oly erőssé fejlődött, hogy megnyilatkozási ereje ipar, irodalom, müvészet s a gondolkodás terén világpiacot követelt s oly erős és belső lett, hogy nem félhetett attól, hogy a korlátok ledöntésével egybekeveredve a világ erőivel, elveszti különös megnyilatkozási módját, sajátszerü termékenységének gazdagságát. Ez a nagyszerü nemzetköziség éppen a francia fejlődésnek, a francia fajnak, a francia hazának kellett, mely beépitette magát az egész emberiség agyába, szivébe. És nézd meg a legzengőbb, legharsányabb, legázsiaibb magyart, aki a bécsiszeletét még a nyerge alatt puhitja meg s kancája alá fekszik, hogy ős mámort szivjon belőle. Mikor kizengi a magyarságát, a nagy kannibál szavak Ciceró tata periódusában vagy egy német frázis valcerében könyöklik egymást. Miért vagyunk mi Európa vérebei, az osztrák Robinson hüséges Péntekje, akit annak uszitanak neki, akinek akarnak s olyan érdek balekjévé tesznek? Mert minálunk minden idegen, arisztokráciánk, középosztályunk, tudományunk, müvészetünk. Mert a mi fajiságunk egy belénk zsufolt betegség. Mert középosztályunk, tudományunk, müvészetünk nem lettek még faji megnyilatkozásunk erős, termé-

szetes utai s igy fajiságunk nem fejlődhetett még oda, hogy nemzetközi megnyilatkozási formája legyen s egy nemzetközi korlátlan piac legyen egyszersmind faji érdekünk. Nem azért vagyunk kevésbé nemzetköziek mint a franciák, mert tulerős a nemzetiségünk, hanem épen azért, mert még elnyomott, még fejletlen. De csak ez a kialakitó erő, ez a haladás utja. Hisz vak, aki nem látja, hogy ami most nemzetközileg forradalmi Oroszországban, az éppen a nemzeti, faji erők erődje.

A kövér kapitány dühösen felugrott:

— Ha még egy szpicset leadtok, bizonyisten hozzátok verem ezt az üres üveget. Nem elég, hogy több mint három éve kivert kutya vagyok Európa minden kukoricaföldén, hanem most még gondolkozzam is. Jobb lesz, ha ma belógunk a városba. Ez ugy sem háboru már, ez pásziánsz játék, ezt a nagynéném is végigcsinálhatja. Három hete vagyok már szüz s ha nem jöttök velem, magam bemegyek.

Felkelt, felvette kabátját s bosszusan kiment. A kis sárga ember sárga fogai közül sárga kacagás jött ki:

— Látod, ez magyar, ez a te magyarod. Ez a kifejlődött fajiság, a faj saját törvénye szerint megnyilatkozó erő. Te, te vagy a vak. Ami most Oroszországban megindult, az végigmegy a világon. Oroszország most kezd győzni, hogy elvágódott a porosz csizmák alatt. És a győzelme ott feszül bennem, benned, az egész Európa proletárságában.

Most már János is az asztalhoz vágta az öklét:

— Ez az én magyarom! Jó, hogy őt hozod példának a szemem elé. Ő az én példám. Tudom, hogy ez az ember, aki hónapok óta ugy él itt mellettünk, mint egy barom, csak eszik, iszik és ha lehet, ölelkezik, ki egy gondolattal sem árulta még el, hogy ember, tudod, hogy ez egy józan, tisztán látó ész és nagy erő? De a magyar élet nem adott kedvet és tért neki, nem hivta fel ambicióját, hogy erőit kihasználja s ő belezüllött vegetativ erői vad etetésébe. Látod, ilyen az egész faj. Mert nem tud történetni, tolakodni, demokratikus könyöklésben tolongani, szép eszével, jóságával, emberiességével, tisztán látásával, összes nagy erejével bizarrságokba, vad dulakodásokba züllik s azért volt neki öröm és pálya a háboru, mert ott legalább szabad téren zugatta le erőit. Ezért vagyunk még Európa katonája, ezért akarnak bennünket csak szántóvetőnek és katonának tartani és nem is lehetünk más, mig nem lesz hazánk a hazában. Oroszországban nem egy haza törik most moza-

ikra. Oroszország most fog egy értelmetlen mozaikból hazává épülni.

Kivülről zavart hangok egymásnak verődő hullámai csaptak be. Egy székely katona kilüktető szemekkel, lobogó arccal rohant be. Nem csak az akarata kiáltott, a vére, az idegei, egész felcsapzó élete rohant szavakba:

— Béke! tiszt urak, Istenem, beütött a béke!

Mindenki sietett ki a fedezékből, ki a derült téli nap sátora alá. És ott künn, a csillogó hó mezőn nem is a szemükbe: a szivükbe és agyukba rontott be először a csodálatos látvány. Amerre a szem befogta a horizontot, fegyvereiket eldobálva, kitárt karokkal, sapkájukat a levegőbe hajitva, ujjongva, táncolva ömöltek az oroszok a lövészárkaink felé. Mint egy vizözönös tavaszi áradás, a megáradt ember elmosta bennük a katonát s százezernyi arcból mint friss diadal ragyogott ki a feltámadott Krisztus. A mi tisztjeink határozatlanul álltak, ide még nem érkezett el a fegyverszünet parancsa, amit már napok óta vártak. De a katonák, a lövészárkokból kiduzzadó néphus megértette a testvér husból az ős Isten harsogó hivását a kézfogás, a munka, az élet tiszta parancsaihoz. Odarohantak a drótakadályokhoz, szétvágták, széttiporták és egy egybeolvadó óriási ujjongással rohantak az érkezők elé. Amint ez a két hatalmas ember tábor egymás felé áradt, mint két dagályban rohanó tavaszi tenger, amint a százezer ölelő életbe százezer ölelés futott: mintha a két távoli haza földje indult volna meg, hogy ős testvériség jogán egybekeverje rokon rögeit. Hogy a föld fia mondja a föld fiának: mi vagyunk a barázda, a mag és a kalász, az élet és az igazság: hazugság, bün, gyilkosság minden jelszó, mely bennünket elválaszt. Azután a két számtalanság egybe hullámzott, ölelkeztek, csókolóztak, a felszabadult élet, a feltámadt sziv részeg mámorával hadonásztak, beszéltek, mindenki a maga nyelvén, a maga lelke rángása szerint és mindenki értett minden szót, minden arcot, minden mozdulatot, mert mindenik a maga külső valóságában kiformált mondata volt minden léleknek, felszakadt, győzelmes, riadó kiálltása a letiport emberi álomnak.

Közben a tisztek is megkapták a fegyverszüneti parancsot s az utasitásokat, hogyan szabályozzák az érintkezéseket, de ezekben az első percekben a kivitelre még gondolni sem lehetett. Hagyni kellett, mig a két nagy gyermek kitombolja egymásra talált szivét s a mámor utáni

lebágyadásban ujra vissza lehet cibálni a parancshoz. Magukat a tiszteket is elragadta a szét áradó evangélium. A család, a jó könyv, esti csendes szavak, a hálószoba meleg pihegése, frissen vasalt ruhák szaga, a nő ölelése, az elkergetett, megőlt, meggyalázott ember ezer apró lelke visszáradt beléjük, mint elriasztott madarak elcsendesedett kertbe és felénekelték a békés élet tiszta zsoltárát. Összekeveredve az orosz tisztekkel, ők is gestikuláltak, nevettek, kezet ráztak, ölelkeztek, szónokoltak. Az orosz beszélt németül, a német dadogott magyarul, a magyar tótul, mindenik a más nyelvébe igyekezett beletörni ujjongó emberségét, hogy még jobban testvérnek érezze magát.

Egy helyütt egy idomtalan nagy, vörös szakállu orosz, az ős népmitológia egy ide tévedt óriása állt fel egy fedezék tetejére s széles ölelésekkel mozdulva be a napos levegőbe, emberiségről, népek ölelkezéséről, egyetemes békéről ömlengett. Két nagy kék szeméből tagolatlan árral csurgott a könny s a nagy emberi szavakat ugy ejtette ki, mintha meztelen szeretőjét csókolta volna végig és minden mondatban elő csuklott az evangélium nagy szuggesztója: testvér, testvér, testvér! Akik körötte voltak, kifolyó szemekkel, megfoganó, kitárt arccal hallgatták, néha fel-felorditottak, mint tavaszi szélben álló szerelmes farkasok. Egy másik északi óriás, elcsodálkozóan szőke gyermek arccal, felkapott egy kis székely katonát a levegőbe s valami lehetetlen rögtönzött táncot robogott be a földbe, közben-közben odaszoritotta a kis katonát nagy friss vörös szájához s óriási csókokat cuppogtatott rá. A katonák hurráztak minden csókra s végtelen gátat törő kacagásban zuhogtak egybe. Más helyt egy hatalmas orosz tábori pap — roppant fekete szakálla mint egy kalózhajó zászlója lobogott — egy óriási feszületet lóbált a levegőben s az egybe forrósodott Isten és ember nagyszerü mámorában orditozta magyarul e két szót:

— Béke! Krisztus! Béke! Krisztus!

Egy fiatal orosz tiszt, diadalmas felszökése egy uralkodó fajnak, előtört valahonnan s revolvert rázva szidta a hazaáruló forradalmat s égő szavakkal korbácsolta a katonákat, hogy térjenek vissza a hazához, a fegyverhez, a fegyelemhez, a harchoz. Egyszerre százan rohantak neki, puszta ököllel bunkózták le, holttestét a csizmájukkal tiporták a földbe s ugy véresen, sirva a megáradt szeretettől, összeölelkeztek a szétőlt hulla felett. Egyszerre az

orosz lövészárkok felől egy uj néphullám gomolygott s ahová ért, valami kihivó, dacos, mérhetetlen kacagás bomlott ki a tömegből, mint egy égig lobogó menyegzői máglya. Vastag kötelekkel körülbéklyózva, egy otromba ágyut vonszoltak elő, tetején egy óriási emberi exkrementummal. Közben rugták, köpték gunyos gyászdalokat énekeltek, az emberi csufolódás minden szavát rávisitották. Ez az ágyu volt mindennek a szimboluma, amire a megtorló nép felemelte rettentő öklét s az idomtalan dögre, mint szemfedél, egy nyeléről letépett zászló volt dobva, melyet először megtapostak, mint ahogy a megcsalt szerető meggyalázza az egyetlen szerelmestől kapott kendőt. Egy hórihorgas, barna, tatárképü katona korgó, éneklő hangon kiáltotta :

— Ki vesz háborut ? Licitáljuk a háborut, az egész világháborut ! Testvérek, vegyetek döglött világháborut ! Ki ad többet érte ?

— A tortával együtt, vagy anélkül ? — sikoltott egy hang és óriási kacagás csörgött utána :

— Én megveszem, jó lesz kanálisnak az árnyékszékhez, kiáltotta egy másik.

Egy orosz katona odakacagta egy német fika szőke elcsodálkozásába :

— Vedd meg te, koma, jó lesz klistélynak a császárod számára. Most ugy is szorulása lehet.

Az emberek már hulló könnyekkel kacagtak. A hórihorgas előkeritett egy dobot, a nyakába akasztotta, dobolni kezdett :

— Testvérek, eladó ágyu gárnirunggal, zászlóval, dicsőséggel ! Aki megveszi, lesz joga rátisztelni, amig szusszal birja. Kikiáltási ár tiz rubel. Ki ad kevesebbet érte ?

— Adok érte kilencet!

— Adok érte hetet és felet!

Igy árverelték lefelé roppant derültség közt, végre egy cingár osztrák káplár egy kopejkát igért érte. A hórihorgas ledobolt s az ágyut egy kopejkáért odaitélte az osztrák testvérnek. A katonák felemelték a kis emberkét s hatalmas hurrát üvöltöttek. A kis ember, boldogan a szerepléstől, részegen az örömtől, orditott :

— Testvérek. temessük el a megboldogult háborut ! Pottyantsunk egy mauzoleumot föléje.

Az egész körüllevő roppant tömeg egyetlen részeg

kacagásban vonagló test volt. Neki rohantak az idétlen dögnek, felfordították, egymás után piszkoltak rá, ahol érték. Aki elvégezte munkáját, helyet adott a többinek s ujak meg ujak érkeztek. A végezők orditva, részegen toborozták a többieket :

— Gyertek, gyertek ti is ! Tiszteljetek rá a háborura !

Több katona szuronyokból egy pompás siremléket emelt az idomtalan trágya tömeg fejéhez. Egy nagy, tépett szélü papirosra ráirták :

Itt nyugszik a Világháboru
és törvényes kisdedei :
Hősiesség,
Hazafias lelkesedés,
Dicsőség stb.

A katonák egy vadul kongó gyászénekbe kezdtek s egyik hókusz-pokusz mozdulatokkal szentelte be a sirhalmot. Azután, egy óriási körbe fogva, vad diadalmi táncot roptak, fel-felorditva :

— Huj, huj, huj !

Néhol csendesebb csoportok keletkeztek. Egy árok szélén, a friss havon székely s orosz katonák ültek s a székely katonák megosztották kenyerüket, szalonnájukat, rumjokat, amijük volt, a kiéhezett orosz katonnákkal. Vidám étvágyban ettek és boldogan néztek egymásra, mert minden falat, minden jó nyelés, testvéri üzenet volt a visszhangzó szivekbe. Egy orosz tiszt levetette nagy prémes bundáját s ráburkolta egy kis didergő osztrák katonára s az emberek, akik látták összeölelkeztek és sirni kezdtek. Közel hozzájuk szivart és dohányt adogattak egymásnak szerelmes piruló arccal és boldog pöfékelésbe kezdtek. Sok helyen rumos palack járt kézről-kézre s párolgó száj dadogott meleg testvéri szavakat. A jó anyag, az áldott étel és ital, felemlékeztette az anyagból lett ember ős egységét. Néhol közben énekelni kezdtek s mint egy megigért csodálatos piros Pünkösdkor : tüzes emberi lelkek forgataga volt a levegő.

Néhol roppant tüzeket gyujtottak, hogy az anyag is lobogja az ember örömét. És a száz és száz tűzszemből, a téli nap boldog kedvéből s százezernyi szemből csillogott egybe az isteni fény. A diadalmas élet roppant hálája volt a téli mező és a befagyott rögök felett győzedelmes erővel lengett fel a népek megigért aratása.

János látta ezt a izzó tábort s kitárt életébe, mint egy óriási ünnepi sátorba, betáncolt minden hang, minden mozdulat és minden szív és az egész mérhetetlen mező életével lobogott egybe. Felmerült előtte a nagy igéret : a feltámasztott falu, az erős, munkás holnapok, az élet felé zuditott magyar faj. És látta a nagy biztonságot, a csodálatos szép leányt, aki mint szent terhességet, hordja már a jövő biztatását, az ő gyermekét. Kicsorduló hatalmas férfiszive átlüktette a napos mezőt.

Egy hatalmasat kurjantott az erős levegőbe, átkapott egy orosz tisztet, a medvetermetet, mint sulytalan kendőt kapkodta s egy roppant Kinizsitáncba lebegett. A tisztek tapsoltak, ujráztak, a legénység hurrázott és legények voltak a belőlük nőtt hatalmas férfi izmaiban. Azután letette a tisztet, megcsókolta a két orcáját és azt mondta :

— De most mulatunk !

Odaintett két ravasz székely altisztet, vagy ötezer korona bankót a markukba tömött, beléjük zengte :

— Most aztán keritsetek enni, a föld fenekéből is.

Nem akart a föld alá bebujni, nem akarta falak közé vonni be a kedv mérhetlen vitorláját. Óriási tüzet rakatott a szabad mezőn, meghivta tiszt kollégáit s egy csomó orosz tisztet. Egy óra mulva borju, disznó, vad, hordó borok s egyéb italok voltak. A katonák óriási nyársakon sütöttek s a sülő hús szaga betöltötte a levegőt. János egy ököl csapással bezúzta az egyik hordó tetejét, belemeritette a sapkáját s felköszöntött a napos levegőbe :

— Testvérek, éljen a béke!

Mint frissen fakadt tüzes liliomok, tört ki a hurrá a szivekből. A tisztek bemeritették sapkáikat az örök vigasztalás italába és kiáltották:

— Testvérek, éljen a béke!

És János ujra táncba kapott s székely kedvét beledöngette a visszamorgó földbe. Azután uj és uj áldomást ittak. A többi tisztek is gondoskodtak s uj meg uj hordó került elő. Közben ettek. János egy hatalmas nyársat ugy tartott maga elé s harapta a párolgó húst roppant falatokban, mint egy kiéhezett gigász. Aztán a már jól megürült hordót emelte fel s ivott belőle uj, óriási áldomást. Mikor a hordó kiürült, átölelte s végnélküli szilaj csürdönggölőt táncolt vele, belekurjantva az idegen mezőkbe a falu jókedvét:

Őszi rózsa s tavalyi,
S Gyürki Zsuzsi hazai!

Mikor aztán megállott a tánc, úgy verte oda a hatalmas hordót, hogy ezer darabba szakadt és felkiáltott:

— Fiuk, megdöglött a háboru, éljen a béke!

A tisztek részegen a bortól és az örömtől, nagy körben fogózkodtak össze a mulató Herkules körül, orosz tiszt magyar tiszttel váltakozott a körben, s vad, gyermek ugrálásokkal orditozták a megszületett boldogság egyetlen szavát:

— Béke, béke, béke!
Béke, béke, béke!

És ritmusban a levegőbe dobták magukat. Szájukon kicsordult a nyál, szemükben a könny.

Egész szürkületig tartott a dáridó. Akkor valahogy visszaterelték árkaikba a kiáradt népet. János este nyugodt vigyázásban járta be a fedezékeket s nézte a mámorban és boldogságban elszunyad székely katonákat, akiknek lehunyt szemei elé már odamerült az elhagyott falu s a váró család. Azután kiment a szabadba, belélegzelni a nagy éjszakát. Az ég barázdáin gazdag vetés csillogott s az éj mozdulatlan ölében nyugodt volt minden. Kemény hideg volt s János mégis ugy érezte, mintha forró csókok forgataga menne át a levegőn. Éjszaka volt, de mintha nagy világosság közeledett volna, tél volt, de mintha a dermedt dolgok mögött megmozdult volna valami.

XIV. Mária elhivatása.

1.

Mária lassu léptekkel ringott át a tavaszi falun. Tegnap futó zápor volt s a falu tisztára fürdetve lehelte a tavaszt. Az árok szélén fecsegő kacsák tépték a lapit s megporosodott csőrüket meg-megrázták az árok kis tengerszemeiben. Azok zavarosak lettek egy percre, aztán leülepedve visszatükrözték a sugárzó ég boldog kékjét. — Milyen kedves buta kis állatok ezek a kacsák, — gondolta Mária.

A hidon megállott s felfelé nézett a folyócskának, ahogy tavaszi bőséggel feszengte sárga habjait tova. A part fűzfái belobontották virágos hajukat az elsimuló vizbe. A dolgok lelke kiduzzadt kötött burkaiból, be a levegő végtelenségébe, be a Mária fiatal reménységébe. A régi part oda-odamorzsolta egy-egy rögét a messze futó vizeknek s azok halk csobbanással hulltak be a megállithatatlan tovarohanásba. Mária lenézett a vizre, mely visszaringta alakját, mint egy jó arc visszhangoz egy jó örömet. Szép fiatal teste most szent terhével olyan volt, mint ünnepi hajó, mely megigért királyfit visz váró partoknak. Fejét a szőke vizen az ég lobogó kékje keretezte s ugy nézett ki, — szivében az egész tavaszi világgal, — az ég kék homoruságában, mint egy megringatott óriási kék bölcsőben. — Milyen szép az ég! — mondotta ujra magában.

A Schönberger telepen ment át. Délután két óra volt s csörömpölő harangocska jelezte a munka kezdetét. A tárt raktárakban, az irodákban, a roppant udvarokon, az épülő gyárban ezer tagban rándult fel a munka. Egy nagy társzekeret hatalmas zsákokkal raktak meg. Az emberek megfeszültek a hatalmas teher alatt, arcukon erek dagadtak ki, káromkodtak, de kacagtak is. Mária nézte a nehéz munka embereit s olyan jóknak találta őket. Olyan jó

meleg nyugalmat érzett láttukra, mintha minden férfi izom azért volna, hogy őt védje. Őt és azt, aki benne él.

Az egyik iroda ablakában egy jó arcu zsidó fiatalember volt. A tolla szárát harapdálta, de nagyon tavaszi nyakkendője volt s szeme kicsillogott a csillogó világba. Kikiáltott:

— Jónapot, szép Mária!

Mária odanézett s nagy meleg szemeit elöntötte a mosolygás. Megállott, visszaköszönt:

— Jó napot adjon Isten, Lefkovics úr!

A fiatal emberből meleg sóhajtásban tört ki a felgyült tavasz:

— Milyen szép maga, Mária! — Mária kedves nehezteléssel válaszolt:

— Már megint bolondokat beszél az úrfi.

És azután lassan, mosolyogva tova ment. De ez a mosolygás vissza, befelé fordult, elmélyült s addig kutatott, mig rátalált önmaga arcára, saját alakjára a belső tükre mélyén. És az élet tiszta himnuszát, az erő nyugodt énekét énekelték a ringó tagok. — Milyen jó az Isten, hogy szépséget, hogy erőt adott! — mosolyogta Máriában egész élete. Nem is szavakban volt ez a gondolat benne, hanem egy puha jóleső mosolygásban, mely csordultig töltötte hálával.

Megint a kis falusi házak közé ért. Az egyik kapu előtt két asszony nedves ruhát sujkolt. Alsó szoknyájukat betürték a térdeik közé s ugy verték a ruhát, mint egy elátkozott emléket. Az egyik asszony még fiatal volt s testéből még apró éhségek kandikáltak elő, mint bezárt iskolás gyermekek a rácsos ablakon. A másik asszony vén volt, cingár, sápadt és átok, nyomoruság, nehéz évek karmolták csuffá. Mária odaköszönt:

— Jó napot adjon az Isten! Jó munkálkodást!

— Jó napot, — felelt röviden a fiatalabb és jónapotot recsegett a vén is, de mintha rég elhullott fogát emlékezte volna vissza a köszönésbe. Mária még alig tett két-három lépést, mikor a vén oda döfte társa elé a levegőbe:

— Ez is ugy hordja a bitangját, mint valami pünkösdi királyságot. Azt hiszi a bolond, hogy a Böjthe urfi elfogja venni. Mintha az urak elvennék a szalmazsákjukat.

Mária ugy érezte mintha, egy rozsdás kést doptak volna el mellette. Nagyon közel repült el, de meg sem karcolta. Egy kicsit elszomorodott, de az is olyan jó tavaszi,

fiatal szomoruság volt benne. Nem magáért szomoritott el, hanem azért a szegény öreg asszonyért. Egyszerü jósága megértette, hogy ennek a kiszáradt ember-rögnek nagyon fájhat az élet, hogy ugy harap mint egy fogzásban gyötrődő gyermek.

A tanitói lakás előtt ment el. Éles hang szurt feléje:

— Mária! Mária!

— Csókolom kezét, tanitóné asszony, mondta Mária és megállt a keritès előtt.

Kunczné sárga, aszott fejét odaszoritotta a deszka keritès tetejére, mintha egy felfutó tök beteg gyümölcse csüngött volna ott. A sovány, ideges arcot még jobban meghervasztották, felzilálták az ellenséges napok. Megfagyott sárga haját egy diónyi kontyba pupuzálta a feje tetejére, a közepes közepére. Kis sárgás szemei egyetemes gyülölettel szurtak a derült világba. Orra átlátszóan vékony lett s ajkai sápadt vékony csikokká hervadtak. Minden szót roppant erővel mondott, mintha minden szava egy tulzsufolt kazán pöfékelése volna.

— Te Mária, hát mikor jön haza a te Jánosod?

— Nem tudom, instálom. Majd csak haza hozza a jó Jsten.

És nem félsz, hogy ott marad? Hogy a halála hirét kapod. Vagy nyomorékon jön haza, vakon, sántán, vagy őrülten. Akkor aztán ápolhatod egész életeden át.

— Ő erős, neki nem lesz semmi baja. Még a Farcády tiszteletes ur is azt szokta mondani.

— Na arra sokat adhatsz, amit az a részeges korsó beszélt. Jó, hogy elpusztult a faluból. Erős! Hát csak a te Jánosod erős? Hány erős hagyta már ott a fogát. Hát az én Bélám nem erős, nem szép, nem fiatal? Még az ölembe tarthatnám és azért nem félek érte? Nem ront érte a nyavalya egész éjszakákon, ugy hogy le sem hunyom a szememet? De én szeretem őt, ahogy csak én tudok szeretni. Ugy nem is szeret más a világon. Szoktál te álmodni a te Jánosodról.

— Sokszor látom, instálom, de ugy, mintha a valóságban itt volna.

— Milyen jó neked, Mária, hogy buta falusi lány vagy. Látod, én borzasztókat álmodom. Az éjjel is azt álmodtam, hogy az öreg Schönberger egy roppant nagy májas hurkát küldött ajándékba, akkorát mint egy óriási zsák. Az Imre, az még akkor is részeg volt, a disznó,

kést fogott rá, hogy felvágja. És akkor a hurka elkezdett kiabálni: ne vágjon meg édes apám! Az én drága kis Bélám hangja volt, az én egyetlen szép kis fiamé. Én akkor odaugrottam, felvágtam a hurka bőrét s szegény kis Bélám meztelen holteste fordult ki belőle, de mintha csak egy pár hónapos gyermek lett volna. Te Mária, ha az én Bélámnak valami baja lesz, én meg fojtom ezt a részeges disznót s felgyujtom az egész falut. Mind el fogtok pusztulni, mind. Hadd lásák, ha kellett nekik háboru, az aljasoknak, a rablóknak, a gyilkosoknak.

Mária elköszönt s mintha pince-nyilásból jövő sunyi hideg szél ment volna át forró életén, kiludbőröztek testén a sötét szavak. De ahogy kiért a mezőre, elébe állott Május és kikacagott minden árnyékot az életéből. Egy gyermek egy kis bárányt legeltetett, az ösvény szélén, a füvön. A bárány göndör fürtei csillogtak a napban és a kis gyermek feléje nevetett s a nevetés is olyan göndör és csillogó volt. Mária megcirogatta a gyermeket és a bárányt. A göndör meleg fürtök megcsiklandozták a tenyerét és belefodrosodtak a lelkébe, mint egy második nevetés. — Milyen jó, hogy van gyermek és milyen jó, hogy van bárány! — mondta volna Mária, ha ilyeneket tudot volna mondani. De mint jóságos öreg kotlós tyuk, a jólesés szelid kodácsolással ülte meg lelkét.

A rohanó vetésből nagy virágszemek néztek feléje s a kalászok belerázták fiatal fejüket a tavaszba, mint egy gazdag fürdőbe. — Ni, már buzavirágok is vannak! — mondta és szelid kék árnyékok hullottak a lelkére.

A Böjthe taghoz ment, az ősi földhöz, mely mohón terpesztette oda megfogant méhét a napnak. Itt-ott asszonyok és foglyok dolgoztak. Mária odakiáltott nekik s a hangja csenget mint a frissen vert pénz, mellyel jó kenyeret fizetnek:

— Jónapot adjon Isten!

— Jónapot, Mária! — Jónapot, szép leány! — felelték a munkálkodók és mosolygásba virágzott ki az ajkuk. — Milyen jó emberek ezek! — visszhangozta Mária egész teste és karjain ölelések csuklottak fel, mint jó étel ize az éhes ajakra.

Odáig ment, ahol a Böjthe birtok neki farol a folyónak. Ott lefeküdt a gazdag fübe s nagy szemeit rányitotta a világra. A telt szájjal daloló nap, az elkeringő hegyek, legelésző állatok, meghajlott munkások, tátott szemü virá-

gok és viháncoló kalász bementek a szemébe és benne volt az egész ünneplő roppant tavasz. A füben szerte kereső bogarak halvány álmosságot dudorásztak.

Milyen csodálatos szép a világ és milyen jó az élet! Kis, finom fehér batiszt kendők fényesitik az ég kékjét, ahonnan a mosolygás ugy csordul a lelkébe, mint a frissen fejt tej. A föld elring alatta és tagjaiban olyan jó a pihenés, mint egy megadott áldás. A legelésző barmok feléje néznek és áldott csodálkozás a szemük. A fák duzzadt rügyeiből, mint telt emlőből, illat-tej folyik és megitatják megnyilt életét. — Lenni, teremni, hinni! — ujjongja a fiatal világ. Az egyszerü leány szent forgantással nyilt meg a tavaszi világ előtt, mely ugy hullott be életébe, mint egy csodálatos ének.

Testében megmozdult valami s ő érezte magában az uj életet. Oh majd mikor vele fog kijönni a napos mezőre, vele, aki nemsokára élet lesz az ő életéből, minden reménység, elhitető szeretet. És szemeiben látta önmagát, amint kibontja a hófehér pelenkát a zöld füvön. A kis meztelen test szabaddá lesz, a rózsaszinü hús csordultig élettel kacag vissza a napnak s a csepp emberke kis ökleit, lábait, egész most tapasztalt testét beujjongja a fényes levegőbe. Aztán ő kitárja mellét, felveszi a kis követelőt. Érezte, amint a forró kis száj beleharap az emlőjébe s a kis öklök belefurnak az életadó mellbe.

És most egyszerre apját és anyját látta, amint a régi ház tűzhelye előtt ülnek s jó arcukat a tűz szembe világitja. Az öreg asszony meredten néz a daloló leányra, térdei közt egy hatalmas fazék puliszkát tart és azt kavarja. Az öreg ember pihen és csendes szavakat hullat. Mint régi avar alsó levelei, a régi jó széles szavak felrepültek a lelke mélyéről: — Mit csinálsz leányom? Eljössz velem holnap a városba? Veszek neked valamit. — És mögöttük az árnyékban valaki áll. Valaki, akit mint ijjesztő rémet rajzolgattak az iskolában a táblára. Koponya a feje, váz a teste s csontujjai kaszát tartanak. Oh, miért áll a halál a boldog termés közepén, miért nem lehetnek együtt mindig, akik szeretnek és jók? A fűszálak megnyilt szája mintha hideget lehelt volna, a nagy fűz ráhullatta árnyékát. Felkelt, tovább ment, odafeküdt a napnak, hogy szembe hullja özönös forró hullásával.

Nézte a távoli munkások halk mozdulatait, hallgatta az erre hulló szavakat s dolgok, emberek, futó folyó szal-

lagja és kerengő ég egy nagy fényes boldogsággá sugároztak mint egy parttalan fényes tengerré. Még eléje merült a János szép erős alakja, aztán a föld bölcsős ringással mozdult meg alatta, mintha téres csodáival beleomlana a folyó időbe. Mária elszunnyadt.

Hüvös volt az árnyék, mikor felébredt s jóleső borzongás futott végig rajta. Felült s feltágult szemeibe ujra bement a valóságos világ. A fű már gyöngén nedves volt, a vén fűzfák sirtak, a mezőről kászolódtak hazafelé. Én is hazamegyek mondotta s felállott és elindult.

A Böjthe földön dolgozó assonyok hozzája csatlakoztak. Némelyik nagy vászonkendőbe gyömöszölve friss füvet vitt haza a hátán. Az egyik asszony kérdezte :

— Mária, mit kapunk vacsorára ?

— Nem tudom, mit csinált az öreg Ferenc néni.

— Mett osztán mi éhesek vagyunk, — mondta a másik. Egy idősebb asszony hamis okossággal kérdezte :

— Tudsz számvetni, Mária ?

— Tanultam az iskolában, — felelte Mária.

— Hát akkor mondd meg, mennyi egy meg egy ?

— Mennyi, hát kettő, — mondta Mária.

— Nem igaz, mert egy meg egy az három s magad tudod a legjobban.

Az asszonyok kacagtak és Mária is velük kacagott. Olyan jólesett neki velük lenni a kacagásukban.

Egy másik asszony megirigyelte a kacagtatás dicsőségét, ő kérdezte :

— Ingyen krumpli olcsó földben terem, aki veti, nem eszik belőle, mi az ?

— Gyermek ! — felelték kórusban és megint kacagtak.

Egy fiatal leány énekbe bontotta hangját, a többi utána eredt :

Tőtik a nagy erdő utját,
Viszik a székely katonát.
Viszik, viszik szegényeket,
Szegény székely legényeket.

Édesanyám, mér szültél volt,
Mikor reám szükség nem volt ?
Hullanak a falevelek,
Kedves rózsám, Isten veled !

Galicia közepibe
Egy kaszárnya van épitve.
Oda viszik szegényeket,
Szegény székely legényeket.

Mikor a faluba értek, a mindenünnen bejövő emberek és állatok egyre torlódtak s a lassan mozgó tehenek meleg testüket odahorzsolták Máriához. Mária oda-oda nyomta kitárt tenyerét a duzzadt barna oldalakhoz.

Ferenc néni hagymás krumplival várta őket. Kőrben ültek a Böjthe ház hatalmas konyhájában s megvacsoráltak. Egy öreg székely azzal mulattatta a társaságot, hogy adta a fiatal kakast s csókokat erőltetett a leányokra és megcsiklandozta őket. Végre kártyus vizzel leöntötték az öreget. Fiatal, erős kacagások szöktek fel az esti levegőbe.

Azután a dolgok összelehelték az estét, a szavak tompábbak, a mozdulatok halkabbak lettek. Távolról valami érzelmes német dal reszketett erre: a bányából hazatérő német munkások éneke. A dolgozók szerte szét szállingóztak, megkeresni a mindennapi álmot. Ferenc néni oda szólt Máriához:

— Mária, megkaptad az urfi levelét?

— Micsoda levelet? — kérdezte Mária és kinyilt a szive, mint egy reggeli virág.

— Ma délután jött, odatettem a kasznira:

Mária megtalálta a levelet. Képeslap volt, rajta János erős, tiszta betüi:

— Kedves Mária, jól tettétek, hogy a krumplit nem adtátok el. Többet ide ne irj. Végre hazamehetek, örökre. Pár nap mulva viszontlátjuk egymást. Vigyázz magadra! Csókol János.

Odavitte a tűzhely lángjához a levelet, átbetüzte kétszer, háromszor. Nagy nyugodtság terült el lelkén, mint egy friss takaró. János haza jön. Mintha teste melegét ott érezte volna a sötétben.

Úgy tele volt boldogsággal, hogy ki kellett mennie a széles éjszakába a falak közül. Kiment a tornácba, leült a küszöbre és nézte az éjszakát. Hold nem volt s a sötét eget nagy nyitott szemü csillagok csodálkozták át. Távol, a sötét füzek alatt egy erős férfihang énekelt. Az udvarról, a pajta felől, hallszott az állatok csendes lihegése. És a jóakaró ég szelid világánál, a nyári éj puha sátora alatt Mária látta az örök karácsonyt: a felgyult három csillagot,

az énekbe zendült angyalokat, a jászolra bámuló meleg szemü barmok párolgó száját és ott a jászolban, a lehajló anya ölén az alvó gyermeket. A végtelen éjszaka nem volt magános: a meleg árnyékban magvető kezekkel, puha léptekkel nagy Jószándékok jártak és szelid volt az arcuk.

2.

Az iskola ablakai ki voltak nyitva a kis kertre s a tavasz bement az osztályba és apró kis csengettyüket húzott meg a gyermekek szivében. Kuncz tanitó úr a padok előtt sétált s szürke szemeibe nem engedte be a tavaszt. Minek neki az ujrakezdődés, a vágy, a holnapok igérete? A gyermekek, belemarkolva az össze-vissza tintázott tollba, a Szózatot másolták, most ezredikszer. Ujabban a Kuncz tanitó úr tanitása csak másoltatásból állott. Fáradt élete halálosan utálta a szót s figyelme elfintorodott a gyermek feleléttől, mint a megcsömörlött ételtől. Csak az éneket szerette még. Ha felgyültek benne a rossz napok, ha meglódult élete s még friss lélegzés után mozdult fel a bágyadt vér, felállitotta a gyermekeket s egész órán át elnótázott velük. És igy, átszellőztetve a friss gyermek hangoktól, észrevette, hogy van napsugár, horizont, messze futó út és hogy jó dolog az élet.

Künn a méhekben, a szétfolyó tarka virágokban, a tajtékos akácban táncolt az élet s ez a roppant fiatalság úgy dörzsölődött Kuncz tanitó úrhoz, mint egy játszó bárány a szürke falhoz. Egy-egy gyermek felvetette fejét s kitátotta szemeit a nyitott ablakok felé. Kis, éhes veréb-fióka szájak voltak ezek a szemek s tátogtak a gazdag édesanya pazar kezei felé.

Egy idő óta Kuncz tanitó úr magában rejtett képekben sem mert többé jövőt igérni magának. Halántékain már felcsillogott az ősz, a halál már feléje pelyhezte fehér havát. Hogy ez a nagy világfelfordulás sem forditott sorsán, hogy külön futását csúfos csőd érte s a végső romlásból a szörnyü asszony karmai húzták ki, a csüggedt ember eltántorodott a reménytől. Itt fog élni mindig, lekötve a borzasztó gályához, mig külön csolnakot old számára a halál. Vagy talán oda is melléje ültetik az irtózatos némbert s együtt suhannak át az örök égésbe, hogy kettős gyötrelemmel égjen. Nincsen remény.

Pedig minden nap mennyivel rosszabb volt a másik-

nál s hogy marták őt, mint fokozatosan uszitott örvös ebek. Mióta az egyetlen fiut elvitték, az egyetlen dédelgetést, az egyetlen derüt, a sötét asszony végkép elborult vad hisztériában tépte családját. Lányát, Erzsikét, aki bevégezte a képezdét, tüzes szavakkal marta el hazulról s valahová messzi városba kergette nevelősködni. A férfinak pedig, a hozzá kötött türő baromnak, keserüvé tette az ételt, a lélegzést, szeme lenyugvását és a fölébredést. Néha éjszakákat átvirrasztott s képtelen vádakkal és rettentő szavakkal hasogatta az elzsibbadt embert. Hogy ő is szenvedje végig hisztérikus idegeinek minden gyötrelmét.

Kuncz tanitó úr nagyot tátintott szájával, mint egy partra sodrott hal. Akkorát harapott a tavaszból, hogy az osztály felé fordult és szólt:

— Gyermekek, énekelünk.

A gyermekek nagy megrezdüléssel álltak fel s szőke fejük még azután is bólintott, csilingelt, mintha kalászok között elfut a nyúl. Kuncz tanitó úr elővett egy sipot a mellény-zsebéből, megadta a hangot és ő maga zenditette rá:

Árnyas erdőben szeretnék
Lakni nyáron át.

A gyermekek felzengtek mint megérintett cimbalom húrok s a tiszta gyermekhang beleszakadt a tavasz nagy folyamába. Kuncz tanitó úr úgy érezte, mintha lágy folyam mosná tovább friss füvü partok felé. Négyszer, ötször énekeltette el ugyanazt a vers-szakot. Valaki halkan beszolt az ablakon:

— Tanitó úr, tanitó úr!

Kuncz tanitó odanézett. Schönberger egyik könyvvezetője állott az ablaknál, ragyogva mint egy kibuggyanó igéret. Kuncz tanitó úr lankadt szavakkal mondta:

— Mi az, Herskovics úr?

— Tanitó úr, megérkezett a meggyszesz, ott van az irodában. A Róth és a Forberger is ott vannak. Kalábe-rezhetnénk is egyet. Az öreg princi ugy is a városban van. Szabad a vásár.

Kuncznak egyetlen benfentes embere most a Herskovics volt, akinek sok irásában segitett s akitől potya cigarettákat s nagy titkos pohár pálinkákat kapott. Most szemein kicsordult a vágy, alsó ajka megreszketett. Elővette zsebóráját, megnézte:

— Még csak félhárom. Legalább fél négyig tanitnom kell. Nem mehetek.

— Eh, a kölykök ellesznek magukban is. Majd az a nagy bikfic ügyel a többire. Ugy-e, te, Laji, ügyelsz a tanitó úr helyett?

— Igen instálom, — felelte a gyermek s a többi gyermekre kiverőfényezett a közeledő szabadság.

— De Ilona, — nyögte Kuncz és majdnem kicsuklotta a szivét.

— Rendben van! Kész raporttal jövök. Előbb ott tartottam felderitési őrjáratot. A tanitóné asszony a lányokat tanitja stikkelésre. Valami nagy lepedőt lyuggatnak át. És négyre majd visszajön a tanitó úr s nem fog semmit észre venni.

Kunczban már eluszott minden akarat. Egy felejtető, forró, szesz-csókos órába ugy feküdt bele a senyvedő ember, mint a szomjas bivaly a nyári pocsolyába. Odaszólt a legnagyobb fiunak:

— Te Laji. ülj a helyemre. Aki lármáz, vagy rossz lesz, azt felirod. Gyermekek, le fogjátok másolni ujból az egész Szózatot. Aki elvégzi, kezdje ujra. Amelyik rendetlenkedik, azt elverem, hogy a fene megeszi és ezerszer fogja leirni a nagy ábécét.

Kalapját ott hagyta a fogason, hogy ha a felesége esetleg kikerül az udvarra, ott lássa és azt higyje, hogy ott van a beletartozó fej is. Tudta nélkül lábujjhegyen ment ki. Odasugta a könyvelőnek:

— Szedjük a peggyest, hogy a fergeteg meg ne lásson.

A megbizott gyermek felfujt tokával ült bele a tanitói székbe. Aztán felnyult a Kuncz kalapjáért és a fejébe tette. A kalap leesett az orra hegyéig s ő a fejével harangozni kezdett benne. A gyermekeket apró kacagások boritották el mint vadrózsák a csipkebokrot. A fiu kimekegett a kalap alól:

— Mee, meee, mee!

Az egész osztály utána csinálta s a megbontott padokból rohantak oda a gyermekek. Mindenik fel akarta próbálni a tanitó kalapját. Egymás kezéből cibálták ki, egymás fejébe nyomták be. Óriási zaj habzott fel. Mint részeg kis verebek, kacagó szavak kacagó szavakat csipdestek s az osztály fele a pad tetejére került. Egyszerre aztán, mint egy éles kés, valami elvágta a zajt.

— Te Kuncz, te Kuncz! — rohant be kilángoló arccal Ilona, gyere gyorsan!

Annyira izgatott volt, hogy az előtte álló jelenet nem ment be a szemeibe. Mégegyszer kiáltott:

— Kuncz, Kuncz, gyere gyorsan! Most viszik a jegyzőt megvasalva!

A gyermekek — mindenik oda fagyva, ahol állott — mély csendben dermedtek. Ez a csend ráfagyott az izzó asszonyra s belezökkentek szemeibe a külső dolgok. Egy uj indulat ömlött fel benne s mint forró gájzir szöktek ki a szavak:

— Hát ez micsoda! Hol van a tanitó úr?

— Elment a Herskovics urral kaláberezni. Meg aztán meggyszesz is érkezett, — judáskodta remegve a hütlen felvigyázó.

— A gyalázatos! Üljetek helyre! Senki se moccanjon, amig jövök!

— Tanitóné asszony, siessen, mert elkésünk, — sürgette kivül egy női hang.

Ilona kirohant a tanteremből. Az iskola-szolga feleségével, egy hirhordó parasztasszonnyal vágtatott a faluházafelé. Ezt az asszonyt minden viharában megkimélte, mert mindent tudott s friss pletykákkal táplálta gyülöletét. Ennek az asszonynak köszönhette, hogy ilyen mondatokat mondhatott:

— Még a Derzsiné beszél! Inkább ügyeljen a leányára hogy ne engedje be a Sánta Mózsit éjfél után.

— A Szücs Márta csak hallgasson, mert még megtalálják a ládájában a Szabó Biri kendőjét.

Kuncznénak mindenkiről volt ilyen mondata, melyek mint kis buzogányok voltak elfektetve lelkében, ebben a sötét arzenálban s melyekkel orron tudta vágni kellő percben az emberét. A szolgáné alig tudta követni a rohanó asszonyt, akit a gyülölet lökött. — Hát a nagy úr Domokos mégis hurokra került, nem fogja adni a zsarnokot többé. Mindig többnek tartotta magát, mindig ugy beszélt velem, mintha szánna, mintha leereszkednék. Hogy szerette a mások arcába idézgetni az őseit. Most mehet a hüvösre az összes őseivel. Majd a nagyságos asszony felveheti a fekete selyem ruháját, mikor meglátogatni megy a börtönbe.

A faluháza előtt már nagy tömeg volt, falusiak s a Schönberger telepről is többen. Egy kocsi és egy szekér állt a ház előtt. Két csendőr és több katona várt künn, a többiek odabenn voltak. Az egy-két öreg székely atyafi

egykedvüen nézte a jelenetet, mint akik tudják, hogy mindenki mögött ott lovagol a végzet s a csendőr éppen ugy kijár a született embernek mint a halál. De az asszonyok arcán kinyitotta rossz virágait a gyülölet, a szemekben gonosz csillogás, az ajkakon fekete mosolygás volt. Éles mondatokkal karmolták a benn készülö hullát :

— Ez sem fog többet kalácsot enni a mi lisztünkből.

— Ugy látszik, az urakra is rá jár a rud. Ezen kezdik, majd oda kerül a többi is mind.

— Most aztán henceghet az urfi fia és igérheti a pofonokat.

— A szegény tekintetes asszonyt sajnálom, — mentegette egy fiatal asszony, akinek kék volt a szeme és ugy nézett, mint aki ismeri a szenvedést.

— Sohse sajnáld ! Sajnáld magadat s a pulyádat, aki csórén jár. Azért nincs nekünk ruhánk, mert az ilyen urnak egy tucat kell.

Ilona megérkezett. Kinyilt mint egy duzzadt nedvü nadragulya. Sugárzott és nagyon kegyes volt :

— Jónapot, asszonyok. Kijött már a tekintetes Domokos úr ? Lássák, mindig mondtam, hogy az Isten nem ver bottal. Most szép pecsétes gyűrű fog a kezére kerülni. Mi nem jártunk kocsiban, nem vadásztunk a mások területén, nálunk nem volt kártyabarlang. De hála Istennek, nekünk nem kell félni a csendőröktől. A mi becsületünk előtt kalapot emel az egész vármegye.

A faluháza megnyilt. Egy civil ur jött ki két tiszttel. Utánuk két csendőr közt Domokos lépett, összekötött kezekkel, halálsápadtan. Verejtékes homlokát előre hullatta. Szemei vadul kutattak szét a tömegen, aztán ujra a föld felé estek. Benn, az ablaknál egy zokogó nő hajolt egy percre az ablaküveghez, aztán riadtan visszahuzódott. A tömeg hallgatott.

Az izmos eszü, hatalmas temperamentumu, merész akaratu embert elsodorta a háboru. Béke időben megelégedett apró hasznokkal, kis ajándékokkal, félig csikart adókkal. A háboruban aztán, hogy nagy házát, uri passzióit, kártya szenvedélyét torkig etethesse, mind merészebb marokkal nyult a pénz után. A falusiakat a legképtelenebb módon sarcolta, Schönbergeréknek sulyos szolgálatokat tett, amit az öreg ugy tudott intézni, hogy csak a jegyzőt kompromittálják. A katonai felmentések körül is tilos szerepet játszott s mindennek tetejében nem tudott elszá-

molni a gyors segélyre rábizott pénzzel, amiből senki egy fillért sem látott. A hivatalos figyelem végre rátapasztotta szemeit s hogy kutatni kezdtek, mint mély hinár egybekuszált szálait, bün mellett bünt, visszaélés mellett visszaélést találtak.

Mikor a béklyós ember a szekér elé ért, mintha vörös vérpad lett volna a szekér, mintha csak most zuhant volna át a szivén egész bukott önmaga, visszahökölt s egy kétségbeesett tekintetet vetett a körül bámuló emberekre. Azután a házra nézett, ahol zsarnok ur és rettegett hatalom volt s ahol most egy megbélyegzett családot hagyott. Kemény férfi arcát megfacsarta a fájdalom, egy nagy könnycsepp hullott a kezeit szoritó vasperecre. — Szegény ember! — szökött ki egy paraszt asszonyból s ez az asszony volt akkor a legszebb arc a tömegben. Ilona kihivólag, majdnem lobogva állott, szeretett volna mint éles tőr hasitani belé az elitélt ember szemeibe: — Látod, koszos, most én sajnálhatlak, most én vagyok több, most én mosolygok rajtad. — De a szerencsétlen egy nagy forgó ködnek látta a világot s az arcok elforogtak értelme elől mint rohanó csillagok.

A bukott embert felsegitették a szekérre, a két csendőr melléje ült. A szekér megindult, a katonai kiséret utána baktatott. A civil ur és a két tiszt felszálltak a kocsiba és gyorsabb tempóban vágtattak el.

A tömeg egy darabig továbbra is ott maradt. Ki a meglátogatott házra nézett, ki az elvonuló kocsik után bámult. Mint nagy fa dültén az erdőben, csend volt a lelkeken. Mert a nem szeretett férfi tragédiájában mégis érezték a közös életet s az irgalmatlan sorsot. Azután szállingózni kezdtek, de az ajkakra inkább szánalom jött.

— Szegény tekintetes asszony!

— A szegény Imre kisasszony sem fog férjet kapni, pedig milyen szép fiatal lány.

Ilona asszonyokkal vette magát körül, mint egy táborkarral ugy indult haza felé. Most visszatért belé egész fergeteges élete s ezer gonosz szóban virágzott ki, mint éjjeli beléndekfü. Nagy pátoszban lobogtatta szivét, min egy kalóz lobogót:

— Lásátok, asszonyok, mindig mondtam: a becsület az első. Lám, köröttünk mindenki letört, akik többre tartották magukat, akik gőgösek voltak, akik azt hitték, hogy leereszkednek, ha egy magyar tanitónőnek a házában fel-

esznek mindent. Farcádyék valahol Pesten koldulnak, a selyemruhás, dölyfös varrónő talán most egy uccasarkon nyujtja ki a kezét. Ezt most viszik a börtönbe. Mi megmaradtunk azoknak, akik voltunk, mert mi a becsülettől soha egy tapodtat sem tántorodtunk el. Mi Imrével, ha kell, inkább éhezünk, ha kell, nélkülözzük a betevő falatot, de mocsoktalan nevet hagyunk gyermekeinkre. A Kovács Ilona házába soha sem fog csendőr benyitni, a Kovács Ilona előtt a főispán is tisztelettel emel kalapot, ha találkozom vele Szentgyörgyön. Hányan pusztultak el a faluban, gazdagabbak, büszkébbek s most hol vannak? A föld alatt, vagy nyomorékok, vagy koldusok. A Kovács Ilona asztalánál még most is akad egy becsületes falat, amihez nem ragad senkinek sem az átka. Könnyü a Böjthéeknek becsületes lenni, Schönbergerékről nem szólok, mert ne szólj, szám, nem fáj fejem, könnyü ott nem kivánni a másét, ahol minden bőven van. De mi a nemzet szegény napszámosai voltunk és vagyunk, mi viharokban és nehéz nélkülözésekben őriztük meg mocsoktalan becsületünket.

Ideges sovány arcán fellobogott a gőg, áldozati tömjén az egyetlen bálvány, önmaga előtt. Szavai tulfütöttek, alakja nyilegyenes volt, kis sárga fejét hátra vetette. Mintha minden bukott ember tragédiája egy deszka lett volna, melyekből neki épül egy mindenek felé emelkedő trón. Visitó jókedve volt, mint a viharmadárnak a mélybe rángatott hajó felett. Recsegő jókedvvel bucsuzott el az asszonyoktól:

— Jónapot, Áronné, Jónapot, Zsigáné, aztán nézzenek el néha hozzám. Ne féljenek, nálam nem fognak csendőrt találni.

Egész élete izzott, szája kiszáradt s végtelen szomjuságot érzett. A lakásba ment, hogy előbb egy pohár vizet igyék és azután térjen vissza a gyermekekhez. Még az Imre bünéről is megfeledkezett.

A cseléd félénken mondta:

— Tanitóné asszony, egy levél van.

— Hová tetted? — kiálltott fel élesen és letette a pohár vizet, mielőtt az ajkához vitte volna.

— Az ebédlő asztalán van.

Berohant az ebédlőbe s egyszerre, egy villanásban zuhant szemeibe az egész levél. A katonai hatóságtól jött.

Mintha görcs ütötte volna le, hirtelen leült egy székre az asztal mellé. Magában lihegte:

— Istenem, Istenem, mi lehet!

És egyszerre élesen látta gonosz önmagát, amint tombolt a bukott ember tragédiája fölött. És maga körül látta élete minden kegyetlenségét, mindenik az ő arcával nézett feléje, kajánul, gunyos-dühösen. Kétségbeesetten könyörgött fel a rémület benne:

— Istenem, én sajnálni fogom a jegyzőt. Olyan jó asszony a felesége, nekem sohasem vétett. Imrének sem fogok egy rossz szót sem szólni. Mindent megteszek, egészen más leszek, édes Istenem, csak most, most könyörülj.

Csend volt az udvaron, csend volt a szobákban. Olyan csend, ahogy a halál és a végzet beszélnek. A fali óra ketyegése mint felolvasott ítélet szavai hullottak a levegőbe. Kunczné felnézett az órára.

— Még csak három óra. Egy félóra óta mennyi történt. Milyen hosszu az idő! — mondta benne egy idegen hang.

Kinyujtotta kezét a levél után, de visszahullott a karja. Elfuló hangon kiáltotta ki:

— Zsófi, hozd be a pohár vizet!

A cseléd behozta a vizet. Ilona mohón kiitta. A kezei reszkettek. A cseléd csodálkozva nézte.

— Menj, Zsófi, keresd elő a tanitó urat akárhonnan.

A cseléd elment. Ilona felvette a levelet. A verejték kigyötrődött sárga homlokára, ajkai szederjessé hervadtak, szeme egészen sárga volt. Rángó ujjai ügyetlenül marcangolták szét a boritékot. Csak egy pillanatra tartotta kezében a levelet, e pillanatban beléje hullott az egész levél minden fekete szavával. Nem is onnan olvasta ő azt, felette függött ez régóta mint egy sötét elvégzés s most átorditottak rajta a megrendült világ sarkai. Vadul visitott fel és elejtette a levelet.

Hát mégis megtörtént! Hát mégis meg mert történni! Elesett az ő gyermeke, az ő Bélája, az ő lelke, husa, vére, jövőbe folytatott imádott önmaga! Hát hiában kérte az Istent, az aljas, koszos Istent! Fuj! — odadobbantott a földnek, ujra felvisitott s a visitás nehéz vérrel volt tele.

Az első percben valami egyetemes, világroncsoló bosszu után tátongott megdöfött lelke. Ki fog rohanni, rárohan az egész falura, belekarmolja kétségbeesését az előtalálkozó arcokba, átharapja a kis gyermekek torkát, hogy

vér, vér folyjon le izzó lelkébe s hogy szenvedjen és zokogjon mindenki. Hogy őrülten tombolja az egész falu az ő fájdalmát.

Ha legalább az a nyomorult volna itt, az az eunuk lelkü torz ember, életének rángó szolgája. Miért nincs itt, most, rögtön, hogy megfojtaná, hogy vékony szőrös nyaka vonaglana égő tenyere közt s bamba, gyáva, üres arca fájdalommal dagadna vele szembe s utolsó percében szörnyü kínnal menne a másvilágra. Miért akadt az ő életéhez, miért tette anyává, hogy most ő szenvedjen, őt tépje ez a végtelen fekete orkán.

— Valami borzasztót teszek, valami borzasztót teszek, — ismételte. Egy percre az a gondolat villámlott át rajta, hogy átfut az iskolába, bezárja az ajtókat, rágyujtja a gyermekekre a házat, hogy minden anyán, minden apán végig rángjon az ő vesztesége. Már megindult az ajtó felé, de visszatántorgott székére s egy végtelen fekete zokogás dübörgött ki belőle. Nem, nem, most az kell neki, hogy őt szánják, hogy döbbent arccal bámuljanak rája, hogy minden szivből zokogás kisérje az ő zokogását, hogy egy mérhetetlen ravatalra emelve, mindenki bámulja és sirja az ő egyetlen gyászos anyaságát. Hogy mint egy mindent felülmuló fekete oszlopot, messzi szivek csodálják az ő tragédiáját.

Izzó szemein felégtek a könnyek. Lehajolt a levélért, felvette. Most lassan, figyelmesen olvasta el az egészet.

Hátha csak vizionál, hátha csak képzelete bokrosodott képzelt rémek előtt. De igaz volt minden, kegyetlenül, megváltozhatatlanul igaz.

— Majd meglátják, majd meglátják! — jöttek ki belőle a szavak.

Felállott a diványra. Kossuth Lajos hatalmas, sulyos, öregkori képét ugy emelte le onnan a hervadt kis sárga asszony, mint egy pelyhet és levágta a földre. Betaposott az üvegbe, azután lehajolt s a képet hasította szét. Igy rendre szétrombolt minden képet s egy csomó csecsebecsét. Majd valami az eszébe villant, szinte öröm lobogott sárga szemeibe. Odament a fiokos szekrényhez, egyik fiókját kihuzta. A fiókban egy csomó bankó volt. Ő volt megbizva, hogy gyűjtsön a faluban a hadiárvák számára. Azonkivül ott volt a háznál levő összes pénzük is. Egybe markolta a sok bankót, egymásba roncsolva őket. Aztán belegyurta a kályhába az egészet, alája gyujtott. Vigyázott,

hogy minden elégjen. — Meglátják, meglátják, — ismételte s egy ijesztő, borzasztó kacagásba torzult kis sárga arca.

A gyermekek várták az óra folytatását. Kuncz tanitótól nem igen féltek, de az itéletes asszony szava odaszegezte őket. Eleinte csendben voltak, azután egy-egy vicogás szökött ki belőlük. Majd megint betyárságokra bátorodtak s a zaj általános lett. Verekedtek, dobálóztak, veszekedtek, sirtak, kibékültek. Végre aztán mindenre ráuntak s bágyadt csendben várták, hogy megszabaduljanak. S hogy az idő mind vontatottabban cepekedett, úgy öt óra felé a legnagyobbik fiu vállalkozott végre, hogy bemegy a tanitói lakásba, megkérdezni, hogy hazamehetnek-e.

A gyermek félénken ment be a konyhába. A konyha üres volt. A nyitott ajtón át bement az ebédlőbe. A földön a bezuzott Kossuth kép s az összetépett dolgok darabjai hevertek. A házban nagy tömött csend volt. A gyermek megijedt.

— Tanitóné asszony! Tanitóné asszony! — kiálltotta remegve.

A gyermek friss hangja végigreszketett a szobák tragikus csendjén. Sehol senki sem volt. Az asztalra egy nagy iv papir volt dobva s rajta nagy hirdető betükkel irva valami. A gyermek odahajolt s kibetüzte:

— Részeg disznó, a padláson vagyok. Minden éjjel meglátogatlak! —

A gyermek hozzá volt szokva, hogy a szörnyü asszony a legcifrább megszólalásokkal illette dühében férjét. A kis fiu visszament a konyhába. Onnan vezetett a lépcső a padlásra. Az ajtó nyitva volt, a gyermek felment a lépcsőn.

Felérkezett a padlásra. A padlás homályos, füstszagu levegőjében valami csüngött a gerendáról. A gyermeknek egy percre homályosra döbbent a szeme, de azután éles tisztán látta a levegőben a tanitóné fonnyadt, sárga, görcsös fejét.

Lefutott a lépcsőn, kidobta magát a konyhából, berohant a többi gyermekek közzé. És amint ott volt, a sok kis önmagához hasonló melegségében, már nem érzett félelmet. Inkább büszke volt, hogy ő hozhatja az ujságot:

— A tanitóné asszony a padláson függ! A tanitóné asszony a padláson függ!

— A gyermekek azt hitték, hogy mókás vicc és

nagyot kacagtak rája. De a kis fiu eskükkel bizonykodott. A kacagás még erősebb lett.

— Hát gyertek, megmutatom.

Erre az egész kacagó gyermeksereg, mint egy vidám konstelláció, megindult a tanitói lakás felé. A konyha ajtaja előtt megszeppent a bátorságuk.

— Hátha ki fogunk kapni?

De amikor vezetőjük bátran bement, utána somfordáltak. Felmentek a lépcsőn, körülözönlötték a csüngő holtat. Az eltorzult, kidülledt szemü sárga halottra csodálkozó nagy gyermek-szemek nyiltak, mind csendes csillagok.

Kuncz nagy léptekkel loholt haza. Mélyedés mélyén szepegett, de ital volt benne s felhúzott bal vállából kiduzzadt férfiassága. Először az iskola ablakához futott, hogy hazaengedje a gyermekeket. Bedugta a fejét az üres osztályba. — Ni, a kölykök elmentek! — és nevetett egyet.

Mikor a konyhába lépett, a feje felett lassu tipegést hallott. A padlás ajtaja nyitva volt. Olyan különös volt minden s az ital gőzölgött a fejében. — Ilona! — kiáltotta befelé a szobákba.

Nem jött felelet. Bement az ebédlőbe. Azt hitte, hogy megzavart agya rendjét látja ott. A nagy cédula a szemébe ütött. Elolvasta. — Hát ez mi akar lenni? — kérdezte és keringett előtte a világ. Fenn a tipegések hangosabbak lettek s valami beszédféle is hallatszott.

Kiment a konyhába, felsietett a padlás lépcsőjén. Ott álltak homályos körben a gyermekek valami körül. Arra a valamire mutogattak. Beszéltek:

— Hivjuk a tiszteletes urat.

Nem azt kell hivni te, hanem a birót.

— El kellene vágni a kötelet.

Egyszerre minden gyerek ajkáról kitört:

— A tanító úr!

Kuncz tanitó már látott mindent. És látta a csinos fehér sirkövet, rajta nagy aranyos betükkel: Itt nyugszik Kuncz Imréné, Kovács Ilona, siratja bánatos férje. — És látta önmagát, feketében, amint gyászfátyolos kalapban koszorút tesz a sirra. Hát mégis lehetséges, mégis meghallgatta az Isten! Most, amikor már remélni sem mert. Nem, nem, nem szabad magát odaadnia a csalogató hitnek, csak a vidám ital formál egy enyhitő valóságot elébe s vissza fog józanodni a kegyetlenül való világba. Hányszor járt már igy, hányszor hitt a szesz színes rajzainak!

De a gyermekek is ott voltak s a padlás bordás tetője, az ismert tárgyak, a szokott arcok, olyan mindennapiasan valóságos volt minden. Kuncz tanító úr halk hangon, félve, nehogy felébressze önmagát, a pityókosok ismétlő türelmével fogta rendre a gyermek testek valóságát és kérdezte:

— Igazán meghalt a feleségem? Igazán meghalt?

3.

A vonat bezúgott a keleti pályaudvarra s felfakadt oldalaiból kicsurrant a beléje zsúfolt emberhús. A piszkos, álmosszemü emberek egyberohanása, a vad kőnyöklés, a füsttől nehéz levegő, a halál őrült, szétfutó mozaikja egy nagy szomoruságot adtak össze s a végtelen elpihenés mohó vágyát. János elhatározta, hogy gyalog megy be a városba, hogy mozduló izmaiba visszahozza az élet tevékeny akaratát.

Mindjárt a Baross-téren meglepő kép ütötte meg szemeit. Villamos nem járt, kocsikat nem lehetett látni, az érkező utazók hiába kiabáltak valami alkalmatosság után. A Baross-téren itt-ott, gulába állitott fegyverek körül katonák állottak s közel a pályaudvarhoz egy gépfegyver irányult a térnek, mint egy kérlelhetetlen akarat.

Tovább, a Rákóczi úton temetői csend. Az üzletek be voltak zárva, minden tizedík lépésre katonai őrszemek, gépfegyverek. Az a pár lézengő, aki átsuhant az uccákon, úgy sietett, mintha félne, hogy elejti a lelkiismeretét. Az ujságokban már olvasta János, hogy egy gyári mozgalomból kifolyólag a munkásság és kormány közt komoly ellentétek merültek fel, de nem sejtette, hogy ennyíre mentek a dolgok. A Nagykörut sarkánál megállott és belebámult a hallgatagon tátongó óriási utakba. Egy ügyeletes tiszt rögtön rászólt, hogy »ne csoportosuljon«. menjen a dolgára.

A szállodában aztán megtudta, hogy Budapest ujból felrázta izmos karjait, hogy megfojtsa a fertelmes háborút. A mozgalom egy gyár bérmozgalmából indult ki, hol irgalmatlanul, szó nélkül golyót küldtek egy csomó kenyeret követelő szájba s azután hatalmas politikai sztrájkká szélesedett ki. Budapest napok óta egy komor csatatér, ahol földalatti erők törnek ki, elpusztitani a megrágott világot, a háború, a nyomorúság, a gyílkos igazságtalanságok világát. A külvárosokban folyik a harc, a katonaság

lő, a munkásság visszafelel, gyárak gyulnak fel s a forradalom nehéz léptei feldobognak a szivekben. A kormány pedig el van határozva a legvéresebb szigorúsággal gázolni végig a felserkedő forradalmon.

Egy percig sem tudott nyugodni, hirtelen megmosdott, átöltözködött, — most is civilruhába, — bekapta reggelijét s neki indult megnézni a felmozdult Budapestet. Már féltiz volt s alig volt mozgás az uccákon, az üzletek nem merészkedtek megnyilni. A Károly-körút sarkán egy hatalmas üzlet összes kirakatai be voltak zúzva, a vasredőny le volt tépve a büszke üzlet megvakult szemeiről s a tátongó roppant ablakokban a kiállitott dolgok, férfidivat cikkek, apróra téve, szétszórva hevertek. Közel az Anker palotához, egy mellékvágányon, mint egy éktelen dög, egy oldalára döntött, összezúzott sárga villamoskocsi hullája feküdt. Az út közepén egy tépett, rongyos uccai nő ment, kihivó gúnnyal nézett a katonai őrszemekre s mikor a döglött kocsit meglátta, felkacagott:

— Igy jártok ti is mind, ti is és azok, akik fizetnek benneteket, hogy pusztitsátok a szegény népet!

Visitva kiabált a katonák felé. Azok szomoruan és mozdulatlanul néztek maguk elé, mint akit kötelesség tart és aki halált osztogat.

A Vilmos-császár-uton több volt a gépfegyver, a katonai vigyázat és a bezuzott ablak. A járda néhol vérfoltos volt s a levegőben az elrohant zivatar szaga volt. A nyugati pályaudvar előtt, a Berlini-téren, már egész katonai megszállás volt s magasabb rangu tisztek is sétáltak a gépfegyverek előtt. Távolról üvöltés hallszott, a megkorbácsolt emberi vér szörnyü üvöltése. A levegőben égés szag terjengett s fekete pernyék permeteztek előtte. Egyetlen nagy döbbenet volt a téren, az elnyuló üres körutakon s a szivekben a halál kutyája ugatott. Itt nem mehetett egyenesen tovább. A régi külső Váci-utról futó rendőrök és vágtató lovasok jöttek vele szembe. Letért egy mellékuccába s amint uccáról uccára kanyargott, egyszerre csak egy kanyarulatnál hozzá hullott a forradalom zaja. Mint tüzre vonitó őrült kutyák üvöltötték hosszu kanyarodással a hangok:

— Békét, békét, békét!

Innen-onnan rohanó munkások, köztük sok nő, szakadtak elő s futottak a zaj irányában. János közéjük csatlakozott s egyszerre visszaértek a külső Váci-ut széles

medrébe. A hatalmas ut egész szélességét, hosszan elnyulva Ujpest felé, munkások és munkásnők tizezrei töltötték meg. Mindenki orditott, mindenki az egyetemes nyavalya egy-egy jaját visitotta a levegőbe, mindenki öklöt rázott, egymásba rikoltották haragjukat, hogy a másik dühével is forrhassanak. Minden ember egy felhasitott kelevény volt, s minden düh, fájdalom, ártó hazugság s békevágy kifakadt itt, amit az elitélt milliókba beletaposott a háboru. Az asszonyok visitó szavakban, tépték elő a tüzhely rejtett nyomoruságait, a férfiak a sors intézők neveit harapdosták dühvel. Az egyik lámpavasra egy emberformára gyurt rongy csutakot akasztottak, ráakasztva egy papiros táblán egyik kiötlő konzervativ politikus nevét. A körülállók megköpdösték s elhitető dühvel igyekeztek kimarcangolni rajta a keserüségüket. Egy asszony egy munkás elfogatásáról mondott szörnyü dolgokat: hogy hurcolták lábánál fogva a földön, hogy verték agyba-főbe, hogy kiáltotta utolsó öntudatával is: békét, békét! Önmagán mutatta az ütések helyeit s hangjából kibomlott a jelenet élő valósága. A körüllevők fel-felorditottak és ebben a mártirban lüktetett össze minden felgyült vad gyülöletük. Egy hatalmas szál legény, hogy az anyag is együtt orditson a gátat szakitott emberekkel, egy vasdoronggal meg-meg döngette az egyik bezárt kaput s a bántott anyag jajgatására fiatal legénykék süketitő sipolással feleltek, Mögöttük, mint egy földbe ütött fáklya, egy gyár melléképülete óriási lobogással égett s fekete pernyéjét rászórta az üvöltő arcokra, bekeverte a kitajtékzó nyálba. S mert az imént egy ellenük jövő rendőr osztagot véres fejjel vertek vissza, az elülálló tömegben részeg volt a diadal s csapásaik alatt már összerogyni látták az igazságtalanságok korhadt világát. Egy fiatal széles vonásu nő, arcán ki nem pihent ölelésekkel, nagy üres, kékes szürke szemekkel, felpupuzálva egy uccai pad tetejére, egy vörös kendőt lobogtatott a barna arcok felé s makacs rikácsolással ismételte:

— Éljen a béke, le a hazával, éljen a béke!

Tovább, közel a gyár kapujához, férfiak vállaira emelve egy fekete zsakettes urféle szónokolt valamit, vércse hangon, széles mozdulatokkal. A körülállók orditva, kacagva, kezüket lóbálva rángtak vele rángó lelkével. És néha az ezer és ezer rángás, bődülés, visitás egybesodródva, mint milliók felcsuklott lelke, mint megkergetett barmok szomjas bődülése: egyetlen elnyujtott irtózatos vonitásba

csapott fel: béke, béke. béke! — hogy azután megint minden külön düh, minden külön éhség őrült, kavargó mozaikjává hulljon szét.

Egyszerre aztán, mintha a nagy kasza megsuhant volna a tömeg felett és minden élet áthullott volna az élén: halálos, dermedt, mozdulatlan csend lett. A roppant zaj egyetlenegy zuhanással hullott alá, mint egy földrázott sötét fal. Szabályos, erős léptek dobogása verte fel az uccát, melytől döbbentesebb lett a csend és dermedtebbek az arcok. Feszesen, kidülledt mellel, biztosan mint egy gép: egy század katonaság közeledett a tömeg felé, elül egy százados lépett. A lépések nehéz esése átlüktette a sziveket. A tömeg még összébb szorult, de senki sem mozdult el.

A lépések közeledtek. És a tömegben minden arc egyforma lett. A sárgás zöld bőrön, az eltágult szemeken, megnyilt szájon belül ugyanaz a szorongás: a husból, vérből, csontból álló élet dermedt riadása nézett szembe a közeledő halállal. Mindenik futott volna, vitte volna nyomorult testét, el, vissza a borzasztó napok és kiáltó igazságtalanságok közzé, hogy rab munka vagy korbács alá, de elrejtse mégis életét, hogy mégis, mégis keringjen a szegény vér, éhezzék a test és süssön a nap! De együtt voltak és sokaságuk, mint egy nehéz dac, egy lehuzó elszántság, odaszegezte őket.

— Állj! — kiáltotta a százados s mintha négyszáz szálfát ütöttek volna nehéz dobbantással a földbe, megállottak a katonák. Egy kürt felriadt, vérbe hivón, életet figyelmeztetőn. A százados odakiálltotta a tömegnek:

— Oszoljanak! —

Mintha vetitett árnyak tábora lett volna a roppant tömeg, hang nem szakadt fel a tikkadt ajkakról. A dermedt csend fojtott szivekkel beszélt s az örök tragédia mozdulatlan szemek előtt állott: a fegyvert tartó nép a mellet tartó néppel szemben. Az egyenruha, mint szörnyü igézet, mint legyőzhetetlen akarat az idegenné parancsolt testvér előtt. A katonák sápadtak voltak, de merevek. A tiszt vezényelt. A katonák szuronyt szegeztek és hármat előre léptek, A rendtartó nép érezhette a felmozdult nép lehelletét. A kürt ujból felsikoltott. A tiszt mégegyszer szólt:

— Oszoljanak!

Ebben a percben egy nehéz tégla repült a tiszt fejének. Leütötte csákóját és kibuggyantotta a vért homlokán.

A tiszt lehajolt, felvette sapkáját, elővette zsebkendőjét s odatartotta a friss sebre.

— Vigyázz ! kiáltott és minden szurony döfésre feszült. Azután odafordult a tömeghez s most már kétségbeesett könyörgés bujt hangjában :

— Mégegyszer kérem, oszoljanak.

És akkor a tömeg eleje megmozgott, mint a megfujt növendékerdő. Egy ember törtetett előre s János ajkán kitört a visszatalált név : — Firtos !

Ő volt. Hatalmas alakját kiegyenesitette a belső láng lobogása. Nagy sötét szemei fájdalmasak voltak, vonásain egy halhatatlan szeretet és halhatatlan zokogás vonaglott. Hiven őrzött baltáját, melyet magával hozott igazságosztásnak, a jobb kezében szorongatta. Odaállott a katonák elé, eldobta baltáját s drága széles székely szavakkal kiállította a század felé :

— Testvérek, ne öljetek ! Mi a nép vagyunk mint ti. Mi a ti véretek vagyunk. Ti az urakért dögöltök a fronton, mi az urakért döglünk a gyárakban. Testvérek, egyesüljünk magunkért, a népért ! Dögöljenek most az urak érettünk. Testvérek, testvérek, ne bántsátok a véretek !

A szavak sötét lobogással harapóztak végig a szíveken s a szuronyt tartó karok megremegtek. Vigyázz ! kiálltotta ujból a tiszt s szilárd merev volt ujra minden szurony. Azután rászólt Firtosra :

— Lódulj !

Firtos feltépte mellén az inget, nagy széles, őszes szőrű mellét odatartotta a szuronyoknak :

— Testvérek, ide szurjatok hát ! Öljetek meg előbb engem, aki szeretlek titeket, hogy ne lássam, hogy öli a nép a népet.

Szavaiban az őrült lélek zokogása volt. A csend olyan volt, mint egy óriási fojtott sirás. Firtos megint odakiállotta a szemben levő katonának :

— Szurj ide hát !

Kinyujtotta kezét, hogy a szurony meztelen hegyét odafogja melléhez. A katona félreértette a mozdulatot s a szuronyt tövig döfte a feltárt mellbe. Firtos véres csuklással elbukott. A katona tizennyolc éves viruló alföldi legény volt, dus virága az egészséges fajnak. Kékek voltak a szemei, fiatalok és fényesek, mint olajban festett nefelejcsek.

A katonák átgázoltak a holttesten s vad tiprásban

szurták, puskatussal ütötték, rugták az egymásba torlott tömeget. Egy kétségbeesett hörgés szakadt ki a tömegből s bomlott rémülettel rohantak hátrafelé vagy a szomszédos uccákba.

Jánost mérhetetlen düh szoritotta torkon, elfeketedett előtte a világ s egy percre abba az akaratba rohant egész élete, hogy itéletes orditással odaveti magát a szuronyoknak s tép, üt, harap, amig az élethez való mozdulata van. De komolyan s mint meggondolt leánytestvér érintette meg vállát a mögötte álló feladat. Hagyta magát a tömeg veszett árjával belesodortatni egy mellék uccába.

Amint izmos karokkal uszott a tovavonagló emberhusban, valaki gunyosan kérdezte :

— Hát te mit kerestél itt jó ember ?

János nem nézett hátra, de tudta, kié ez a hang. Egyszerre a front egy része támadt fel előtte, a régi napokkal, régi arcokkal és régi szavakkal. Mennyi minden sülyedt el bennem ! — mondta csodálkozva magában.

A futurista költő utolérte. Mankója diadalmasan csattogott az aszfalton. Féllábával vidáman evezett a futó emberzivatarban. Megfogta a János bal karját:

— Mit keresel te itt közöttünk ? Te a rend, a padra tett kéz, a jó ember. Vagy talán már te is torkig laktál ? talán benned is kibomlott a vörös lobogó, tisztelt társadalmi rend ?

— Erre tévedtem. Végleges szabadságot kaptam, átutazóban vagyok, — felelte János. — Hát te hogy éled a világod ?

Amikor ezt kérdezte, ránézett a kis emberre és meglepetésre rándult. Az egykor izzó, csontrafeszitett arcot most kitelt háj kerekitette kedélyes holddá, amelyen idegen vendég volt a forradalmaskodó szenvedély. A hajdan kiötlő ádámcsutka kiáltó panaszát bepárnázta a toka. Az egész termet megváltozott s a pusztitás lobogó apostolán polgári meghittséggel kedélyes pocak mosolygott. Az egész alakon, mint jól táplált házbirtokos egy párnás karszékben, gőgös, örvendő megelégedés ült. De az ajkakon még bombák voltak a szavak s az akarat még forradalmat tartott maga előtt, mint egy bevált céget.

— Hogy élem a világom ? Hát jól élem. Én most szüretelek. Látod ezt a tömeget ? Ezt én mozgattam, én a nyomorék, a megrabolt testü. Ez az egész dühöngő tömeg az én ellopott lábbammal rugott be a törvényes rendbe.

Most kezdődik meg a szüret, most értek meg az én tőkéim. Minden ember egy roskadó tőke, csak meg kell facsarni, ömlik belőlük a gyűlölet, a düh, a forradalom. Olyan fekete bort fogunk szüretelni a világnak, hogy felfordulnak tőle mind, akik eddig piros bort csapoltak. Jó ember, széttépjük a régi világot, a szózatok, tósztok, hazafiak rabló világát, érted, széttépjük. — És mankójával ledobbantott a földre.

János vállat vont:

Tőlem tépegess, amit tetszik. És amint látom, ez a tépés nem árt az egészségednek. Ugy nézzel ki, mint egy táblabiró, aki részegen megvett egy forradalmi szótárt s most kaccenjammerében kiöklendezi. De velem szemben elhagyhatod a ditirambusaid, és szóról szóra tudom őket. Beszélj inkább magadról. Nagyon érdekel, hogy mi van veled.

— Gyere fel hozzám, ítt közel lakom, ott beszélgethetünk kedvünkre. Egy kis teát is kaphatsz. Ilyen jó ember ugy sem ígen fordul meg nálam. Aztán szeretek veled beszélni. Te tipus vagy, szemléltető példám. Ilyen torony testtel, ilyen Sámson izmokkal jó ember és erkölcsi világrend lenni, mint egy tüdőbeteges szabólegény. Ha a te tested az enyém volna, egymagam személyével olyan lavinát zuditnék a világra, hogy elnyulna a forradalom alatt. De hát igy is jól megy minden.

Egy közelí ház harmadik emeletén csengettek be. Huszonöt-huszonhat éves csinos nő nyitott ajtót, a futurista házvezetőnője. Az elég tágas előszobából János bepillantott jobbra a tiszta konyhába, ahol rend és jólét mosolygott. Balra pedig két csinos szoba nyilt egymásba, kedélyes polgári butorokkal. A falakon hires anarkisták s forradalmárok képei lógtak, az iróasztalon forradalmi versek és harapós irások hevertek, de a butorok nyugalma olyan kedélyesen puha, a levegő olyan melegen polgári volt. Az egész lakásban annyi mosollyal villant elő a megtalált élet. hogy csak a házi áldás és a liliomos Mária hiányzott. A költő akart zordsággal mondta:

— Ülj le. Ne félj, nem harap beléd a forradalom. Ezek az emberek nem szállnak ki a rámáikból. Matild, csináljon teát és hozzon valami falnivalót is.

Maga is kiment a konyhába, hogy segitsen az elkészitésben. Csinos csészékben forró teát hoztak, vajat, kenyeret, mézet, szalámit. Mindent az asztalra rakatott,

minden nyelvü forradalmi könyvek közé. Maga is mohón kezdett nyelni.

— Ma én is megérdemlem a jó falatot. Ma szép munkát végeztem. Budapest kövei kezdenek véresek lenni. Mikor aztán tele isszák magukat vérrel, akkor meg fogjuk facsarni őket s torkukra folyik azoknak, akik miatt kiontatott a vér. Te jó ember, tudod, hogy a ti tekintetes világrendetekért nem adnék egy viselt zsakettet? Megrodhadt már. Nem érzed a dög szagot?

— Szegény Firtos! — zökkent ki Jánosból egyszerre. Ki az a Firtos?

— Nem is ismered? Az, aki odatárta mellét a szuronyoknak. Falumbeli székely volt. Ők igy csinálják a forradalmat, ha csinálják.

— Oh, azt rég ismerem. Pompás ember volt. Hogy tudott az beszélni a többieknek! Úgy köpte beléjük a parazsat, mint egy felkavart kohó. Ha száz ilyen emberem volna, Budapest holnap a mienk lenne. Nem képzeled, milyen nagyszerü alakok akadnak ezek között az egyszerü emberek közt. A multkor valahol titkos megbeszélésünk volt. Egy kádár legényt, egy egri parasztból lett munkást tettünk ki őrnek az uccára. Egyszerre csak ráleptek a katonák és rendőrök. És ő egymaga nekik támadt, összekaszaboltatta magát, csakhogy meghalljuk a zajt és tovább állhassunk. Barátom, most csak nekünk vannak mártirjaink, holnap miénk lesz a világ. Ismered a lapomat?

— Jaj, barátom, én most a frontról jövök s talán még a nagy ábécét is elfelejtettem. És aligha a betü lesz első dolgom, ha hazamegyek.

— Pedig a frontra is küldtük. Én vagyok a szerkesztője. Tudod, hogy hetenként huszezezer példányt küldünk szét belőle s még nem tudtak rajta csipni bennünket. Nézz rám! Ez a mankós, megcsonkitott ember azzal a lappal szélesebb rendet vágott a ti világotokban mint százezer ököl és százezer balta. A lábamat levágták rólam, de ki fogják hányni, becsületemre, ki fogják hányni, és a belük is kifordul vele.

A szavak forradalmiak voltak s látszott, hogy szándékosan keresi a vörös szint hozzá. De az egész emberből kisugárzott a révbe ért ember megelégedése s a mutató kérkedés: — Látod, milyen jól megvagyok itt, ezt mind én szereztem a forradalommal, én a nyomorék. a kitagadott. János egy nyelésre lehajtotta a teát és mondta:

— Tudod, min gondolkozom? Hogy vajjon a Firtos tudott volna itt nyugodtan élni? Próbálom elképzelni ezen a jó piros diványon heverve, amint ebből a szép csészéből teát szörpöl és mézes-vajas kenyeret eszik hozzá. Látod, ezt nem lehet elképzelni, ehez nincs épitő anyag az agyban. Szegény igen magyar volt ahoz, hogy eszébe jusson élni abból, amiért lelkesedik. Tudod, hogy ez a lakás olyan polgári idill, hogy majdnem te is jó embernek nézel ki benne. A szegény Firtos pedig hanyat fekszik az aszfalton és szurony áll ki a melléből. Az én fajtámnak a forradalomból is csak ez jut.

A kis embert most már valóságos düh öntötte el:

— Hát én nem nyomorogtam már az ükapámban? Nem ostoroztak ezer éven át? Az én idegrendszerem nem ezer év rám harapó rémeitől ráng? Hát az én lábam, az én fiatalságom, épségem ne fizesse meg senki? Hát ez fizetés azért, ez a nyomorult lyuk és a betevő falat? Nekem teljes kártérités kell, ezerévet megfizető kártérités, az ő élvezetük, az ő jólétük, minden hóditásuk. Mit jelent az, hogy az én fajtám, a te fajtád? Csak két fajta van, az ezer éves éhezés s az ezer éves jóllakás fajtája. Ezért vagyunk különböző fajtából. És most fordul a kocka, a következő ezer évre az én fajtám következik. Nekem mindenhez van jogom, mert semmim, sem volt, nekik semmihez sincs joguk, mert mindenük volt.

A házvezetőnő bejött kivinni a csészéket. János észrevette, hogy a nő terhes. Mosolyogva fenyegette meg a futuristát:

Öreg, öreg! Ugy látszik, a próféták nem szentek.

A kis ember tokája kiduzzadt, arca bőre fényes lett s szemeiben a győzelmes kakas öröme csillogott:

— Aztán mi van benne? Kivántuk egymást s punktum. Elintéztük anyakönyvvezető nélkül is. És meglátod, hogy fiam lesz. Két lábu ép erős fiam lesz, mint az urak fia, ez már nem volt elítélve az apjában. És meglátod, hogy az én fiam lesz olyan ur az uj társadalomban, mint a Tisza Pista fia. Neki már mindene meglesz, mert a kezdet én voltam. Én leszek az ő nemesi levele. Szabad lesz az utja és nem lesz lehetetlenség előtte.

János szemébe felmerült a Firtos fiának friss hullája a templom küszöbe előtt. Az is önmagával fizetett, mint az apja, egy olyan aratásért, melyben másoknak terem kalász. Hallgatag lett.

Mikor elbucsuzott a kis ember győzelmes vidámsággal rázta meg kezét:

— Te még hozzánk fogsz jönni, János. A te jó emberséged szét fogja vetni az igazság. Mert neked nagyon jó szemeid vannak. Mi még egy barikádon fogunk küzdeni.

János egész nap ügyes-bajos dolgaiban járt-kelt. Nagy beszerzéseket eszközölt a gazdaság számára s a falu több ügyében lótott-futott. Késő délután, ahogy ideje szakadt, villamosra ült, hogy meglátogassa Farcádyékat.

Csak Farcádyt találta otthon. A lányok kimentek Millával sétálni a Duna partjára. Farcády a diványon feküdt, merev-egyenesen, sápadt arcát a plafonra dermesztve. Olyan volt, mintha saját sirhantjának fekvő kőemléke lett volna. Felugrott s az örvendő gyermek buzgásával jött ki belőle a hang:

— János! János!

Összeölelte a roppant embert, mintha összeroskadt életébe akarta volna beölelni ezt a sugárzó erőt, hogy visszajöjjenek az eltékozolt napok. Leültette s panaszos zokszóval mondta:

Ugy megkinálnálak valamivel. De Látod, hogy hova jutottam. Ha tegnap jöttél volna. Tegnap még volt egy pár tojásunk. Hát ép vagy, hát nem lett semmi bajod? Meddig vagy szabadságon?

— Valószinüleg örökre. Megcsináltam, hogy rokkant legyek. Pompásan csináltam meg. Nézz végig rajtam, ilyen rokkantat sem sokat látsz. — És jóizüen nevetett.

— Meddig leszel Budapesten?

— Két-három napig, amig legégetőbb ügyeimet elintézem. Egy kicsit zugok itt az urak fülébe a falum érdekében. Azután elmegyek a a faluba, az az én igazi frontom, oda termettem én. Megházasodom, gyermekről már gondoskodtam is. Talán már a bölcsőben fog várni. Majd egyszer ti is ellátogattok hozzám.

— Kit veszel el? — kérdezte Farcády s megrándult, mint aki egy elment remény arcára emlékszik.

— A Barabás Máriát. A parasztba épitem be magam, mint egy bevehetetlen várba. Mert a parasztban van a magyarság, az egyetlen menedék, az egyetlen jövő. Az arisztokrácia és ez a középosztály akár ma jobb létre szenderülhetne. Akkor kezdhetnénk mindent alulról.

A pap mintha nem hallotta volna a szavakat. Valami fokozódó belső izgalom vonta el fülét, mint aki minden

figyelmét egyetlen pontra mereszti. A szemeiben sok félénkség volt, a vonásai mindegyre majdnem sírásra lágyultak szét. Mondatokat mondott, amikkel nem mondott semmit s látszott, hogy minden szó valami egyéb helyett jön ajkaira, amit nem mer kímondani. Többször felnézett a kopott fali órára s a verejték kiverte homlokát. Végre akadozva jött ki belőle:

— Mindjárt itt lesz a családom. Azt mondták, hogy két órára visszajönnek. János, téged az Isten küldött ide. Nekem kellene megvendégelni téged s én kérek tőled, a vendégemtől. Oh, ha tudnád, hogy undorodom már magamtól, hogy végét vetném mindennek. Ma délben már száraz kenyeret ettek az enyimek. Képtelenség megélni ebben a szörnyü drágaságban. Már azon gondolkoztam, hogy elemésztem magamat. És akkor te beléptél. Éppen te, az egyetlen, akiknek szánalmára számíthatok.

János átadott ötszáz koronát a megroncsolt embernek. Farcádyból kitört a sirás:

— Rossz voltam, rosz voltam, János és nincs kegyelem számomra. Apám feltámadt bennem s az anyám szenvedései sem halhattak meg. Pedig ha tudnád, milyen szüz tiszta jóakarat volt bennem. De testemben egymás mögé zsúfolódva lökött az apám, a nagyapám, a dédapám. És bennem meghalnak azok, akiket szeretek. Majd látni fogod őket. A feleségem már csak egy széthulló sirás s ha egyszer ez a sirás elakad, talán meghal. A Sári szegényke szorgalmas, dolgozik mint egy felnőtt férfi. De olyan mint egy beteg árnyék, köhög s én látom benne a halált. A Magda még gyermek s már húll a férfiak felé, mint ahogy én hulltam a bor, a dáridó felé. A napokban kaptam rajta egy kadéttal. Véresre vertem szegénykét, pedig magam kellett volna megostoroznom, az én bűnös, romlott testem ő. És a legszebb, az egyetlen dicsőség, az életem koronája Budapest uccáin lehet olcsó öröme bárkinek. Oh, hogy az ember minden tette halhatatlan s minden ficamodásunk a bűnbe jajgatás lesz harmad és negyed iziglen. Rettenetes, rettenetes Isten!

Megjött az asszony is s bágyadt, csenevész, hervadt virágai az elátkozott fajnak. Milla lanyha, fáradt örömmel üdvözölte Jánost, azután leült a diványra s hosszasan panaszkodott a sok lépcsőre. Sárika beesett arca sárga volt, de két pofacsontját tüzesre fujta a halál szele. Panaszos kék szemeiben nagy jóság s egy öröklött félelem volt. A

Magda alákarikázott, sötét, támadó szemei végig nézték Jánost s látszott, hogy ez a gyermek már férfit mérlégel benne. Kétszer, háromszor megigazitotta a harisnyáját s s felvillantotta gyermek meztelenségét.

A beszélgetés vontatott volt. A papon meglátszott, hogy most egyetlen gondolata az, hogy odatárja a kapott pénzt az elcsigázott asszony elé, de restelli János előtt tenni. Milla fáradt és nyikorgó volt. A gyermekek hallgattak, mintha féltek volna, hogy hangjukban kifakad belőlük az éhség, az inség és minden tragédia. Közben egy rikkancs esti ujságot hordott szét a házban s ide is benyitott. Farcády vett egyet s odaszoritotta a lapot beteg, fényes szemeihez:

— Látod, már vak is lettem. A sok körmölés elvette a szemem világát. Két lépésről a gyermekeim arcát sem látom.

Azután, hogy a lapban valami győzelem vastag cimét olvasta, feltámadt benne a régi pátosz mint egy fogatlan oroszlán s felszavalt:

— Micsoda klaszikus nép ez a mi népünk! Micsoda dübörgő erő! Meglátod, János, a magyarra nagy világtörténelmi hivatás vár.

De már nem birta lélegzettel s a régi átterjedő lobogás hiányzott a kitörő hangból. Szavai fáradtan hullottak alá, fakultak voltak s kongottak mint egy behasadt dob. Azután csend lett. A pap zavartan nézte ezt az embert, akit szeretett, aki most nagy jót tett vele s aki számára már nem termett szava.

János látta, hogy csak teher a megfáradt családon s elköszönt. A papból mégegyszer kijött a könny s arcára kiült a jó szeretet:

— Vajjon fogsz-e még bennünket látni?

Jánosnak még négy napig kellett Pesten futkosnia a dolgai után. Minden nehezen ment, fűhöz-fához kellett kapkodni, könyörögni, fenyegetőzni, hazudni. Győzte lélegzettel.

Elutazása előtti napon este felment a Svábhegyre egy ismerős családhoz vacsorálni. Este tizenegy óra felé bucsuzott el a társaságtól s a pompás májusi éjszakában gyalog indult Pestnek. A levegő orgona szaggal volt tele. Egy villából egy fiatal nő hangja szállt fel, mint egy kibontott lélek s Budapest lámpái mint összejött csillagok tüztek át az éj fekete szövetén. Nagyott lélekzett s az egész horizontot benne érezte mellében. A várakozó éjsza-

kában életről életre egy nagy áldás szállt mint egy kézről kézre adott ajándék. — Apa vagyok! — mondta magában János s nagy szirmu boldog mosolygás nyilt ki benne.

A déli vasut táján érkezett le Budára és a Margit hidnak tartott. Mikor a vérmezői kis vendéglő előtt ment el, eszébe jutott Miklós és az itt töltött este, mikor először indult a véres karneválba. Hogy elmulik minden s milyen valótlanná távolodtak a tegnapok! A Miklós arca úgy merült fel benne, mint egy százados fájdalom.

Lassan lépegetett, ringatva gazdag fiatal testét, hogy többszörös odadörzsölésben érezze a mély tavaszi éjszakát. Mikor a Margit-körúton ment át, a tulsó sorról, a vilanylámpa fényköréből egy női test vonalai villantak beléje. Megállt, odafordult és már tudta, ki az. Hátrább vonult a fal árnyékába és figyelt.

Gyors, ideges, de néha meg-meglassuló léptekkel Judít járt le s fel. Körülbelül ötven lépésnyi volt útja, melyet újra meg újra rótt mint egy kiszabott büntetést. Fehér ruhában volt, de nyakát fekete boá keritette. Termete a régi volt, csodálatos felszökése a fiatal pálmának, de idegesebb s a mozdulatok zenéjében valami beteges, néha disszhármoniává törő lázasság volt. Fehér volt a kalapja is s dús szőke haja a régi gazdaságban csillogta körül homlokát. Nagy szemei mereven néztek előre, mintha valami ős szem delejezné folytonos figyelésre a horizont mélyén. Ajkai mintha egy szörnyü lecke robotjára nyiltak volna. A meghervadt fehér arc mögött mintha a feszület fekete fája lett volna az éjszaka teste. Néha megállott s belenézett az éjszakába. Néha majdnem futásra gyorsitotta lépteit, kezeit szem fölé tette, azután csüggedt lassúságba lankadt. Néha meg-megállott a lámpa mellett, felnézett a a ragyogó villanykörtére, melyet tavaszi bogarak lakodalmaztak körül, és végtelen szomoru volt az arca. Közben egy férfi jött, egy fiatal önkéntes. Feléje sietett, megcsúfolt, hervadt isteni fejét előre nyujtotta, ajkára felvonaglott egy mosolygás, mely megvallóbb volt minden zokogásnál s a régi csodás zengésü hang, mely úgy sodorta a sziveket a tavasz felé, rekedt suttogással törte az éjszakába:

— Gyere be, kis szőke . . .

Mintha tovább akart volna mondani egy beléje égetett kikerülhetetlen mondatot. A fiatal önkéntes felvetette fejét s egykedvüen tovább sietett. Judit megroskadt, karjai lehulltak. A villany fénye ráhullott, haja összepatakzott a

patakzó fénnyel, arca teritői sápadtságáról visszafénylettek a sugarak. Körötte a testvértelen nagy éjszaka fekete vize állt mozdulatlan nagy némaságban. És ő ott állt a fényes szigeten, mint egy hajótört királykisasszony, akit elkergettek trónjáról.

Jánosnak már lépésre feszültek a lábai, hogy odarohanjon. A régi tavaszok hóolvadásos vad rohanással rohantak vissza életébe s mélyen, mélyen, mint vörös délignyitó, kinyilt a régi vágy. Már előre lépett, de visszavette lépését. Minek tartsa a mult fájdalmas tükrét az elsülyedt élet elé? Minek verje fel az elvesztett életet, mint egy nagy fekete zokogást? Minek idézze fel a meggyilkolt fiatalságot, a fertelmes éjszakákba prédált isteni szépséget? Tovább ment.

A Margithidon ment át. A bő Duna hüvös morajlással lehelt fel, mint elmuló láz visszazúgása. Roppant ölén a feltárt éjszakának készült az élet és várt a halál.

XV. Az elsodort falu.

1.

Szentgyörgyről már az új vonat vitt a kis faluba s a régi mezők szüz hallgatásába belihegett a mozduló világ. A kis mozgó jószág szuszogva, roppant komoly erőlködéssel ballagta a tavaszi mezőt. Ment, ment, de menése olyan lassú, olyan körülményes volt, hogy inkább végtelen megállások sorozatának tetszett. Néha úgy látszott, hogy kéjes lebágyadással elnyúlik a friss füvű mezőn s mint egy jóllakott kutya, égnek ágaskodó talpakkal fogja odahencegni a csodálkozó füzfáknak: vonat vagyok! vonat vagyok!

A vonaton, a harmadik osztályokban egy, két katona és bányamunkás volt. A falusiak nem szivesen használták ezt az alkalmatosságot s még mindig inkább gyalogszerrel mentek a városba. Első osztály nem volt, a két másodosztályu kocsiban egy-két kereskedelmi utazó, Schönberger alkalmazottai, bányahivatalnok vagy katonatiszt utaztak. Most nagyon kevesen voltak a vonaton s János egy maga utazott a kupéjában.

A visszakeringő földből, a sötét kék égből, a meghajló napból, a formás világ minden beledomborodásából örömek ugráltak ki, kezet fogtak s harsány dallal táncoltak át rajta. És János ajkairól fütty hasadt fel, hangosan, fiatalon, mint tavaszi pacsirta dobta fel magát a hang. Sarkait csárdásra pengette s jött, hogy kiugorjék a vasuti kocsiból, átnyalábolja a kis okos mozdonyt és betáncoljon vele az otthoni mezők szélességeibe. Vagy szeretett volna bele rohanni a földbe, melynek rögei felé apái hajoltak, termő teste fiatalságával átömleni a gyökerek világát, mint kalász tenger zuhogni ki onnan, lenni édes szagu friss kenyér, bele folytatódni a megfogyasztott fajba, beleduzzadni a megritkult izmokba mint uj egészség és győzedel-

mes erő. A kalauz bejött jegyet vizsgálni. János felnyalábolta a levegőbe, megforgatta s azután tele töltötte a sapkáját szivarral, hogy a szegény emberből úgy csordult ki az öröm, mint a víz a megrángatott kútból. A mezőn egy nehány cigány purdé cigánykereket hányt a vonatnak, ő odakacagott s apró pénzt dobott nekik. Érezte a távoli erdők erős fúvását tüdejében s szeretett volna kitépni egy nagy virágzó gesztenyefát és odatüzni hatalmas mellére lakadalmi csokornak. Közben-közben, — apás duruzsolással és kedves hencegéssel — a kis vonat kilüktette szivében: itthon vagyok, apa vagyok, itthon vagyok, apa vagyok.

A kis állomáson kevesen voltak. Schönberger egy-két embere, kik a megérkező szállitmányokat várták, egy két katona és gyermek. A falut itt sem lehetett látni. Az állomás ablakában a pályafelvigyázó lánya legyezővé teritett haját fésülte s a napos tincsek közül hosszan nézett Jánosra. János egy percre nézte a lerakódás munkáját. A sorompón kivül, az állomás háta mögött Schönbergerék-nek egy szekere állott, rajta két nagy hordó pálinka, ritka kincs a mai világban. És Jánosnak akkor eszébe jutott, hogy itt megint képviselőválasztás lesz, mert a báró egy nagy bank trónjára ült. Valami táncos diák huncutság lobogott fel benne. Körülnézett. Az üzlet emberei a pályán az áruk átvételével voltak elfoglalva; a kocsis nekik cipelt ládákat. A szekérre senki sem vigyázott. Távolabb egy-két falusi gyermek csibészkedett. Odament a hordókhoz s roppant öklével benyomta a dugókat s a hordókat lefelé forditotta. A szabaddá lett ital lassú siklással öntötte el a szekeret és a földet. János nagy léptekkel hazafelé indult.

Az állomás a Schönberger telep és a bánya-barakkok közelében volt. Az irodák ablakain ki-kimeredt egy kiváncsi arc s megbámulta a szálfa embert. Azután át ment a kis folyón s az ismerős fűzek áthuzták ágaikat a szemein. Az ősi templom-domb s a hallgató fejfák megkonditották benne az elpihent apák szivét. A kis házak s köztük mint kiütött fog panaszos helye, a letiport telkek, a dombok sápadt földjei, a lefelé hajló erdők, minden dolog, kicsinyek és nagyok, beléje kiáltották a maguk hangját s ugy zugott-zengett benne a falu, mint a megvert cimbalom.

És azután, magasan kiemelkedve, benne lobogva a lemenő napban, őrizve négy óriási jegenyétől, mint négy komor, sötét poroszlótól, szemébe toppant az ősi ház. És ő ugy érezte, hogy mint egy óriáskigyó, fájdalmas, győzel-

mes szoritással magába nyeli az egész telket, magává szoritja fiatal élete minden acél gyürüjével, átfutja vérével, kiléleg-zik pórusain s izmaival belesodorja az élni rohanó életbe. Ugy érezte, hogy ez a ház a szirtfok, ahol megveti hatal-mas lábát, mint egy partra szálló görög isten s odakiáltja a fajának: — Élek, akarok élni, fogózzék belém, aki élni akar! — Ringott csipőjével, kissé felhuzta a jobb vállát s fütyülni kezdte:

Vagyok olyan legény mint te,
Vágok olyan rendet mint te.
Ha nem hiszed, gyere velem,
Fogjad meg a vella nyelem!

A füttyre fenn a tornácon valaki felegyenesedett és János rögtön megismerte Máriát. Ott állott, várt, sugarasan mint az egészség, felséges teste hivó termékenységével. János két ugrással a tornácon volt s ugy ölelte magához Máriát, mint egy kiéhezett lélek a jövő életet. Mária mel-lett bölcső volt s kibontott pelenkában egy hatalmas mez-telen vörös gyermek ujjongta tagjait a napnak s nagy kék szeme kifénylett mint fiatal kacagás ragyogása.

János kiszedte a bölcsőből a meztelen jószágot, össze-csókolta s egy őrült csürdöngölőt járt vele a tornácon. Mária kacagott, ugy hogy a könnyei szakadtak s szép barna teste ringott mint egy játékos hajó. A poronty éktelen kvartyogásba tört ki s a tyukok riadt kodácsolással mene-kültek el a tornáctól.

A megtért gazda tiszteletére hatalmas vacsorát rittyen-tettek. Künn a tornácon hatalmas bográcsból ette János a paprikás csirkét. Mária alig majszolt valamit. Nagy meleg tehén szemeit a vegetáló természet mélységes szeretetével tapasztotta az étkező férfira. A gyermek mellettük aludt a bölcsőben. Lenn az udvaron a cselédek és napszámosok ettek s egy-egy gerezd nevetés odacsilingelt a fiatal gazda elé. János a falatok közül ki-kiszólt. Semmit mondó, egy-szerü szavakat mondott, hogy átrepitse az esti levegőt nagy jólesésével:

— Hatalmas poronty, olyan mint egy kis elefánt.

— Vigyázz, szivem, még egy darabig nem szabad dolgoznod.

— Milyen szép este van!

Másnap reggel első dolga volt Miklóshoz látogatni.

Mária már elmondta, hogy Miklós összeomolva jött haza, hetekig sulyos betegen feküdt s még most sem jár ki a házból. Az öreg Ozorayné mellette van s roskadt élete minden anyaságát előkotorászta, hogy gyámola legyen ennek a másik összehullott életnek. A falusiak már a halálról beszélnek, mert éjszakánként bagoly sivit a háza tetején.

A ház kitárt ablakaival, mint kitátott szájakkal itta az ömlő napot. A ház előtti kis kertet már dusan verte fel a gaz s magától növő virág. A ház tetejét meg-megtépték a marakodó szelek kezei s a kéményről lehullott téglák pora még ott volt a fedelen. De az eresz alá bontott szárnyu fecskék repültek s uj reményekhez hoztak épitő anyagot az ég sugaras utján. És a szomoru ház most mégis nevetés, szárnyát bontogató készülő élet volt. Az öreg Ozorayné a ház előtt ült, imádkozó meghajlással s elfakult öreg szemeit rányitotta a sikság sugárzó örömére. És még az összerovátkolt öreg asszony is, a lesimitott gyér ősz haj, a megvonalozott homlok, az elnyult széles öreg száj: egy nagy szelid mosolygás volt a nap diadalmas kedvében. Mintha ez a mosolgássá ragyogó összeaszott emberi kóró mint szelid megnyugtatás mondaná: Ha itt mindent elvégeztünk, olyan jó várni az örök bárkát. A megfáradottnak szelid cirógatás a halál.

— Jó regelt, Ozoray néni! Hogy van? Ugy néz ki most is, mint egy tegnapi menyecske, — mondta János s fehér fogainak mosolygása kivillogott.

Az öreg asszony ráemelte szemeit Jánosra s nézése olyan volt, mintha öreg kéz régi dolgok közt kutat. — Isten hozta, János urfi! Megjött, hála Istennek! — és a szája a szavak elhangzása után is mozgott még.

— Hogy van a Miklós urfi? Itthon van?

Az öreg cseléd óvatosan nézett az ablakok felé. Aztán lefojtott hangon mondta:

— Itthon van az, instálom és talán nem is megy ki innen, amig nem viszik.

János bement a házba. Az első szobában hüvös, ellenséges volt a levegő s a dolgokból halkan serkedt ki a szomoruság. Kopogtatott. Nem feleltek rá. Belépett. A szobát a nyilt ablakokon át elöntötte a nap s a ferde sugarakban apró porszemek táncoltak. Szemben az egyik ablakkal, hátravetve fejét a nagy karszék támlájára, Miklós

ült. A szemei le voltak hunyva, a nap hullott az elernyedt testre. János szólt:

— Szervusz, Miklós!

Miklós felemelte szempilláit. Lassan oldalt forditotta a fejét. Azután ujból szembe fordult a nappal, szemeit lezárta, egy pillanatig néma volt s akkor, mint egy mély álom alól, mondta ki az egyetlen szót:

— Szervusz.

János tréfás nehezteléssel mondta és hangja tele volt kényeztetéssel:

— Na urfi, te ugyan szépen fogadsz. Csak nem tagadtál ki engem is. Még a kezed sem nyujtod.

Miklós lezárt szempillákkal, lassan mondta s a hangja zengéstelen vak hang volt:

— Ülj le!

János széket vett, Miklós mellé ült. Megfogta balkezét s mint eltogott fáradt galambot óvatosan szoritotta hatalmas kezeibe. Azután nagy kéréssel kérdezte:

— Hát felém se nézel? Mi bajod van, édes Miklós? Most végleg hazajöttem. Örökre együtt lehetünk. Meglátod, hogy én még a betegséged is le fogom birkózni.

Miklós egy percig felelet nélkül, mozdulatlanul feküdt székében, mintha boldog fél halálban volna a nap özönös omlásában. Azután lassan egyenesre ült, sötét szemeit felnyitotta s merőn és gyanakvón nézett Jánosra.

Most látta csak János a kegyetlen napok összes pusztitását a kidöntött férfin. Dus fekete fürtei mint ernyedt ujjak gyengültek szét fején s kicsillogott közülök a szenvedés hava. Nagy, szép homloka mint beteg teher sötéten roskadt a megsoványodott arc fölé. Az arc fölé, melynek zöldes sápadtságában összeromlott a vonások beszéde s az élet összehangzó éneke helyett tört jajokat mondott. Nagy megtágult fekete szemeire beteg fényt lehelt a folytonos láz s a szemek mélyén, mint két harapós kutya, hegyes fogakkal ült a beteg gyanu. Az orr megnyult, megsoványodott. Az ajkak sápadtak és cserepesek voltak s a száj még szélesebb lett. Mellényén és kabátján a lehullatott étel foltjai látszottak, mint akinek már az élet mindennapi mozdulataihoz is elveszett az akarata. Pedig a hatalmas fej, a kiterjesztett homlok boltozata, a széles váll, a roskadtan is domboru mell még a romok közül is beszélték, hogy az, aki elhullott ebben az életben, fejedelemnek született. Sötétek, hidegek voltak eleinte

szavai, de azután velük sodródott egy forró. kérő, kétségbeesett panasz:

— Miért jöttél ide, János? Te sem fogsz segithetni, mert te is a magad szemeivel fogsz nézni. Engem csak az gyógyithatna meg, aki az én szemeimmel nézne rám. Te is azt fogod hinni, hogy üldözési mániában szenvedek, hogy képzelt beteg vagyok, hogy nincs semmi bajom. Mintha lehetne képzelt betegség az, amibe lassan belehalok. Látod, én már nem is ehetem. Pedig olyan éhes vagyok, úgy kivánok egy jó falatot. De ha elém teszik, ha feléje nyulok, akkor már ugy érzem. hogy jól vagyok lakva, hogy zsufolva vagyok döghussal, hogy valahol egy holt emberből ettem. Minden, amit visszaemlékezem, minden arc, minden nap, minden tettem, belesodródik ebbe a halálos undorodásba s ugy jön, mintha ki akarnám hányni az egész életem. Néha órákig rázza mellem a hányás ingere. És minden ember arcán látom a gyanut, hogy megöltem valakit. Most még gyáva, lekötött gyanu, de egyszer ki fog törni s én nem fogom védhetni magam. Esténként, ha lépteket hallok a házam felé, kiver a verejték, hogy már értem jönnek. Most, hogy itt vagy és hull rám a nap, szépen el tudom neked mondani, hogy ez a betegség. Elmondtam már sok másnak, mindenkinek, mert olyan jól esik elmondani, mert akkor dacolok vele és én kerülök felül. Mert ilyenkor két ember vagyok: a beteg, aki szenved s az orvos, aki lát. És ez az orvos olyan jó szánakozó barátom nekem. De azután, egy negyedóra mulva, az orvos megint lecsuszik, eltünik valahová s én csak egyedül a beteg vagyok és irtózatos kinokat szenvedek. Most már az orvos is kezd gyanakodni bennem, hogy tényleg nem ölt-é meg a beteg valakit? János, te mindig ismertél, mi a véleményed rólam?

— Az én véleményem az, hogy te még erős és egészséges leszel. A háboru és a sok gyalázatosság, ami veled történt, megrázták az idegeidet. Most a válságon mész át, de itt vagyok én. Én majd elkergetem az orvost is, a beteget is s a régi győzelmes Miklóst hivom vissza. Én most megházasodom, Miklós, elveszem a Máriát. Ha látnád, milyen pompás fattyunk van már. Aztán összefogunk az egész életre, itt ami kis fészkünkben fogjuk megkezdeni felépiteni az uj Magyarországot. Az erős, az okos, a praktikus, a győző magyarok Magyarországát. Én élni és tenni fogom az életet, te megirod a törvényeit és be-

kiabálod a szivekbe. Olyan szép az élet, Miklós és olyan nagy harsonák hivnak élni. Mikor tegnap a vonaton jöttem, az egész mező, minden rög egy trombita volt s kibontott zászlók a fák. Csak hinni kell, csak akarni kell, csak tenni kell.

Miklós összegöngyölödött a székében, mint egy megijesztett nagy macska. Ingerült rossz szemmel nézte Miklóst és szemhéjain néha beteg, siró csuklás tört át:

— Látod, mondtam, hogy a te szemeiddel fogsz rám nézni, hogy képtelen vagy beállani az én szemeimbe. Szavak, szavak, szavak! Te még mindig vered a szegeket a döglött ló patkójába. Mért nem tudsz bebujni az én szemeimbe, ott látnád a valóságot, mert beteg a valóság mint az én szemeim. Azt hiszed, hogy olyan eszközökkel élni csalsz, amilyenekkel a gyermeket veszik rá a tanulásra? Uj Magyarország! Hát nem látod a nagy lepény evő versenyt? Cseh, tót, német, román körülrágja Magyarországot s nekünk majd csak halottas kamaránk marad, ahová a hulláink tegyük. Mert mi csak hullákra dolgozunk s egyetlen kérdésünk az volt, hogy ki tud megdögölni hamarabb. A cseh, a szerb, a román eszével szerette faját s jövőt tudott venni, mi buzgó fogd-meg Jánosa voltunk minden idegen érdeknek, nekünk monéta kellett. Megdöglünk, kipusztulunk a valóságos Európából. Feküdj le, János, várd engedelmesen, hogy rothadni kezdj, vagy állj be munkásnak egy német cukorgyárba, vagy légy utazója Schönbergernek. Látod, már izgatsz, a szemeid már beteggé tesznek. Mondtam a vén Ozoraynénak, hogy ne engedjen be senkit, de a vén satrafa meg akar ölni. Ugy látszik, szüksége van télire a köpenyegemre. Mindig olyan szemet vet a fogasra, mintha le akarna szurni érte.

Megint hátra fektette fejét, odanyult a napnak s bezárta a szemeit. Miklós csititotta:

— Most ne beszéljünk eféléről, ha izgat. Az Ozoraynét pedig ne vádold. Szegény öregben már csak az érted való gond tartja a lelket. Ma küldeni fogunk pompás becsinált csirkét, ezután nálunk fogsz kosztolni. El fogunk vinni magunk közé, hogy ne tépelődj mindig magaddal. Csak egy icike-picikét akard, édes Miklós, és én meg foglak gyógyitani. Hogy tudtad te szeretni az életet!

Akármit beszélt, Miklós nem felelt rá, némán tartotta sápadt arcát a hulló napnak. János nem akarta egyszerre

nagyon kifárasztani és elment. Ozorayné, aki elszunditott az erős napban, észre sem vette János köszöntését.

A következő hét vasárnapján, mikor Mária már teljesen visszanyerte erejét, megtartották a lakodalmat. János elhatározta, hogy a szegény napokban is pogány bőséggel üli meg a lakodalmát s meghivja az egész falut, de csak a falut. Hogy keveredjék össze a falu élete az övével s háztüzének fellobogása piros öröm legyen az egyszerü lelkekben. Két hatalmas hordó bort hozatott a városból s az egész cselédség és napszámos asszonyok készültek a nagy napra.

Vasárnap délelőtt tiz órakor már az egész falu ott volt a tágas udvaron. Egy óriási hus-széken a városból hivott mészáros legények a lakodalmi ökröt darabolták fel s a véres izmok odanevettek az éhes szemeknek. Szerteszét roppant asztalokra rendezték a tányérokat és poharakat s a konyha tüze ott lángolt a sürgölődő cselédek arcán. A falusiak kicsorduló nyállal nézték a készülő örömet.

Micsoda falu volt ez, mely eljött, hogy elropja a fiatal pár lakodalmas táncát! Asszonyok, mindenkoruak, gyermekek, öreg emberek, egy pár suhanc gyerkőce. És sánta, béna, félvak, meghülyült, idegrázott, dadogó megtépett alakok, a háboru kegyetlen karikaturái. Féltizenegykor kilépett a jegyespár. Mária hófehérben, fátyol nélkül, de koszoruval a fején, János egyszerü fekete attilában. Násznagy, vőfély nem voltak. A fiatal pár megindult s utána zsufolt sorban ment a falu. Asszonyok, sánták, rángatózók, bénák elején a királyi pár. Mintha ezek a megfogyott sápadt nők és összefaragott életü férfiak azért futottak volna a ragyogó pár után, hogy életet és egészséget igyanak belőlük, mint egy csodálatos forrásból.

Megérkeztek a faluházához, aki befért, betolongott a fiatal pár után. Nagy nemzeti szalagosan, kifésülve s szép mondatokkal a nyeldeklője alatt várta az uj jegyző a párt. Jó, öreg, piros bácsi volt s ugy örvendett a beigért lakomának, hogy ugy csemcsegte beszédét, mint egy jó levest. A cécó végén Mária és János megcsókolták egymást.

A menet visszaindult, megint elül a fiatal pár. Most már az ünnepélyesség jege elolvadt s a tömeg vidáman kacagott a kacagó ég alatt.

Fenn az ős tornácon az uj tiszteletes várt. Mária kivánta a papi áldást, János jó mosolygással egyezett bele. És ott fenn, az egész falu előtt, a pap rövid, egyszerü

szavakban adta rájuk az áldást. Mellettük volt a bölcső is s a pap rögtön meg is keresztelte a gyermeket.

Akkor az udvaron a szentgyörgyi cigányok elkezdték csiklandozni a hegedüjüket. Mindenki asztalhoz ült, ki hova jutott. Fenn a tornácon ettek Mária, János, a jegyző és a tiszteletes. Lenn az udvaron a falu. Mintha a háborut, mint egy itéletes fergeteget elfujta volna a szivek szele: béke és áldás hullott alá a sugárzó égből és visszaragyogott az arcokon.

A jó falattól elszokott emberek hatalmas harapásokkal ették magukba az áldott anyagot. És a vén küküllőmenti bor lelke kilángolt és megnyiltak az arcok. Ember és társ volt mindenki ezen a napon.

A jegyző felállott, felemelte poharát s kacskaringós mondatokban dobta felgyult kedve áldásait a fiatal párra. Roppant éljenzés zugott utána. Azután a tiszteletes ur beszélt, majd egy öreg székely tördelte göröngy szavakba a föld áldását. János minden válasza ez volt: — Köszönöm, köszönöm! — De a mosolygása visszahangzott a szivekben.

A megelégült tagokra kificánkolt az ősi kedv s nemsokára hatalmas tánc döngette a földet. Egy féllábu katona derékon kapott egy lenhaju leányt s ugy próbált táncot ugrálni. Óriási nevetést és tapsot kapott. Erre a többi nyomorék is febuzdult. Táncolt a félkaru, a rángó, a félvak, az idegrázott. Nagy boldogság és kacagás csörgött a táncoló népből. Ma a nyomoruság is jókedvvé lett.

Be az éjszakába tartott a dáridó s nagy tüz lobogott az udvaron. Az ősi ház vörösen állott az éjszakában mint egy diadalmas vár. De Mária és János már nem voltak a tornácon.

2.

Az idén jól megkésett az aratás s augusztus közepén voltak a munka derekán. János is beállt az aratók közé, inkább legénykedésből, az izmok örömeért s kezében olyan rendett vágott a kasza mint két szekér csapása. Mária a gabonatábla szélén a margaréták és pipacsok közt volt gyermekével. Nézte a férjét, nézte a munkások ritmusos mozdulatait, hallotta a kasza panaszát az éles száron, nézte az eget, a fényes sikot és gyermekét. És összegyült boldogság fénye volt a szeme.

A gyermek egy kibontott fehér pelenkán feküdt mez-

telenül. A hátán feküdt és beleverdeste kis tagjait az ömlő napba. Apró kis hangbuborékokat dobott ki szájából, minden kis tagja táncolt, mint egy uj öröm s fel-felkacagott. Az élet tiszta, ujjongó buboréka volt ez a napnak tajtékzó kis emberhus s gond és gondolat még nem hajoltak árnyékot rája. Azután egyszerre mozdulatlanra változott, egyik kis öklére rányitotta roppant kék szemeit, mint két égre nyiló ablakot. Lassan a másik kezével végigtapogatta a kis öklöt s látszott, hogy a kis készülő agyban nagy kiváncsiság ágaskodik s hogy még kételkedik. Majd a szájához tette az öklöcskét, megnyalta, kis ajkai közé szoritotta. És akkor egyszerre megint boldog táncba vonaglott az egész teste, nyála kicsordult, édes kacagás fürtje hajolt ki szájából s kis ökleit odarázta a nevető égnek, mintha uj felfedezéssel ujjonganá a különálló világnak: — Ez az ökö l is én vagyok! Ez az ökö l is én vagyok!

Az anya két szeme ráhajolt a gyermekre mint egy meleg sátor. Az ő teste értette a belőle tépett élet örömeit s titkos hangokkal beszélgetett vele:

Icurka, micurka, hohó!
Icurka, micurka, hohó!

A gyermeknek könnyei csordultak, amint friss testén végigcsiklandoztak a furcsa hangok. Aztán egyszerre, minden átmenet nélkül, kis ajka elgörbült s zuhogó sirás jött ki belőle. Két kis karjával mohón kapkodott az anyja felé.

— Kapsz, kapsz, édes, ne sirj. Jancsika kap tejkót, jó édes tejkót kap Jancsika.

Ölébe vette a gyermeket s megnyitotta gazdag mellét neki. A gyermek kacagó duruzsolással belefurta magát anyja mellébe, ökölre vette az egyik emlőt s ráfalta magát. A kis nyakacskán látszott a tej édes lefutása.

Szopott, szopott, szopott, egyszer aztán az ajkak izmai elbágyadtak, már csak szájában fogta az egyik bimbót. Az egyik kis karja lehullott, a másik odagörbült, szoritott ökölle l, az emlő alá. Lehunyt szemei nem rebbentek már. Elaludt.

János odahagyta a dolgosokat, felvette kabátját s Mária felé ment. Mária messziről intett, hogy a gyermek alszik s János lábujjhegyre fogta lépteit. Az óriási ember olyan nesztelenül járt, mint egy vetitett árnyék. Tulzott suttogással mondta Máriának:

— Nekem be kell mennem. Rendeléseket kell irnom és Schönbergerrel is dolgom van. Már nem is jövök ki. Maradjatok itt, amig meghajlik a nap. Vigyázz a gyermekre, ha az árnyék eddig elér, meg ne hüljön. Most már foga van az árnyéknak. Hét órakor legyetek benn. És vigyázz magadra is lelkem.

Megcsókolta az asszonyt és a falunak indult. Az utolsó mondata az apa és férj kettős aggódása volt. Mária megint uj életet hordott.

Mikor János a papi lak előtt ment el, szembe találkozott Kuncz tanitóval. A tanitó ur a cinteremből jött. Tisztes fekete ruha volt rajta, kalapján széles gyászfátyol. Nagyon megőszült, vonásai összeestek s beteg, fáradt szeme zöldes savójából unottan nézett ki az összeroskadt élet. A kalapját levette, kezében lógatta, megizzadt. János vidáman köszöntötte:

— Szervusz, Imre bátyám, honnan hova?

Kuncz tanitó megállott, hináros szemeit, mint két hideg csiganyálas levelet, rátapasztotta a roppant sugárzó férfi életre s hangsulyozott fontossággal kérdezte:

— Tudod, micsoda nap van ma?

— Talán kedd, talán szerda, de bizonyos, hogy munka-nap, — felelt mosolyogva János.

— Ma augusztus tizennyolcadika van, — mondta Kuncz ünnepélyes hidegen, mint egy emlékeztető kisértet.

— Biz az lehet. Kutyául közeledünk az őszbe.

— Hát még most sem tudod, mit jelent ez a nap?

— Nem én. Talán kiütött a béke?

— Ma Ilona napja van, — kondult Kuncz tanitó, mint egy éjjeli harang.

János majdnem zavarba jött:

— Jaj igaz, igaz. Emlékszel bátyám, mikor utoljára tartottuk meg a feleséged névnapját? Akkor még szegény Miklós is egészséges volt. Mennyi összezuhanás, mennyi halál történt azóta.

Kuncz tanitó ur mint egy titkos félelemet, vallotta meg panaszát:

— Látod, ezt a képet én is sokszor látom. Látom az ételeket, az italokat s a jelenlévők minden mozdulatát. Azon az éjszakán mertem bátor lenni s jól odamondtam Ilonának. Pedig akkor kitett magáért, mert meg kell adni szegénynek, a főzésben nem volt párja. S most mi az eredmény, mit értem el vele?

— Hogy érted ezt, bátyám?

— Mit értem el vele, hogy meghalt? Mert azt én tettem, hogy meghaljon, az én kívánságom, az én mindennapi gondolatom ölte meg. És mit értem el vele? Nézz rám, János, hogy nézek én ki.

Kissé meg vagy huzódva. Igen sokat ülsz a szobában, ujabban alig látlak. Gyere ki a földekre, állj be három napra a dolgosaim közé s olyan egészséges leszel, mint a makk.

— Ne hidd. Nekem már végem. Eddig legalább jól ettem, mert Ilona volt a világ legpompásabb gazdasszonya, ezt meg kell adni neki. És ha néha hozzájutottam egy kis italhoz, az ugy esett mint egy nagy megszabadulás s erőt és örömet adott hetekre. Mi örömem van nekem most? Tudod. hogy már inni sem tudok?

— Keress egy kis szórakozást, majd elmulik minden. Nem vagy szokva az egyedüli élethez.

— Keressek szórakozást! Mikor már az ital sem szórakozás nekem. És olyan borzasztó az üres ház. Néha, ha éjjel felébredek, ugy tetszik, hogy az a hulla még mindig ott lóg a padláson, hogy lezuhan, áttöri a mennyezetet, rám esik és megfojt. Látod, nem kellett volna annyit gondolnom a halálára, nem kellett volna kívánnom. Akkor most nyugodt és boldog volnék s jólesne néha egy kis pohár bor. Igen türelmetlen voltam, igen türelmetlen.

— Gyere most hozzám. Nekem egy kis irni valóm van. Segitesz benne és magiszunk egy pár pohár bort.

— Most nem, ma nem, ma az ő nevenapja van. Ne mondja, hogy a nevenapján is iszom. Különben is, fenn voltam a sirjánál. Ilyenkor aztán nagyon fáradt és álmos vagyok. Haza megyek, szunyókálok egy órát.

János már esti félhétre elvégezte munkáját s megengedett magának egy kis tétlenséget. Bekandiskodott a konyhába s kiváncsiskodott a vacsora után. Az egyik lábosban sonka főtt, kikapott egy darabot, megette. A szakácsné tréfásan mordult rá.

— Körmeire ütök a nagyságos urnak. Nem tud várni?

Azután elővett egy könyvet, kiült a tornácba és olvasni kezdett. De nem ment az olvasás s a betük mögül elejtette az értelmet. Térdeire tette a könyvet és nézte a falut.

A nap már meghajlott s maradék fénye szeliden folyta meg a dolgokat. A fák árnyékai óriásokká nőttek

s mint lepihent gigászok hevertek sorba a földön, hogy aztán ujra felálljanak onnan s felépitsék az éjszakát. Föld, ház, kövek visszabeszélték a nap hevét s a meleg mint egy kitárt karu roppant anya állt a levegőben. A mezőn kalásszal terhelt szekerek indultak a falu felé s ballagtak át a kis uccákon. A hatalmas raktárok és pezsgő telep mellett olyan volt a falu, mint egy megriasztott fészek. A templom tornyát kék szárnyu galambok röpdesték körül. És mintha valami jó öreg bácsi-isten pipázgatna valahol a horizont mögött: kis fehér bodor felhők uszták át az ég kékjét. Ugy ment be Jánosba az esti falu, mint egy visszaemlékezett zsoltár.

Egyszer aztán látta, hogy jön Mária a gyermekkel. Elébük futott, összecsókolta őket. Az aratók jó nevetéssel vették ki részüket a boldogságukból. Egy öreg székely tréfásan mondta:

— Fiatal házasok csókot vacsorálnak.

— De bizony, öreg, vacsorálunk mi salátást is füstölt hussal, hogy maga is megszopja az ujját utána.

A gyermek megint elaludt. Lefektették benn a bölcsőjébe. Mária és János a tornácon vacsoráztak. A dolgosok most is az udvaron ettek, nevetgéltek és olyan jó volt most a nevetés.

Fenn a hegyen, a szál-fenyők között a hold feldugta rémült arcát. Kilenc órakor az aratók elköszöntek. — Jó éjszakát! — Jó éjszakát adjon Isten — szálltak a hangok a tornác felé, szelid hajlással, mint hazatérő fecskék. A lépések szétdöngtek a csendes faluban.

Mária és János kevés szót szóltak, de térdük összeért s életük egyesült, tagolatlan árjában mélyen, mélyen egyek voltak. Tiz órakor János szólt:

— Te már menj be, szivem, feküdj le. Neked sok pihenésre van szükséged.

Megcsókolták egymást s Mária bement, nyugodtan, boldogan, már alvó szemekkel. János nézte az éjszakát.

Ma nem tudott volna korán pihenőre menni. Mintha valami nagy árnyék lett volna a háta mögött. Mintha mélyen, mélyen, élete avarja alatt egy nagy kérdés mozdult volna meg.

A hold folyt, folyt a felfedett éjszakába s mintha erdők, kalangyák, földek, kis házak, templom, temető lassu keringésbe indult volna folyó árjával. És a keringés forgataggá gyorsult s az egész vidék a kis faluval forgott

mint egy fényes tál. Csak néha csillant tudatába: ni ez a templom, ez egy kalangya, ez a temető. És a csillogó forgatag közepétől egyszerre elővigyorgott az agg ellenség: a halál. Száraz kezeivel forgatta, forgatta a világot mint egy örlő malomkereket.

A forgatag végtelenné szélesült s távoli mezők és messzi tornyok sodródtak be táncába. És a János élete mélyéről feltántorodott a megmozdult kérdés s elébe állott, mint egy vesztett csata: — Hol van az én népem? — Hol van a falu?

Hol vannak a nehéz mondatu férfiak, akik folytatták a századok bölcsességét s kiknek tüzhelyénél tiszta volt a család és megelégült az éhes száj? Hol vannak erős oszlopai a népnek?

Hol vannak a nevető izmu, dalos szivü legények, kiknek fiatal ajka zsendülő kaptár volt s édes csókok raja röpdöste körül? Kikben ugy nőt a jövő, mint a kenyér a kalászban, kikből ugy szökött elő a dal, mint pipacs a napos földből. Hol van virága, jókedve a népnek?

És a forgatagba messzi mezők rohantak bele, mély árkokkal és fehér halottakkal. Ott van a falu, elsodorva Galicia, Oroszország, Szerbia, Törökország, Palesztina, Tirol, Olaszország, Flandria mezőin. Ott omlik idegen rögökké testük. Ott lesznek megnőtt ereje idegen kenyérnek. Pazar kéz szórta szét őket mint drága magot és nem maradt a hazai barázdáknak belőlük. Miért?

És hol vannak a népek vezetői? Hol vannak lehelletei az induló vitorlának? Hol vannak az inditó akarat, a vezető cél, a látó szemek? És megint uj alakok hullottak bele a forgatagba.

Az egyik sápaot arcát hüvös börtön rácsához feszíti s megkorbácsolt lélekkel siratja a régi napokat. Ez a törvények sáfára volt. A másik, a rettenetes nő, hogy halálával is szembe köpött az életnek, eldobott élettel rothad a földbe. Ez gyermek-lelkek liliomos kertésze volt. A harmadik, akiben nagy volt a tévedés, de lobogó lélek és mozditó hatalom volt a szava, szárnyaszegett lélekkel tántorog nyomorult folytatóival a nyomoruság mélységei fölött, messze az idegen városban. Ez az égi madarak, a lelkek táplálója volt, a falu papja. És a három népből felmagasodott vezér közül kettő tüzes zuhatagba sodorva, elveszve a földnek, hull Isten felé, a harmadik pedig ott-

hagyta vérét, ölelkező nagy életét, meddőn, hiában, Budapest uccája kövein.

És hol van a lángész, hol van az életet kárpótló királyi szépség, két halhatatlan virága a leszüretelt falunak? Az egyik kitaszitva az életből s élete minden született jogából, az őrület vak világában hánykódik, mint egy éjszakába kergetett titán. És a másik? János látta a budapesti uccát s az uccai lámpa fénykörét. És e szörnyü szigeten az elitélt csodálatos szép királyleányt, utolsó buborékát az elsodort falunak.

A roppant forgatag járta táncát s az agg ellenség idétlen szája rányilt Jánosra s behullt szemeinek nézésére, mint nagy, sulyosan repülő hollók, fekete kérdések szállottak fel János lelkéből?

— Hiába hát az erő, a józan ész, az épitő akarat, a fiatal vágy? Ez a faj csak halált fizet magának s nem segit rajta senki, semmi? —

Végtelen fájdalom s világot átrontó dac facsarta meg a szivét. Öklét beszoritotta az éjszaka fekete husába s hatalmas lábával dobbantott egyet. És az egész őrült, forgó világ megállott, elsimult erdőkké, kalangyákká, kis alvó házakká, csendes temetővé. Az agy ellenség helyén a hold bámult, mint egy megijesztett éjjeli őr.

Jánosba beleömlött az egész nyugvó élet. És ő, mintha ő volna szeme, szive, szándéka az egész alvó vidéknek, roppant hullámokban érezte életét. — Akarom! akarom! — mondta és hangja ugy hasitott a fekete éjszakába, mint ekevas a tavaszi földbe. Aztán nyugodtan bement, elpihenni alvó kedvesei közé.

3.

Az éjjele nyugodt volt, a lázak megszüntek, forró szárnyait az őrület ma nem csapkodta a hullott lélek felé. A hajszolt ember felrázott rémei, a felidéző éjszakák fekete üvegére tapadó lárvák semmivé halványultak, vádlók és ijesztők elfeküdtek a lélek tudatlan alomja alá. Ma olyan lágy és meghatott csend volt benne, mint egy anyamellre vett siró gyermek elhallgatása.

Miklós felöltözött és kinyitotta az ablakokat. Még csak délelőtt 10 óra volt s az augusztusi nap olyan szelid, olyan odasimuló volt s mint meleg sirás ömlött a lelkébe. Nagy, telt könny csordult fekete szemeibe. A kis

kert megpörkölt burjánairól, őszi virágairól bejött az ősz illata, mint egy végtelenbe nyuló testetlen vágy.

Ott állott és összehangzott benne a téres világ halk muzsikája. Mert most hegy, sikság, füzfa, kő s meghuzódó házacska, minden testi formája a roppant térnek, közös harmoniává énekelte életét. A vén göthös mester, a halál, a hosszu nyáron át egy dallamra tanitotta a vad tavasz dacos dolgait. Az ősz, mint gondos ápolónő, feloldotta a dolgok külön korlátait, mint nehéz, beteg ruhát s kiszállva kötött burkaikból, mint hullám a hullámok közé, minden szelid vággyal ringott bele az egységes halálba. Miklós ugy érezte, hogy neki is ez az akarat és cél nélküli ős halál a lényege s hogy amig élt, idegen láz vad hajszáit üzte. Most önmagára talált, most nyugodtak lesznek a napok és riadás nélküli az elpihenés.

Egy orosz fogoly ment el a falu uccáján, lassan, egykedvü mozdulatokkal. Valahonnan egy tyuk kotkodácsolta örömét az uj tojás fölött. A kertből egy ösztövér vén szunnyog jött be s körülhegedülte a füleit. Az élet apró fodrai beléje csiklándoztak s halk hivást suttogtak a rég alvó izmoknak. — Milyen régen nem voltam künn! — mondta nagy elcsodálkozással.

Elhatározta, hogy sétálni fog egy nagyot. De akkor egyszerre összeborzadt. Mintha sötét lombok árnyéka vagy pince nedves sötétsége hullott volna lágyult testére. — Hátha meghülök, hátha ott valahol leskelődik a halál rám? És meghalni már, bezáródni a fekete skatulyába, lemenni a naptalan rögök közé! Ha ugy lehetne széthullani a napon, szétmozgó csillogásává a fejedelmi ősznek.

Felvette nagy prémes bundáját s valami hirtelen önérzet vastagodott köréje. Ez a bunda mintha királyi palást lett volna. Feltette téli sapkáját s félénken és mintha vékony pallón nagy vizek fölött járna, kilépett a házból. Az első lépések künn a szabadban csodálatosan rezegtek át egész életén s mintha valami rég elfelejtett szó mint félemlékezés reszketett volna nyelvén. Apró, finom illatok dörzsölődtek hozzá, mint különös távoli emlékeztetések s ő egész bőrével érezte azokat.

Élő lélekkel nem találkozott, most mindenki a munka nyomán volt. A templom-domb lábánál négy kis gyermek, három fiucska s egy fényes fehér kis leány, játszott. A földbe egy lyukat vájtak s egyenlő távolságról gombokat dobtak belé. Akinek a gombja legközelebb ment a kis

gödör középpontjához, azé volt minden dobott gomb. A győztes felvisitó örömmel markolta fel nyereségét. Közben-közben odakiáltották egymásnak győzelmüket:

— Nekem már huszonegy gombom van!

— Én már hetet nyertem!

— Ne hazudj, csak ötöt.

Miklós megállott — tudta nélkül — és nézte a gyermekek versenyét. És a második percben már messze hagyta ágyból kihozott beteg önmagát s a feltornyosodott éveket, már gyermek volt s halálos vágy csipdeste, hogy résztvegyen a versenyben, hogy győzzön, győzzön. Kigombolkozott, mellényéről letépett egy pár gombot s odaszólt a gyermekeknek:

— Játszom én is veletek. Nézzétek, mennyi gomb van a ruhámon, ez mind a tiétek lehet.

A gyermekek első percben huzódtak ettől a nagy furcsa, sötét embertől, aki a meleg nap fényében olyan vastag telet kanyaritott maga köré. De a játék mozdulatai visszahozták a bátorságot s a játék nagy egyenlősége bizalmassá tette őket. Ujból és ujból dobtak, a Miklós reszkető kezei ujból és ujból eltévesztették a célt. A gyermekek ujjongtak s kitörő kis kacagásuk fellobogott. A kisleány édes lenézéssel mondta:

— A bácsi nem ért hozzá, a bácsi mindig veszit.

Mint nehéz kalapács ütött ez a mondat Miklósba s arcára kisápadt a megbolygatott lélek. Erőszakos kézzel, dühös-dacosan tépte le mellénye minden gombját. Kezei még reszketőbbé váltak, ujból vesztett. Zsörtölődni kezdett, csalással vádolta a gyermekeket. Azok könnyekig nevettek a haragján s minden dobás után táncba ugrálták:

— Bácsi vesztett! bácsi vesztett!

Azután a belső kabát gombjai is rámentek. Szemeiből kiserkedt a könny. Most már letépte téli kabátja hatalmas gombjait. A gyermekek előre tapsoltak a nagyszerü zsákmánynak. Miklós — titkos kabalával — egyet külön tett, ez lesz a legutolsó, amelyik mindent vissza fog szerezni. Mikor arra került a sor, előre feszült s hosszan célzott. A nagy gomb egészen a lyuk szélére eset s Miklósból vadul tört ki:

— Ez lesz az első! Meglátjátok, ez lesz az első!

Nagy sötét szemeivel majd leszurta a többit, amint dobtak. A három kis fiu gombja távolabb gurult s Miklós ugrálni kezdett s bomlott szélesen kacagott. A kislány

dobott. Sunyi óvatossággal hajolt előre s az egész szőke fürtü gyermek olyan volt, mint egy lefelé forditott ezüst harangocska. Lassan, lassan dobta ki a gombot kezéből, az átcsuszott Miklós gombján, be a gödör közepébe. A gyermek összecsapta kezeit: — Nyertem! nyertem! — Miklós majdnem neki rontott, hogy megcsavarja, mint egy gyönge kévét s kifacsarja belőle az életet, az örömet, a győzelmet. Szó nélkül hagyta ott gyermekeket.

Megint nagy sötétség hullott beléje s mintha egész élete a lábainál feküdt volna, mint egy kettétört fekete pálca. Felténfergett a templom-dombra. A fejfák és sirdombok egymásután ütöttek szemébe, mint sorra bekopogtató hideg öklök. Oh, kopogtat már a fekete kaszás és nem lehet elbujni előle! Minek ez az őrült körtánc, minek fájnak emberré az életet futó boldog anyagok? Vagy készen benne dermedünk már minden rémséges lelkünkkel a szavatlan anyagban s csak hangzó alkalmak vagyunk, hogy kikiáltson a világból a belefojtott ős fájdalom? Egy bolond gondolat, mint egy karzat előtt táncoló klaun ugrált fel benne s gépiesen csörögte: — El fogom adni a bőröm dobnak, el fogom adni a bőröm dobnak.

Itt hüs volt a szellő és didergett a napfény s nem volt jóság a ránéző dolgokban. Nem került le a rendes utra, hanem a domb nyergén, a sápadt földeken keresztül vágott neki az erdőnek. Alulról az utról, mint széltől ingatott fekete felfutó, felé-felé hajlott az ima: — És ne vigy minket a kisértetbe, sőt inkább szabadits meg a gonosztól... Tisztán látta a feszületet s az öreg Márta hajladozó alakját. A falu hallgatott, mint egy megdöbbent gyermek.

Bement az erdőbe, a szokott uton. A hatalmas szálfák közt már érzett a rothadó levél savanykás, erjedő szaga. Az egyik fa oldalából egy idomtalan bagoly szállt fel s mint egy rosszul hajitott nagy rög, menekült a sürübe. — Mit félsz te bolond? Te az én madaram vagy, — mondta Miklós.

Elért a forráshoz s mohos sziklák, görcsös gyökerek és sötét lombok homályából a régi kép a régi gyötrelemmel meredt feléje. És mintha a két szenvedő sötét szemnek most mélyebb volna az élete, kétségbeesettebb néma segitségül hivása. Úgy érezte, mintha karok fognák meg s oda akarnák falazni a kép helyébe, hogy örök fájdalom

örök dermedtsége legyen. Valami idegen hatalmat érzett maga körül, mely torkon fogja, ránehezedik mint egy roppant hideg koporsó fedél, mely leköti és egyetlen feszült rémületbe fagyassza életét. Egy utolsó kétségbeesett dac támadt fel benne, a torkon fogott élet vad szabadulási vágya s mintha erőszakos karokból akarná kiszakitani magát, rántott egyet testén és menekülő léptekkel futott a hegynek.

Növekedő gyorsasággal rohant az ős szálfák és mohos sziklák között. És amint futott s mind magasabbra került, a rémület elolvadt benne, mint egy elfelejtett álom. A megmozdult izmok gőgös éneke roppant erő tudatával duzzasztotta mellét. Lassanként ugy érezte, hogy ő megelevenült társa a dermedt óriásoknak, hogy lábai mérföldeket lépnek s ha meglóditna egy sziklát, mindent elzuzó zuhanással rohanna rá az emberek életére. Futó lábai földre feszülése olyan jólesett, mint hatalmas nyers hus rágása. Ugy érezte, hogy haja a fák mérhetetlen üstöke közt lobog, hogy karjai végtelenné nyulnak, át az erdő zord szövedékén s készülnek belekapni az idő zugó kerekeibe. Hogy mellében, mint roppant vulkán kohójában egy óriási tüzes szó, egy még el nem kiáltott, minden életet megmondó szó feszeng és ha az ki fog csendülni belőle, egyetlen hatalmas áramba fog sodródni minden sziv és minden akarat. Hogy két szeme, mint két mérhetetlen fáklya lobog az óriási erdő sötét ölén és fényénél ott van minden élő, a végzet és minden vita, minden látszik és ez a nagy itélet. Gyorsult rohanással ért a tetőre, hol hatalmas csapás választotta el a fákat. Megállott s lenézett az alája teritett horizontba, benne csapzott össze ég, föld, erdők, minden létezők ereje s mint egy fiatal isten, gőgösen domboritotta mellét a kék levegőbe. Jobb karját begörbitette s a kiduzzasztott izmot megveregette másik öklével, arcán ijesztő rángásokban vonaglott az erő mámora. Azután, teljes tüdővel s hogy érezze a hangot kidörzsölődni torkán, mint megtorlott folyamot, beleorditotta az erdő roppant hárfájába:

— Magyar vagyok! magyar vagyok!

Dél volt. A bánya kürtje, a Schönberger gyár kéménye, a cséplőgépek rikoltották a delet. A forró mezőn át messzi zugással jött a vonat a kis falu felé. A hatalmas raktárokon, a gyár pléh fedelén, az elnyuló barakkokon kiáltott a nap, mint egy győzelmi trombita. Az élet mint

egy óriási ébredő gladiátor friss izmokkal nyujtózkodott a nap felé. Miklós, mintha óriási kupákból örök erőt innék, részegen az élettől ujból és ujból bekiáltott a megnyilt horizontba. A hang végigharsogott a szálfák kifeszitett hurjain s megnövekedett zugással szállt tovább a behasitott völgybe, mint egy halhatatlan jaj, mint egy életre hivó riadás, mint egy haragos visszakövetelés.

1917. november 21, — 1918. augusztus 31

TARTALOM:

I. KÖTET.

	Oldal
I. Az örök falu	5
II. Ilona napja	63
III. Fekete gyertyák	93
IV. Judit	127
V. A világtalan falu	153
VI. A meglódult világ	179
VII. A halál szüretén	218

II. KÖTET.

	Oldal
VIII. Az otthon maradt falu	5
IX. Judit éjszakája	50
X. Erdély	73
XI. Készülő hullák	97
XII. A megölt falu	157
XIII. Miklós	187
XIV. Mária elhivatása	228
XV. Az elsodort falu	260

Nyomatott Hunnia-nyomda, Budapest, V., Csáky-utca 49.

Free Magyar Reformed Church
San Francisco & Vicinity
102 Laurel St, Redwood City 94063
(650) 365-1535

SZABÓ DEZSŐ

AZ ELSODORT FALU

Ára fapapiron 36.—, famentes papiron 50.—.

Aki ezt az értékes, a napi irodalom nivóján messze felülemelkedő művet a könyvtára számára **jó papiron, finom kiállitásban** óhajtja megőrizni, annak lehetővé tesszük, hogy kicserélhesse ezt a háborus papiron nyomott példányt, ha azt felvágta is, de nem rongyolta el és nem piszkitotta be nagyon.

A cserét az árkülönközet

14.— KORONA

megfizetése ellenében bármelyik könyvkereskedés eszközölheti, de amennyiben erre nem vállalkozik, a kiadóvállalat teljesiti a saját helyiségében, **Budapest, IV., Irányi-utca 25.**

Hunnia
Nyomda RT.
Budapest V.
Csáky-u 49.